

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
LXV/1

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК
ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ
MATICA SERBICA
CLASSIS LITTERARUM
ARCHIVUM PHILOLOGICUM ET LINGUISTICUM

Покренут 1957. године
До XXVI књиге (1983) излазио под називом *Зборник за филологију и лингвистику*

Главни уредници:
Др Миливој Павловић (1957–1960), др Рудолф Коларић (1961–1962),
академик Павле Ивић (1963–2000), академик Александар Младеновић (2001–2009),
академик Јасмина Грковић-Мејџор (2010–)

LXV/1

Уредништво:

Др МИЛИВОЈ АЛАНОВИЋ, Др НАДА АРСЕНИЈЕВИЋ, Др ЖАРКО БОШЊАКОВИЋ,
Др ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР, Др ДРАГА ЗЕЦ, Др МАРИНА КУРЕШЕВИЋ, Др ГЕРХАРД НЕВЕКЛОВСКИ,
Др МОТОКИ НОМАЧИ, Др СЛОБОДАН ПАВЛОВИЋ, Др ДРАГОЉУБ ПЕТРОВИЋ, Др МАТО ПИЖУРИЦА,
Др ВЛАДИСЛАВА РУЖИЋ, Др СВЕТЛАНА М. ТОЛСТОЈ, Др ЗУЗАНА ТОПОЛИЊСКА, Др БЈОРН ХАНСЕН

Collegium redactorum:

Dr MILIVOJ ALANOVIĆ, Dr NADA ARSENIJEVIĆ, Dr ŽARKO BOŠNJAKOVIĆ, Dr JASMINA GRKOVIĆ-MAJOR,
Dr BJÖRN HANSEN, Dr MARINA KUREŠEVIĆ, Dr GERHARD NEWEKLOWSKY, Dr MOTOKI NOMACHI,
Dr SLOBODAN PAVLOVIĆ, Dr DRAGOLJUB PETROVIĆ, Dr MATO PIŽURICA, Dr VLADISLAVA RUŽIĆ,
Dr SVETLANA M. TOLSTOJ, Dr ZUZANNA TOPOLIŃSKA, Dr DRAGA ZEC

Главни и одговорни уредник:
Академик ЈАСМИНА ГРКОВИЋ-МЕЈЦОР

ISSN-0352-5724 | UDK 80/81(082)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

LXV/1

НОВИ САД
2022

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Ивана Лазић-Коњик, Слободан Новокмет: <i>Српска нормативистика у 21. веку с посебним освртом на резултате српске лексикографије</i>	7
Нада Арсенијевић: <i>Предлошки акузатив као објекатска дојуна</i>	25
Сања Кример-Габоровић, Ивана Јаковљев: <i>Осврт на женско-мушке разлике у хромајском именовану у стандардном српском језику</i>	47
Драгана Радовановић, Јована Николић: <i>Акут у говорима косовско-ресавског дијалекта (скица географског распореда)</i>	77
Драгана Станковић: <i>Место нагласка речи у говору младих Врањанаца</i>	95
Biljana Mišić Ilić: <i>Not My Cup of Tea or Must Have: Borrowing of English Multi-word Units in Serbian</i>	117
Јелена Ковачевић: <i>Морфолошка адаптација позајмљеница из јапанског језика у српском</i>	133
Тијана Ашић, Марија Симовић: <i>Sur les relations entre les emplois spatiaux et « météorologiques » de la préposition par en Français</i>	155

ХРОНИКА

Рајна Драгићевић: <i>In memoriam: Ученик и учитељ: академик Предраг Пипер (1950 – 2021)</i>	173
Јасна Влајић-Поповић: <i>In memoriam: Wiesław Boryś (4. I 1939 – 29. XI 2021)</i>	181
Јасмина Грковић-Мејџор: <i>In memoriam: Олга Недельковић (2. III 1937 – 20. IV 2021)</i>	187

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ

Наташа Драгин: <i>Зорица Никитовић. Српски језик на тлу историјске Херцеговине и Босне. Преглед синонима</i>	191
Марија Курешевић: <i>Ирена Цветковић Теофиловић. Зде, у свјетому граду Јерусалиму: прилој проучавању језика српске јуџојисне прозе</i>	197
Нада Арсенијевић: <i>Duřanka Zvekić-Duřanović. Kontaktно-kontrastivna proučavanja srpskog i mađarskog jezika</i>	203
Марија Шафер: <i>Tvrtko Prčić, Jasmina Dražić, Mira Milić, Milan Ajdžanović, Sonja Filipović Kovačević, Olga Panić Kavgić, Strahinja Stepanov. Srpski rečnik novijih anglicizama</i>	208
Мила Драгић: <i>Borko Kovačević. Pogled u reč. Osnovi morfologije</i>	217
Упутство за припрему рукописа за штампу	225
Contents	231

Ивана Лазић-Коњик
Слободан Новокмет

СРПСКА НОРМАТИВИСТИКА У 21. ВЕКУ С ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА РЕЗУЛТАТЕ СРПСКЕ ЛЕКСИКОГРАФИЈЕ*

Циљ рада је да се представе битне одлике и резултати савремене српске нормативистике од почетка 21. века до данас. Након прегледа догађаја који су водили ка изградњи норми српског стандардног језика, пажња је усмерена на најзначајније активности, радове и ауторе који су допринели развоју ове области у последње две деценије. Указује се на улогу и значај научно-популарних приручника за усвајање и неговање стандардног језичког израза и језичке културе и на улогу речника у процесу лексичког и језичког нормирања. Критички се сагледавају најновији савремени начини разматрања нормативних језичких проблема у језичким групама на друштвеним мрежама. У завршном делу истакнута је као најхитнија потреба српске нормативистике и лексикографије израда онлајн-речника савременог српског језика.

Кључне речи: српска нормативистика, српска лексикографија, нормативни приручници, речници, српски језик.

The aim of this paper is to present the essential features and results of contemporary Serbian normativism from the beginning of the 21st century onwards. After reviewing the events which had led to the development of the linguistic norm of the Standard Serbian language, our attention is focused on the most important activities, works and authors who have contributed to the development in this area in the last two decades. We emphasize the role and importance of scientific and popular manuals for the acquisition and nurturing of the standard language and language culture, and the role of dictionaries in the process of lexical standardization. The latest modern ways of considering normative language problems in language groups on social networks are also critically considered. In the final part, the creation of an online dictionary of the modern Serbian language was pointed out as the most urgent need of Serbian normative studies and lexicography.

Key words: Serbian normativism, Serbian lexicography, normative manuals, dictionaries, Serbian language.

1. Увод. Настанак и развој савременог српског стандардног језика отпочео је реформаторским радом Вука С. Карачића на стандардизацији српског језика када су у првој фази овог процеса за основицу српског стандардног

* Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-9/2021-14 који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ. Рад је у прилагођеном облику прочитан као реферат на словеначком језику на стручном скупу *Mednarodni dan slovarjev 2021* одржаном 15. октобра 2021. год. онлајн, поводом прославе *Међународног дана речника* (16. октобар) у организацији Секције за лексикологију Савеза славистичких друштава Словеније (*Sekcija za leksiko – Zveza društev Slavistično društvo Slovenije*) и Научноистраживачког центра Словеначке академије наука и уметности (*Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti*), чија је општа тема ове године била нормативност. Овде се рад први пут објављује.

језика изабрани новоштокавски централни српски народни говори који припадају источнохерцеговачком и (нешто касније) шумадијско-војвођанском дијалекту. Вуковом реформом средином 19. века, која је обухватила како гласовни и правописни тако и лексички и граматички систем, утемељена је књижевна норма на српском народном језику. Од тада се српски стандардни језик одвојио од дијалекта из којег је настао, добијајући надијалекатски статус и наставио да се развија по властитим правилима која чине норму српског стандардног или књижевног језика.¹ Ширењем и прихватањем вуковског новоштокавског језичког стандарда у хрватској језичкој култури пред крај 19. и почетком 20. века, српски књижевни језик постао је употребно српскохрватски,² добијајући наднационални карактер, а остаје у том нормативном статусу готово читаво једно столеће, све до 90-их година 20. века, када је услед историјских и националних политичких околности, након територијалне и језичке дезинтеграције његових носилаца, поново добио свој првобитни национални положај и сопствени нормативни живот, односно (п)остао српски (Радовановић 1996: 363).³ Основну одлику савременог српског стандардног језика представља његово изговорно двојство – напоредност два изговора, екавице и ијекавице, а у употреби су два писама, ћирилица и латиница.

Да би се избегао неспоразум када се говори о српском језику, потребно је истаћи да се термин *српски језик* у лингвистици употребљава и са ширим значењем укупности свих његових дијалеката и са ужим значењем у којем се поистовећује са појмом стандардног или књижевног језика. У том ужем значењу он се данас готово чешће употребљава него у значењу српски језик уопште (Ковачевић 2021: 105). Слично је и са *језичком нормом* која с једне стране обухвата језик у његовој укупности па „сваки језички подсистем има некакву своју норму” (Јовић 1982: 38). С друге стране чешће се *норма* односи на књижевнојезичку или стандарднојезичку норму која не настаје спонтано него се изграђује у процесу нормирања и стандардизације књижевног језика (исп. Радовановић 2003: 186–197).

Мада се нормом описује структура језика и утврђује начин употребе језичких средстава на свим нивоима реализације: ортоепском, ортографском,

¹ Однос дијалекта и стандардног српског језика, онако како га је Вук установио, веома пластично је описао Стојан Новаковић констатујући да се тај (вуковски стандардни) језик „у свим појединостима, онакав какав је, нигде не говори у народу, макар да опет у њему нема ниједне појединости која се негде у народу не би говорила” (Глас СКА X, 62, према Пецо 1982: 12). О терминима и појмовима стандардни и књижевни језик и језик књижевности, њиховом међуодносу и историјату овога питања в. нпр. у раду Ковачевић 2016 и тамо наведену литературу. У овом раду се термини књижевни и стандардни језик употребљавају као синоними: књижевни или стандардни језик.

² У употреби су били различити називи за овај обједињени језик. После 1945. године, како наводи Брборић, „овај обједињени језик [...] се разједињавао и у називању и у нормирању: звао се *српски* и *хрвајски*, *хрвајски* или *српски*, *српскохрвајски* и *хрвајскосрпски*, *српскохрвајски* односно *хрвајскосрпски*, *српски* или *хрвајски* (најређе)” (Брборић 1996: 26).

³ О социолингвистичким процесима који су довели до српско-хрватског језичког обједињавања на крају 19. и почетком 20. века, а потом и до политичког уједињавања Срба и Хрвата и о потоњем политичком разједињавању српском и хрватском и језичкој дезинтеграцији в. нпр. Фекете 1982: 46; Радовановић 1995; 1996а; 1996б; 2003; 2004; Пешикан 1996: 171–173; Брборић 1996; 2007.

морфолошком, синтаксичком, лексичком и стилистичком, и у писању и у говору (RADOVANOVIĆ 2003: 186), у домаћој пракси се норма најчешће везује за писани језик у виду примене правописних правила, па се као основни нормативни приручник у српској језичкој пракси обично узима правопис, иако су за (у)познавање језичке норме и стицање језичке културе пре свега значајни граматика и речник (Ристић 2010: 336).

У досадашњем изграђивању норме српског књижевног језика, након вуковског периода и периода српскохрватског језичког заједништва, који је на нормативном плану обележен покушајима сређивања језичких прилика и успостављања јединства српскохрватског језика, постало је јасно да књижевнојезичко и национално заједништво Срба и Хрвата није одрживо, па је у току и након разлаза и цепања српскохрватског, на српској страни уследио период затишја у погледу нормативних активности (80-их и 90-их година прошлог века). Овај период обележен је претежно дескриптивним активностима на опису затеченог стања и пасивним односом према питањима нормирања и уопште језичке политике,⁴ који се огледа и у либералнијем односу према питањима језичке норме и стандардног језика као језичког узора, што је у условима непостојања јединствене и прокламоване језичке политике водило ка дестабилизацији језичког стања.⁵ Овакво стање ће се задржати све до пред крај века, када се формира Одбор за стандардизацију српског језика као највише стручно и научно тело „које окупља стручњаке и институције са српског језичког говорног подручја који се научно баве изучавањем српског језика” (Брборић и др. 2017: 9), са циљем планирања и вођења адекватне језичке политике и праксе и идентификовања приоритета у његовом проучавању и осавремењивању.

Актуелно стање савременог српског језика са аспекта норме и процеса његове стандардизације за последњих двадесет година (од краја 20. и почетка 21. века до данас) и резултате тога процеса представимо у раду усмеравајући пажњу на различите реализоване нормативне активности, на главне објављене нормативне приручнике и ауторе. Посебно ћемо се фокусирати на речнике српског језика као приручнике у којима се установљава језичка норма не само на лексичком већ и на свим другим језичким нивоима. У њима се најнепосредније и у сажетом виду одражавају резултати српске нормативистике који, на тај начин, постају приступачни и доступни њиховим корисницима, говорницима српског језика.

2. (НАЈ)НОВИЛИ РЕЗУЛТАТИ СРПСКЕ НОРМАТИВИСТИКЕ. Активности на овом пољу у последњих двадесетак година одвијале су се углавном под окриљем Одбора за стандардизацију српског језика и његових комисија, који је формиран 1997. године и окупља све надлежне србистичке институције.⁶ Један

⁴ За разлику од других страна у којима је у овом периоду, управо супротно, активно приступано питањима у области језичке политике.

⁵ Општи осврт на развој савременог књижевног језика у погледу нормирања текућих промена и кодификације његове норме у периоду од друге половине 19. века до најновијег стања в. у Ристић 2006: 24–26.

⁶ Одбор обједињује највише научне и стручне установе које се баве српским језиком: три академије наука и уметности: САНУ, ЦАНУ и АНУРС, Институт за српски језик САНУ

од главних циљева Одбора који је истакнут у његовом оснивачком акту *Сво-разум о оснивању Одбора за стандардизацију српског језика* јесте „систематско нормирање српског језика, с екавским и ијекавским изговором, свеобухватно и у појединостима, и израда одговарајућих докумената и приручника, као и доношење аката који би обезбеђивали проходност меродавних иновација у нормативистици и језичкој пракси” (Брборић и др. 2006: 17). На подстицај и под окриљем Одбора израђени су основни приручници, граматике и речници, који су недостајали српском језику и у којима је актуелизована стандарднојезичка норма у складу са савременим језичким токовима и научним достигнућима.⁷ Паралелно са приручницима који су припремљени у оквиру програма Одбора за стандардизацију и рада његових комисија настајали су и други приручници и граматике дескриптивно-нормативног типа у којима су такође обрађена важна питања из области правописа, граматике, акцентуације и др., а којима су по правилу претходила стручна и научна истраживања појединачних питања и проблематике. Њихов је значај посебно у томе што доприносе (у)познавању, неговању, очувању, ширењу и унапређивању српског језичког стандарда и српске језичке културе.

У области фонетике и фонологије, одн. ортоепије и ортографије у оквиру програма Одбора, који се реализује у серији „Прилози граматици српског језика”, израђена је *Фонологија српског језика* (2010) Снежане Гудурић и Драгољуба Петровића, а исте године приређена је измењена и допуњена верзија *Правописа српског језика*⁸ у издању Матице српске (и његова ијекавска верзија 2014). Поред наведених дела, 2005. године је објављен и приручник за студенте новинарства *Орфографска и орфографска норма стандардног српског језика* ауторке Љиљане Суботић у издању новосадског Филозофског факултета, Одсека за медијске студије и WUS Austria, а 2012. године и друго допуњено електронско издање овог приручника са проширеним ауторским тимом који су чинили Љиљана Суботић, Исидора Бјелаковић и Дејан Средојевић, такође у издању Филозофског факултета у Новом Саду. Овим приручником дат је допринос познавању и усвајању изговорних и правописних

и Матицу српску, факултете из Србије, Републике Српске и Црне Горе на којима се студира српски језик, те Српску књижевну задругу (Брборић и др. 2006: 9; <https://www.ossj.rs/>).

⁷ У књизи *Српски језик у нормативном оцледу* (Брборић и др. 2006) приређено је првих 50 одлука Одбора за стандардизацију. Двадесетогодишњи рад Одбора и 66 до тада донетих одлука сабране су у посебној књизи *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика* објављеној 2017. године (Брборић и др. 2017). Одбор је у овом периоду радио са променљивом динамиком активности. У последње две године Одбор је поново био врло активан доносећи одлуке, мишљења и образложења које се тичу различитих питања, нпр. неоправданости промене назива државе Холандија у Низоземска; како се именица *молебан* мења по падежима у јединици и множини; како се у српском језику прилагођавају термилошке синтагме са именицом *менаџмент*; како треба писати назив вируса који изазива обољење ковид, као и одлуке које се тичу проблематизације језичког дела новог Закона о родној равноправности (првенствено творбе нових фемининатива и сл.).

⁸ Измењено и допуњено издање *Правописа српског језика* из 1993. године (у поновљеним издањима 1994. и 2002. године) аутора Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мате Пижурице изашло је 2010. године, с петим издањем 2011, шестим 2013. и седмим 2016. године. У школама се употребљава *Школски правопис српског језика* који се појавио 2011. године аутора Јована Јерковића и Душанке Вујовић и *Правопис српског језика: школско издање* (2002; 2006; 2007; 2008; 2015; 2019) Милорада Дешића.

норми стандардног српског језика, нарочито значајан за посленике у медијима масовне комуникације као што су радио, телевизија и нови електронски медији. У области правописне и граматичке норме објављен је 2010. године *Правописни речник српског језика са њравописно-џрамајшчким савејшником* Милана Шипке (са другим, измењеним издањем 2012. године), у којем је обрађен шири вокабулар свих стилова савременог српског стандардног језика него што је то уобичајено за правописне речнике који се налазе уз правописне приручнике, па је овај речник веома погодан за проверавање исправности и отклањање несигурности у писању. У овом правописном приручнику савременог српског стандардног језика нормирање је примарно посвећено ијекавици чиме се, како истиче Стана Ристић, „попуњава недостатак савремених нормативних приручника за овај изговор српског језика” (Ристић 2010: 336).

Грамајшчка питања различитих језичких нивоа обрађена су у следећим приручницима: морфолошка питања, правила за грађење речи и облика у двама књигама *Творба речи у савременом српском језику* 1 и 2 (2002 и 2003) академика Ивана Клајна; лексичко-семантичка питања, правила за употребу речи и њихово комбиновање у *Лексиколоџији српског језика* (2007) Рајне Драгићевић; синтаксичка питања, правила за грађење реченице у двама књигама *Синџакса савременога српског језика: џросџа реченица* (2005) групе аутора, у редакцији академика Милке Ивић и *Синџакса сложене реченице у савременом српском језику* (2018) групе аутора, у редакцији академика Предрага Пипера, а израђена је и веома обимна *Српска синџакса I–VII* (2017) Радоја Симића и Јелене Јовановић Симић којој су претходиле књиге *Основи синџаксе српског језика* (2002) Радоја Симића и *Српска синџакса* 1 и 2 (2002) Радоја Симића и Јелене Јовановић. Објављена је такође *Нормативна џрамајшчка српског језика* у екавској (2013 и 2014) и ијекавској верзији (2015) академика Предрага Пипера и Ивана Клајна, а недавно је изашло и четврто, измењено и допуњено издање (2022), чији су аутори Предраг Пипер, Иван Клајн и Рајна Драгићевић. За ширу употребу у оквиру школских програма настале су *Грамајшчка српског језика за основну школу* (2010) Душке Кликовац, *Грамајшчка српског језика* (2005) Ивана Клајна и *Грамајшчка српског језика за средње школе* (2004) Михаила Стевановића, као и *Грамајшчка српског језика за џмнџазије и средње школе* Живојина Станојчића и Љубомира Поповића (у више издања у последњих 20 година, последње 2020. године), док је за учење српског језика за нематерње говорнике изашло друго прерађено и допуњено афирмисано издање *Грамајшчке српског језика за сџранце* (2009) Павице Мразовић и Зоре Вукадиновић.

Појединачна нормативна питања и проблеме српски лингвисти су најчешће евидентирали и решавали у два за то предвиђена часописа *Наш језик* и *Језик данас*, затим у електронском часопису *Линџивистџичке акџуелносџи* и у другим језичким часописима, те у раду округлих столова и научних конференција и у објављеним зборницима. У најновијем периоду покренут је још један часопис *Новоречје* (2019), посвећен неолошким проблемима, у којем се такође постављају и решавају нека нормативна питања, по правилу везана за лексички ниво и актуелно стање у језику, као што су учестало позајмљивање, прихватање и адаптација лексике енглеског порекла у српски лексички систем, утицај друштвених чинилаца на језик (нпр. утицај актуелне

пандемије вируса корона на језик) и др., што доприноси праћењу развоја и неговању књижевног језика.

Питања промена у језику,⁹ посебно у домену акценатског система, лексике, морфологије и синтаксе, које се одражавају на норму, а у новије време дешавају најизразитије под утицајем нових технологија и дигиталног медија (портали, онлајн-издања новина и часописа и др.) разматрају се такође у приручницима научно-популарног типа, у којима се комбинују елементи научног и популарног стила у обраћању читаоцима ради приступачности, лакшег разумевања и прихватања. Тако су у овом периоду објављене бројне књиге сличног карактера – језички саветници и приручници, од којих као значајније наводимо *Српски језички приручник* аутора Павла Ивића, Ивана Клајна, Митра Пешикана и Бранислава Брборића у више издања (2004; 2006; 2007; 2011)¹⁰ у којем се износи и решава низ актуелних језичких проблема почевши од изговора и акцентуације, правописа и граматичких питања до лексичких, семантичких, синтаксичких и стилских проблема; затим *Речник језичких недоумица* Ивана Клајна, који је доживео многа издања и који је допуњаван и мењан у складу са актуелним језичким и правописним променама (последње издање 2016. год.), *Језичке доумице: новије и старије* (2006) Егона Фекетеа, *Није – нејо : језички саветник* (2006) Љубице Прћић, *Српски језик – норма и пракса* (2009) и *Језички саветник* (2012) Раде Стијовић. Посебна едиција издавачке куће *Прометјеј – Популарна лингвистика* посвећена је језичким темама и садржи бројне наслове који се баве актуелним питањима језичке норме, као што су *Исеци ња реци* (2007) Ивана Клајна, *Како се каже* (2016) Милорада Телебака, *Језик око нас* (2019) групе аутора, *Како и зашто (не)писати овако* (2019) Милоша Ковачевића, *Муке око језика и правописа* (2019) Вељка Брборића и др.

Сви ови и други приручници који овом приликом нису поменути представљају значајан допринос у области нормативних истраживања, као и на плану неговања и ширења језичке културе, а нарочито за образовне сврхе. Посебан значај у нормирању језика, као и за (у)познавање језичке норме, учење језика и примену у свакодневној језичкој пракси, с друге стране, имају речници српског језика, и то како дескриптивни и школски речници, тако и разни други типови специјалних и мањих речника. Њихова улога у нормирању, праћењу и представљању развоја језика и актуелних језичких и правописних промена до сада није довољна истакнута. Сматрамо да је сарадња нормативистике и лексикографије, нарочито у области електронске лексикографије и корпусне лингвистике, перспектива даљих истраживања. У наставку рада посебно ћемо представити речнике као нормативне приручнике.

⁹ Језички процеси и промене на различитим језичким нивоима у другој половини 20. века у српском језику систематски су описани у књизи *Српски језик на крају века* (Радовановић (ред.) 1996).

¹⁰ *Српски језички приручник* је поновљено и допуњено издање књиге *Језички приручник*, коју је 1991. године издала Радио-телевизија Београд као помагало за свакодневну употребу како би се допринело унапређењу језичке културе у програмима радија и телевизије. Основни текст првог издања није битније измењен у наредним издањима будући да се, како истичу аутори, у самом језичком систему није ништа битно променило, мада је текст осавремењен и допуњен новим примерима и правописним правилима.

3. Речници као нормативни приручници. У ранијим приступима процесу нормирања улога речника као нормативних приручника углавном није била запажена, а примат је даван правопису и донекле граматикама. Како наглашава Стана Ристић „традиционална српска (српскохрватска) нормативистика, имајући у виду углавном писани језик, системски и организовано бавила се проблемима ортографске, а нешто мање и ортоепске норме, што је и у савременом језику резултирало појавом више правописа и правописних приручника” (Ристић 1995/1996: 67–68), док изостају нормативни приручници који би прописивали лексичку норму (тј. нормативни речник). Ту улогу у српском (и у многим другим језицима) имају дескриптивни речници који садрже не само информације нормативног типа које се односе на употребу лексике него и друге информације које показују и установљавају књижевнोजезичку норму у различитим њеним доменима, ортографском/ортоепском и граматичком, а у ширем смислу и у стилском и прагматичком.

Значајан допринос побољшању стања на овом пољу, указивањем на различите аспекте лексичког нормирања, улогу и значај речника у процесу нормирања и стандардизације језика и за учења језика, као и кроз решавање бројних питања и проблема како у изради самог речника тако и кроз научноистраживачко бављење појединачним питањима и проблемима дали су лексикографи из Института за српски језик САНУ који раде на изради *Речника српскохрватској књижевној и народној језика*,¹¹ међу којима се питањима раслојавања језика и лексичке норме посебно и темељно бавила и вредан допринос дала Стана Ристић, управо на примеру овог академијског речника (в. нпр. њене радове Ристић 1995; 1995/1996; 1997; 2005; 2006 и др.). Она истиче да ни у савременом приступу језичком нормирању није утврђено ко и на који начин регулише ову језичку материју, због чега је улога речника у овом домену сасвим занемарена, иако управо они, поред осталог, установљавају лексичку норму у свој њеној обухватности и комплексности (Ристић 1995: 234).

За разлику од других типова норме, ортографске/ортоепске и граматичке, које се установљавају у за то намењеним приручницима (правопису и граматикама), а претежно дисеминирају кроз различите друге типове приручника и на различите друге начине, међу којима важно место имају и дескриптивни речници (поред језичких уџбеника, језичких саветника, научно-популарних књига у којима се објашњавају различита језичка питања у вези

¹¹ *Речник српскохрватској књижевној и народној језика* САНУ плод је тимског рада ауторског колектива Института за српски језик, капитално дело не само српске филологије већ и српске културе уопште и једног дана биће, према обиму, међу највећим речницима у словенском свету (садржаће, када рад на њему буде завршен, преко 35 томова и око пола милиона речи обухватајући, по речима Александра Белића, његовог првог уредника, „традиционални књижевни и општекултурни језик тога времена и савремени разговорни језик културних кругова наших народа”). Овај речник, међутим, иако одражава и установљује актуелну стандарднојезичку норму у лексичком и другим њеним доменима, па се може користити и као нормативни приручник, ипак примарно није намењен овом задатку због чега информације нормативног типа нису увек експлицитно дате на начин да буду лако доступне просечном кориснику, па је, како наводи Стана Ристић, ради корисника речника овог типа потребно представити типове нормативних информација и места у речничком чланку (одредници) где их могу наћи (1995: 68), што је она у више својих радова и учинила. Аутори, односно део ауторског колектива *Речника српскохрватској књижевној и народној језика* израдио је такође шестотомни *Речник српскохрватској књижевној језика* Матице српске, као и једнотомни *Речник српској језика* Матице српске.

са граматичким и правописним недоумицама, а у најновије време и интернет сајтова намењених језичким питањима, те језичких група и профила на друштвеним мрежама), лексичка норма се установљава и дисеминира првенствено путем речника, па су улога и значај речника у процесу лексичког и језичког нормирања и стандардизације прворазредни, што потврђује и чињеница да већина језика у свету нема правописа, док сваки језик има своје речнике и граматике (исп. Ристић 2011: 336 и тамо наведену литературу).

Промене у језику у виду модернизације одвијају се непрестано под утицајем различитих друштвених фактора, а највидљивије су на лексичком нивоу.¹² Лексичке промене у језику прате промене у стварности у којој живимо како бисмо могли да се споразумевамо. Задатак лексичке норме јесте да прати лексичке промене и да одговори на све потребе савременог језика у том погледу. Највећи значај за лексичко нормирање, отуда, имају речници и то мали (једнотомни) дескриптивни речници који се редовно прерађују и допуњавају новим материјалом, а у најновије време њихову улогу преузели су такви ажурни онлајн-речници¹³ и електронске лексикографске базе података као речници новог типа. Српски језик, нажалост, још увек нема ауторитативних резултата у области онлајн-лексикографије.

На пољу израде дескриптивних речника, поред поменутог *Речника српскохрватској књижевној и народној језика*, чија се израда континуирано одвија у периоду од краја 19. и почетка 20. века све до данас, у току којег је до сада објављена укупно 21 књига са око 250.000 обрађених речи, а израда 22. и наредних планираних томова је у току,¹⁴ у периоду од успостављања најновијег језичког стања савременог српског стандардног језика објављен је једино једнотомни *Речник српској језика* у редакцији Мирослава Николића (прво издање 2007, поновљено поправљено и допуњено издање 2011. и друго редиговано издање 2018. године). То је, за сада, најрецентнији речник савременог српског језика доступан само у штампаном облику који садржи нешто више од 80.000 речи, са примарно нормативном улогом а секундарно дескриптивном, како је и својствено малим речницима, а према оцени нашег врлог лексикографа Даринке Гортан-Премк „са тежиштем, не увек постигнутим, на савременој лексици” (ГОРТАН-ПРЕМК 2017: 293).¹⁵

¹² О главним лексичким променама и лексичком развоју до краја 20. века в. Клалн 1996.

¹³ Највеће енглеске издавачке лексикографске куће одавно су обуставиле израду и објављивање штампаних папирних издања речника и прешле на израду и ажурирање интернетских онлајн-издања.

¹⁴ Израда *Речника САНУ* прати и одражава путеве развоја српског књижевног језика у домену лексичког блага, али и у другим језичким и нејезичким доменима. Тако историјат израде *Речника САНУ* и сам Речник, сведоче о бројним лексичким и граматичким променама и социолингвистичким променама које су се одиграле у претходном периоду, али и о континуитету његовог развоја у духу Вуков(ске) књижевнојезичке норме, без обзира на сам назив у којем се рефлектује српско-хрватско језичко заједништво које више није актуелно (што је више пута било предмет лингвистичких расправа у литератури и на седницама у САНУ посвећеним питањима назива Речника, в. Ковачевић, Шћепановић 2011: 141–154). За одржавање истакнутог континуитета у развоју српског књижевног језика нарочит значај има питање дефинисања корпуса савременог српског језика, које је такође више пута било стављано на дневни ред лингвистичких расправа, в. Ристић 2011.

¹⁵ За (п)описивање српског лексичког система и даље је релевантан шестотомни *Речник српскохрватској књижевној језика* (1967–1976) МС и МХ (I–III књига). Започета је израда

Према договорима који су се одвијали у претходних неколико година, у Матици српској се планира израда новог вишетомног дескриптивног речника српског књижевног језика, средњег обима, који би обухватио најсавременију лексику српског језика. Нажалост, ни за овај речник се, према садашњој замисли, не предвиђа израда (слободно доступне) онлајн-верзије речника, али је свакако значајан помак што се у његовој изради планира употреба наменски израђеног електронског корпуса, мада се она не одвија планираном динамиком (исп. Драгићевић 2018: 379, 381).

Иако српски лингвисти прате рад на европском лексикографском пољу и упознати су са достигнућима модерне дигиталне лексикографије која пружа многе могућности које штампани облик не даје, што се види у радовима у којим се залажу за израду савремених дигиталних (онлајн) речника српско-га језика (в. радове Првић 2016; LAZIĆ-KONJIK – MILENKOVIĆ 2020; LAZIĆ-KOBIK – RISTIĆ 2021), још увек се нису стекле повољне инфраструктурне прилике и институционални услови да се отпочне израда једног таквог речника, па чак ни то да се неки од постојећих речника српског језика дигитализује и у виду онлајн-верзије учини доступним најширем кругу корисника. Одређена настојања у правцу осавремењавања и убрзања израде Речника САНУ која подразумевају дигитализацију како извора на основу којих речник настаје тако и самог процеса рада, као и крајњег производа, присутна су дужи низ година (в. САБО – ВИТАС 1988; РИСТИЋ – ИВАНОВИЋ 2011; ИВАНОВИЋ и др. 2016). Сам рад на процесу дигитализације Речника и грађе за Речник отпочет је тек 2016. године под руководством Раде Стијовић у виду сарадње аутора на изради Речника САНУ и информатичког тима са Математичког и Рударског факултета из Београда на челу са Душком Витасом и Ранком Станковић. До сада су обављени послови скенирања и дигитализације грађе Речника, као и скенирања и рашчитавања појединих томова (в. нпр. Стијовић 2017; Стијовић – СТАНКОВИЋ 2017; СТАНКОВИЋ i др. 2018; ВИТАС и др. 2019; Стијовић и др. 2020).

Треба, такође, поменути да су пре више година (2015) започети процеси (ретро)дигитализације речника, која је у садашњим условима обухватила дигитализацију Вуковог Рјечника и неких објављених дијалекатских речника (*Речника косовско-међохиској дијалектџа* Глише Елезовића, *Речника џовора јужне Србије* Момчила Златановића, *Рјечника џовора Прошћења* Милоша Вујичића и *Рјечника дубровачкој џовора* Михаила Бојанића и Растиславе Тривунац). Ови послови ретроидигитализације обављају се на речничкој платформи Института за српски језик *Расковник*, која као посебна лексикографска инфраструктура („српски лексикографски портал и платформа за упоредна истраживања српске лексике”) пружа добре могућности за међусобно повезивање и обједињено представљање укупне српске лексикографске продукције и вишеструку претраживост, по узору на сличне лексикографске платформе за друге језике, нпр. словеначки *Fran* или OED (Oxford English Dictionary).¹⁶ Нажалост, након почетног замаха, рад на дигитализацији

још неколико дескриптивних речника савременог књижевног језика које раде појединци (нпр. *Речник савременој српској књижевној језика* и *Темајски речник српској језика* Ђорђа Оташевића, *Енциклопедијски речник Ђорђа Оташевића* и Миодрага Тошића и др.).

¹⁶ Fran: <https://fran.si/>; OED: <https://www.oed.com/>.

и постављању нових дигитализованих речника је успорен, готово заустављен, а платформа је и даље у бета развојној верзији.

У домену израде мањих речника, секундарних дескриптивних и специјалних речника, значајних са аспекта језичке норме, треба најпре нагласити да немамо ниједан (нови) школски речник. Постоји једино школски речник Мирјане Јоцић и Вере Васић *Школски речник сјангардној срјско-хрвајској/хрвајско-срјској језика* из 1988/1989. год., који је методолошки веома добро заснован и чија је употреба прилагођена брзом учењу и усвајању садржаја пописаних речи, али који, нажалост, није завршен.

Речнике нових речи, који су значајни са аспекта праћења развоја језика и зато што се у њима први пут бележи појава неке нове речи, такође готово да немамо. Године 2008. објављено је сажето издање *Речника нових и незабележених речи* Ђорђа Оташевића који је објављен 1999. године и *Мали речник нових речи* истог аутора, а започето је издавање *Великој речника нових и незабележених речи 1 и 2* (2004; 2005). Помаци се у овој области ипак назире, будући да су у последње време објављени или припремљени за објављивање радови у којима се указује на значај неолошког бављења лексиком за језичка проучавања, на важност праћења динамике језичког развоја у процесу нормирања и стандардизације лексике, као и на потребу израде савремених онлајн-речника нових речи чијом би израдом поменути истраживања била значајно убрзана и олакшана (в. Прђић 2021; Драгићевић 2020; LAZIĆ-KOŃIK – MIŁENKOVIĆ 2020), али и грађа за речник нових речи која се објављује у *Новоречју*.

Њима су слични речници страних речи, а у претходном назначеном периоду објављена су два таква речника, Петра П. Ожеговића, *Лексикон мање њознајих сјраних речи и израза који се користе у живом срјском језику* (2007) и Ивана Клајна и Милана Шипке, *Велики речник сјраних речи и израза* (2007, са више допуњених издања). Речник Ивана Клајна и Милана Шипке је по свом обиму обухватио велики број страних и нових страних речи, и опште употребе, и специјалне, термилошке употребе, па је прихваћен не само у стручној већ и у општој употреби (наместо некадашњег познатог „Вујаклије”). Од речника са позајмљеницама из појединих језика објављена су два речника, англицизама *Du уу speak anglosrpski? Речник новијих ањлицизама* (2001; 2011; треће електронско издање 2018) аутора Вере Васић, Твртка Прђића и Гордане Нејгебауер и *Речник јурцизама* (2009) Ђорђа Оташевића, а 2021. године објављено је електронско (нажалост не и онлајн претраживо) издање новог речника англицизама под насловом *Срјски речник новијих ањлицизама* аутора Твртка Прђића, Јасмине Дражић, Мире Милић и др.,¹⁷ који поред значења англицизма даје препоруке за њихов изговор и правилно писање и наводи њихове граматичке особине, па у том смислу представља значајан допринос за установљавање како правописне и ортоепске, тако и граматичке, лексичке норме.

Од фразеолошких речника српског језика објављена су два: *Мали срјски фразеолошки речник* (2007) Ђорђа Оташевића и *Фразеолошки речник срјскоја језика* (2012) истога аутора. Овде ћемо навести и речнике жаргона

¹⁷ В. <http://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2021/978-86-6065-636-2>

који су објављени у наведеном периоду: Боривој Герзић и Наташа Герзић, *Речник савременој београдској жаргона* (2002); Мирјана Милојковић, *Речи: речник ђачкој жаргона* (2000); Пертит Имами, *Београдски фрајерски речник* (2000); Симо Ћирковић, *Речник урбане свакодневице* (2011); Боривој Герзић, *Речник српској жаргона (и жаргону сродних речи и израза)* (2012); *Речник ојсцених речи* (2011) Данка Шипке и друго допуњено издање *Двосмерној речника српској жаргона и жаргону сродних речи и израза* (2005) Драгослава Андрића.

У области творбених речника израђени су и објављени: *Обрајни речник српској језика* (2000) Мирослава Николића, који садржи и одређене лексикографске информације, као што су прозодијска обележја и акценат, па се са нормативног аспекта сматра поузданим акцентолошким приручником који се употребљава у изради других нормативних приручника (нпр. у изради дескриптивних речника); *Семантичко-геривациони речник*, св. 1 и 2 (2003, 2006) у редакцији Даринке Гортан-Премк, Вере Васић, Љиљане Недељков (1. св.) и Рајне Драгићевић (2. св.) који је значајан не само са научног аспекта него и као основа за стварање модерних и активних једнојезичних и двојезичних речника устројених по деривационим гнездима и као основа за стандардизацију српске лексике, а самим тим и основа за нормирање различитих терминологија (ГОРТАН-ПРЕМК 2017: 299); *Речник њворбених форманаја: њочейне лексичке листе* (2003) и друго измењено и допуњено издање *Глосар њворбених форманаја* (2005) Данка Шипке, у којима су алфаветским редоследом пописани сви творбени форманти са њиховим значењским карактеристикама.

У области специјалних речника израђени су: *Речник синонима* (2007) Павла Ћосића (и друго проширено издање 2008), *Речник скраћеница* (2012) Ђорђа Оташевића, морфолошки речник *Српски љајоли: конјугацијски речник љајола српској језика* (2019) Николе Радосављевића и Саше Марјановића, синтаксички речник *Синјајмајски речник* (2009) Ђорђа Оташевића и Љиљане Оташевић.

У области термиолошких речника такође има остварених вредних резултата, мада је ова област у српској лексикографији слабо уређена, будући да се послови израде термиолошких речника и даље најчешће не одвијају организовано у сарадњи лексикографа и стручњака за одређену терминологију, него као прегалачки покушаји појединаца, стручњака за одређену област или превођењем страних речника (нпр. *Речник инвалидносџи – ка једнакосџи у јавном љовору* (2003) Милице Ружичић, *Речник црквених љојмова* (2006) Љиљане Стошић, *Речник књижвених љермина* (2007) Тање Поповић, *Грамајички и линџисџички љојмовник* (2011) Милице Радовић-Тешић), а у Матици српској, у сарадњи стручњака за дате области и лексикографа израђена су и објављена два термиолошка речника: *Орњиолошџи речник* (2016) Дејана Милорадова, Васе Павковића, Слободана Пузовића и Јавора Рашајског и *Бајтрахолошџко-херџејолошџи речник српскоја језика* (2019) Дејана Милорадова, Иване Ћелић, Катарине Сунајко, Растка Ајтића и Имреа Кризманића.¹⁸

¹⁸ Преглед резултата српске лексикографије и онога што јој је претходило и утемељило је може се наћи у неколико радова и књига које смо користили: ШИПКА 2007; ОТАШЕВИЋ 2014; ГОРТАН-ПРЕМК 2017; ДРАГИЋЕВИЋ и др. 2018.

4. ОСТАЛЕ АКТИВНОСТИ. Недавно одржана међународна научна конференција *Лексикографија и лексикологија у светлу актуелних проблема* у организацији Института за српски језик САНУ (2020), уз учешће бројних домаћих лингвиста са рефератима у којима су представљени најзначајнији лексикографски пројекти, објављени речници и актуелна истраживања из сфере лексикологије и лексикографије, најављује у будућности израду нових речника у домаћој лексикографији, како дескриптивних тако и специјалних лингвистичких и термилолошких једнојезичних и двојезичних, као што су: *речник српског језика, речник колокација, реџијски речник Ђридева, ђедаџошки речник српског језика, речник англицизама, речник ђејоратиива, речник аниматиности, миколошки речник, енглеско-српски речник сјорпских термина, енглеско-српски речник назива за боје* итд. (крајем 2021. год. изашао је и зборник са ове конференције под истим насловом).

Ова конференција наставља традицију одржавања сличних лексикографско-лексиколошких окупљања у нашој средини, каква је нпр. била 2001. године конференција *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе* са истоименим објављеним зборником (2002), на којима се, посредно, актуализују и решавају поједина питања установљавања и даље кодификације језичке лексичке норме, док се правописна питања и питања установљавања правописне и ортоепске норме актуализују и решавају на за то предвиђеним окупљањима, какав је нпр. био скуп *Актуелна питања српског правописа* одржан 2018. године, са којег је објављен зборник *Нови ђрилози српском ђравопису* (2019).

5. Нови начини регистровања језичких и правописних промена. Иако се кључни проблеми српске нормативистике по правилу разматрају и решавају у оквиру за то надлежних тела (Одбора, Матице српске, Института за српски језик и србистичких катедри филолошких факултета), као и у стручним и научним истраживањима појединачних нормативних питања и проблема, те у наведеној нормативистичкој (и саветодавној) литератури, не треба занемарити савремене начине разматрања језичких проблема и активности које се одвијају у језичким групама на друштвеним мрежама (*Фејсбук, Инстаграм*), које корисници поменутих друштвених мрежа све чешће стварају са циљем бављења језичком културом и неговања правилног језичког израза.¹⁹ Разлози за оснивање језичких група најчешће су саветовање у вези са правописним и граматичким питањима и решавање језичких недоумица њихових корисника, али се њихове активности проширују на коментарисање актуелних дневно-политичких језичких тема (различити језички лапсуси, грешке и

¹⁹ Неке од поменутих група су *Сваког дана ђо једно ђравило из области српске језичке културе, Нац језик, Језичке недоумице, Акценти српског стандардног језика и језичка култура, Правопис и граматика српског језика, Недоумице у српском језику*. Значајно је поменути и друге видове активности на интернету које доприносе ширењу и неговању језичке културе, као што су сајтови и профили на друштвеним мрежама посвећени популарисању тема из језичке културе нпр. *Дневна доза ђравописа, Српски часком, Српски језички аџеље, Језикофил, Описмени се, Писменица* и др. који све више преузимају улогу штампаних језичких саветника, а због лаког и брзог приступа, мултимедијалног начина представљања информација и сталне доступности (могућности да корисници директно постављају питања и добију потребне информације) стичу све већу популарност међу говорницима српског језика.

пропусти који се могу чути у медијима) све до проблематизовања различитих нормативних решења, па и неприхватања институционалних ауторитета, а у њиховом раду и одржавању по правилу учествују и истакнути српски лингвисти и нормативисти. Њихов је значај посебан и по томе што су други медији (радио и телевизија), раније посвећени решавању оваквих питања, сада углавном незаинтересовани за проблеме језичке културе, иако је ниво културе јавног говора и писања пољуљан, па управо ове групе показују да свест о потреби неговања књижевног језика и заинтересованост за прилагођавање језичком стандарду код најширег круга говорника постоји. Са више десетина хиљада чланова, ове групе у исто време представљају јединствене базе актуалних језичких информација и показатеље стварног живог савременог језичког стања и, неретко, далеко пре званичних институција, идентификују различите новине и промене у језику у виду расправљања конкретних језичких недоумица које се јављају у текућој употреби језика.

6. ОПШТА ОЦЕНА СТАЊА – ШТА НАМ НЕДОСТАЈЕ. На основу представљених резултата српске нормативистике у последњих двадесет година, од почетка 21. века до данас, општа је оцена да је српска нормативистика учинила крупан корак у правцу нормирања језичких појава и изграђивања и установљавања норме српскога књижевнога језика на свим нивоима кроз израду дескриптивних и нормативних језичких приручника и кроз друге видове нормативних активности, посебно захваљујући прегалачком раду њених водећих представника и установа, Матице српске и Института за српски језик САНУ, као и залагању и стручној подршци Одбора за стандардизацију. Тако су у последњих двадесет година израђени основни нормативни приручници којима се установљава језичка норма на граматичком, лексичком и правописном нивоу: нормативна граматика, једнотомни речник и правопис српскога језика, а приређени су и бројни други језички саветници и уџбеници којима се омогућава ширење установљеног стандарда и развој и подизање нивоа језичке говорне културе (друго је питање колико је тај стандард заиста проширен путем употребе језика у школама, у средствима масовне јавне комуникације, државној администрацији итд., што су проблеми који спадају у област језичке политике).

Све то, ипак, не умањује чињеницу да на свим пољима, а посебно на пољу лексикографије, постоји потреба за израдом различитих типова речника које још увек немамо (онлајн-речник савременог српског језика, акценатски речник, различити приручни школски речници нормативног карактера, затим речници синонима, антонима, хомонима и терминолошки речници), као и потреба за даљим систематским радом на изучавању савремених језичких појава и текућих језичких процеса који настају под утицајем друштвених промена, будући да се језички развитак неумитно одвија стављајући пред нормативистику стално нове задатке.

У досадашњим истраживањима већ је уочено и истакнуто да савремени језички развој карактеришу брзе промене и појачано угледање на језик медија, за разлику од претходног периода када је главни узор био језик уметничке књижевности и образованих људи, што је за последицу имало приближавање и уравнотежење стандардног идиома и супстандарног разговорног

језика (Ристић 2006: 50). Најновији развој савременог српског језика убрзано се одвија у динамичним друштвеним и језичким околностима, па је једна од најпречих потреба српске нормативистике и лексикографије, без сумње, израда онлајн-речника савременог српског језика у којем би биле представљене све релевантне информације (семантичке, синтаксичке, лексичке и др.) у виду правила функционисања и употребе лексичких јединица, какав је предложен у раду Лазич-Коњик – Ристић 2021. Такав речник би у складу са савременим схватањима модела стандардног језика као аутономног, нормираног, полифункционалног и еластично стабилног (RADOVANOVIĆ 2003: 188; КОВАЧЕВИЋ 2021: 104) и у складу са савременим ставовима у нормативистици према којима се даје предност дескриптивној, а не прескриптивној норми, пратио и показивао реално стање језичке структуре и свих функционалних стилова, уважавајући посебности и говорног, и писаног језика, и њихових најновијих варијетета²⁰ и препоручивао праве вредности аутентичног језичког развоја (Ристић 2006: 40), остварујућина тај начин нормативну репрезентативност.

7. ЗАКЉУЧАК. У раду су представљене битне одлике савремене српске нормативистике од почетка 21. века до данас уз кратак осврт на догађаје и нормативне активности који су довели до установљавања српског стандардног/књижевног језика. Пажња је усмерена на најзначајније радове и ауторе који су допринели развоју ове области у последње две деценије.

Преглед објављених радова показао је да су српска нормативна истраживања значајно напредовала у последњих двадесет година, посебно захваљујући прегалачком раду њених водећих представника (Митра Пешикана, Јована Јерковића, Ивана Клајна, Предрага Пипера, Мате Пижурце, Драгољуба Петровића, Бранислава Брборића, Милорада Дешића, Егона Фекетеа, Милана Шипке, Раде Стијовић и др., као и лексикографа Даринке Гортан-Премк, Мирослава Николића, Стане Ристић, Милице Радовић-Тешић, Вере Васић, Твртка Прћића, Данка Шипке и др.). Показано је да је формирање Одбора за стандардизацију позитивно утицало на консолидацију језичког стања на плану стандардног/књижевног језика након дезинтеграције заједничког српскохрватског језика, доводећи до планског убрзавања послова на његовом проучавању, описивању и стандардизацији. Тако су у прве две деценије 21. века израђени и објављени главни нормативни приручници – ново актуализовано допуњено издање правописа, нормативна граматика и једнотомни речник српског језика, који раније нису постојали, а у којима су обрађена питања од значаја за српску фонетику, правопис, морфологију, творбу речи, лексикологију, синтаксу итд.

Описана је и оцењена улога и значај научних и научно-популарних активности и приручника за бележење и описивање језичких промена и процеса на различитим језичким нивоима, као и за усвајање, ширење и неговање стандардног језичког израза и језичке културе уопште. Они уједно дају важан

²⁰ У најновије време појавио се језик интернета као „варијетет писаног језика” и то „са комбинованом нормом књижевног и разговорног језика (нарочито његових професионалних жаргона)” (према Ристић 2006: 23), односно као „нешто треће” тј. „медијум нарочитог формалног профила и специфичних функционалних карактеристика” (BUGARSKI 2005: 24).

допринос разради методологије за будуће послове нормирања различитог типа, а нарочито у садашњим условима уобразаног језичког развоја и наглих друштвених промена.

Посебно је показан значај и улога речника у процесу лексичког и језичког нормирања, који нису само пописи речи једнога језика, већ и главно поприште на којем се установљава језичка норма на свим језичким нивоима, од ортографско/ортоепског и граматичког до стилског и прагматичког. Самим тим, они су и главни приручници у којима се на најнепосреднији и најприступачнији начин за кориснике, говорнике српског језика, представљају резултати српске нормативистике.

Први пут се указује на нове начине регистровања и разматрања језичких и нормативних проблема у језичким групама на друштвеним мрежама и у сродним видовима активности на интернету, који се критички сагледавају. Чланове поменутих група чине не само заинтересована стручна јавност и угледни српски лингвисти него и најшири круг просечних корисника, говорника српског језика. Оне показују, с једне стране, да и те како постоји свест о потреби и значају неговања књижевног језика и прилагођавања језичком стандарду, а са друге стране, омогућавају изношење и другачијих, либералнијих погледа на питања концепта норме и стандардног језика у односу на ранија превладавајућа схватања према којима је глорификован стандардни језик, што отвара нове перспективе даљег развоја нормативистике.

На крају је истакнута најхитнија потреба српске нормативистике и лексикографије, а то је израда онлајн-речника савременог српског језика у складу са савременим лексикографским достигнућима, који би у условима брзих друштвених промена лингвистима омогућио ажурно описивање и праћење лексичких и језичких промена и процеса на свим језичким нивоима у складу са узусом, а његовим корисницима, говорницима српског језика, поуздан и лако доступан нормативни приручник.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БРБОРИЋ, Бранислав. Предисторија и социолингвистички аспекти. Милорад Радовановић (ред.). *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 1996, 17–37.
- БРБОРИЋ, Бранислав, Јован Вуксановић, Радојко Гачевић (прир.). *Српски језик у нормативном огледалу: 50 одлука Одбора за стандардизацију српског језика*. Београд: Београдска књига, 2006.
- БРБОРИЋ, Бранислав. Стандардни језик и језички стандард. Павле Ивић, Иван Клајн, Митар Пешикан, Бранислав Брборић (ур.). *Српски језички приручник*. Београд: Београдска књига, 2007, 11–36.
- БРБОРИЋ, Вељко, Јован Вуксановић, Милан Тасић, Срето Танасић (ур.). *Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика*. Београд: НМ Либрис – Одбор за стандардизацију српског језика, 2017.
- ВИТАС, Душко, Цветана Крстев, Ранка Станковић. Белешка о дигитализацији речника. *Научни сасијанак славистица у Вукове дане* 48/3 (2019): 49–61.
- ГОРТАН-ПРЕМК, Даринка. Српска лексикографија данас. *Јужнословенски филолоџ* LXXIII/3–4 (2017): 291–313.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. Актуелна питања српске лексикографије. *Књижевност и језик* LXV/3–4 (2018): 377–388.

- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна, Ненад Ивановић, Милосав Тешић (ур.). *Српска лексикографија од Вука до данас: кайшалој изложбе*. Београд: САНУ – Савез славистичких друштава Србије, 2018.
- ЈОВИЋ, Душан. Лингвистичка теорија – језичка норма – језичка заједница. *Актуелна ишћања наше језичке културе*. Просветни преглед, 1982, 37–43.
- КЛАЈН, Иван. Лексика. Милорад Радовановић (ред.). *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 1996, 37–87.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош, Михаило Шћепановић. *Српски језик у врлојоу полићике*. Никшић: Издавачки центар Матице српске Друштва чланова у Црној Гори, 2011.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. Језик књижевности између српске филологије и стилистике. Александра Вранеш, Љиљана Марковић (ур.). *Филолојија културе*. Београд: Филолошки факултет, 2016, 11–36.
- КОВАЧЕВИЋ, Милош. Питања српског језика на несрбистичким филолошким катедрама и на ненаставничким факултетима. Милош Ковачевић (ур.). *Сћајтус српској језика и књижевности у образовном сисћему*. *Зборник радова са Прве ишћеркайшегарске србисћичке конференције, одржане у НОКЦ „Вук Караћић” у Тршићу 19–21. јуна 2020. године*. Београд: Завод за унапрећивање образовања и васпитања, 2021, 103–121.
- ЛАЗИЋ-КОЊИК, Ивана, Стана Ристић. Ка отвореном речнику српског језика – проблем дефинисања лексичког значења. Стана Ристић, Ивана Лазић-Коњик, Ненад Ивановић (ур.). *Лексикографија и лексиколојија у свећилу актуелних проблема*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021, 91–113.
- ОТАШЕВИЋ, Ђорђе. *Граћа за лексиколошкуну и мећалексикографскуну библиографију 1*. Београд: Алма, 2014.
- ПЕЦО, Асим. Српскохрватски језички стандард – шта је то? *Актуелна ишћања наше језичке културе*. Београд: Просветни преглед, 1982, 9–17.
- ПЕШИКАН, Митар. Правописна норма. Милорад Радовановић (ред.). *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 1996, 171–179.
- ПРЋИЋ, Твртко. Какав нам општи речник српског језика највише треба. Стана Ристић, Ивана Лазић-Коњик, Ненад Ивановић (ур.). *Лексиколојија и лексикографија у свећилу савремених ирсисћућа*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016, 87–117.
- ПРЋИЋ, Твртко. Значај научног бављења неологизмима у српском језику: лексиколошки и лексикографски аспект. Стана Ристић, Ивана Лазић-Коњик, Ненад Ивановић (ур.). *Лексикографија и лексиколојија у свећилу актуелних проблема*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2021, 643–669.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. Фазе (дез)интеграције српске стандарднојезичке нормe. Или: Како је „српски” (п)остао „српски”. Stanisław Gajda (red.). *Језыки словианские 1945–1995 : gramatyka – leksyka – odmiany : materiały międzynarodowej konferencji naukowej, Opole, 20–22.09.1995. g.* Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 1995, 15–19.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. Српски у скици – поглавито без речи. Или: Како је „српски” (п)остао „српски”. *Научни сасћанак слависћа у Вукове дане 25/2* (1996a): 361–366.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. Предговор. Милорад Радовановић (ред.). *Српски језик на крају века*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Службени гласник, 1996b, 1–17.
- РИСТИЋ, Стана. Неки аспекти нормирања у лексикографији. *Научни сасћанак слависћа у Вукове дане 23/2* (1995): 53–60.
- РИСТИЋ, Стана. Нормативност и лексичко нормирање у дескриптивној лексикографији. *Наш језик 30/1–5* (1995/1996): 67–75.
- РИСТИЋ, Стана. Нормативна питања у вези са лексиком разговорног језика. *Трћи линвистички скуп „Бошковићеви дани”*. Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 1997, 223–232.
- РИСТИЋ, Стана. Лексичко нормирање и стандардизација језика. *Шесћи линвистички скуп „Бошковићеви дани”*. Подгорица: ЦАНУ, 2005, 51–65.
- РИСТИЋ, Стана. *Раслојеност лексике српској језика и лексичка норма*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2006.
- РИСТИЋ, Стана. Корпус савременог српског језика и језичко нормирање. *Научни сасћанак слависћа у Вукове дане 40/1* (2011): 329–340.
- РИСТИЋ, Стана, Ненад Ивановић. Предлог за модернизацију рада на Речнику САНУ. Срето Танасић (ур.). *Грамаћика и лексика у словенским језицима*. Нови Сад: Матица српска – Београд: Институт за српски језик САНУ, 2011, 529–553.

- РИСТИЋ, Стана, Ненад ИВАНОВИЋ, Милена ЈАКИЋ. Грађа Речника САНУ – потребе и могућности дигитализације у светлу савремених приступа. Стана Ристић, Ивана Лазић-Коњик, Ненад Ивановић (ур.). *Лексиколоџија и лексикографија у светлу савремених њирстијуја*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2016, 133–154.
- САБО, Олга, Душко ВИТАС. Могућности осавремењивања израде речника на примеру Речника српскохрватског књижевног и народног језика (САНУ и Институт за српскохрватски језик). *Zbornik IV. Konferencije Računalniška obdelava jezikovnih podatkov*. Portorož: Institut Jožef Štefan – Društvo za uporabno jezikoslovje Slovenije, 1988, 375–384.
- СТИЈОВИЋ, Рада. Грађа Речника САНУ – благо које треба сачувати (о дигитализацији листића). *Наш језик* XLVIII/3–4 (2017): 201–207.
- СТИЈОВИЋ, Рада, Ранка СТАНКОВИЋ, Михаило ШКОРИЋ. Веб-алат за управљање грађом Речника САНУ и анотација листића. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 46/2 (2020): 1085–1094.
- СТИЈОВИЋ, Рада, Ранка СТАНКОВИЋ. Дигитално издање Речника САНУ: формални опис микро-структуре Речника САНУ. *Научни сасијанак славистија у Вукове дане* 47/1 (2017): 427–440.
- ФЕКЕТЕ, Егон. Нормирање и језичка толеранција. *Актуелна ишћања наше језичке културе*. Београд: Просветни преглед, 1982, 45–49.
- ШИПКА, Данко. *Прилози за грађу лексиколошке и мейалексикографске библиографије*. Београд: Алма, 2007.

*

- BUGARSKI, Ranko. *Jezik i kultura*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2005.
- LAZIĆ-KONJIK Ivana, Ana MILENKOVIĆ. The Development of the Open Dictionary of Contemporary Serbian Language Using Crowdsourcing Technique. Z. Gavriilidou, M. Mitsiaki, A. Fliatouras (ed.). *Proceedings of XIX EURALEX Congress: Lexicography for Inclusion*, Vol. I. Democritus University of Thrace. <<https://euralex2020.gr/proceedings/>>
- RADOVANOVIĆ, Milorad. *Sociolingvistika*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2003.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. *Planiranje jezika i drugi spisi*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2004.
- STANKOVIĆ, Ranka, Rada STIJOVIĆ, Duško VITAS, Cvetana KRSTEV, Olga SABO. The Dictionary of the Serbian Academy: from the Text to the Lexical Database. *Proceedings of the XVIII EURALEX International Congress: Lexicography in Global Contexts*. Ljubljana: University Press, Faculty of Arts, 2018, 941–949.

Ivana Lazić-Konjik
Slobodan Novokmet

SERBIAN NORMATIVISM IN THE 21ST CENTURY WITH SPECIAL REFERENCE TO THE RESULTS OF SERBIAN LEXICOGRAPHY

S u m m a r y

This paper briefly presents the evolution and standardization of the contemporary Serbian language, covering the period from the reformatory work of Vuk Stefanović Karadžić until the present day, with the intention of presenting a concise and informative overview of the activities which led to the creation and establishment of the Serbian standard or the literary language norm. First of all, the main features of contemporary Standard Serbian are presented, indicating some aspects and principles of its normalization and standardization, particularly in the field of lexical norms, designed to preserve the orderliness and stability of the language system, as well as the continuity of its development, and which have received more concrete institutional support over the past twenty years through the establishment of the Committee for the Standardization of the Serbian Language. The central part of the work presents a synthetic review of the main normative guidelines developed and published over the past two decades, which address issues of Serbian phonetics, morphology, syntax, word formation, lexicology, etc., with a particular emphasis on the importance of popular science

events, as well as the guidelines for the assimilation, dissemination and maintenance of the standard linguistic forms of expression and the linguistic culture in general. Regarding this, we emphasize the importance and major role of dictionaries in the process of lexical and linguistic standardization. Dictionaries are not just collections or lists of words of a language, but also the central point for establishing the language standard at all language levels, from orthographic/orthoepic and grammatical to stylistic and pragmatic, and at the same time giving the basic guidelines, in which the results of the Serbian normativism are presented in the most direct and accessible form for Serbian-speaking users. In the final part of our paper, we highlight the most modern consideration of linguistic and normative problems, including the so-called language groups on social networks and similar activities. We complete the paper by giving a general assessment of the state of Serbian normative studies and lexicography, noting that the most urgent need, without any doubt, is the creation of a new on-line dictionary of the contemporary Serbian language.

Институт за српски језик САНУ
Ђуре Јакшића 9, 11000 Београд, Србија
ivana.konjik@isj.sanu.ac.rs
slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs

(Примљено: 26. јануара 2022;
прихваћено: 17. маја 2022)

Нада Арсенијевић

ПРЕДЛОШКИ АКУЗАТИВ КАО ОБЈЕКАТСКА ДОПУНА*

Овим истраживањем обухваћено је формирање корпуса, типологија, анализа и опис примера с неправим објектом који је у стандардном српском језику заступљен предлошким акузативом. Класификација заснована на значењу управног глагола, који регира ову именску фому, показује да предлошки акузатив има функцију објекатске допуне истих семантичких класа глагола као и беспредлошки акузатив, глагола *акције*, *процеса* и *релације*, али са знатно мањом могућношћу семантичких субспецификација.

Кључне речи: српски језик, глаголска рекција, неправи објекат, алтернација предлога.

This research encompasses the forming of a corpus, typology, analysis and description of examples with prepositional objects which appear in standard Serbian as prepositional accusatives. The classification is based on the meaning of the predicate, which governs this nominal form, showing that the prepositional accusative functions as an object complement of the same semantic classes of verbs as the accusative without preposition, verbs of *action*, *process*, and *relation*, but thus having less possibility for semantic sub-specification.

Key words: Serbian language, verbal rection, prepositional object, alternation of prepositions.

1. Увод. Предлошком акузативу, који је био тема раније објављене студије (АРСЕНИЈЕВИЋ 2003), враћамо се овога пута како бисмо детаљније проучили онај његов сегмент којим се прикључује осталим рекцијским допунама у српском језику, и то првенствено допунама објекатскога типа.

До сазнања да је потребно поново анализирати неке глаголске синтагме с датим предлошким обликом дошли смо приликом проучавања транзитивности и падежа објекатског значења (АРСЕНИЈЕВИЋ 2012), јер се тада показало да је неопходно ревидирање не само списка допунских синтагми с предлошким акузативом већ да је у понеком случају упитна и њихова претходна типологија. Такође, искуство стечено у системској обради падежа објекатског значења уверило нас је да се особине појединих падежних облика уочене у односу на семантичке опоненте другачије формализације лакше сагледавају. Тако су уочљивија општа, системски утврђена обележја која уједно имају и рестриктивну улогу,¹ па се на основу њих из анализе могу искључити примери који не задовољавају дате критерије.

Због неуједначености ставова ни један стручни извор није могао бити једини поуздан ослонац за формирање корпуса при проучавању предлошког

* Овај рад је настао у оквиру истраживања споведеног на Филозофском факултету у Новом Саду које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Све објекатске падеже карактерише комбинација двеју маркација чији спој настаје укрштањем *дирекћиносћи* или *индирекћиносћи* са једним од ових обележја: *обухваћиносћи*, *контактиносћи* и *управљеносћи* (АРСЕНИЈЕВИЋ 2016).

акузатива у објекатској функцији. Ако као полазиште узмемо било који граматички приручник стандардног српског језика, видећемо да се о допунском значењу говори спорадично, без систематизације глагола који регирају предлошки акузатив, чак и без помињања семантичких група глагола чији је објекат овако заступљен (СТЕВАНОВИЋ 1979: 398–438; СТАНОЈЧИЋ и др. 1989).

И тамо где је класификација примера с овим предлошким обликом била заснована на семантичком критеријуму (АНТОНИЋ 2005: 200–237), није направљена јасна граница, нарочито, према *експликативном* акузативу, а уочљива је интерференција и са другим типовима или другачије семантизованим комплементима у овом падежу. То значи да би без прецизнијег одабира корпус био знатно шири од оног који чине објекти заступљени предлошким акузативом.

Генерално, проблем представља изједначавање објекта са допуном уопште, што отежава идентификацију објекатских синтагми. У појединим изворима то је нарочито уочљиво, јер се ови термини, *објекат* и *допуна*, користе готово синонимично (ПИПЕР – КЛАЈН 2013: 369–370), па се стиче утисак да се између њих може ставити знак једнакости, мада знамо да поред објекатских постоје и прилошке (адвербијалне) допуне (ПЕТРОВИЋ 1992; РУЖИЋ 2005: 497–499).

Такође, међу примерима с објекатским значењем понекад се могу наћи и они у којима је улога предлошког акузатива факултативна, што је очигледно, јер је у питању намена, а уз то је дати случај и квалификован као „објекат намене” а илустрован примером типа *Бира намењџај за сџан* (АНТОНИЋ 2005: 204).

Због свега тога неопходно је најпре разграничити допунске од одредбених синтагми, јер колебање између ових двеју категорија извесно је и код еминентних граматичара.² Потребно је надаље, према семантици управног глагола, издвојити само примере објекатског акузатива, остављајући по страни оне у којима ова конструкција обавља функцију адвербијалног комплемента.

Диференцијацију одредбених и допунских синтагми најлакше је илустровати примерима у којима семантика саме управне лексеме регулише тип односа с предлошким акузативом. Због тога су илустрације ради одабрани значењски блиски глаголи *пуцајџи* и *џађајџи*, чија и минимална семантичка разлика има пресудан утицај на њихов рекцијски потенцијал. Глагол *пуцајџи* својим значењем везаним за употребу (најчешће) оружја (РСЈ, 2007: 1098) обавезно укључује само два партиципанта – вршиоца радње и средство, док често присутан појам „мете”, заступљен предлошким акузативом, није неопходан за реализацију ове акције:

(1) *Он пуца из ваздушне пушке* у стари лонац / *Он пуца из ваздушне пушке*.

У одређеним комуникативним условима, на пример, услед фокусирања неког другог детаља, долази до елидирања партиципанта инструменталног значења, али без значајнијих реперкусија. Овакву импликацију омогућава његова садржаност у семантичком потенцијалу управног глагола. На при-

² На пример, Стевановић то и експлиците изражава коментаришући неке примере на следећи начин: „[...] зависи какву ће допуну, односно одредбу (јер је то овде више одредба него допуна) имати уза се глагол свирати” (1979: 416–417) или „[...] у служби допуне, више допуне него одредбе, глагола који означавају вршење радње у ограниченом простору [...]” (1979: 423).

мер, уколико се у први план истакну околности у којима се радња дешава (у *ћокрећу*, *махнићо*), десна допуна не мора нужно бити исказана и на површинском плану:

(1a) Он воли да пуца у *ћокрећу* [из *ваздушне ћушке*].

(1b) Он је почео *махнићо* да пуца [из *ваздушне ћушке*].

Значај „мете” у реализацији радње заступљене глаголом *ћаћаићи*³ нешто је другачији.⁴ У овом случају она нема само улогу на комуникативном плану, зато што је обухваћена датом акцијом, коју без ње није могуће обавити:

(2) Он је из *ваздушне ћушке* гађао *мећу* у центар; Он је каменом гађао *суседни прозор*.

У односу на поменуто значење глагола *ћуцаићи* глагол *ћаћаићи* је тровалентан, а појам „мете” функционише као прави објекат. Њена импликација може бити контекстуално условљена, јер јој је присуство обезбеђено већ самим глаголом у чијем је значењу садржана. Такође, уколико говорник из неког разлога жели да јавност упозна са локализацијом завршетка овакве акције, тај податак може да наведе у облику предлошког акузатива, као у примеру (2) (у *ценћар*), али он не спада у обавезне конституенте.

У оба наведена случаја присутни су и обавезни и факултативни елементи међу којима постоји синтаксичка диференцијација. Примери јасно илуструју разлику допунске и одредбене синтагме с глаголом *ћуцаићи* и двеју допунских и одредбене синтагме с глаголом *ћаћаићи*.

Међутим, дилема у вези са функционалношћу предлошког акузатива појављује се и у случајевима у којима се не доводи у питање комплементарност већ типологија таквог односа. Као што показују илустративни примери у стручној литератури, најчешће се свим допунским синтагмама приписује објекатска улога. Неспорно је да су појмови обухваћени семантичким потенцијалом управних глагола допуне, али је упитно да ли су то баш све објекти, или је у питању нека друга врста комплемента. У том смислу веома је значајна констатација Владиславе Петровић (2000: 444) да објекатска допуна утиче на промену садржаја глаголског значења, док се адвербијалном конкретизује неки од општих прилошких параметара – место, време, начин.

У циљу лакшег уочавања дистинктивних обележја напредо ћемо посматрати два различита допунска односа. За то ће послужити примери који се у нашим стручним изворима обично једнако третирају, а детаљнија анализа оповргава њихово функционално поклапање:

(3) Зури у *девојку*;

(4) Заљубио се у *девојку*.

³ Према РСЈ (2007: 181, *ћаћаићи*) овај глагол својим примарним значењем значи 'бацати нешто на неки циљ, мету; нишанити или пуцати у мету или неки други циљ'.

⁴ Бавећи се ротацијом допуна, Јасмина Московљевић Поповић (2007: 76) запажа такође извесну разлику између глагола *бомбардоваићи* и *ћуцаићи*, с једне стране, и *ћаћаићи* и *ћоћоћићи*, с друге, без обзира на њихову значењску блискост. Ова ауторка констатује да је инверзија предлошког и беспредлошког акузатива карактеристична само за други пар (*ћаћаићи* у *zig/zug*), јер је глаголу *ћуцаићи* податак о мети, у функцији прилошке одредбе, факултативан, па алтернатива са обавезним аргументом у објекатској улози и није очекивана (*ћуцаићи*zig*).

С обзиром на то да је глаголом *зурићти* заступљен визуелни процес у којем субјекат – перципијент, готово несвесно и интензивно упира поглед ка објекту посматрања – перцептору, ову врсту визуализације можемо посматрати и као метафоризовано кретање од исходишта ка циљу. Та виртуелна линија, која их *дирекћино* спаја, јасан је индикатор неке друге врсте допунског односа а не објекатског, за који је *индирекћиносћ* једно од релевантних обележја неправог објекта⁵ са предлошким акузативом као површинским експонентом, који је још обележен и *ујрављеношћу* (Арсенијевић 2012: 18). Семантички предодређен глаголском лексемом истакнути сегмент у примеру (3), дакле, није објекат, већ има адвербијално, у овом случају просторно значење. Другим речима, ради се о спацијалном комплементу адлативне спецификације (Арсенијевић 2021).

С друге стране, глагол *заљубићти се* обележава емоционални однос субјекта према другом глаголском аргументу, с којим је индиректно повезан. Наиме, овај појам већ самим својим постојањем може подстаћи субјекат да створи савршену слику о њему. Тако је једино тај замишљени лик непосредно садржан у субјектовој свести, док сам идеализовани појам с њим не мора бити ни просторно ни временски повезан. Оваква *индирекћина* веза, обележена сложеним морфолошким обликом као што је предлошки акузатив, потпуно се уклапа у правила по којима функционише систем објекатских падежа у српском језику. То глагол *заљубићти се* квалификује као неправи прелазни глагол, а акузатив с предлогом као неправи објекат. Владислава Петровић (2000: 441) напомиње да ангажованост субјекта према објекту у другом случају „[...] може бити делимична, посредна и са дистанце [...]”.

Подсетићемо, такође, да има глагола који остварују обе врсте комплементних односа, алтернативно, а семантичка разлика међу њима је формализована и синтаксички. Другим речима, различите стварне, прагматске улоге и другачији међуоднос глаголских партиципаната испољавају се остваривањем различитих унутарсинтагматских веза, па и различитих језичких сигнала те дистинкције (Петровић 2000: 440). Беспредлошким обликом је морфологизован објекат, док је предлошка форма резервисана за адвербијалну допуну, као на пример:

(5) Гађа *їлинене їолубове* ~ Гађа у *їлинене їолубове*.

(6) Гледа *слику* ~ Гледа у *слику*.

(7) Удара *враїа* ~ Удара у *враїа*.

На основу маркације акузативних форми у систему објекатских падежа, можемо елиминисати све оне случајеве у којима релевантна обележја одступају од оних системских. У сва три примера неопходни услови испуњени су само у првом делу пара, где је објекатски појам *дирекћино* и *комїлейно обухваћен* датом акцијом, што је типична маркација објеката заступљених беспредло-

⁵ Термин *неїрави објекайї* доследно ћемо употребљавати када је глаголска радња *усмерена* на акузативни појам који је *индирекћино* укључен у њу. У литератури се још појављује и термин *индирекћини објекайї*, који је по нашем схватању неприхватљив, јер неправи објекат може бити и директно укључен у радњу (клони се *невоља*, ласка *девојци*), и термин *неїїийични објекайї*, који први пут помиње Владислава Петровић (2000: 444–445) бавећи се управо предлошким конструкцијама у објекатској функцији.

шким акузативом, док његова предлошка форма кореспондира с другачијим дуалним обележјем. Уколико би и у другом делу пара истакнути делови били објекти, требало би да буду *индиректно* укључени у глаголски процес. Међутим, прагматика то оповргава. Њихова допунска улога се, захваљујући уграђености у глаголску семантику, не доводи у питање. Такође, повезаност виртуелном линијом исходишта радње с циљним појмом, тј. *усмерености*, заједно са обележјем *директности*, типолошки их одваја од неправих објеката у предлошком акузативу и прикључује примерима са значењем спацијалне адлативности.

Поред примера у којима су истакнуте диференцијалне особине алтернативних допунских конституената – објекта и прилошке допуне, скренућемо пажњу и на неке случајеве у којима нема увек таквих алтернација, а реакцијски однос зависног члана с глаголом различито се третира у нашој граматичкој литератури, најчешће као објекатски. Такве су, на пример, синтагме с *глаголима ударања, наслањања, додиривања*, где се предлошки акузатив третира као нетипични објекат спецификован ближе као објекат препреке: *Сјошакао се о њрај; Зајела је за фошлеу* (Антонић 2005: 204). Понекад је упитна и сама типологија унутарсинтагматског односа, јер се осим истицања просторне семантике зависног члана, не прецизира његова допунска или одредбена улога: *Мора да сџане и да се ослони о зид* (СТЕВАНОВИЋ 1979: 418).

Већ и Стевановићева напомена (1979: 434) о постојању тог *специфичној месној значењу* које се остварује у процесу *хвајшања, везивања, њриањања*, као нпр: *Полуљасно се смејали и њрзали за кајуџие и лењуре*, поред обележја *директности* које искључује неправи објекат, уверава нас да се и овде ради о примарном прилошком а не објекатском значењу.⁶ Конкретно у овом примеру предлошка конструкција има одредбену улогу, јер као допуна функционише (елидирани) непосредни појам обухваћен радњом: *... њрзали су [их] за кајуџие и лењуре*. На основу тог сазнања овакве примере нећемо укључити у корпус објекатских синтагми.

Своју анализу и запажања формираћемо на основу грађе прикупљене из функционално различитих извора и из тематски разноврсних текстова (в. Извори). Такође, биће укључени и примери из електронског корпуса (СрпКор).⁷

2. Анализа. Овом приликом анализа примера показује да су субјекти радњи, у чијем реакцијском потенцијалу је регистрован објекатски појам заступљен предлошким акузативом, углавном живе природе: *Друџ му је указао на њу ману*, док се у улози нешто ређих неживих субјеката региструју самоактивне природне појаве или околности које имају такав потенцијал: *Вејшар све њрејшара у њрах; Болесџ их џера на њриљење*.

⁶ Овде мислимо и на примере у којима је метафоризовано прилошко значење, јер на непосредност контактнoг односа међу партиципантима не утиче то да ли су они у физичком или психолошком контакту. Другим речима, *ослонџи се на њријајџа* репрезентује директност везе исто као и *ослонџи се на зид*. Владислава Петровић (2000: 444) сматра да у овом случају долази до транспонована примарног месног (прилошког) у предметно, објекатско значење.

⁷ Иако наводимо све глаголе који су управни конституенти објекатских синтагми с предлошким акузативом, за илустрацију смо, због ограничености простора, одабрали само неке од евидентираних примера.

Синтаксички објекти граматикализовани посматраном конструкцијом садржани су у семантици управног глагола, што им обезбеђује статус обавезне допуне, чија импликација, као што је већ констатовано, може бити регулисана контекстуалним условим, тј. стављањем у фокус пажње неког другог момента који прати радњу (7):

(7) *Он се свећиво шої целої дана [некоме][за нешто].*

Без обзира на то да ли допуњују једнорекцијски (8), дворекцијски (9) или вишерекцијски (10) глагол, посматрани објекти увек су индиректно укључени у глаголски процес, што је и формално обележено њиховом сложеном падежном формом (Сигал 1997).

(8) Она је мислила само *на свої сина* (доп.1);

(9) Претворио је *воду* (доп.1) *у лед* (доп.2);

(10) Дуговао је *їрїовцу* (доп.1) *новац* (доп.2) *за робу* (доп.3).

Као површински експонент сентенцијалне допуне *девербаїивна именица* у акузативу репрезентује њен садржај, заправо кореспондендира имплицитној предикацији (11), док је *їрава именица* заступник пропозитивне структуре у којој има функцију једног од актаната имплицитне радње – субјекта (12) или објекта (13):

(11) Полиција је натерала лопова у *беї* [← Полиција је учинила *да лопов бежи* (шт.)].

(12) *За јоїурїї* кажу да продужава живот [← Кажу *да јоїурїї* (сбј.) *продужава живот*].

(13) Дечак је заборавио *на їесмицу* [← Дечак је заборавио *да научи їесмицу* (обј.)].

Елизија површинског садржаја понекад утиче на очигледност индиректног односа између глагола и оваквог објекта, што је регулисано семантиком управне глаголске лексеме и садржанашћу појединих компоненти њеног значења у нашем искуству. Најбоља илустрација за то је пример (14). Индиректност експлицираног објекатског појма уз глагол *мислиїи* заснована је на искуствено познатој чињеници да је управним глаголом семантизовано постојање „мисли”, као директне допуне, у чијем садржају је предлошким акузативом заступљен тематски појам:

(14) Он мисли *на мајку* [← Он мисли *мисао: мајка* је сада добро/...].

Слично је са примером (15), где се илуструје допуна глагола *їласаїи* који пресупонира претходно процену свих посматраних објеката, тј. оцењивање свих филмова, и издвајање и истицање само једног – најбољег филма:

(15) Ми смо гласали *за најбољи филм* [← Ми смо одлучили *да подржимо један филм*].

3. Типологија и опис примера. С обзиром на то да унутарсинтагматски однос зависи од значења управног глагола и његовог комплемента, чини се да је посматране примере најбоље класификовати према семантичком критеријуму. Допуну обележену предлошким акузативом регирају глаголи различито значења, па ће њихова тројна подспецификација – *акїивносїї, їро-*

цесуалносћ и *релација*, по узору на исту у случају директних објекатских односа (Арсенијевић 2012: 26–29), бити и сада полазиште за даљу поделу.

3.1. *Предлошки акузатив као објекатска допуна акционих глагола*. Иако не тако бројни као глаголи које допуњује беспредлошки акузатив, предикати овде разматраних примера могу се, исто тако, распоредити у три семантичке категорије. И они у основи припадају глаголима *манипулације*, *конверзације* и *каузације*, мада је њихова подспецификација нешто скромнија у односу на синтагме с беспредлошким коресподентом.

3.1.1. *Манипулативним активносћима* непосредно су и у потпуности обухваћени различити објекти с циљем да се модификују (16) тако да добију нови квалитет или да се транспонују због конверзије с објектима другачијег квалитета (17), као и да учествују у процесу компензације (18). У сва три случаја карактеристична је *урављеносћ* глаголског процеса појму у предлошком акузативу.

(16) Претворили смо *кухињу у собу* [←Направили смо *од кухиње собу*].

(17) Заменио је *динаре за евре* [←Дао је *динаре* и добио је *евре*].

(18) Дао је *новац за хлеб* [← Дао је *новац* и добио је *хлеб*].

Семантичкој групацији *трансформативних* глагола, осим *прећварати*/*прећворити* припадају и глаголи: *конвертовати*, *модификовати*, *преокрећати*/*преокренути*, *преобликовати*, *преображавати*/*преобразити*, *преобраћати*/*преобрати*, *пресирујурити*, *прећрављати*/*прећравити*, *прерадити*, *преуредити*, *променийи*, *реформисати*, *трансформисати*, забележени у примерима типа:

И још ће задржати могућност да *свој кредит конвертује у власнички улог* у Новостима; Торпедоване су са врха цркве, чији *кров се отвара и модификује у оружану снагу* (СрпКор); Самсунг је *своју йонуду йрорачунских йамейних йелефона преструктурирао у М-серију и А-серију* (<https://lacomparacion.com>); Facebook је *променио назив у Мејџа* (<https://smartlife.mondo.rs>); Како је Ренаулт *трансформисао лејо модел у йрави мојџор* (<https://www.magazinauto.com>).

Неправи објекат у овим примерима представља резултат предузете активности – нови квалитет који настаје трансформацијом правог објекта. Изражена циљност формализована је и предлошким решењем, комбинацијом акузатива с предлогом у.

Конверзију директног објекатског појма неким другим појмом региструјемо у синтагмама с глаголима: *заменийи*,⁸ *конвертовати*, *мећати*, *променийи*. Индиректна улога другог објекатског ентитета уочљива је тек сагледавањем процеса замене као двостране транслокације. С једне стране обавља се транспозиција објекта у власништву или надлежности субјекта према његовом партнеру у овом процесу, што иницира исту активност у супротном смеру. Другим речима, карактер појма у предлошком акузативу

⁸ Поред већине примера у којима глагол *заменийи* има конверзивно значење, евидентан је и један случај у којем он бива допуњен као већина трансформативних глагола: НБ је имала обавезу да *заменује новчанице у златне йолује од 12,5 килограма* (Политика, 30.12.2000).

запажа се посматрањем конверзије двају објеката који циркулишу између даваоца и примаоца, где је први објекат у односу на иницијалну активност директно, а други индиректно позициониран. За илустрацију могу послужити следећи примери:

Одлази да у неком селу замени сџарински зидни саџ, за кокошку или комаг сланине; Ауџомаџску џушку мењао за џоловни џелевизор (СрпКор); Низ слајдова рртх не може да се конвертује за џрезентџацију (<https://support.microsoft.com>).

Комџензација која представља једну врсту конверзије остварује се обично као размена робе и новца, па су у таквим синтагмама најчешћи глаголи: *изнајмиџи*, *куџиџи*, *обеџиџиџиџи*, *оџкуџиџи*, *џлаџиџи*, *џримиџи*, *џродаџи*, *џазариџи*, али и *џрџивоваџи* и *освеџиџи се*, с тим што предлошки акузатив није функционално-семантички маркиран у датој трансакцији, јер може да обележава и улог (плаћа мајстору за *џружене услуџе*) и надокнаду (купио је ауто за *скуџе џаре*)⁹:

Старој подводици у шалварама код које је за *скуџе џаре* изнајмио *собицу* није рекао име; Мора да плати за *сваки дан боравка на Бохницама 60 круна*; А и услуга јесте *износ накнаде* коју обвезник прима за *исџоручена добра или џружене услуџе*; Њихова процена је да би *ова колекција* сада могла да се прода за *више од милион долара*; *Мушко одело* може да се пазари за *сџо до 150 евра* (СрпКор); Живот су наши стари џртвовали за *ову земљу* (Домановић, 117); Енди Мареј се осветио за *џораз* (<https://www.alo.rs>).

3.1.2. У групу акционих радњи могу се укључити и *комуникаџивне акџивносџи* чијим спровођењем говорно лице повезује два процеса: конституисање исказа (локутивни чин) и реализацију комуникативне интенције (илокутивни чин) (Поповић 2005: 983–984). Другим речима, „говорна активност је схваћена као произвођење и преношење информације ради успостављања комуникације међу саговорницима” (Штрбац 2010: 77; 2011: 38).

Будући да постоје два вида употребе језика у језичком догађају – говор и писање (RADOVANOVIĆ 1979: 53), већина глагола у корпусу који имамо у виду није маркирана у том погледу, па се реализација и преношење информације обавља и као акустичка презентација, али и као форма доступна неком другом виду перцепције.

Заснована на човековој потреби да успостави контакт са другим особама, комуникација је повезана са људским емоционалним и когнитивним потенцијалом. Иако извори звука могу бити и неки други аниматни, па и аниматни појмови, једино се човеку може приписати улога агенса који сасвим свесно успоставља контакт са својом социјалном средином, користећи језичка, али и нејезичка средства (мимику, гест) (RADOVANOVIĆ 1979: 51–52):

Рекао је за њу да је леџа; Климнуо је главом на њеџа да уђе.

⁹ Исто је с допунама глагола *џлаџиџи* и *куџиџи*. С друге стране допуном глагола *џреџиџиџи се*, који семантизује одређени начин авансног плаћања само се идентификује објекат усмеравања претплате, који је морфологизован с предлогом *на*: претплатио се *на новине*, а не за као у типичном компензационом односу.

Узимајући у обзир интенцију говорника, објекатске синтагме с комуникативним глаголима, који обележавају акустичке активности, могле би се класификовати на оне које имају *асертивну* (19), *директивну* (20), *инијероативну* (21), *комисивну* (22), *йермисивну* (23) и *експресивну функцију* (24), што показују илустративни примери:

- (19) Син за њу каже да је строга [← Син каже да је она строга].
 (20) Апеловао је на нас да се склонимо [← Апеловао је да се ми склонимо].
 (21) Пита ја за здравље [← Пита га да ли је добро њеово здравље].
 (22) Кладим се с брајом у њиће [← Кладимо се брат и ја а победник добија њиће].
 (23) Он демантује власи у изјави [← Он демантује да власт даје њраву изјаву].
 (24) Он повика на децу да ућуће [← Он повика да деца ућуте].

Асертивну функцију имају комуникативне активности којима се обогаћује знање саговорника неком новом информацијом. Овако спецификованим глаголима нешто се саопштава, најављује, упућује, констатује, а у нашем корпусу најчешћи су следећи: *јављаји/дојавији*, *јоворији*,¹⁰ *изјавији/изјављиваји*, *казиваји/казайи*, *коменшарисаји*, *консиштоваји*, *наводији/навести*, *одговараји/одговорији*, *освршији се/освнуји се*, *йричатији/исйричатији*, *рећи*, *йврдити*:

Негирао је јуче пред судом да је приликом хапшења изјавио за себе да је Бин Лаген (СрпКор); За јојурј каже да йродужава живои (Viva, 46); Берлин за руске захтеве навео да су као из доба Хладној раји (<https://www.danas.rs>); За ону йрву (рибу) тврде да нарасте и до йри килограма (Риборевја бр. 3, 16).

Нешто другачији од овде наведених комуникативних глагола јесте глагол *одговараји/одговорији*, јер акустичком процесу који заступа увек претходи вербални или некакав другачији подстицај обелодањен допунским акузативом с предлогом на. Индиректност ове допуне може се објаснити чињеницом да се ради о форми реактивног садржаја (питање, примедба, коментар, вест итд.) док је сам садржај директно обухваћен чином одговарања (нпр. одговорити *нешто на йишање*):

Тиме ће се одговорити и на йишање о йензији револуционара (Домановић, 330).

Директивна функција говорног процеса препознаје се по намери говорника да ангажује саговорника у вербалној интеракцији или у неком другом процесу. Комуникативне глаголе спецификоване овом семантичком компонентом у корпусу заступају следеће лексеме: *ајеловаји*, *договараји се/договорији се*, *казиваји/указайи*:

Такође апелује на вештаке да чеће йримерују лоичку анализу рукојиса; Ђинђић је још рекао да се са њеовим домаћином Георјијевским договорио за ујосишављање сшалне везе у размени информација безбедносној карактера; Господин Најтли јој је више пута указао на йу ману (СрпКор).

¹⁰ О индиректној допуни глагола говорења, коју заступа аниматни појам у акузативу с предлогом на (говори на мене ...) обавештавају нас Милка Ивић (1950: 329) и Јован Кашић (1968: 107–108), констатујући да је одлика језика старијих писаца, па је отуд разумљиво да у свом корпусу нисмо регистровали овакве примере. Милка Ивић том приликом напомиње да овакво предлошко решење, за разлику од за+акузатив, где се изговорени садржај интерпретира у позитивном смислу, има негативну конотацију: 'говорити рђаво, набеђивати'.

Инићероаитивну функцију имају искази којима говорник анимира слушаоца да се и сам укључи у разговор, као саговорник, и да буде извор информација о теми која интересује говорника, а открива је предлошка акузативна допуна. Управни глаголи у таквим примери су: *консултовати, ишћити/уишћити, расишћивати се/расишћити се, уишћити се*:

Сада нас нико није консултовао за социјални пројрам; Распитивали смо се код стиручњака за ваш базен (Риборевија бр. 7, 5); Упиташе се за здравље (СрпКор).

Искази којима се говорник обавезује да ће извршити будући вербални или какав други акциони чин, по правилу у корист адресата, или експлицира вид гаранције за своју тврдњу, имају *комисивну функцију*. Тако су семантизовани следећи глаголи у нашем корпусу: *завейтовати се, закљичати/закљети, заришћити се/зарећи се, кладити се/оикладити се, клећи се, обавезивати се/обавезати се, ирисезати/ирисећити*:

Слоба се Јелени заклео на љубав (<https://www.republika.rs>); Узбуњивач се зариче на вечну љубав према пројекту и осталим корисницима (<https://rs.cointelegraph.com>); Заклео се у душ (Ђопић, 16); Они су се клељи у Маркса и Енџелса (<https://www.espresso.co.rs>).

Сви ови примери, а нарочито они у којима су управне глаголске лексеме допуњене алтернативно морфологизованим конструкцијама акузатива с предлозима на и у, сведоче о субспецификацији њихове примарне семантике.¹¹ Облик с предлогом на заступа, тј. имплицира будућу обећану активност (заветује се на *ћушћање, љубав*), док се у комбинацији с предлогом у налази појам уложен као јемство дато саговорнику (заклео се у *душ*, у *Маркса* и *Енџелса*).

Експресивну функцију има говорни чин којим се испољава афективно стање говорника који свој вербални садржај посебно емотивно изражава, а тематски се усмерава на појам који је у позадини његовог емоционалног стања. У забележеним примерима се уочавају глаголи: *жалишћи се, јагаћи се/изајагаћи се, јадиковаћи, кукаћи*:

Мурињо се поново жалио на судије (<https://www.danas.rs>); Суспрети почињу тако да свако јадикује на ишћко материјално сћање (СрпКор).

Свој став, али и емоционално стање говорник испољава и променом тона приликом презентације вербалног садржаја тако да се као управни глаголи реализују: *брецаћи/обрећнути, викаћи/иовикаћи, врчаћи, ирактити/иракнути, дерати се/раздерати се, дрекаћи/дрекнути, најиресати се*:

Повика на слуће да усћану и сћреме коње (Ђосић, 43); Гракће на мој дједа (Ђопић, 18).

3.1.3. С обзиром на то да је предлошки акузатив у допунској улози *казативних глагола* полисемантичан, а примарно значење је регулисно синтаксичко-семантичким односом глагола и комплемента, први корак је дистинк-

¹¹ Владислава Петровић (2000: 443) сматра да предлог додат беспредлошкој конструкцији уноси додатну информацију, што илуструје посматрањем алтернације: чекати *нешћо/на нешћо*, заборавити *нешћо/на нешћо*. Ипак, запажа да је у неким случајевима одлучујућа семантика именице.

ција допунских конституената. Уколико је предлошким акузативом заступљен примарни узрок који директно или индиректно покреће глаголску радњу, то га функционално маркира као прилошку узрочну допуну (25), док је ре-активни садржај каузативне активности коју предузима субјекат неправи објекат (26):

(25) Дете се љути на *ѧса* [← *Пас* изазива љутњу код детета].

(26) Она ме тера на *миран живоѧ* [← Она чини да ја *мирно живим*].

Било која врста анализе каузативних активности укључује и корелацију са другим семантичким категоријама (Пипер 2005: 786), пре свега се мисли на узрочно-последични однос. Манифестација њихове логичке повезаности у временском оквиру испољава се као постериорно или симултано позиционирање последице у односу на узрок (КОВАЋЕВИЋ 1988: 38–43). Такође, у домаћој стручној литератури се, међу категоријама које се преплићу с централном каузалном, посебно истиче циљ као усложњени узрок (КОВАЋЕВИЋ 1988: 210).

Сложен логичко-семантички концепт узрочних односа у српском језику, заступљен низом глаголских лексема и њихових допуна,¹² у нашем корпусу биће класификован у три семантичке групе: *оѧциѧиѧринудни* (27), *инѧирукѧивни* (28), *инициѧаѧивни* (29):

(27) Околности нас терају на *асимилацију*.

(28) Учитељ их навикава на *дисциѧлину*.

(29) Тренер је *екиѧу* охрабрио на *акцију*.

У свим евидентираним примерима субјекат својим деловањем утиче на динамизацију живих пасивних корелатива као носиоца тематске улоге (сбј.) субординиране сентенцијалне структуре (30), у којој је појам заступљен предлошким акузативом сама активност (пт.) на коју је усмерен споља (*га бежи*), или један од актаната (обј.) имплицитне активности (да играш *ѧѧрице*).

(30) Полиција *ѧа* је натерала у *беѧ* [← Полиција га је натерала да он (сбј.) *бежи* (пт.)].

Навадио сам *ѧе* на *ѧѧрице* [← Навадио сам те да *ѧѧи* (сбј.) играш *ѧѧрице* (обј.)].

Субјекатску позицију посматраних примера заузимају аниматно немаркирани појмови, па поред живих каузатора (31) регистровани су и неживи, апстрактни – то могу бити окружење или околности у којима се нашао објекат каузације (32):

(31) Дечак је *мачку* натерао у *беѧ*; (32) Страх *ѧа* присиљава на *мировање*.

Општепринудно значење у нашем корпусу имају глаголи: *деловаѧи*, (на)ѧониѧи/наѧнаѧи, *наѧераѧи*, *обавезиваѧи* (се)/*обавезаѧи* (се), *ѧримораваѧи*/*ѧримораѧи*, *ѧринуѧиваѧи*/*ѧринуѧиѧи*, *ѧрисиљаваѧи*/*ѧрисиѧиѧи*, *сиѧиѧи*, *ѧераѧи*/*наѧераѧи*, *ѧѧиѧаѧи*, што илустрјују следећи примери:

Не може одрастао човек да тужи дечака да *ѧа* је *принудио* на *закључење неѧоволноѧ уѧовора*; Да *ѧх* је Брозов режим *присиѧио* на *бекѧѧво*; Имао је неки

¹² Класификацију евидентираних примера засновали смо на субспецификацијама *облиѧаѧорних*, *ѧѧермисивних*, *ѧѧимуѧаѧивних* и *декаузаѧивних* односа, које Миливој Алановић (2011) посматра као темељне каузативно-манипулативне релације.

свечан начин говора који ју је терао на смех (СрпКор); Незапосленост негативно утиче на йонашање йојединца (Radić, 69); Суїрују Надицу то „р” нагони у смех; Докџора Шустџера је и буквално терао у йлач и сузе (СрпКор).

Примери показују да су сви управни глаголи прави транзитиви који казуирају активацију свог живог објекта, тако да он, потпуно обухваћен процесом принуде, постаје субјекат субординиране радње заступљене предлошким акузативом. Рестриктивну улогу у погледу избора предлошког решења овог допунског појма имају управни глаголи *йрисилийи* и *йринудийи*, који регирају искључиво акузатив с предлогом НА, док се у реализацији неправих објеката осталих управних глагола алтернативно појављују предлози У и НА. Њихова напоредна комбинација с идентичним именицама (*на бексїво/у бексїво*, *на смех/у смех*) и у синтагматском односу с истим глаголом говори о минималној или готово занемарљивој семантичкој разлици.¹³

У примерима с *инсїрукїивним йлаџолима* типа: *навадийи*, *навикавайи/навикнуийи*, *йодсећаийи/йодсейийи*, *уїозоравайи/уїозорийи*, *уїућивайи/уїућийи*, који су прелазни, саопштава се о упознавању њихових објеката с новим чињеницама и информацијама кондензованим другом, објекатском допуном.

Како је певач колеџиницу навадио на иїрице (<https://vivstars.com>); Она је то *геїге* почела веома рано да навикава на чисїоћу; Професор *их је упутио на лиїераїуру* (СрпКор).

Групу стимулативно-иницијативних глагола у корпусу чине следеће лексеме: *заинїересоваийи*, *инсїирисаийи*, *наводийи/навесийи*, *наїоварайи/наїоворийи*, (*на*)*мамиийи*, *храбриийи*, *охрабривайи/охрабриийи*, *йобудийи*, *йодсїицаийи/йодсїаћи*, *йридобийи*, *йровоцираийи/исїровоцираийи*, *убећивайи/убедийи*, *уверавайи/уверийи*, *умещайи (се)*, *усмеравайи/усмерийи*, међу којима је на основу видског обележја могућа и субспецификација. Регулативну улогу у диференцијацији иницијативних од стимулативних глагола има њихова видска разлика (Алановић 2011: 295). Први би, као перфективни, обележавали реализацију казуиране активности (33), док се другима наговештава само могућност остварења постављеног циља, али не и импликација његове финализације (34):

(33) Наговорио је зайвореника на бексїво [→ затвореник бежи].

(34) Наговарао је зайвореника на бексїво [→ затвореник још не бежи].

За илустрацију су одабрани следећи примери:

Ко *їа је инспирисао на країковиду брзойлейїосї*; Нежнији пол је више склон тражењу оправдања за раскид да би себе охрабрио на одлучујући корак; Он је *Грима и немачке йисце* заинтересовао за срїску народну йоезију; Ту је био Жан Пол који *їа је инспирисао за мноїа музичка осїварења*; За мене писац мора да нађе неко лукавство да би ме убедио у исїињийїосї оної шїїо йише (СрпКор).

Три предлошка решења – НА, ЗА и У, у конструкцији с појмом у акузативу свакако су предодређена семантичким специфичностима управних

¹³ Претпоставка је да конструкција с предлогом У опстаје под утицајем устаљених израза *брзнуийи у йлач*, *йраснуийи у смех*, док се појава предлога НА може посматрати као корелација с истим префиксом управне глаголске лексеме (*натерети на смех*, *нагнати на плач*).

глагола које допуњује овако морфологизован облик, што је и префиксацијом самог глагола испољено, а онда и предлогом који је идентичан префиксу. Могло би се закључити да „[...] prefiks i determinant sintagme stoje u logičkom odnosu jednostrane implikacije [...]” (КОВАЏЕВИЋ 1992: 63), што показују и наведени примери: *наговарати некоја на нешћио*; *заинтересовати некоја за нешћио*; *убедити некоја у нешћио*. Чак и глаголи који се алтернативно допуњују конструкцијама са два различита предлошка решења показују барем минималну значењску дистинкцију.¹⁴

3.2. *Предлошки акузатив као објекатска допуна њроцесуалних глагола*. У овој групи примера нашли су се они чији управни глаголи обележавају две врсте процеса, *њерцејцију* и *коњницију*. Предлошки акузатив реализован уз те глаголске лексеме биће оквалификован као неправи објекат уколико је садржан у семантици управне речи као члан пропозитивне структуре која је директна глаголска допуна.

3.2.1. Основна семантика *њерцејтивних глагола* обележава људско ангажовање различитих чула уз активацију интелектуално-емоционалног фактора, јер се улога перципијента не своди само на укључивање чула да би се обавило једноставно пресликавање вањског света (РАДМАН 1988: 14–20). Овом приликом су евидентирани глаголи везани само за један сензорни модалитет – *аудијтивни*¹⁵, а регистровани су глаголи *чујти*, *начујти* и у ограниченом броју примера *слушати*.

Тројакa рекција глагола (*на*)*чујти* (нешто, од некога, за некога) не доводи се у питање ни када је уз њега реализована само посматрана акузативна допуна. Још је Јован Кашић (1968: 106) запазио да ову акузативну конструкцију увек прати „експликатор”, обично изражен реченицом с везником да, али и да он може имати нулту површинску манифестацију. Овакво решење имплицира садржај којим се саопштава о егзистенцији или идентификацији акузативног појма заступљеног правом именицом (35), или се импликатура односи на предикацију зависне клаузе кондензоване девербативном именицом у акузативу, што је посебно уочљиво у семантичкој интерпретацији таквих примера (36). Уколико је место експликатора формално попуњено, могуће су две опције, да он буде неодређен (37) или да се садржај у потпуности објави, као што је то наговестио Кашић, допунском клаузом (38):

¹⁴ И у том случају предлог је у складу са модификацијом глаголског значења: *инспирисати* (‘надахнути’) *некоја на нешћио* ~ *инспирисати* (‘заинтересовати’) *некоја за нешћио*; *усмеравати* [нечију пажњу] *на нешћио* ~ *усмеравати* (‘укључивати’) *нешћио у нешћио*.

¹⁵ Природа предлошких допуна глагола визуелне перцепције обухваћена је једном од претходних анализа у којој је показано да њихове допуне немају статус објекта (АРСЕНИЈЕВИЋ 2021). Такође, за глаголе олафактивне еманације, типа *мирисати*, *смредејти*, *воњати* и сл., Милка Ивић (2007: 301) констатује да се комбинују с предлошким акузативом: *мирише на ванилу*, *смрди на лук*, *воња на мемлу*, „онда када је квалификациони аспект у жижи пажње”. Другим речима, трансформ таквих случајева показује да је посматрана конструкција прилошка допуна или начинског (овде је мирисало *на лимун* [← као што мирише лимун]) или узрочног значења (он је мирисао *на бели лук* [← јер је јео бели лук]). О поредбеноначинској употреби говори и Палић (РАЉИЋ 2007: 110), помињући синтагме типа: *мирисати на влају*, *заударати на маси*. Ово је, такође, сигнал за неукључивање таквих случајева у корпус који тренутно разматрамо, а који илуструје улогу предлошког акузатива као неправог објекта.

(35) Недавно сам чуо за *џу билџку* [← Недавно сам чуо да постоји џа билџка].
Нема ко није чуо за *Теслу* [← Нема ко није чуо ко је Тесла].

(36) *За Весићеву џосеџу* насељу чули смо *од мешџана* [← Мештани су нас обавестили да је Весић посетио насеље].

(37) *Неџџо* сам чула за *нову колеџиницу* [← Чула сам да нова колеџиница ...].

(38) Чујем за *себе да сам ароџанџна* [← Чујем да сам ја ароџанџна].

Рестрикцијом експликатора у првом наведеном случају, нашој пажњи се приводи значење примања информације о постојању или идентитету неког живог или неживог појма. Ширим контекстом се то и додатно потенцира, на пример, негацијом (*нисам чуо*), податком о непосредности или уопште о времену првобитног информисања субјекта (*џрви џуџ чујем, џре 25 џодина се чуло*), као и провером обавештености о датом појму (*да ли сџе чули*), што илуструју следећи примери:

Нисам чуо за виџу цену икаџ (<https://www.b92.net>); *Да ли сџе чули за можџану маџлу* (<https://www.espresso.co.rs>); *Ђоковић никад није чуо за њеџа* [нешто]; *Први пут чујем за инџигенџе на сџаџиону* (<https://www.danas.rs>); *25 година откад је свет чуо за Доли* (<https://rs.n1info.com>); *За Лечића нисам ниџџа начуо* (<https://www.pink.rs>)¹⁶.

У корпусу се појављује само један пример у којем је предлошки акузатив у комплементном односу са глаголом *слуџаџи*, и као једина његова допуна имплицира информацију о идентитету аниматног појма који заступа:

Ах, драги мој, јесте ли слуџали за моџа оца [← ... ко је мој оџац] (Црџански, 88).

3.2.2. Комплементни однос акузативне конструкције остварују и са *џлаџолима коџниџиџе*. Дата семантичка група глаголских лексема обележава човекове интелектуалне способности које имају свој одраз и у језику. Међутим, језик се не појављује само као носилац мисаоног садржаја већ и као сведочанство метакогнитивне способности (мишљења о сопственим мислима). Анализом синтагми с таквим управним конституентима употпуњује се слика о перцепцији мишљења и знања уопште у једној језичкој средини, а когнитивни глаголи представљају део базног лексикона (GRIN 1978: 76–94).

Евидентирани примери могли би се груписати према начину испољавања интелекта који се обележава глаголима *коџниџивно-креаџивноџ* (39) и *коџниџивно-оџераџивноџ џиџа* (40):

(39) Он је сазнао за *џаџну своџ клијенџа* [← Он је сазнао да његов клијент има џаџну].

(40) Он је заборавио на своје обећање [← Он је заборавио да је неке нешто обећао].

¹⁶ Просентенцијалном улогом заменице *неџџо* (*ниџџа*) уз глагол *чуџи* само се наговештава (не)постојање извесне информације о појму у функцији предлошке допуне. Овове се прибегава уколико је обелодањивање датог садржаја небитно за комуникацију или је и сам говорник недовољно упознат с тим, што је лексикализовано глаголом *начуџи* који се у РСЈ (2007: 805) дефинише као 'сазнати мало, непотпуно, недовољно и непроверено, чути неке непотпуне, непроверене, непотврђене вести'.

Од глагола којима се саопштава о могућностима креативног, стваралачког процеса, заснованог на способностима когнитивне обраде и проширивања спознајних могућности учењем, у нашем корпусу забележени су: *дознајџи*, *мислијџи*, *џомишљајџи/џомислијџи*, *сазнајџи*, *ујућивајџи/ујућијџи*, *устиано-вијџи*, *ујџврћивајџи/ујџврдијџи*:

Помислио за џолицајку да је стиријџизејџа (<https://www.b92.net>); *Помислише на џолике друјове и џријајџеље* (Домановић, 90); Осим тога *упутите гејџе у џравила џонашџања* (<http://www.lepotaizdravlje.rs>).

Семантичке специфичности управних глагола утицале су на појаву различитих предлога у конституисању акузативног комплемента. Спознаја о егзистенцији или некој карактеристици објекатског појма имплицирана је глаголима *сазнајџи*, *дознајџи* и *ујџврдијџи*. Та повезаност експликативног садржаја и ентитета формализованог акузативом с предлогом *за*, нарочито је уочљива уз глаголе *мислијџи* и *џомислијџи* где су експлициране обе ове допуне (*Помисле за џолицајку* (обј.) *да је стриптизета* (експл.)).

Концептуализација допунског садржаја истих глагола представљена је акузативном конструкцијом с предлогом *на* (*помислише на џолике друјове*). Диференцијација међу овим допунским облицима није, дакле, формална. У првом случају потенцирана је везаност садржаја промишљања и пацијативног појма, док у другом случају пасивни ентитет пунктуално усмерава ову менталну активност субјекта.

Треће предлошко решење допунског конституента везано је за глагол *ујућијџи*, којим се испољава могућност транспозиције постојећих искустава. Акузативом с предлогом *у* у овом случају открива се домен који укључује поменути глаголски процес (*упутити [некога] у џравила џонашџања*).

О раније похрањеном знању обавештавају глаголи: *заборављајџи/заборавијџи*, *знајџи*, *џрејознавајџи/џрејознајџи*, *разумејџи се*, који с посматраним предлошким конструкцијама успостављају *којнијџивно-ојерајџивни* однос. Захваљујући комплексном значењу, „познатости на основу виђења”, насталом на основама перцептивног искуства, и „знању на основу расуђивања” (Грковић-Мелџор 2006), глагол *знајџи* остварује допунски однос с различитим појмовима чија је морфологизација једно од средстава семантичке спецификације. Очигледност ове констатације потврђује двојака реакција овог глагола: *знати неџијџо* ~ *знати за неџијџо*. Простим обликом комплемента саопштавамо да смо својим менталним апаратом непосредно обухватили дати појам као такав, тј. да смо упућени у његову суштину, најбитније чињенице о њему: *Зна разлику између Њујорка и Церси Сијџија* [*← Зна каква је/у чеми је разлика ...*]; *Зна једну џосијџу* [*← Познаје једну госпођу*]. С друге стране, предлошким акузативом потенциран је посредан однос с допунским појмом јер је он тематски део претходно убележене информација која га у нашој свести отелотворује у егзистенцијалном или неком другом смислу:

Зна за разлику између Њујорка и Церси Сијџија [*← Зна да постоји разлика ...*];
Зна за једну џосијџу да се звала Мира [*← Зна да се једна госпођа звала Мира*]
 (СрпКор).

Исту врсту алтернације допунских конституената бележимо и уз глагол *заборавијџи*. О семантичкој диференцијацији оваквих синтагми са конкретним

именицама у литератури је већ писано (Ivić 2001; Петровић 2000а), уз констатацију да предлошка форма допуне пресупонира не ону уобичајену активност у коју је појам укључен као пасиван већ неку сасвим специфичну, раније планирану (Заборавио је *на кључеве* [← заборавио је *да подигне кључеве код мајстора*]). Милка Ивић том приликом скреће пажњу на модификацију значења која настаје комбинацијом овог глагола са именицама другачије природе. Наши примери то и потврђују:

Да ли је онај стражар *заборавио на своје обећање*; Њопави је *заборавио на своје шепћање*; Мало *се потрошача разуме у карактеристике ових апарата* (СрпКор).

Уколико је допунски појам обележен девербативном именицом с предлогом *на*, анулирање свести о постојању усмерено је на саму радњу, без обзира на то да ли је заступају непрелазни или неправи прелазни глаголи (заборавио је *на шепћање* [← заборавио је *да он шепта*]; заборавио је *на своје обећање* [← заборавио је *да је неком дао обећање*]). Међутим, објекти заступљени девербативним именицама изведеним од прелазних глагола могу се алтернативно реализовати и у беспредлошком акузативу, и тада се из свести субјекта не искључује субординирана радња већ њен објекат (заборавио је *своје обећање* [← заборавио је *шћта је неком обећао*]).

Процедурални односи засновани на вештинама стеченим учењем, које глаголи типа: *(на)писати*, *(за)бележити*, *чињати/прочињати* остварују с предлошким акузативом, прагматски се могу поистоветити с комуникативним односима о којима је претходно било речи (*написати*, *читати за некога нешто* ~ рећи *за некога нешто* [некоме]). У овом случају карактеристичан је само начин преношења информације, тако да нису неопходни додатни коментари:

Зато се за њега може рећи оно што је он *писао за Исидору Секулић – да у њеним текстовима нема позивања на слична мишљења*; Онда се сетим, негде сам *прочитао за доктора да се убио иако шћто се пре скока шћрицао* (СрпКор).

3.3. *Предлошки акузатив као објекатска дојна релационих глагола.* Основна семантичка компонента управних глагола ове групе примера заснована је на *емоционалном* (41), *верификативном* (42), *дејтерминативном* (43) и *иниенцијом* (44) субјекатско-објекатском односу:

(41) Она се љути *на сестру* [← Она осећа љутњу, а *циљ негативних емоција је сестра*].

(42) Он се разочарао у *сјранку* [← Он је оценио *да сјранка не испуњава очекивања*].

(42) Марио је само *за зараду* [← Марио је само *да што боље зарађује*].

(44) Чекао је *на одговор* [← Чекао је *да добије одговор*].

Глаголима *емоционалној значења*¹⁷ открива се процес и стање носиоца у контакту са изазивачем такве реакције (Поповић 2007). Поред правих транзитивних (*вољети*, *обожавати*, *мрзети*, *жалити* некога, нешто), у овој

¹⁷ Горадан Штрабац (2006: 81) класификује ове глаголе с обзиром на то да ли обележавају емотивни однос, емотивно стање или каузирано емотивно стање.

семантичкој групи се налазе и они чије су допуне индиректно позициониране а, међу њима, један део се односи и на неправне објекте у предлошком акузативу, који је углавном и једина допуна: (*ио*)*беснеи*ти, *бојаи*ти се, *бринуи*ти (се), *заљубљиваи*ти се/*заљуби*ти се, *љуи*тии се/*наљуи*тии се, *мрзеи*ти,¹⁸ *ојорчи*ти се, *и*лации се, *и*рибојаваи се, *и*олакомии се, *смиловаи*ти се, *с*траховаи, *с*ирии:

Ти мислиш да ја имам времена и *за и*воје новине да *бринем* (Ћосић, 21); Аћим завија нову цигару и *љути се на и*ује *и*рсије *и*ио *и*рхије и *и*росијају *и*уван (Ћосић, 26); Једног дана Господ *се смиловао на њене муке* (СрпКор); И *заљубљивали су се у мене* (Хабјановић Ђуровић, 111).

Све наведене акузативне допуне представљају фокусирани циљ којем је емоционална реакција усмерена, а кондензују шири пропозитивни садржај. Посматрањем примера може се запазити да је повезаност бриге и страха са објектима који их иницирају симболизована избором предлога за, док се појава предлога на учача код адлативно обележних објеката, као носитеља субјектове реакције, а да се веза предлога у остварује са именицама у којима је садржана и субјектова фикција створена у процесу заљубљивања (Арсенијевић 2006). Појава овог неправог објекта донекле утиче и на схватање семантике управног глагола, јер уместо констатације да се неко налази у одређеном емоционалном стању (он се љути, она се брине), сигнализира се успостављање емоционалног односа са појмом којем је емоција усмерена (он се љути *на браи*а, она се брине *за геи*е) (Штрбац 2006: 99).

Субјекатско-објекатски однос у *сини*амама *вери*фикациивно*и* односа заснован је на праћењу, контроли, процени објекта и, коначно, на одлуци субјекта да дејствује. Последице такве акције су позитивне (*рачунаи*ти на некога) или негативне (*разочараи*ти се у некога/у нешто), или ако је процена неадекватна, ангажман агенса је неодговарајући (*о*и*речи*ти се о некога, о нешто). Ову врсту односа с предлошким акузативом остварују глаголи: (*ио*)*вероваи*ти, *и*ласаи, *навијаи*ти, *обазираи*ти се, *о*и*речи*ти се, *одлучи*ти се, *о*и*реде*ли*и*о се, (*ио*)*уздаи*ти се, *и*риси*и*аи, *и*озиваи се/*и*озваи се, *разочараи*ти се, *рачунаи*ти, *речи*ти се, *сумњаи*ти, *уздаи*ти се:

Ипак, Ема *се одлучила на ризик* јер једноставно више није могла да ћути (Хабјановић Ђуровић, 21); *Сумњао сам на вас* од кад сте дошли на мој брод (<https://tr-ex.me>); Пророчки *сам се определила за храброси* као животни мото (Хабјановић Ђуровић, 113); *Не верујем у небеса*, већ у Маркса и Енгелса (Хабјановић Ђуровић, 273); Ја мислим да ти у *ио не сумња*ш (Киш, 56); Па макар *се огрешили о дисциплину* (Домановић, 87).

У овој групи примера издвајају се глаголи двојачке рекције, *одлучи*ти се и *сумњаи*ти. Први се допуњује акузативном конструкцијом с предлозима на и за, док су код другог у алтернацији предлози на и у. Да се ради о сигнала-

¹⁸ Међу наведеним глаголима прави транзитивни могу бити *бојаи*ти се, *и*лации се (некога), а посебно бисмо поменули двојаку рекцију глагола *мрзеи*ти (некога, нешто/на некога, на нешто), која је с обзиром на доминацију беспредлошког облика донекле и упитна, јер примери с предлошким објектом припадају углавном старијим изворима: Војислав Илић је дискретан дух и отмена душа, он *мрзи на и*озу, реторику и причања о себи (СрпКор: Скерлић), мада Стевановић (1979: 411) наводи и Андрићев пример: Може да замрзи *на свој живои*.

лима семантичке диференцијације, потврђује њихова компарација. У синтагми *одлучи́ти се за нешто* потенцирано је значење ‘одабрати једно/најбоље решење од више могућих’, нпр. *он се одлучио за лекара* (од више могућих), за разлику од *он се одлучио на нешто* (на штајк, на тај корак), где је појам у акузативу уграђен у план будуће активности, по чему интерферира са синтагмама интенционог значења. Такође и алтернација сумњати *на некој/у некоја* сигнал је макар и минималне семантичке разлике, а овде су конкретно сучељена значења ‘онај који је осумњичен’ према ‘сумњати у способности датог појма’.

Глаголи реализовани у синтагмама *дејтерминативної односа* саопштавају о трансформацији или измени статуса, поља деловања и сл. неког од актаната, субјекта или директног објекта, као и о квалификацији одмеравањем према индиректно позиционираном појму у предлошком акузативу. Тако су семантизовани следећи глаголи: *адаптира́ти се*, (на)личити́и,¹⁹ *преводити́и/превести́и*, *прелазити́и/прећи*, *пресвући*, *погсећа́тии*, *проширива́тии/прошири́тии*, *удати́и се*:

Предраг Лазић *се* веома брзо *адаптирао* на нову средину (СрпКор); Вирус је дошао од слепих мишева, *проширио се* на *дивље сисаре*, а затим *је прешао на људе* (<https://www.slobodnaevropa.org>); Јапанска принцеза *се* коначно *удала за гечка* са којим је заједно студирала (<https://www.bbc.com>).

Као што се може видети, међу комплементима овако семантизованих глагола доминира акузативна конструкција с предлогом *на* као носитељ циљног пункта започете активности, док се исто тако предлогом *за* спецификује основна семантика управног глагола *удати́и се* – остваривање заједнице.

Денотирање *инијенције* субјекта да покрене извесну активност или само да покаже заинтересованост за своју околину обележено је следећим глаголима: *борити́и се/изборити́и се*, *залага́тии се*, *занима́тии се*, *заузима́тии се/заузети́и се*, *инијересова́тии се*, *изазива́тии/изазва́тии*, *инвестира́тии*, *мари́тии*, *пазити́и*, *побринутити́и се*, *претипла́тити́и (се)*, *примени́тии*, *усредсредити́и се*, *чека́тии*, *хаја́тии*:

Свет *се занима* за *Косово и Телеком* (<https://www.novosti.rs>); Присутни хирург *се побринуо* за *ојеративни део интјервенције*; Расправа о узроку овог поремећаја обично *изазива* на *вербални окршај психоаналијичаре* (СрпКор); *Пази* на *казан* (Ћопић, 19); Прошле године *је* два месеца *чекао* на *визу* (СрпКор); Већина модерних друштава увелико *инвестира* у *образовање, здравствјво и истрјживања* (Radić, 5).

Два се глагола овде издвајају по својим алтернативним реакцијским допунама, *пазити́и* и *чека́тии* (некога, нешто/на некога, на нешто). У домаћој стручној литератури (Ivić 2002; Петровић 2000; Петровић 2000а) већ је запажена дистинктивна улога морфолошког облика допуне на семантизацију

¹⁹ О синтаксичко-семантичким обележјима овог глагола писано је у Арсенијевић 2000. Том приликом је скренута пажња на двојаку реакцију овог глагола који се поред доминантног предлошког акузатива (*личи* на некога, нешто) допуњује алтернативно и дативним обликом, углавном када је лексикализован као *сличјити́и*, *наликова́тии* (глас му наликоваше *пролейњој трљавини*).

управног глагола. Предлошким обликом се сигнализира чињење претходно планиране активности, нпр. *пази на геџе* [← пази да дете поједе свој ручак], *чека на њријашеља* [← чека да њријашељ изађе с посла], док беспредлошка допуна у првом случају, *пази геџе*, активира примарно значење обухватности управо датог објекта, као и у примеру *чека њријашеља*. Ово само потврђује чињеницу да је синтагма с предлошким обликом информативно сложенија.

4. Закључак. У условима полисемантичности и функционалне разноврсности предлошког акузатива у српском језику сузили смо фокус пажње на његову објекатску улогу. Циљ нам је био да теоријски заснована констатација о постојању дуалног обележја – *индиректност* и *управљеност*, добије не само прагматску потврду већ и да се формира корпус глаголских синтагми с овако фоормализованим зависним конституентом. Такође, желели смо да истакнемо разлику у односу на адвербијалне, факултативне конструкције, али и оне обавезне, јер то досад није било представљено на овај начин. Резултати наше анализе показују да је предлошки акузатив рекцијска допуна глагола *акције*, *њроцеса* и *релације*, баш као и његов беспредлошки коресподент. Субкласификација заснована на семантичким специфичностима посматраних унутарсинтагматских веза омогућила је обелодањивање не само општих чињеница већ и мање уочљивих детаља. Применом интерпретативне методе установили смо да је овај неправи објекат површински експонент дубинске структуре у којој има једну од кључних улога – појављује се као кондензатор акције, тј. дубинског предиката, или у тој пропозитивној структури функционише као субјекат или објекат познате или имплицитне радње. У конституисању акузативне конструкције најчешће учествују три предлошка решења: *на*, *за* и *у*, којима може бити подспецификована управна реч, тако да добија ново, неочекивано, проширено значење. И њихова међусобна алтернација сигнал је семантичке дистинкције, али исто тако избор једног од решења може бити импликација логичке повезаности глаголског префикса и одабраног предлога.

ИЗВОРИ

- Домановић, Радоје. *Сатирије*. Нови Сад: Будућност, 1969.
 Киш, Данило. *Рани јади*. Београд: Књига-комерц, 1998.
 Симић, Радоје. *Основи синтаксе српског језика*. Београд: Јасен, 1999.
 Црњански, Милош. *Дневник о Чарнојевићу*. Београд: Нолит, 1992.
 Попић, Бранко. *Башића сљезове боје*, www.ask.rs.
 Ћосић, Добрица. *Корени*. Београд: Просвета, 1962.
 Хабјановић Ђуровић, Љиљана. *Женски родослов*. Београд: Глобосино д.о.о. Александрија, 2007. Политика, дневне новине. Београд: Политика, 7.04. 2003.
 Риборевија, магазин за спортски риболов, екологију и туризам на води бр. 3, 7. Нови Сад: Дневник, 2007.

*

- Radić, Jovan. *Ekonomija rada i socijalna politika Evropske unije*. Subotica: Ekonomski fakultet, 2011.
 Viva, mesečni list, br. 149, Београд: Политика, јун 2003.

Електронски извори

СрпКор: Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду <http://www.korpys.matf.bg.ac.rs>.
<https://lacomparacion.com>; <https://smartlife.mondo.rs>; <https://support.microsoft.com>; <https://www.danas.rs>; <https://www.republika.rs>; <https://rs.cointelegraph.com>; <https://www.espresso.co.rs>; <https://vivstars.com>; <https://www.magazinayto.com>; <https://www.yoytybe.com>; <https://www.b92.net>; <https://www.espresso.co.rs>; <https://objektiv.rs>; <https://rs.n1info.com>; <https://www.pink.rs>; <http://www.lepotaizdravlje.rs>; <https://tr-ex.me>; <https://www.bbc.com>; <https://www.slobodnaevropa.org>; <https://www.novosti.rs>.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Алановић, Миливој. *Каузативности – манипулативности: од концепција ка форми*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2011.
- Антонић, Ивана. Синтакса и семантика падежа. П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић. *Синтакса савремене српске језика. Простра реченица*. Милка Ивић (ред.). Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 119–300.
- Арсенијевић, Нада. О валентности глагола ЛИЧИТИ. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLIII (2000): 35–41.
- Арсенијевић, Нада. Акузатив с предлогом у савременом српском језику (I), *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLVI/1 (2003): 101–261; Акузатив с предлогом у савременом српском језику (II), *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLVI/2 (2003): 53–217.
- Арсенијевић, Нада. О глаголима *волећи* и *заљубити се*. *Коиницивнолингвистичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, 2006, 71–85.
- Арсенијевић, Нада. *Падежи правој објекта у стандардном српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2012.
- Арсенијевић, Нада. Реинтерпретација система објекатских падежа: о предлошком генитиву. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LIX/2 (2016): 49–71.
- Арсенијевић, Нада. Граматикализација семантичких обележја глагола визуелне перцепције у српском језику. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* LXIV/1 (2021): 47–67.
- Грковић-Мелџор, Јасмина. *Знати* и семантички примитив „знати” у дијахроној перспективи. *Коиницивнолингвистичка проучавања српског језика*. Српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија књ. 2. Београд: САНУ, 2006, 85–96.
- Золотова, Галина. *Очерк функционалног синтаксиса руског језика*. Москва: Наука, 1973.
- Ивић, Милка. Из семантике. *Наш језик* I/ 7–8 (1950): 329–331.
- Ивић, Милка. Релевантна улога чула мириса егземплификована српским језичким фактима. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* L (2007): 297–303.
- Кашић, Јован. Допуне индиректног објекта уз глаголе слушања и говорења. *Зборник за филологију и лингвистику* XI (1968): 105–109.
- Петровић, Владислава. Прилог класификацији допунских конструкција у српскохрватском језику. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XXXV/2 (1992): 115–133.
- Петровић, Владислава. О предлошком објекту у српском језику. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLIII (2000): 437–445.
- Петровић, Владислава. Алтернативност предлошког и беспредлошког објекта у српском језику. *Научни састај слависта у Вукове дане* 29/1 (2000а): 113–121.
- Пипер, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна трамајика српског језика*. Нови Сад: Матица српска, 2013.
- Поповић, Људмила. Комуникативне функције просте реченице. П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић. *Синтакса савремене српске језика. Простра реченица*. Милка Ивић (ред.) Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 983–1061.
- РМС – РМХ: *Речник српскохрватског књижевног језика*, 2. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967.

- РСЈ: *Речник српскога језика*. (ур. Мирослав Николић). Нови Сад: Матица српска, 2007.
- РУЖИЋ, Владислава. Проста реченица као синтаксичка целина. П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Ј. Поповић, Б. Тошовић. *Синтакса савременој српској језика. Простја реченица*. Милка Ивић (ред.). Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005, 477–517.
- СИГАЛ, Кирилл Яковлевич. Проблема иконичности в языке. *Вопросы языкознания* 6 (1997): 100–120.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Љубомир Поповић, Стеван Мицић. *Савремени српскохрватски језик и култура изражавања*. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Завод за издавање уџбеника, 1989: 260–280.
- СТЕВАНОВИЋ, Михаило. *Савремени српскохрватски језик II. (Грамајички сисџеми и књижевнојезичка норма)*. Београд: Научна књига, 1979.
- ШТРБАЦ, Гордана. О валентности глагола емоционалног садржаја у српском језику. *Зборник Мајице српске за филолојију и линџвистичку* XLIX/2 (2006): 73–103.
- ШТРБАЦ, Гордана. Глаголске перифразе са значењем комуникативне активности. *Зборник Мајице српске за филолојију и линџвистичку* LIII/2 (2010): 77–89.
- ШТРБАЦ, Гордана. *Дојуне комуникаџивних глагола* (синтаксичко-семантички и лексикографски опис). Нови Сад: Филозофски факултет, 2011.

*

- GRIN, Džudit. *Mišljenje i jezik*. Beograd: Nolit, 1978.
- IVIĆ, Milka. Neki uvidi u konstrukcije tipa čekati nekoga/na nekoga i zaboraviti nešto/na nešto. *Red reči*. Ivan Čolović (ur.) Beograd, 2002: 7–11.
- KOVAČEVIĆ, Miloš. *Uzročno semantičko polje*. Sarajevo: Svjetlost, 1988.
- KOVAČEVIĆ, Miloš. *Kroz sintagme i rečenice*. Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1992.
- MOŠKOVLEVIĆ POPOVIĆ, Jasmina. *Ogledi o glagolskoj potkategorizaciji*. Beograd: Čigoja štampa, 2007.
- PALIĆ, Ismail. *Sintaksa i semantika načina*. Sarajevo: Naučna biblioteka „Slovo“, 2007.
- RADMAN, Zdravko. *Simbol, stvarnost i stvaralaštvo*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 1988.
- RADOVANOVIĆ, Milorad. *Sociolingvistika*. Beograd: BIGZ, 1979.

Nada Arsenijević

THE PREPOSITIONAL ACCUSATIVE AS AN OBJECT COMPLEMENT

Summary

This paper analyzes the prepositional object appearing in the form of a prepositional accusative. For the first time, on this occasion, a corpus of verb phrases with such a formalized object was formed. Their governing words are verbs of *action*, *process*, and *relation*, while in the place of a dependent element is the construction with real or deverbal nouns and most often one of three prepositional solutions: *NA*, *ZA*, and *U*. By transformation of examples it is established that prepositional objects condense the deep structure in which they play the role of a predicate (*Odlučio se na ćutanje*), of a subject (*Zna za nju da je dobra*), or an object (*Uživa u čokoladi*).

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
nada.arsenijevic@ff.uns.ac.rs

(Примљено: 30. марта 2022;
прихваћено: 17. маја 2022)

Сања Кример-Габоровић
Ивана Јаковљев

ОСВРТ НА ЖЕНСКО-МУШКЕ РАЗЛИКЕ У ХРОМАТСКОМ ИМЕНОВАЊУ У СТАНДАРДНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се говори о женско-мушким разликама у именовању боја у стандардном српском језику. Истраживање је утемељено на узорку од 175 изворних говорника српског језика, различите животне доби и професија. Према тесту издвајања, или, излиставања утврђено је да женска популација: (1) користи већи број назива за боје и (2) чешће прибегава употреби структурно тј. морфосинтактички разнороднијих хроматских назива. Оба пола упадљиво и високофреквентно издвајају 11 БЦТ назива према Берлину и Кеју (BERLIN – KAY 1969), при чему је донекле упитна базичност придева *браон*, и то због присуства синонима *смеђ(а)*. Очитоване су, наиме, женско-мушке разлике у фреквенцији употребе једног одн. другог назива.

Кључне речи: хроматски називи, родно диференцирано именовање боја.

This paper elaborates on gender-related differences in color-naming in the Serbian language. A total of 175 participants of different ages and professions, all native speakers of Serbian, took part in the survey. Based on the elicitation test, it became evident that female survey respondents (1) employ a larger number of color-naming lexemes, and (2) are more inclined to use a/chromatic expressions which are grammatically (i.e., morphosyntactically) more varied. Both males and females highly frequently elicit 11 BCTs, first named so by Berlin and Kay in 1969, the basicness of the term *braon* 'brown', or, alternatively, *smеđ*, however, being somewhat questionable (the given adjectives are used with varying frequency by males and females).

Key words: color words, gender-related color-naming.

1. Увод. Ослањајући се на когнитивни механизам категоризације, човек милионе опажених нијанси боја разврстава у ограничени број основних категорија боја, којима додељује припадајуће називе. Након вишедеценијске расправе и разилажења око питања да ли је категоризација боја универзално дата свим људима или је ипак културолошко-језички утемељена, данас се однос између простора боја и језика преовлађујуће тумачи применом неоворфовског приступа (хипотеза слабе релативности), на темељу чега произлази да назначени однос има извесну универзалну основу, али и културолошко-језичку тј. релативистичку надградњу (BIGGAM 2012: 107–108; PARAMI et al. 2018: 359; ЈАКОВЉЕВ 2018: 34–35; КРИМЕР-ГАБОРОВИЋ 2019: 178–181). При томе се универзалистичка основа заснива на Берлин-Кејовој (BERLIN – KAY 1969) – БК теорији о еволуцији и универзалности основних категорија боја (енгл. *basic color categories* – ВССс, ћирилично БЦЦ,) и њихових припадајућих назива тј. основних назива за боју (енгл. *basic color terms* – ВСТс, ћирилично БЦТ). Свака БЦЦ је макрокатегорија која покрива широк опсег боја. Исто-времено, сваки БЦТ је хипероним који обухвата широк опсег хипонима или неосновних хроматских назива. У складу са БК хипотезом, подела простора боја одсликава технолошку развијеност конкретног друштва, и креће се

у распону 2–11 БЦЦ. У готово свим савременим језицима индустријализованих друштава издвојило се 11 БЦЦ,¹ уз уочену тенденцију могућег повећања назначеног броја у скорој будућности (в. LINDSAY – BROWN 2014: 2; PARAMET et al. 2018: 359).² То је у складу са БК моделом, који је отворен за развој нових БЦЦ.³ О тенденцији повећања укупног броја БЦТ у српском језику говоре Јаковљев и Здравковић (ЈАКОВЉЕВ – ЗДРАВКОВИЋ 2018: 208–210) и Кример-Габоровић (2019: 138–139). Као кандидати за нове БЦТ у српском језику издвајају се *бордо* и *тиркизна* (КРИМЕР-ГАБОРОВИЋ – ЈАКОВЉЕВ 2021: 148).

У овом раду приказани су резултати истраживања о сличностима и разликама у именовану боја у стандардном српском језику, конкретно женско-мушком, или, краће ж-м хроматском вокабулару. Идеја за то потекла је од сличних истраживања у другим језицима и културама, која су показала да је женској популацији својственији богатији хроматски вокабулар (в. RICH 1977: 404; SIMPSON – TARRANT 1991: 61; HEATHER et al. 2007: 831; RÄTSEP 2013: 226; LINDSAY – BROWN 2014: 17; PARAMET et al. 2018: 14; ESPINOSA-ZARAGOZA 2021: 143). У пилот-студији Кример-Габоровић и Јаковљев (КРИМЕР-ГАБОРОВИЋ – ЈАКОВЉЕВ 2021), премда на релативно малом узорку испитаника-изворних говорника српског језика, такође се потврдило присуство разлика у ж-м речнику боја. Како је то у консултованој литератури наведено, кључне ж-м разлике код просечних испитаника тичу се следећег: (1) жене користе већи број различитих назива за боје од мушкараца и (2) жене брже и прецизније именују боје. Но, унутарјезичке сличности и разлике у именовану боја, а онда и у речницима боја, резултат су процеса који се одиграва под утицајем већег броја међусобно повезаних чинилаца.

¹ Како то БК наводе, БЦТ у енглеском језику су: *white* ‘бела’, *black* ‘црна’, *red* ‘црвена’, *yellow*, ‘жута’, *green* ‘зелена’, *blue* ‘плава’, *brown* ‘смеђа’, *purple* ‘љубичаста’, *orange* ‘наранџаста’, *pink* ‘розе/а’ и *grey* ‘сива’.

² У циљу повезивања закључака релативиста (ROBERSON et al. 2004: 568–569) о различитим начинима менталног представљања простора боја код говорника различитих језика с једне стране, с идејом универзалности с друге стране, Реџиер и др. (REGIER et al. 2007: 1436, 1441; 2015: 237) излазе с новом хипотезом полазећи од идеје о универзалности језичке категоризације простора боја, како су је то дефинисали Џејмсон и Дандраде (JAMESON D’ANDRADE 1997: 312). Сходно томе, универзалност језичке категоризације простора боја огледа се у склоности ка његовој оптималној подели, ради постизања што ефикасније комуникативности уз што мање когнитивно оптерећење. У том светлу, простор боја се, у зависности од степена технолошког развоја конкретне друштвене заједнице, дели у распону 2–11 БЦЦ.

³ У неким језицима потврђено је присуство дванаестог БЦТ. Примера ради, то су два руска основна назива за подручје ‘плаве’ боје (*голубой* ‘светлоплава’ и *синий* ‘тамноплава’) (СОРВЕТТ – DAVIES 1997: 219; PARAMET et al. 2018: 359). Склоност ка увођењу два БЦТ којима се именује простор ‘плаве’ боје примећује се и у другим језицима (источнословенским, медитеранским итд.) (PARAMET 2005: 32–33). У енглеском језику такође је уочено да се неки од неосновних хроматских назива приближавају прерастању у БЦТ, и то преваходно *turquoise* ‘тиркизна’, и *lilac* ‘лила, јоргован-боја’ (LINDSAY – BROWN 2014: 2). И док *turquoise* именује простор на прелазу између ‘плаве’ и ‘зелене’, *lilac* је назив за део простора који покрива ‘пурпурнољубичаста’ (енгл. *purple*) (PARAMET et al. 2018: 359; MYLONAS et al. 2022: 2). Треба, међутим, истаћи да хроматски назив постаје БЦТ само ако испуни критеријуме базичности које су први дефинисали БК (1969: 6–7), а који су накнадно више пута ревидирани (BIGGAM 2012: 21–43). Међу најзначајнијим критеријумима свакако је психолошка истакнутост конкретног назива за боју, о чему ћемо детаљније говорити даље у раду.

1.1. ИНТРА- и ИНТЕРКУЛТУРНЕ РАЗЛИКЕ У СКЛОНОСТИ КА БОЈАМА И ЊИХОВОМ ИМЕНОВАЊУ. Разлике у хроматском именовану простичу из разлика у перцепцији боја, те склоностима ка одређеним бојама. Те разлике могу бити интра- и интеркултуралне. Прве захватају одређене групе у популацији конкретне културно-језичке заједнице, нпр. мушкарци и жене, млади и стари, образовани и необразовани, професионалци и аматери, људи који се баве различитим хобијима итд. (в. BYRNE 2003: 5–8; SAITO 2015: 2; HURLBERT – LING 2017: 7–14). Премда се на први поглед може чинити да склоност ка одређеним колоритима зависи од личне и специфичне друштвено-културне осетљивости, то је заправо такође резултат деловања чинилаца заједничких свим људима и културама. Укратко, колоритна преференција више је од пуке производне когнитивне процене (WITZEL 2015: 1).

Интра- и интерлингвално узев, значења и психолошка истакнутост боја могу се подударати одн. разликовати. Ајзенк је (EYSENCK 1941: 385–394) родоначелник хипотезе о универзалном обрасцу утврђеним редоследом дефинисаних склоности ка чистим тј. потпуно засићеним бојама, и то: ‘плава’, ‘црвена’, ‘зелена’, ‘љубичаста’, ‘наранџаста’ и ‘жута’. Новија, опсежнија истраживања, која се нису ограничила искључиво на англофона нити индустријализована друштва, потврдила су да је ‘плава’ заиста универзално омиљени колорит, док ‘зеленкастожута’ спада у неомиљене боје (HURLBERT – LING 2017: 8). С обзиром на уочене изузетке, не може се говорити о универзалној датости колоритних преференција, већ искључиво о универзалним тенденцијама (TAYLOR et al. 2013: 1015). Нема универзалног објашњења ни за разнородне и променљиве склоности ка одређеним колоритима (стр. 1026). То се потврдило и у упоредним истраживањима у различитим друштвима и културама. Овде ћемо се осврнути само на неке од закључака.

‘Јаркоплава’ (енгл. *vivid blue*) једнако је изразито омиљени колорит за Американце, Немце, Данце, Аустралијанце, Папуанце (староседеоце с острва Нова Гвинеја), Јужноафриканце, Јапанце из Јапана, Јапанце који живе и раде у САД, и стране држављане у Јапану, премда се показало да је Јапанцима, као уосталом и Кореанцима, Кинезима и Индонезјанима најомиљенија ипак ‘бела’ боја, што одражава културолошку специфичност наведених далекоисточних друштава (SAITO 2015: 2–3).

Да би се у највећој могућој мери искључио утицај глобализације, напредо су тестирани припадници племена Јали (Нова Гвинеја) и грађани високо индустријализоване Пољске. Уочене су врло различите колоритне склоности: Пољацима оба пола најомиљенија је ‘плава’, а припадницима племена Јали ‘црвена’ и ‘жута’, и тек онда ‘плава’ боја. Но, упркос изразито различитим колоритним преференцијама, као и значајним културолошким разликама, констатоване ж-м разлике превазилазе културолошке ограде и могу се подвести под сличан образац колоритних преференција (SOROKOWSKI et al. 2014: 1197–1200). У оделитој студији с Енглезима у Лондону и припадницима полуномадског, намибијског народа Химба, такође су утврђене разлике у склоностима ка одређеним бојама, док сличности у ж-м обрасцу колоритних преференција ту није било (TAYLOR et al. 2013: 1015–1027).

Упоредно истраживање хроматских склоности код студената у Великој Британији и Саудијској Арабији такође је указало на велике међукултурне

разлике (AL-RASHEED 2015: 1–5). То се пре свега односи на чињеницу да су Енглескињама омиљени ‘пурпурнољубичасти’ и ‘плавозелени/зеленоплави’ тонови, а Арапкињама ‘црвен(каст)оружичасти’ тонови. С друге стране, пак, у колоритним преференцијама мушких припадника оба народа склоних ‘плавозеленим/зеленоплавим’ одн. несклоних ‘црвеноружичастим/пурпурнољубичастим’ тоновима уочава се прилично велико подударане.⁴ У другом истраживању с британским и индијским студентима показало се да сви преферирају ‘плаве’ и ‘зелене’ тонове, при чему су Индијке и Британке склоне још ‘ружичастим’ и ‘љубичастим’ колоритима, и то Британке у тамнијим, а Индијке у светлијим нијансама (BONNARDEL et al. 2012: 306, 309; 2018: 209, 220–221). Генерално сви испитаници оба народа и оба пола склонији су хладним бојама. Упркос одређеној универзалности, и овде се уочава специфичан културолошки утицај који је наглашенији код женске популације.

Прелазећи сада с расправе о општим разликама у колоритним преференцијама различитих друштава и култура на разлике које су последица деловања специфичних утицаја, најпре ћемо се осврнути на узрасне и међугенерациске чиниоце. Нема једнозначних резултата истраживања о узрасно утемељеним разликама, будући да то зависи од времена и места истраживања и др. Негде се констатује да млађи мушкараци располажу богатијим хроматским речником од старијих мушкараца (RICH 1977: 406–408), док се другде тврди супротно (SIMPSON – TARRANT 1991: 61). Поједини истраживачи наводе да статистички узев животно доб за разлику од пола не утиче значајније на структуру хроматског речника (LINDSAY – BROWN 2014: 17), док други сматрају да се склоност ка одређеним бојама у свим културама мења са старењем, на шта данас изразито драстично утиче глобализација (BYRNE 2003: 6–7; BIMLER et al. 2014: 242). У истраживању спроведеном с изворним говорницима руског језика, узраста 16–98 година, показало се да је хроматски речник тестираних испитаника у последњих неколико деценија претрпео значајне промене. И док средња и старија генерација боје описује и тумачи позивајући се превасходно на природне ванјезичке корелате, млађи испитаници, који и предњаче у увођењу нових назива, у ту сврху све више се ослањају на увозне вештачке артикле (боје и пигменти, грађевински материјали, прехрамбени и козметички производи и сл.). Називи *маџента*, *индиго*, *кари* и др. убрзано улазе у руски језик, управо под утицајем глобализације (GRIBER et al. 2021: 14–16).

На разлике у склоности ка бојама и њиховом именовању свакако утичу ниво образовања, и нарочито професија и/или хоби(ји). Тестирање спроведено с руским испитаницима оба пола, различите старосне доби и различитих

⁴ У поновљеном истраживању под боље контролисаним условима, Вицел (WITZEL 2015) запажа да се, упркос великим културолошким разликама између Британаца и Арапа, ж-м разлике и овде ипак уклапају у сличан образац као и у истраживању Сороковског и др. (SOROKOWSKI et al. 2014: 1197–1200). Будући да се то наслеђује још из Херлберт-Линговог истраживања (HURLBERT – LING 2007) са Хан Кинезима и Британцима беле расе, што је касније потврдило истраживање са Американцима и Јапанцима (YOKOSAWA et al. 2010), оправдано ће бити претпоставити да образац разлика у ж-м склоностима ка одређеним колоритима има универзално тј. биолошко упориште. Но, како то Вицел наводи, потребно је проверити да ли то заиста важи за све или само за поједине културе.

професија показало је да што су испитаница или испитаник боље образованији и стручнији, мање су склони да употребљавају БЦТ називе и њихове изведенице (нпр. *йлавкасѝ*), а више се служе (полу)сложеницама с називима за разнородне ванјезичке корелате, нпр. *боја лимуна*, или, *лимун-боја*, као и називима за специфичне ентитете. Тако се, рецимо, хемичари у именовању боја позивају на хемијске елементе и једињења, нпр. *кобалѝна*, биолози и медицинари у ту сврху користе телесне течности и излучевине, нпр. *боја хемоѝлобина*, *боја жуѝчи* (GRIBER et al. 2019: 660–661), док се сликари ослањају на називе за пигментне боје, нпр. *азуриѝ*, *ѝинобер* (СТАНИЋ 2011: 47–48). У хроматском речнику особа чија су занимања или хоби(ји) повезани с бојама, обрасци именовања су другачији (YANG 1996: 215). При томе, хоби(ји) попут сликања, плетења и сл. значајније утичу на хроматски речник мушкараца, него што је то случај код жена (SIMPSON – TARRANT 1991: 61–62). Жене се, наиме, од детињства, дакле још пре него што се одлуче за одређено занимање и/или хоби(је) усмеравају да обрате више пажње на боје (RICH 1977: 407). Примера ради, међу представницима Удмурта, угрофинског народа који живи на територији данашње Русије, нема већих разлика у хроматском вокабулару код девојака и старијих жена које се баве занимањима у вези с бојама. С друге стране, мушки хроматски речник, нпр. сликара, стручњака за удмуртски језик, знатно се обогаћује након стечене професионалне обуке и усвојеног стручног знања (RYABINA 2009: 10–11).

Ж-М сличности и разлике у именовању боја највише су истраживане у енглеском језику, једног од многих језика са завршеном највишом еволуционом фазом категоризације назива за боје (BERLIN – KAY 1969: 7). Показало се да изворне говорнице енглеског језика боје именују прецизније, у смислу да користе називе којих у језику већине мушкараца нема, нпр. *beige* ‘беж’, *aquamarine* ‘аквамарин, плавичастозелена, зеленкастоплава’, *lavender* ‘боја лаванде, светољубичаста’ (LAKOFF 1973: 49–50). Треба рећи да је Лејкоф своје истраживање спровела пре непуних педесет година, када су жене биле много неравноправније с мушкарцима него што је то данас случај. У своје време Лејкоф наводи да се као типично женска вештина финије разликовање и именовање боја сматра небитним (веровало се да је женама својствено прецизније језичко колоритно нијансирање због потребе за описивањем козметичких производа, накита, одевних предмета, елемената унутрашњег декора). Истовремено, мушкарци су избегавали да за описивање користе „женске” речи како не би били исмејани. О већој разуђености женског хроматског речника говоре и други (в. RICH 1977: 408; SIMPSON – TARRANT 1991: 61; HEATHER et al. 2007: 831; MYLONAS et al. 2014: 235–236; LINDSAY – BROWN 2014: 17). Богатији женски вокабулар у енглеском језику исказан је, надаље, у експерименту именовања боја путем интернета, где се показало да жене знатно више користе БЦТ хипониме, нпр. *pastel rose* ‘пастелнорозе/а’, *vanilla* ‘боја ваниле, бледожута’, као и различите метафоричке називе, нпр. *fuchsia* ‘ѝиклама’. Жене гушће деле део простора боја, ослањајући се на укупно шест хроматских назива: *orange* ‘норанѝаста’, *salmon* ‘лосос-боја, ружичастоноранѝаста, жућкасторозе’, *peach* ‘боја брескве, жућкастоноранѝаста, норанѝасторозе’, *salmon pink* ‘лосос-розе/а’, *beige* ‘беж’ и *tan* ‘жутосмеђа’. Тај исти простор мушкарци описују са свега два назива: *orange* и *brown* ‘браон’. Мушкарци,

међутим, ‘плавозелени тј. зеленоплави’ сегмент спектра описују помоћу три назива, и то *turquoise* ‘тиркизна’, *cyan* ‘зеленкастоплава’ и *light blue* ‘светлоплава’, док жене овде користе само придев *turquoise*. То такође говори у прилог тврдње да су жене склоније „топлом” делу спектра, који онда гушће и рашчлањују, док мушкарци показују преференцију ка „хладном” делу спектра. Назив *magenta* ‘магента, тамно љубичастоцрвена, црвенкастољубичаста’, спада међу најфреквентније неосновне називе за боју у мушком хроматском вокабулару. Жене, пак, на овај колорит упућују називима *fuchsia* ‘циклама’ и *hot pink* ‘јаркорозе’ (MYLONAS et al. 2014: 225, 236).

Женски хроматски речник богатији је не само у енглеском већ и у другим језицима света, који су такође достигли највишу, седму еволуциону фазу категоризације назива за боје према БК. Примера ради, истраживања у руском језику спроведена помоћу интернета указала су на знатно шири инвентар посебних назива за боје код особа женског пола. То се нарочито односи на монолексемске, неосновне називе, метафоричке и помодне називе. За разлику од тога, мушки речник је сведенији и више је ограничен на БЦТ називе и сложенице изведене помоћу БЦТ назива (GRIBER et al. 2017: 4). У кинеском језику, женски хроматски речник такође је богатији, при чему су ж-м разлике у именовану боја још израженије него у енглеском језику. У тесту именованја са 120 узорака различитих нијанси боја, жене су имале мање неименованих узорака (YANG 1996: 207). У тесту именованја обојених површина са шпанским студентима енглеског језика, студенткиње су такође доминирале, што се нарочито односи на метафоричке колоритне називе, нпр. *brick red* ‘цигла-црвена’, *sky blue* ‘небо-плава’, но те разлике нису толико изражене као у прошлости, највероватније због технолошког развоја тј. веће изложености различитим колоритима у окружењу и на интернету. Међугенерациски утицај такође има ефекта на смањивање ж-м разлика у рашчлањивању простора боја и већу избалансираност хроматске терминологије, нпр. утицај баке која је графички дизајнер на унука (ESPINOSA-ZARAGOZA 2021: 120, 143). Женски хроматски речник обимнији је и код Туркиња, које више користе описне и специфичне хроматске називе (RÄTSEP 2013: 219–229). Оваквих разлика има и у неким средњеазијским језицима као и на Кавказу, те у немачком, естонском и италијанском језику (PARAMI et al. 2018: 3).

У склопу пројекта WCS (енгл. скраћ. *World Color Survey*) (Cook et al. 2005), обављена су истраживања са 110 језика малих и индустријски неразвијених заједница које се, у складу с БК теоријом, налазе на нижем степену еволуционог развоја категорија боја (имају мањи број БЦТ назива). Добијени резултати корисни су за разумевање развоја колоритних преференција, али и структуре речника боја (FIDER – KOMAROVA 2019). Премда већином нису уочена драстичнија ж-м разликажења, код одређеног броја језика те разлике ипак јесу изражене, и то највише у домену ‘плавозеленог/зеленоплавог’ дела спектра, који има заједничко име (енгл. *grue*). И овде жене предњаче у одељивању БЦЦ и БЦТ помоћу два назива (за ‘плаву’ и ‘зелену’ боју). У најкраћем, као последица језичког развоја настаје нова категоризација простора боја увођењем нових хроматских назива – било аутохтоних или позајмљених из других језика. Све то за циљ има да се заједници олакша комуницирање о бојама, као и да се достигне потребна стабилност хроматског речника (стр. 8–9).

У осврту на релевантну литературу о ж-м разликама у именовању боја, Еспиноза-Зарагоза (ESPINOSA-ZARAGOZA 2021: 124) закључује да жене већином вештије именују боје, без обзира на узраст, занимање, националност и друштвено-економско окружење.

С обзиром на претходно изложено, не може се говорити о апсолутним нити трајно датим колоритним преференцијама (HURLBERT – LING 2017: 14). То се онда неизбежно одсликава у хроматском именовању и у речницима боја.

1.2. ПОРЕКЛО РАЗЛИКА У ЖЕНСКО-МУШКОМ ХРОМАТСКОМ ВОКАБУЛАРУ. Истраживања на тему колоритних преференција већином се баве омиљеним одн. неомиљеним бојама, док се знатно мање расправља о узроцима због чега је то тако. Порекло ж-м разлика у хроматским речницима често се објашњава друштвено-културним чиниоцима, превасходно васпитањем. Жене се, на име, од најранијег узраста подстичу да обраћају пажњу на колоритне разлике, због чега рано почињу да усвајају и развијају богатији хроматски речник (RICH 1977: 407). Девојчице су такође пажљивије према разликама у обојеним детаљима, док су дечама занимљивије њихове сличности (GEKOUSIDOU – ILIADOU 1997: 96–97). Друга истраживања открила су физиолошку утемељеност ж-м разлика (RODRÍGUEZ-CARMONA et al. 2008). Очигледно је да ж-м разлике у колоритним преференцијама треба тумачити како социокултурним мотивима, тако и физиолошким узроцима. У наставку ћемо се кратко осврнути на неке од теорија о разликама у именовању боја и усвојеним колоритним преференцијама.

Физиолошке тј. биолошке утемељене разлике у перцепцији боја могу се образложити мутацијом гена фотосензитивних ћелија у мрежњачи ока. Ту мутацију, која за последицу има потешкоће у разликовању одређених боја, или чак немогућност њиховог разликовања, носи отприлике 8% европских мушкараца, и само 0.4% Европљанки (BIRCH 2012: 313). Истовремено, појава која је забележена искључиво код жена ($\approx 12\%$) очитована је у генетској предодређености за четири, уместо уобичајене три врсте фотосензитивних ћелија (JORDAN et al. 2010: 1). Није, међутим, најјасније колико та генетска предиспозиција утиче на перформансу у бихевијоралним задацима с обојеним стимулусима. Нека истраживања показала су да жене с овом генетском модификацијом разликују већи број боја (JAMESON et al. 2001: 253), док се другде то није довољно јасно потврдило (JORDAN et al. 2010: 5). Тестирајући Хан Кинезе и Британце беле расе утврђено је да су жене склоније ‘црвеном’, а мушкарци ‘зеленом’ контрасту у односу на позадину. Оба пола у оба народа релативно су склонија ‘плав(ичаст)ој’ (енгл. *(blue)ish*) него ‘зеленожutoј/жutoзеленој’ боји (енгл. *green-yellow*), што иде у прилог закључку о универзалној склоности ка ‘плавој’ боји (HURLBERT – LING 2007: 624).

У складу с поставкама еколошко-валентне теорије (енгл. *ecological valence theory* – EVT, ћир. ЕВТ) (PALMER – SCHLOSS 2010: 8877–8882), склоност ка одређеној боји резултат је афективног одговора на ентитете који на ту боју асоцирају. Људи су склони одн. нису склони одређеним бојама у мери у којој су склони одн. нису склони ентитетима обојеним у те боје. Примера ради, склоност ка ‘плавој’ последица је привлачности животно битних ‘плаво’

обојених ванјезичких ентитета – ведро небо, чиста вода, док одбојност према ‘зеленожutoј’ одражава човеково гађење које изазивају непријатне слике ентитета у тој боји – измет, трула храна. Уз помоћ ЕВТ настоје се објаснити још како специфични, тако и идиосинкратични аспекти колоритних преференција, укључујући ту међукултурне разлике, будући да се склоност ка одређеној боји може током живота променити услед афективног искуства с конкретном обојеним ентитетима (TAYLOR et al. 2013: 1016).

Сходно физиолошкој хипотези Абрамова и др. (ABRAMOV et al. 2012: 1–14), ж-м разлике у перцепцији боја тичу се улоге коју мождани рецептори имају у преносу информација о боји између таламуса и мождане коре. Уочене су разлике у опажању монохроматске светлости, при чему мушкарци нешто лошије разазнају таласне дужине на средини видљивог спектра. Закључак је да су опажене ж-м разлике језички независне тј. вероватно су биолошки условљене. И док мушкарци боље разазнају ентитете у покрету, јер боље запажају контрастне промене које настају због промена у осветљењу или међусобног растојања на визуелној сцени, и то је утолико боље што се такве промене брже одигравају, жене успешније разазнају споро променљиве тј. статичне слике и њихове боје. За сада можемо само нагађати због чега је то тако. Могуће је да се оваква подела у способности опажања одиграла још у каменом добу, у најранијим ловачко-сакупљачким друштвима. Мушким ловцима било је, наиме, битно да брзо и са веће удаљености могу препознати плен или непријатеља који се приближава, док је за жене-сакупљачице далеко значајније било финије распознавање боја, које им је помагало у разликовању зрелих и јестивих од незрелих и отровних плодова (FARBIMPULSE 2012).⁵

И о социокултурним факторима који би могли утицати на богатство хроматског вокабулара у литератури се појављују различите хипотезе, нпр. о традиционално различитим ж-м улогама у домаћинству и друштву (SAMARINA 2007: 458–459; YANG 1996: 217–218). Жене се, наиме, традиционално више баве бојама у контексту уређења дома или израде украса, као и током припреме намирница за исхрану. Богатији женски хроматски речник објашњава се још културно условљеним односом жена према обојеним одевним предметима (RICH 1997: 407; SAMARINA 2007: 459), као и то да се жене у слободно време више баве активностима и хобијима повезаним с бојама (SIMPSON – TARRANT 1991: 61; YANG 1996: 215).

У закључку треба рећи да су ж-м разлике највероватније последица комбинације суптилних биолошких различитости тј. генетике (енгл. *nature*) с једне стране, и утицаја фактора средине, дакле друштвено-образовног статуса (енгл. *nurture*) с друге стране. Ипак, још увек нема целовитог модела који би помирио и осветлио интеракцију универзалних сличности и индивиду-

⁵ Жене показују већу склоност ка ‘црвеним’ тоновима због боље прилагођености визуелног система препознавању зрелог, црвеног бобичастог и другог воћа у контрасту са зеленим лишћем као позадином (HURLBERT – LING 2017: 12). Није међутим понуђено објашњење због чега мушкарци преферирају ‘плавичастољубичасте’ (енгл. *violet*) тонове, а не воле тонове на прелазу између ‘жуте’ и ‘зелене’ (енгл. *yellow-green*) (PALMER – SCHLOSS 2010: 8877).

алних разлика у преференцији боја (LINDSAY – BROWN 2014: 17–19; HURLBERT – LING 2017: 9; FIDER – KOMAROVA 2019: 2, 7).

2. Поступци помоћу којих се истражују женско-мушке разлике у именовану боја. У истраживању ж-м разлика у именовану боја примењују се различите лингвистичке и психолошке методе. Осмишљене су да би се утврдио инвентар основних и других назива за боје и стекао увид у њихове хиперонимско-хипонимске односе. Међу првима те методе описали су Морган, Корбет и Дејвис (в. MORGAN – CORBETT 1989: 125–127; CORBETT – DAVIES 1997: 197–223). Циљ је био омогућити: (1) одељивање БЦТ од неосновних назива за боје, (2) одељивање примарно-основних назива за боје од секундарно-основних назива за боје (у енглеском језику први су *white, black, red, green, yellow* и *blue*, а други су *brown, purple, pink, orange* и *grey*) и (3) утврђивање редоследа БЦТ у конкретном језику. Уз помоћ неколико различитих бихевијоралних и лингвистичких истраживачких поступака, Корбет и Дејвис су истражили БЦТ у руском језику, након чега су добијене резултате упоредили с подацима о БЦТ у енглеском језику, и делом француском и јапанском језику.

Бихевијорални тестови проистичу из четвртог БК критеријума базичности назива за боје – речју критеријума психолошке истакнутости конкретног хроматског назива, на темељу чега произлази да се БЦТ називи излиставају најбрже, дакле при самом врху листе наведених назива за боје (стр. 203). То значи да је тест издвајања или тест излиставања (енгл. *elicitation test, list test*) (стр. 218) најзначајнији бихевијорални поступак.⁶ Применом теста издвајања или излиставања добијају се подаци о учесталости појављивања тј. фреквенцији (Ф) сваког издвојеног назива за боју, што даље омогућава раздвајање БЦТ од преосталих назива за боје (стр. 197). Тестирани испитаници имали су задатак да у временском трајању од 5 минута,⁷ испишу што више различитих назива за боје (стр. 204). Приликом обраде резултата, сви називи из појединачних тест-листа разврставају се утврђеним редоследом према висини фреквенције навођења (Ф).

Овде треба споменути и тест именовања (енгл. *naming test*) који помаже да се дође до података о начинима хроматског именовања у целокупном простору боја, као и да се провери време одзива (енгл. *reaction time*), дакле брзина додељивања назива конкретним бојама приказаним помоћу обојених картица или друкчије, нпр. на екрану рачунара. Тест именовања служи још за проверу конзистентности препознавања и употребе конкретног хроматског назива.

⁶ Овај психолошки тест коришћен је и раније (BATTIG – MONTAGUE 1969, у MORGAN – CORBETT 1989: 126).

⁷ Тест је изведен тако што су испитаници на листу хартије произвољно наводили називе за боје до истека првог минута, након чега су подвукли црту. Одмах затим, до истека другог минута настављали су да наводе хроматске називе којих су се могли сетити, након чега су поново подвукли црту. Називе су даље наводили до истека трећег, четвртог и најзад петог минута, када се тест и завршио. То је омогућило анализу збирно добијених података током свих пет минута, одн. засебних података за први, други, трећи итд. минут, затим прва два минута итд.

Уз описане бихевијоралне методе, Корбет и Дејвис су користили и лингвистичке тестове. Први и најважнији такав тест подразумева проверу фреквенција назива за боје у рукописима и штампаним текстовима, што омогућава прецизније утврђивање редоследа БЦТ у језику. У другом тесту утврђује се дужина назива за боју, будући да се сматра да су краће лексеме-називи за боје фреквентније од дужих назива. Трећим тестом проверава се број изведеница од конкретног назива за боју, што проистиче из петог БК критеријума за утврђивање базичности хроматских назива. Испитује се способност конкретног назива за боју да гради суфиксалне изведенице и друге морфолошке облике. Све у свему, наведени тестови имају за циљ да омогуће процену базичности конкретног назива и његову консолидованост у језику који се истражује.

Описана истраживачка методологија актуелна је и данас. Савремена истраживања ж-м сличности и разлика у именовању боја ослањају се, наиме, на наведене бихевијоралне методе (тест излиставања и тест именовања), док лингвистичке методе служе за прибављање додатних информација.

2.1. УЗОРАК ИСПИТАНИКА И МЕТОД ИСПИТИВАЊА. У раду се извештава о подацима прикупљеним 2018. године, од укупно 175 испитаника (106 ж + 69 м), старосне доби 16–75 година, и то: (1) 24 студента Грађевинског факултета Суботица, Универзитета у Новом Саду, узраста 19–21 година (10 ж + 14 м)⁸, (2) 49 студената англистике Филозофског факултета у Новом Саду, старосне доби 21–23 године (40 ж + 9 м), (3) 65 ученика трећег и четвртог разреда природно-математичког смера суботичке Гимназије „Светозар Марковић”, старости 17–18 година (34 ж + 31 м) и (4) 37 испитаника старости 29–75 година (22 ж + 15 м). Као и у раније споменутој пилот-студији (КРИМЕР-ГАБОРОВИЋ – ЈАКОВЉЕВ 2021: 138), примењен је тест издвајања назива за боје. Задатак испитаника био је да у року од пет минута испишу што је могуће већи број српских хроматских назива. Осим временског, других ограничења није било. Испитаници су могли навести било који монолексемски или вишелексемски облик назива за боју, што значи да нису добили никаква упутства које речи за боје да напишу – то су могли бити како монолексемски тако и вишелексемски називи, будући да је један од циљева анализе ж-м хроматског речника био стицање увида у односе између разнородних лексемских облика у лексичко-семантичком пољу ‘боја’ (в. LUCY 1997: 322–323).

2.2. ПАРАМЕТРИ ЗА АНАЛИЗУ ПОДАТАКА. На темељу збирних података о појединачно добијеним одговорима израчунава се збирна фреквенција ($\Sigma\Phi$) сваког издвојеног назива за боју, а потом и његова средња тј. просечна позиција (енгл. *mean position* – мР, ћир. мП).⁹ Просечна позиција конкретног назива

⁸ Одговори студената Грађевинског факултета у Суботици већ су засебно обрађени у пилот-истраживању Кример-Габоровић и Јаковљев (Кример-Габоровић – Јаковљев 2021).

⁹ Наши испитаници различито су излиставали називе за боје. Укупан број излистаних назива у појединачним тест-листама креће се у распону од 12 до 45. Збирна фреквенција ($\Sigma\Phi$) конкретног хроматског назива, нпр. *зелена*, представљена је бројем испуњених тест-листа где се тај назив наводи. У нашем тесту, придев *зелена* навело је 100 од 106 учесница у тестирању, због чега је овде $\Sigma\Phi=100$ (в. Табела 1). Сваки назив за боју у појединачним тест-листама има

представља величину која се дефинише помоћу формуле $m\Pi = (\Sigma\Pi_i)/\Sigma\Phi$, где је Π_i (1, 2, 3, ... n) позиција конкретног назива у појединачним тест-листама,¹⁰ а $\Sigma\Pi_i$ збир појединачних позиција у свим тест-листама. Индекс i уз Π варира од 1, 2, 3, ... до n , при чему n означава укупан број излистаних назива за боју у појединачним тест-листама. Уз то, за сваки назив за боју израчунава се индекс когнитивне истакнутости (енгл. *cognitive salience index*, или, краће C), који је користан за поуздано рангирање хроматских назива. Индекс C повезује параметре Φ , N (број учесника у тесту) и $m\Pi$ (в. SUTROP 2001: 266–267). Због тога што не зависи од укупног броја излистаних назива у појединачним листама, C омогућава упоређивање резултата добијених у склопу различитих истраживања, укључујући ту и различите језике. Индекс C се израчунава помоћу формуле $C = \Phi/(N \times m\Pi)$, где N означава укупан број испуњених тест-листа, тј. укупан број учесника који су попунили тест-листе. Вредност C варира од 1, у идеалном случају, ако би одређени хроматски назив био први одговор код сваког појединачног тестираног учесника, до 0, у случају да тај назив тестирани учесници уопште не наводе. Треба истаћи да употреба индекса C даје ваљане резултате само ако се елиминишу веома нискофреквентни називи, дакле сви називи које наводи изразито мали број испитаника. Према речима Сутропа (SUTROP 2001: 264–265): (1) код малог броја учесника у тестирању ($\Sigma 20$) из анализе треба искључити називе које наводи само један учесник ($\Phi=1$) и (2) код већег броја учесника (50–80) треба занемарити називе које наводе три и мање испитаника. Нискофреквентне називе не треба анализирати јер су то: (1) слабо познати и/или ретко употребљавани називи и (2) идиолекти.

3. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА. У Табели 1 приказани су подаци за називе за боје које је навело 175 испитаника (106 ж + 69 м), чији је редослед устројен према индексу C . Сходно броју учесника у тестирању тј. придржавајући се Сутропових инструкција унети су само хроматски називи са $\Sigma\Phi = \geq 3$. Употребљене су следеће ознаке:

$\Sigma\Phi$ = збир фреквенција издвојеног назива у свим листама

$\Sigma\Pi$ = збир позиција издвојеног назива у свим листама

$m\Pi$ = просечна позиција издвојеног назива за боју

C = индекс когнитивне истакнутости

R = ранг према индексу когнитивне истакнутости

Због просторних ограничења, називи за боје у Табели 1 нису ранжирани према припадајућим збирним фреквенцијама ($\Sigma\Phi$), нити средњим позицијама ($\Sigma\Pi$) у тест-листама, већ искључиво према индексу когнитивне истакнутости (C) који обједињава параметре $\Sigma\Phi$, N и $\Sigma\Pi$.

своју позицију тј. редни број, нпр. за листу са 28 назива то може бити број од 1 до 28. Средња позиција ($m\Pi_i$) сваког хроматског назива израчунава се сабирањем појединачних позиција конкретног назива у свакој тест-листи, након чега се добијени збир дели са збирном фреквенцијом конкретног назива тј. $m\Pi = (\Sigma\Pi_i)/\Sigma\Phi$.

¹⁰ Тест-листу треба схватити као лист хартије с наведеним одговорима испитаника.

Табела 1. Упоредни приказ издвојених назива за боје.¹¹

Ред. бр.	Женски пол (Σ106)					Мушки пол (Σ69)						
	Назив за боју	ΣФ	ΣП	мП	С	Р	Назив за боју	ΣФ	ΣП	мП	С	Р
1.	йлава (24)	104	382	3,673	0,267	1	йлава (26)	68	176	2,588	0,380	1
2.	црвена (36)	102	425	4,167	0,231	2	црвена (19)	66	219	3,318	0,288	2
3.	жуџа (20)	104	459	4,413	0,222	3	жуџа (10)	68	245	3,603	0,274	3
4.	зелена (3)	100	551	5,510	0,171	4	зелена (3)	68	339	4,985	0,189	4
5.	љубичастџа (4)	102	660	6,471	0,149	5	црна (7)	65	378	5,815	0,162	5
6.	црна (6)	99	718	7,253	0,129	6	љубичастџа (2)	66	487	7,379	0,130	6
7.	сива (1)	101	787	7,792	0,122	7	бела (2)	64	462	7,219	0,129	7
8.	бела	96	713	7,427	0,121	8	наранџастџа	62	537	8,661	0,104	8
9.	розе/а	94	743	7,904	0,112	9						
9а.	розе	34	299	8,784			сива (2)	62	591	9,532	0,094	9
9б.	роза	60	444	7,400								
10.	наранџастџа (1)	102	950	9,314	0,103	10	розе/а	58	607	10,47	0,080	10
							розе	25	241	9,64		
							роза	33	366	11,09		
11.	браон	79	942	11,92	0,063	11	браон	46	428	9,304	0,072	11
12.	бордо	87	1328	15,26	0,054	12	смеђа	35	402	11,49	0,044	12
13.	йширкизна	65	929	14,29	0,043	13	бордо	35	484	13,83	0,037	13
14.	окер (1)	56	796	14,21	0,037	14	йширкизна	30	384	12,80	0,034	14
15.	беж	58	872	15,03	0,036	15	злајна	36	567	15,75	0,033	15
16.	злајна	63	1109	17,60	0,034	16	свейлойлава	31	435	14,03	0,032	16
17.	свейлойлава	45	645	14,33	0,030	17	йшамнойлава	25	357	14,28	0,025	17
18.	йшејей	56	1005	17,95	0,029	18,5	сребрна	28	462	16,50	0,024	18
19.	сребрна	57	1043	18,30	0,029	18,5	окер	23	344	14,96	0,022	19
20.	смеђа	35	401	11,46	0,028	20,5	крем	19	261	13,74	0,020	20
21.	лила	43	614	14,28	0,028	20,5	лила	19	284	14,95	0,018	21
22.	йшамнойлава	47	759	16,15	0,027	22	беж	18	258	14,33	0,018	22
23.	крем	38	585	15,39	0,023	23	йшејей	19	303	15,95	0,017	23
24.	свейлозелена	40	664	16,60	0,022	24	свейлозелена	17	272	16,00	0,015	24
25.	циклама	31	471	15,19	0,019	25	бронзана	18	330	18,33	0,014	25
26.	маслиначџозелена	37	716	19,35	0,018	26	йрула виџња	9	117	13,00	0,010	27,5
27.	йшамнозелена	29	475	16,40	0,016	27	йинк	10	145	14,50	0,010	27,5
28.	йинк	22	327	14,86	0,014	28	свейлоцрвена	11	176	16,00	0,010	27,5
29.	краљевскојлава	23	477	20,74	0,010	29	йшамнозелена	12	217	18,03	0,010	27,5
30.	бронзана	17	282	16,59	0,009	30	мајениџа	9	127	14,11	0,009	30
31.	йуриурна	17	295	17,35	0,009	31	небо-йлава	11	197	17,91	0,008	31,5
32.	беби-розе	18	359	19,94	0,008	32	маслиначџа	9	132	14,67	0,008	31,5
33.	лимун-жуџа	17	330	19,41	0,008	33	маслиначџозелена	12	248	20,67	0,008	33
34.	небо-йлава	16	293	18,31	0,008	34,5	свейложуџа	9	157	17,44	0,007	34
35.	ружичастџа	12	165	13,75	0,008	34,5	ружичастџа	9	161	17,89	0,007	35

¹¹ У Табели 1, у колони „Назив за боју”, број у загради уз назив за боју показује колико пута се конкретан назив нашао на првом месту у првом минуту тестирања.

36.	маслинастиа	12	190	15,83	0,007	36	шамножуиа	9	163	18,11	0,007	36
37.	бакарна	16	352	22,00	0,006	37	краљевскојлава	8	135	16,88	0,006	37
38.	боја коже	17	404	23,76	0,006	38	шамноцрвена	8	146	18,25	0,006	38
39.	беби-плава	12	231	19,25	0,005	39	шућмурасиа	7	131	18,71	0,005	39
40.	свейложуиа	13	274	21,08	0,005	40	смарајдна	4	46	11,50	0,005	40,5
41.	шамноцрвена	13	286	22,00	0,005	41	кафена	3	26	8,67	0,005	40,5
42.	модра	9	148	16,44	0,005	42	шарена	6	117	19,50	0,004	42,5
43.	свейлорозе/а	10	203	20,30	0,004	43						
	свейлорозе	2	36	18,00			азурнојлава (1)	3	29	9,67	0,004	42,5
	свейлороза	8	167	20,86								
44.	шамнорозе/а	8	136	17,00	0,004	44,5						
	шамнорозе	4	75	18,75			циклама	5	82	16,40	0,004	44
	шамнороза	4	61	15,25								
45.	ирљавобела	11	261	23,73	0,004	44,5	свейлонаранџа- стиа	6	123	20,50	0,004	45
46.	мини/боја менше	8	141	17,63	0,004	46	шамнобраон	5	88	17,60	0,004	46
47.	свейлобраон	8	157	19,63	0,003	47,5	карамела	5	101	20,20	0,003	47
48.	боја кајсије	8	160	20,00	0,003	47,5	маи	4	68	17,00	0,003	48,5
49.	мајенџиа	5	70	14,00	0,003	50	флуоросценџина	6	155	25,83	0,003	48,5
50.	боја циље	9	227	25,22	0,003	50	лаванда	3	41	13,67	0,003	50
51.	боја ирле више	8	179	22,38	0,003	50	шамносива	4	77	19,25	0,003	51,5
52.	смарајднозелена	9	229	25,44	0,003	52,5	мешиликсива	4	77	19,25	0,003	51,5
53.	ирљаворозе	8	183	22,88	0,003	52,5	ирљавобела	4	81	20,25	0,002	53
54.	свейлоцрвена	7	145	20,71	0,003	54	мешилик	3	47	15,67	0,002	54
55.	свейлосмеђа	8	193	24,13	0,003	55,5	јаркоцрвена	3	48	16,00	0,002	55,5
56.	резеда	6	110	18,33	0,003	55,5	кестењасиа	3	8	16,00	0,002	55,5
57.	индијо	6	114	19,00	0,003	58	кармин-боја	4	93	23,25	0,002	57
58.	свейлољубичасиа	6	115	19,17	0,003	58	мешиликзелена	3	53	17,67	0,002	58
59.	свейлосива	7	157	22,43	0,003	58	шамнонаранџа- стиа	3	58	19,33	0,002	60
60.	флуоросценџиножуиа	7	163	23,29	0,002	60	јарискојлава	3	60	20,00	0,002	60
61.	кафена	3	33	11,00	0,002	61,5	свейлољубичасиа	3	60	20,00	0,002	60
62.	шарена (1)	5	85	17,00	0,002	61,5	шамнољубичасиа	3	71	23,67	0,001	62
							шамнорозе/а	3	77	25,67	0,001	63
63.	смарајдна	4	59	14,75	0,002	63,5	шамнорозе	1	17	17,00		
							шамнороза	2	60	30,00		
							свейлорозе/а	3	79	26,33	0,001	64
64.	слонова коси	6	133	22,17	0,002	63,5	свейлорозе	0	19	19,00		
							свейлороза	3	60	20,00		
65.	рубин-црвена	7	183	26,14	0,002	64,5	боја коже	3	86	28,67	0,001	65
66.	азурнојлава	6	135	22,50	0,002	64,5						
67.	шамнобраон	6	139	23,17	0,002	67,5						
68.	јарискојлава	4	63	15,75	0,002	67,5						
69.	индијојлава	5	104	20,80	0,002	69						
70.	шамножуиа	5	107	21,40	0,002	70						

71.	їримизна	3	41	13,67	0,002	71														
72.	риђа	4	76	19,00	0,002	72,5														
73.	граї	5	119	23,80	0,002	72,5														
74.	флуоросценїнозелена	5	119	23,80	0,002	72,5														
75.	шамносмеђа	5	125	25,00	0,001	74,5														
76.	мейалик	4	84	21,00	0,001	76,5														
77.	їолуб(је)їлава	4	86	21,50	0,001	76,5														
78.	јаркоцрвена	4	89	22,25	0,001	78,5														
79.	їиркизноїлава	3	50	16,67	0,001	78,5														
80.	чоколадна	4	93	23,25	0,001	80,5														
81.	шамносива	4	95	23,75	0,001	80,5														
82.	боја јорїована	4	98	24,50	0,001	83														
83.	каки	3	56	18,67	0,001	83														
84.	боја шеракоше	3	55	18,33	0,001	83														
85.	боја шамїањаца	4	106	26,50	0,001	85,5														
86.	їолубијесива	3	60	20,00	0,001	85,5														
87.	їеїељасїоїлава	4	113	28,25	0,001	87,5														
88.	кармин-црвена	3	65	21,67	0,001	87,5														
89.	флуоросценїнорозе	3	69	23,00	0,001	90														
90.	їрао	3	73	24,33	0,001	90														
91.	корална	3	7	24,00	0,001	90														
92.	свеїлонананцасїа	4	132	33,00	0,001	92,5														
93.	морнарскоїлава	3	79	26,33	0,001	92,5														
94.	сенф-жуша	3	83	27,67	0,001	95														
95.	шамнонананцасїа	3	87	29,00	0,001	95														
96.	їрава-зелена	3	88	29,33	0,001	95														
97.	шамнољубичасїа	3	94	31,33	0,001	97														

У тесту издвајања 106 женских и 69 мушких испитаника навело је 296 одн. 202 различитих назива за боје. Укупно је издвојено 367 различитих хроматских придева, при чему су жене издвојиле 97, а мушкарци 65 назива за боје са фреквенцијом $\Phi \geq 3$. Однос $97 : 65 = 1,49$ приближно је једнак односу бројева испитаница и испитаника тј. $106 : 69 = 1,54$. На основу само тог податка не могу се уочити битније разлике међу половима у погледу издвајања назива за боје. Но, детаљнија анализа фреквенција, просечних позиција и индекса когнитивне истакнутости из Табеле 1 показује да су те разлике итекако присутне. То се уочава и на основу Табеле 2 где су приказани обједињени подаци о свим излистаним хроматским називима са фреквенцијом $\Phi \geq 1$, код испитаника оба пола у све четири групе. Свугде је просечан број назива који су издвојиле испитанице већи од просечног броја назива које су издвојили испитаници.¹²

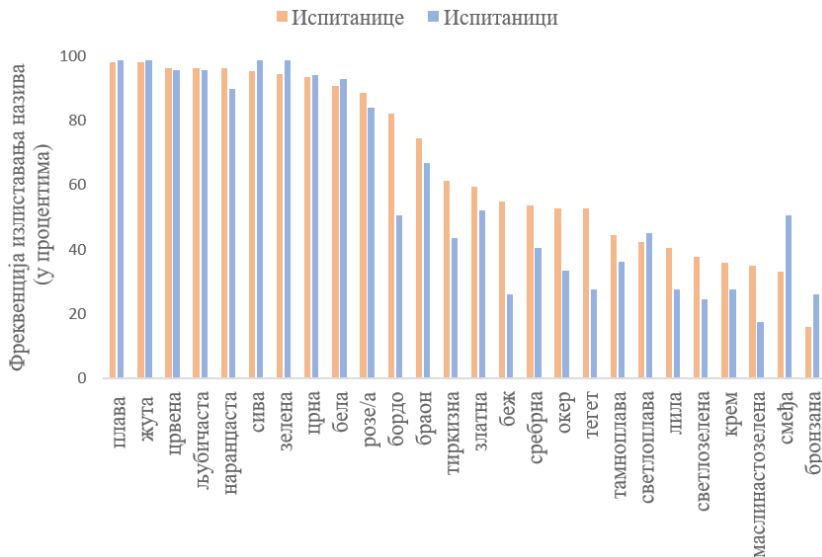
¹² Занимљиво ће бити осврнути се на резултате истраживања хроматског вокабулара ученика четвртог разреда суботичке основне школе „Иван Горан Ковачић” из 2018. године. За разлику од хроматског вокабулара гимназијалаца, који се по разуђености може упоредити са хроматским вокабуларом одраслих испитаника, основношколци (21 ж + 18 м) осим што

Табела 2. Збирни подаци о називима за боје (оба пола и све четири групе тестираних учесника).

Група испитаника	Број тестираних учесника	Збир назива за боје у свим тест-листама	Највећи број назива за боје у оделитим тест-листама	Најмањи број назива за боје у оделитим тест-листама	Просечан број назива за боје по учеснику и њихов међуоднос (ж : м)	
					Број назива	Однос ж : м
1	2	3	4	5	6	7
Грађевински факултет	10 (ж)	256	40	19	25,60	1,494
	14 (м)	240	30	12	17,14	
Филозофски факултет	40 (ж)	922	45	15	23,05	1,347
	9 (м)	154	23	12	17,11	
Гимназија	34 (ж)	869	38	17	25,56	1,097
	31 (м)	725	42	16	23,29	
Одрасли	22 (ж)	625	42	16	28,41	1,287
	15 (м)	331	27	16	22,07	
Збир	106 (ж)	2672	45	15	25,21	1,200
	69 (м)	1450	42	12	21,01	

О ж-м разликама у именовању боја говоре још односи између 25 најфреквентнијих назива за боје (в. Графикон 1).

Графикон 1. Упоредне фреквенције (%) првих 25 излистаних назива за боје код оба пола.

полно уравнотежено издвајају БЦТ називе, значајније наводе само још монолексемске неосновне називе за боју, те сложенице типа 'прилог + придев', но и то знатно мање од одраслих. Деца готово потпуно изостављају све друге сложене називе. Девојчице су генерално креативније од дечака и имају богатији хроматски вокабулар. То се види из односа просечних бројева издвојених назива по детету једног и другог пола тј. $\Sigma 23,5$ ж : $\Sigma 16,94$ м.

Оба пола подједнако убедљиво као когнитивно најистакнутије издвајају једанаест БЦТ тј. *црна, бела, црвена, жуџа, зелена, њлава, браон/смеђа, љубичаста, наранџаста, розе/а и сива* (в. Табела 1 и Графикон 1). Изузетак је назив *браон*, иако се *браон* према индексу С такође појављује испред свих неосновних назива.¹³

Код мушког пола, најистакнутији статус има назив *њлава*, и то због изразито највишег индекса С (0,380), те због тога што се *њлава* у тест-листама 26 пута издваја на првом месту. БЦТ *њлава* на првом месту издвајају и жене, али *њлава* код жена има индекс С (0,267), који не одскаче тако изразито од индекса С за преостале називе. Другопозиционирани назив код оба пола је *црвена*, трећи *жуџа*, а четврти *зелена*. При томе, жене *црвену* наводе на првом месту у тест-листама чак 36 пута. Истовремено, *црвена* се код жена према индексу С (0,231) јако приближава називу *њлава*. Следи преосталих седам БЦТ, који се код оба пола по индексу С доста јасно издвајају од свих осталих назива. Према Табели 1, оба пола приближно подједнако често именују основне називе за боју, упркос присуству одређених разлика у њиховом редоследу и рангирању, што се види из односа фреквенција $\Sigma\Phi_{\text{ж}} : \Sigma\Phi_{\text{м}}$ који варира унутар тесних граница.¹⁴

Значајније одступање забележено је само код придева *браон*, који оба пола рангирају на једанаестом месту. Жене *браон* излиставају чешће од мушкараца, али код жена *браон* има нижу просечну позицију (МП) и нижи индекс (С=0,063), због чега *браон* код жена прилично заостаје за десетопозиционираним БЦТ *наранџаста* (С=0,103), и само је у незнатној предности над дванаестопозиционираним називом *бордо* (С=0,054). Жене назив *смеђа* (С=0,0288) рангирају тек на двадесетом месту. Код мушкараца *браон* се захваљујући индексу когнитивне истакнутости (С=0,072) веома приближава десетопозиционираним називу *розе/а* (С=0,080), док придеви *смеђа* (С=0,044) и *бордо* (С=0,037), као називи који су најближе ранжирани уз *браон*, ту ипак заостају. Вероватно се појединачно ниже фреквенције и нижа когнитивна истакнутост *браон* и *смеђ(а)* могу објаснити чињеницом да су *браон* и *смеђ(а)* блиски синоними, при чему треба још истаћи да мањи број мушкараца ова два назива ни не сматра апсолутним синонимима, већ их наводе један до другог или међусобно врло близу.¹⁵ Иако је у књижевним изворима заступљенији

¹³ То прилично подсећа на резултате истраживања у другим језицима, нпр. руском и енглеском (в. PARAMI et al. 2018: 2–3).

¹⁴ Назначени однос код десет БЦТ просечно износи 1,55 (*њлава* 104 : 68 = 1,53, *црвена* 102 : 66 = 1,55, *жуџа* 104 : 68 = 1,53, *зелена* 100 : 68 = 1,47, *љубичаста* 102 : 66 = 1,55, *црна* 99 : 65 = 1,52, *сива* 101 : 62 = 1,63, *бела* 96 : 64 = 1,50, *розе/а* 94 : 58 = 1,62, *наранџаста* 102 : 62 = 1,65), што се готово подудара с односом бројева ж-м тестираних испитаника (106 ж : 69 м = 1,54). Фреквенције свих 10 БЦТ налазе се у оквиру +/-7,5% тј. 1,42–1,65.

¹⁵ С протоком времена степен базичности појединих назива за боју може се променити, што мења хиперонимско-хипонимске односе у лексичко-семантичком пољу 'боја'. У складу с МекЛоријевим моделом преваге (MACLAURY 1997; KRIMER-GABOROVIC 2019: 174–176), каткад напоре допостоји више различитих назива за исту БЦЦ, где се сваки од назива одликује различитим степеном базичности (доминантна одн. рецесивна превага). Теорију о проширењу или сужавању граница конкретне БЦЦ подупире феномен повлачења старијег термина који именује конкретну БЦЦ, због сужавања опсега употребе, када се назив у повлачењу почиње користити само за обележававање боје природних ентитета и појава, док се опсег употребе новијег

придев *смеђа*, назив *браон* све је уобичајенији у колоквијалном говору (на интернету, у дневним листовима и недељницима, за потребе рекламирања, и то нарочито када се описују фарбе, производи прехранбене, текстилне и уопште модне индустрије итд.). То је у складу с претпоставком Кример-Габоровић и Јаковљев (KRIMER-GABOROVIC – JAKOVljeV 2021: 142–143) да је БЦЦ ‘браон’ у српском језику у фази транзиције, слично БЦЦ ‘розе’. Наиме, доскорашњи доминантни назив *ружичаста* све више се потискује у корист пређашњег апсолутног синонима *розе/а*. Слично томе, чини се да српски индеклинабилни придев *браон* полако почиње да потискује некадашњи апсолутни синоним *смеђа*.¹⁶ Такве примере проналазимо и у другим језицима. Тако се, рецимо, франц. БЦТ *brun*, досадашње генеричко име за БЦЦ ‘браон’, повлачи у корист пређашњег синонима *marron* (GROSSMANN – АCHILE 2016: 43–44). Ни руски БЦТ *коричневый* ‘браон’ не служи више за описивање природних ентитета, посебно не коже и крзна животиња, већ су то данас превасходно вештачки производи. За описивање боје природних ентитета употребљавају се *бурый* ‘мрк, тамнобраон’ и *рыжий* ‘риђ’ (РАKHИЛИНА 2007: 371–372). Претпоставку о извесном повлачењу српског назива *смеђа*, и све фреквентнијој и опсежнијој употреби позајмљенице *браон* потребно је ипак дубље истражити.

Позиција српских хроматских назива који сходно индексу С и рангу Р непосредно следе једанаест БЦТ (уп. Табела 1), пре свега *борго* и *џиркизна*, одсликава могућност за инкорпорирање нових БЦТ. То је уочено и у другим језицима, нпр. у америчком енглеском називи за боје који су кандидати да постану нови БЦТ су *turquoise* ‘тиркизна’ и *lilac* ‘лила, јоргован-боја’ (LINDSAY – BROWN 2014: 2). Глобално гледано, због технолошког развоја број од једанаест БЦТ може бити повећан. При томе такав пораст одражава потребу за прецизнијом категоризацијом и дефинисањем обојеног света у непосредном (ванјезичком) окружењу.¹⁷

4. О РАЗУЂЕНОСТИ ЛЕКСЕМСКИХ ОБЛИКА ЖЕНСКО-МУШКИХ ХРОМАТСКИХ НАЗИВА. У циљу што подробнијег сагледавања различитости у хроматским вокабуларима наших испитаника, осврнућемо се на лексемске облике излистаних хроматских назива, како то предлажу лингвисти који се баве генезом, инвентаром и семантиком назива за боје (в. LUCY 1997).

У Табели 3 приказани су називи за боје са $\Phi \geq 3$, и то: (1) монолексемски хроматски називи, међу којима и свих једанаест БЦТ и (2) билексемски хро-

термина шири. Према је опсег употребе новијег назива испрва ограничен, он постепено може преузети именовање боје вештачких ентитета, да би се касније његово значење евентуално делимично проширило одн. изнова сузило (РАKHИЛИНА 2007: 375).

¹⁶ Јаковљев (ЈАКОВLJEV 2018: 95–97) такође указује на нижи степен базичности назива *браон* и *смеђа*.

¹⁷ Овде ће бити занимљиво споменути да се „перцепцијским механизмима може [...] у најбољем случају само делимично објаснити формирање категорија боја, док су културолошки фактори, попут језичке сличности, критична покретачка сила за повећање броја назива за боју и успешно комуницирање о бојама” (MYLONAS et al. 2022: 1) („perceptual mechanisms can, at most, only to some extent explain colour category formation and that cultural factors, such as linguistic similarity are the critical driving force for augmenting colour terms and effective colour communication”).

матски називи, који се даље могу класификовати као: (а) сложени придеви, нпр. *свејлојлава*, *йрљавобела*, и (б) поредбене синтагме, нпр. *лимун-жујџа*, *небо-йлава*, *йрула вишња*, *боја циље* и др.

Табела 3. Фреквенције монолексемских и билексемских назива за боје.

Лексемски облици	Морфолошки облик придева	Називи за боје са фреквенцијом $\Phi \geq 3$	
		106 (ж)	69 (м)
Монолексемски називи за боје	Прости придеви	<p>40 назива:</p> <p>БЦТ: <i>йлава</i> (104), <i>црвена</i> (102), <i>жујџа</i> (104), <i>зелена</i> (100), <i>црна</i> (99), <i>сива</i> (101), <i>б(и)јела</i> (96), <i>розе/а</i> (94), <i>браон</i> (79); $\Sigma\Phi$ за БЦТ = 879</p> <p>Неосновни називи: <i>бордо</i> (87), <i>йиркизна</i> (65), <i>окер</i> (56), <i>беж</i> (58), <i>злајна</i> (63), <i>йејей</i> (56), <i>сребрна</i> (57), <i>смеђа</i> (35), <i>лила</i> (43), <i>крем</i> (38), <i>циклама</i> (31), <i>йинк</i> (22), <i>бронзана</i> (17), <i>йурйурна</i> (17), <i>бакарна</i> (16), <i>модра</i> (9), <i>минй</i> (8), <i>мајенија</i> (5), <i>резеда</i> (6), <i>индијо</i> (6), <i>шарена</i> (5), <i>смарајдна</i> (4), <i>риђа</i> (4), <i>драй</i> (5), <i>мејалик</i> (4), <i>чоколадна</i> (4), <i>кафена</i> (3), <i>йримизна</i> (3), <i>корална</i> (3), <i>йрао</i> (3), <i>каки</i> (3)</p> <p>$\Sigma\Phi$ неосновних назива = 736 $\Sigma\Phi$ (БЦТ+неосновни називи) = 1615</p> <p>Однос бројева назива: БЦТ (ж) : БЦТ (м) = 9 : 9 = 1 неосновни (ж) : неосновни (м) = 31 : 20 = 1,55 (БЦТ+неосновни) (ж) : (БЦТ+неосновни) (м) = 40 : 29 = 1,38</p> <p>Однос збирова фреквенција (Ф): БЦТ (ж) : БЦТ (м) = 879 : 565 = 1,56 неосновни (ж) : неосновни (м) = 736 : 333 = 2,21 (БЦТ+неосновни) (ж) : (БЦТ+неосновни) (м) = 1615 : 898 = 1,80</p>	<p>29 назива:</p> <p>БЦТ: <i>йлава</i> (68), <i>црвена</i> (66), <i>жујџа</i> (68), <i>зелена</i> (68), <i>црна</i> (65), <i>бела</i> (64), <i>сива</i> (62) <i>розе/а</i> (58), <i>браон</i> (46); $\Sigma\Phi$ за БЦТ = 565</p> <p>Неосновни називи: <i>смеђа</i> (35), <i>бордо</i> (35), <i>йиркизна</i> (30), <i>злајна</i> (36), <i>сребрна</i> (28), <i>окер</i> (23), <i>крем</i> (19), <i>лила</i> (19), <i>беж</i> (18), <i>йејей</i> (19), <i>бронзана</i> (18), <i>йинк</i> (10), <i>мајенија</i> (9), <i>шарена</i> (6), <i>циклама</i> (5), <i>карамела</i> (5), <i>смарајдна</i> (4), <i>кафена</i> (3), <i>лаванда</i> (3), <i>мејалик</i> (3)</p> <p>$\Sigma\Phi$ неосновних назива = 333 $\Sigma\Phi$ (БЦТ+неосновни називи) = 898</p>
	Суфиксалне изведенице (придев којим се обележава боја + суфикс -асй/a)	<p>4 назива</p> <p>2 БЦТ назива: <i>љубичасйа</i> (102), <i>наранџасйа</i> (102) $\Sigma\Phi_{\text{БЦТ}} = 204$</p> <p>2 неосновна назива: <i>ружичасйа</i> (12), <i>маслинасйа</i> (12) $\Sigma\Phi_{\text{неосновни називи}} = 24$</p> <p>$\Sigma\Phi = 204 + 24 = 228$</p> <p>Однос броја назива 4 : 6 = 0,67 Однос збирова фреквенција $\Phi = 228 : 156 = 1,46$</p>	<p>6 назива</p> <p>2 БЦТ назива: <i>љубичасйа</i> (66), <i>наранџасйа</i> (62) $\Sigma\Phi_{\text{БЦТ}} = 128$</p> <p>4 неосновна назива: <i>маслинасйа</i> (9), <i>ружичасйа</i> (9), <i>шућмурасйа</i>¹⁸ (7), <i>кесйенасйа</i> (3) $\Sigma\Phi_{\text{неосновни називи}} = 28$</p> <p>$\Sigma\Phi = 128 + 28 = 156$</p>

¹⁸ У својству назива за боју, *шућмурасйа* не може бити доведена у везу ни са једним конкретним тоналитетом. Уп. РСМ (VI: 1034): *шућмурасй*, -а, -о, који је неодређене боје; *сивкасй*, *йејеласй*.

¹⁹ Реч је о новијим калковима с енглеског језика.

²⁰ Термин 'светлина' треба разликовати од термина 'сјај' (према енгл. *lightness* и *brightness*).

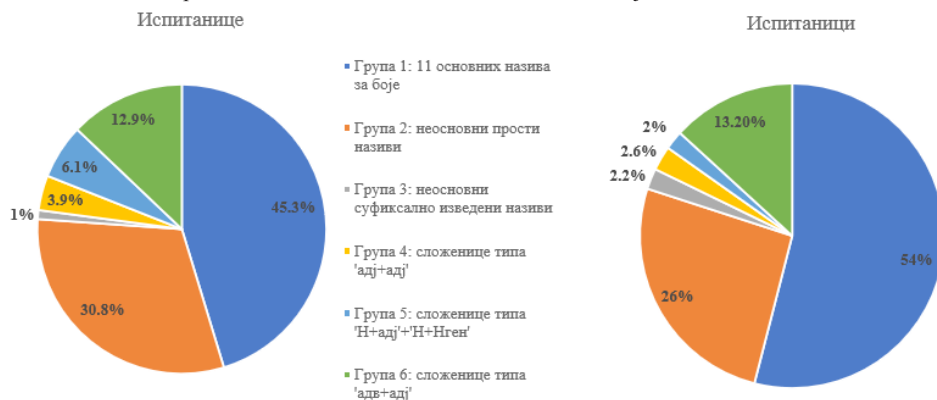
Билексемски називи за боје	Сложенице (придев + придев)	придев којим се обележава боја + придев којим се обележава боја			
		<u>6 назива</u> <i>маслинастїозелена (37), смарагднозелена (9), азурноїлава (6), индиїоїлава (5), њеїељастїоїлава (4), ширкизноїлава (3)</i> $\Sigma\Phi = 64$	<u>2 назива</u> <i>маслинастїозелена (12), азурноїлава (3)</i> $\Sigma\Phi = 15$		
		Однос бројева назива $6 : 2 = 3,00$ Однос збирова фреквенција (Φ) = $64 : 15 = 4,27$			
		остали билексемски придевски називи за боје			
Поредбене синтагме (именица + придев за боју)	3 назива <i>краљевскоїлава (23), њарискоїлава (4), морнарскоїлава (3)</i> $\Sigma\Phi = 30$	4 назива <i>краљевскоїлава (8), меїаликсива (4), меїаликзелена (3), њарискоїлава (3);</i> $\Sigma\Phi = 18$	Однос бројева назива $3 : 4 = 0,75$ Однос збирова фреквенција (Φ) = $30 : 18 = 1,67$		
				<u>10 назива</u> ¹⁹ <i>беби-розе/а (18), лимун-жуїа (17), небо-їлава (16), беби-їлава (12), рубин-црвена (7), їолуб-їлава (4), їолуб-сива (3), кармин-црвена (3), сенф-жуїа (3), їправа-зелена (3)</i> $\Sigma\Phi = 86$	<u>1 назив</u> <i>небо-їлава (11)</i> $\Sigma\Phi = 11$
				Однос бројева назива $10 : 1 = 10,00$ Однос збирова фреквенција (Φ) = $86 : 11 = 7,82$	
				остали поредбене синтагме (именица + придев за боју)	
Поредбене синтагме (именица + именица у генитиву)	8 назива <i>боја коже (17), боја кајсије (8), боја циїле (9), боја шїруле вишње (8), боја слонове косиїи (6), боја јорїована (4), боја шамїањца (4), боја шеракоїе (3)</i> $\Sigma\Phi = 59$	3 назива <i>боја шїруле вишње (9), боја кармина (4), боја коже (3)</i> $\Sigma\Phi = 16$	Однос бројева назива $8 : 3 = 2,67$ Однос збирова фреквенција (Φ) = $59 : 16 = 3,69$		
				остали поредбене синтагме (именица + именица у генитиву)	
				Однос бројева назива $20 : 16 = 1,25$ Однос збирова фреквенција (Φ) = $271 : 152 = 1,78$	
				остали сложени називи (придев у функцији прилога + БЦТ)	
Сложени називи (придев у функцији прилога + БЦТ)	<u>20 назива са модификаторима светлине</u> ²⁰ <i>їамноїлава (47), свеїлоїлава (45), свеїлозелена (40), їамнозелена (29), свеїложуїа (13), їамноцрвена (13), свеїлорозе/а (10), їамнорозе/а (8), свеїлобраон (8), свеїлоцрвена (7), свеїлосмеїа (8), свеїлосива (7), свеїлољубичастїа (6), їамнобраон (6), їамножуїа (5), їамносмеїа (5), їамносива (4), свеїлонарањастїа (4), їамнонарањастїа (3), їамнољубичастїа (3)</i> <u>Напомена:</u> 10 пута је употребљен модификатор <i>свеїло-</i> и 10 пута <i>їамно-</i> ; $\Sigma\Phi = 271$	<u>16 назива са модификаторима светлине</u> <i>свеїлоїлава (31), їамноїлава (25), свеїлозелена (17), свеїлоцрвена (11), їамнозелена (12), свеїложуїа (9), їамножуїа (9), їамноцрвена (8), свеїлонарањастїа (6), їамнобраон (5), їамносива (4), їамнонарањастїа (3), свеїлољубичастїа (3), їамнољубичастїа (3), їамнорозе/а (3), свеїлорозе/а (3)</i> <u>Напомена:</u> 7 пута је употребљен модификатор <i>свеїло-</i> и 9 пута <i>їамно-</i> ; $\Sigma\Phi = 152$	Однос бројева назива $20 : 16 = 1,25$ Однос збирова фреквенција (Φ) = $271 : 152 = 1,78$		
				остали сложени називи (придев у функцији прилога + БЦТ)	

	6 назива с модификаторима сјаја <i>џрљавобела</i> (11), <i>џрљаворозе</i> (8), <i>флуоросценџножуџа</i> (7), <i>јаркоцрвена</i> (4), <i>флуоросценџнозелена</i> (5), <i>флуоро-</i> <i>сценџнорозе</i> (3) $\Sigma\Phi = 38$	4 назива с модификаторима сјаја <i>маџ</i> (4), <i>флуоросценџна</i> (6), <i>џрљавобела</i> (4), <i>јаркоцрвена</i> (3) $\Sigma\Phi = 17$																			
	Однос бројева назива 6 : 4 = 1,50 Однос збирова фреквенџија $\Phi = 38 : 17 = 2,24$ Напомена: Упркос релативно значајном броју испитаника обухваћених тестирањем, то ипак није било довољно да се са довољно великом фреквенџијом издвоје називи са другим модификаторима сјаја, нпр. <i>гречаво-</i> , <i>муџно-</i> , <i>блиставо-</i> , <i>зајасџно-</i> , <i>џасџелно-</i> , <i>бледо-</i> , <i>бледуњаво-</i> , <i>мајловџио-</i> итд. Иако су сви они излистани у тест-листама, овде нису унети због своје ниске фреквенџије $\Phi < 3$.																				
Збирни подаци	97 назива (44 моно- + 73 билексемских)	65 назива (35 моно- + 30 билексемских)																			
	<table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="2">Збирна фреквенџија</th> <th colspan="2">Однос</th> </tr> <tr> <th></th> <th>$\Sigma\Phi$</th> <th></th> <th>ж/м</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>- монолексемски</td> <td>1843</td> <td>- монолексемски</td> <td>1054 1,75</td> </tr> <tr> <td>- билексемски</td> <td>548</td> <td>- билексемски</td> <td>229 2,39</td> </tr> <tr> <td>Укупно:</td> <td>2391</td> <td>Укупно:</td> <td>1283 1,86</td> </tr> </tbody> </table>	Збирна фреквенџија		Однос			$\Sigma\Phi$		ж/м	- монолексемски	1843	- монолексемски	1054 1,75	- билексемски	548	- билексемски	229 2,39	Укупно:	2391	Укупно:	1283 1,86
Збирна фреквенџија		Однос																			
	$\Sigma\Phi$		ж/м																		
- монолексемски	1843	- монолексемски	1054 1,75																		
- билексемски	548	- билексемски	229 2,39																		
Укупно:	2391	Укупно:	1283 1,86																		

Наши испитаници спадају у просечно образовану популацију (средњошколци, студенти, грађани средњег, вишег и високог образовања). И док мушки пол доминантно издваја БЦТ (54% од свих назива из Табеле 3), у женском хроматском вокабулару, генерално богатијем и разуђенијем, нешто је ниже учешће БЦТ (45,3%), док су нешто доминатније него код мушкараца заступљени преостали називи, и то пре свега монолексемски, неосновни називи (30,8%), нпр. *бордо*, *џиркизна*, *окер* и др. Жене чешће излиставају и већину билексемских, те сложених хроматских придева. Уједно фреквенџије од мушкараца именују боје позивајући се на комбинације типа 'придев + придев', нпр. *маслинасџиозелена*, *азурнојлава*, као и полусложенице 'именица + придев', нпр. *лимун-жуџа*, *рубин-црвена* итд. Чешће посежу још за описним парафразама, које заправо евоцирају колорит неког познатог природног или вештачког ванјезичког ентитета, нпр. *боја слонове косџи*, *боја јорџована* и сл. Код билексемских комбинација 'модификатор светлине (*свеџло-* и *џамно-*) + придев којим се обележава боја', однос бројева издвојених назива за боје, приближно је једнак односу бројева тестираних испитаница и испитаника. Жене нешто чешће користе модификатор *свеџло-*, а мушкарци модификатор *џамно-*. То се односи и на ахроматски назив *сива*, али не и на називе *бела* и *црна*, јер *бела* је апсолутна светлост и одсуство таме, док је *црна* апсолутна тама и одсуство светлости.²¹

²¹ С обзиром на чињеницу да је наш ж-м узорак само сегмент у целокупној српској друштвено-језичкој заједници, при чему је већ сам број тестираних учесника релативно скроман и недовољно уједначен како по полу тако и по годинама живота, образовању, занимањима, хобијима и др., овде приказане закључке треба посматрати искључиво као оквирни оријентир. Да би се приказани резултати било потврдили или оповргли неопходно је спровести додатна истраживања.

Слика 1. Удео различитих лексемских облика назива за боје код испитаника оба пола.

Као што се види из Табеле 3, однос укупних бројева излистаних неосновних простих придева у својству БЦТ хипонима у женском одн. мушком вокабулару је $31 : 20 = 1,55$. То се приближно подудара с односом бројева тестираних жена и мушкараца. Стога се на први поглед може чинити да родних разлика нема. Но, однос збирова фреквенција ($\Sigma \Phi_{\text{ж}} 736 : \Sigma \Phi_{\text{м}} 333 = 2,21$) знатно премашује број 1,55, што показује да се жене фреквентније служе простим неосновним хроматским називима. У прилог том закључку говоре још подаци из Табеле 4, где су упоређена 33 најфреквентнија неосновна проста хроматска назива чија је фреквенција $\Phi \geq 3$ међу испитаницима барем једног пола. Готово идентичну инвентарну листу најфреквентнијих простих неосновних назива наводи Јаковљев (2018: 88).²²

Табела 4. Преглед најфреквентнијих монолексемских основних назива за боје ($\Phi \geq 3$).

Бр.	Најфреквентнији прости неосновни називи за боје	Фреквенција (Ф)		Однос колона 3 : 4 ($\Phi_{\text{ж}} : \Phi_{\text{м}}$)	Однос $\Phi_{\text{ж}} : \Phi_{\text{м}}$ сведен на идентичан број испитаника	Коментар
		женски називи $\Phi_{\text{ж}}$	мушки називи $\Phi_{\text{м}}$			
1	2	3	4	5	6	7
1.	<i>бордо</i>	87	35	2,49	2,49/1,54=1,62	+ ж
2.	<i>ширкизна</i>	65	30	2,17	2,17/1,54=1,41	+ ж
3.	<i>окер</i>	56	23	2,43	2,43/1,54=1,57	+ ж
4.	<i>беж</i>	58	18	3,22	3,22/1,54=2,09	+ ж
5.	<i>злајна</i>	63	36	1,75	1,75/1,54=1,14	=
6.	<i>шејей</i>	56	19	2,95	2,95/1,54=1,92	+ ж
7.	<i>сребрна</i>	57	28	2,04	2,04/1,54=1,32	+ ж
8.	<i>смеђа</i>	35	35	1,00	1,00/1,54=0,65	+ м
9.	<i>лила</i>	43	19	2,26	2,26/1,54=1,47	+ ж
10.	<i>крем</i>	38	19	2,00	2,00/1,54=1,30	+ ж

²² У тесту излиставања учествовало је 83 испитаника преовлађујуће женског пола (71ж + 12м), сви студенти психологије са Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду.

11.	<i>циклама</i>	31	5	6,20	6,20/1,54=4,03	+ ж
12.	<i>џинк</i>	22	10	2,20	2,20/1,54=1,43	+ ж
13.	<i>бронзана</i>	17	18	0,94	0,94/1,54=0,61	+ м
14.	<i>џурџурна</i>	17	2	8,50	8,50/1,54=5,52	+ ж
15.	<i>бакарна</i>	16	2	8,00	8,00/1,54=5,19	+ ж
16.	<i>модра</i>	9	1	9,00	9,00/1,54=5,84	+ ж
17.	<i>мајенија</i>	5	9	0,56	0,56/1,54=0,37	+ м
18.	<i>џарена</i>	5	6	0,83	0,83/1,54=0,54	+ м
19.	<i>резеда</i>	6	0	∞	∞	+ ж
20.	<i>минџи</i>	8	0	∞	∞	+ ж
21.	<i>инџио</i>	6	2	3,00	3,00/1,54=1,95	+ ж
22.	<i>смарџдна</i>	4	4	1,00	1,00/1,54=0,65	+ м
23.	<i>риђа</i>	4	0	∞	∞	+ ж
24.	<i>џрај</i>	5	1	5,00	5,00/1,54=3,25	+ ж
25.	<i>чоколадна</i>	4	1	4,00	4,00/1,54=2,60	+ ж
26.	<i>меџалик</i>	4	3	1,33	1,33/1,54=0,86	=
27.	<i>карамела</i>	0	5	0,00	0,00/1,54=0,00	+ м
28.	<i>кафена</i>	3	3	1,00	1,00/1,54=0,65	+ м
29.	<i>џримизна</i>	3	0	∞	∞	+ ж
30.	<i>корална</i>	3	0	∞	∞	+ ж
31.	<i>џрао</i>	3	0	∞	∞	+ ж
32.	<i>лаванда</i>	0	3	0,00	0,00/1,54=0,00	+ м
33.	<i>каки</i>	3	2	1,50	1,50/1,54=0,97	=

Након рачунског свођења односа Фж : Фм на идентичне бројеве за оба пола (в. Табела 4, колона 6), постаје уочљивије које то називе за боје доминантно користи један одн. други пол, а које називе оба пола користе подједнако фреквентно. За процентуална одступања односа у колони 6, од 1,00 (+/- 15%) или 0,85–1,15, узето је да излистани ж-м називи из Табеле 4 имају приближно једнаку фреквенцију. Ван тога жене доминирају за однос фреквенција који је већи од 1,15, док мушкарци предњаче код односа фреквенција који је мањи од 0,85. Жене користе чак 22 монолексемска неосновна назива чешће од мушкараца, а изразито доминантно наводе придеве *циклама*, *џурџурна*, *модра* и *џрај*. Истовремено, мушкарци уопште не наводе називе *резеда*, *минџи*, *риђа*, *џримизна*, *корална* и *џрао*. Мушкарци, пак, односе превагу над женама код само осам назива. Придеви које преодминантно наводе мушкарци су *карамела* и *лаванда*, док изразито доминантно користе назив *мајенија*, што је забележено и код изворних говорника енглеског језика – *magenta* (в. MYLONAS et al. 2014: 231). Од преосталих пет назива где су мушкарци такође у предности, три припадају БЦЦ ‘браон’: *смеђа*, *бронзана* и *кафена*. Коначно, оба пола подједнако фреквентно користе називе *злајна*, *меџалик* и *каки*.²³

²³ Истраживања у другим језицима такође су показала да жене чешће од мушкараца користе монолексемске неосновне називе за боје (в. SIMPSON – TARRANT 1991: 61; STEINVALL 2002: 133; MYLONAS et al. 2014: 236; GRIBER et al. 2017: 4). Стога се може претпоставити да се слика о израженијој женској употреби српских монолексемских неосновних хроматских назива не би битније променила ни након додатних тестова издвајања с истим или другим ж-м учесницима,

5. ЖЕНСКО-МУШКЕ РАЗЛИКЕ У ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКОМ ПОЉУ ОСНОВНИХ НАЗИВА ЗА БОЈЕ У СРПСКОМ ЛЕЗИКУ. Родне разлике у именовању спектра боја могу се посматрати још кроз призму односа у лексичко-семантичком пољу основних назива за боје, или, БЦТ. Премда та слика није комплетна без увида у резултате теста именовања,²⁴ неки закључци ипак могу бити изведени на основу података прикупљених у тесту издвајања хроматских назива.

Први закључак је да жене доминирају над мушкарцима како по броју тако и по фреквенцији и индексу С хипонима који су издвојени за хиперониме и уједно БЦТ *йлава*, *црвена*, *жуџа*, *зелена*, *љубичасџа* и *розе/а*.²⁵ Примера ради, у лексичко-семантичком пољу БЦТ *жуџа*, жене наводе седам хипонимијских назива: *окер*, *крем*, *лимун-жуџа*, *свејложуџа*, *шамножуџа*, *флуоросценџиножуџа*, *сенф-жуџа*. Мушкарци овде издвајају свега четири хипонима (готово упола мање): *окер*, *крем*, *свејложуџа*, *шамножуџа*. Истовремено, називи које су издвојиле жене имају збирну фреквенцију $\Sigma\Phi=147$, док је код мушкараца та фреквенција $\Sigma\Phi=60$, дакле однос фреквенција је 2,45 што значајно превазилази однос бројева укупно тестираних жена и мушкараца тј. 1,54. Слично је и код преосталих БЦТ (в. Табела 5).

Табела 5. Полно утемељене разлике у броју хипонима и њихових збирних фреквенција за седам БЦТ.²⁶

Седам основних назива за боје (БЦТ) ²⁷	Број издвојених хипонима и њихов међуоднос			Збирне фреквенције издвојених хипонима и њихов међуоднос		
	ж	м	однос	ж	м	однос
<i>йлава</i>	14	7	2,00	239	100	2,39
<i>црвена</i> *	12	6	2,00	195	70	2,79
<i>жуџа</i>	7	4	1,75	147	60	2,45
<i>зелена</i>	9	5	1,80	203	71	2,86
<i>браон</i> **	12	8	1,50	169	88	1,82
<i>љубичасџа</i> *	6	5	1,20	78	30	2,60
<i>розе/а</i> ***	8	6	1,33	114	39	2,92

иако би фреквенције излистаних назива готово сасвим извесно биле нешто другачије, што би ипак било добро проверити.

²⁴ У тесту именовања, који је као допуна спроведеним тестовима издвајања био планиран за 2020. годину, али је изостао због ограничења условљених пандемијом ковида 19 (настава се одвијала онлајн, па није било могуће физички приступити лабораторији за експерименталну психологију на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду), испитаницима се било путем обојених картица или на екрану приказује већи број различито обојених стимулуса које треба именовати. Тест се понавља најмање два пута ради провере конзистентности именовања. Обојени стимулуси преузимају се из неког од система за разврставање боја (енгл. *colour order systems*) (в. MYLONAS et al. 2014: 227; ЈАКОВЉЕВ 2018: 42–43), нпр. Манселов систем боја (в. KRIMER-GABORVIĆ 2019: 337–341).

²⁵ Премало је издвојених хипонима за БЦЦ 'бела', 'црна', 'сива' и 'наранџаста', при чему су сви они и збирно нискофреквентни, што онемогућава извођење целовитијих закључака.

²⁶ Подацима у Табели 5 нису обухваћени називи за такозване металик боје, дакле *златна* (хипоним од *жуџа*), *сребрна* (хипоним од *сива*) и *бакерна* (хипоним од *црвена*).

²⁷ Звездице уз називе за боје треба тумачити на следећи начин:

* Због двозначности хипонимијских назива *џурџурна* и *џримизна*, оба придева подведена су под два хиперонима/БЦТ, овде *црвена* и *љубичасџа*.

Други значајан закључак тиче се уочене тенденције да се на границама између појединих БЦЦ/БЦТ издвајају два, ређе више високо когнитивно истакнутих монолексемских назива за боје. То су *џиркизна* и *џејет* на прелазу између ‘зелене’ и ‘плаве’, *бордо* и *лила* на прелазу између ‘црвене’ и ‘љубичасте’, и *окер* и *беж* на прелазу између ‘жуте’ и ‘браон’. На ову појаву у српском језику указује још Јаковљев (ЈАКОВЉЕВ 2018: 181–182). Слично је примећено у руском језику (в. PARAMET et al. 2018: 15), као и енглеском језику (в. LINDSAY – BROWN 2014: 2, 19–22). Управо један такав назив може постати нови БЦТ у будућности.²⁸ При томе, у енглеском језику такве називе доминатно издвајају жене (LINDSAY – BROWN 2014: 21), што се потврђује и у српском језику (в. Табела 4).

6. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ. Анализа ж-м разлика добијених на темељу теста издвајања српских назива за боје показала је да жене у просеку имају обимнији и разуђенији хроматски вокабулар од мушкараца. Жене такође фреквентније излиставају различите хроматске називе.

Код једанаест основних назива за боје (БЦТ), у својству најфреквентнијих и когнитивно најистакнутијих српских хроматских назива, ж-м разлика готово да и нема, осим у погледу редоследа појављивања (ранга) појединих БЦТ. Сви БЦТ уочљиво се издвајају од преосталих назива за боје, с изузетком синонима *браон* и *смеђа*, чије издвајање код тестиране женске популације није баш најубедљивије.

Добијени резултати у значајној мери подударују се са закључцима добијеним у сродним студијама (в. MYLONAS et al. 2014; PARAMET et al. 2018), као и са резултатима из пилот-студије Кример-Габоровић и Јаковљев (KRIMER-GABOROVIC – JAKOVLEV 2021). Код оба пола, БЦТ *браон* заузима једанаесто место према индексу когнитивне истакнутости (С), што овај назив рангира испред назива *смеђа*, који мушки пол издваја на дванаестој, а женски на двадесетој позицији. И док је код мушкараца јасно изражена разлика у когнитивној истакнутости *браон* и његовог најближег, ниже рангираног неосновног

** Уколико код БЦТ *браон* занемаримо присуство периферних чланова категорије, дакле хипониме *беж* (‘смеђа’ са мешавином ‘жуте’ и ‘сиве’), *драј* (‘боја беле кафе’) и *каки* (‘прашинаста, драп’), тада постаје јасно да мушкарци у поређењу са женама овде издвајају већи број назива са већом збирном фреквенцијом (м: *смеђа*, *бронзана*, *карамела*, *кафена*, *кесијењаста*, *џамнобраон*, ж: *браон*, *чоколадна*, *свејлобраон*, *свејлосмеђа*, *џамносмеђа*). Ако, пак, слично као што је то урађено у Табели 5, на оба списка придодамо вишезначне називе *беж*, *драј* и *каки*, сви позајмљенице из других језика и сви називи за боје којима се именују пресеци две или више БЦЦ (описују мешавине боја ‘браон’, ‘жуте’ и ‘сиве’), онда збирно узев превагу опет односе жене.

*** Оба пола БЦЦ ‘розе/а’ релативно подједнако именују са БЦТ *розе/а*. Истовремено, жене фреквентније издвајају називе *циклама*, *џинк*, *беби-розе*, *џрљаворозе*, *свејлорозе/а* и *џамнорозе/а*, док је *мајенија* овде једини придев којим се обележава боја који мушкарци издвајају далеко фреквентније од жена.

²⁸ Да би се одређени назив за боју квалификовао као БЦТ, није довољно да буде само когнитивно (психолошки) истакнут, већ треба да испуни критеријуме за утврђивање базичности тј. треба да буде институционализован и мора имати широк опсег примене. Наведено у српском језику тренутно не испуњава ниједан неосновни хроматски назив. Но, због све чешће употребе неких таквих назива у свакодневном говору (*бордо*, *џиркизна*, *окер* и *џејет*), потребно је спровести додатна бихевијорална и лингвистичка истраживања.

назива *борго*, код женског пола та разлика је минимална. У извесној мери изненађење представља то што према тесту издвајања основни назив за БЦЦ ‘браон’ није *смеђа*, већ је то позајмљеница *браон*. Но, будући да се у књижевном корпусу и даље преовлађујуће употребљава придев *смеђ*, док је *браон* све заступљенији у свакодневном, колоквијалном говору, и то за потребе описивања производа веб-дизајна, модне и текстилне индустрије, фарби и сл., остаје отворено питање који од ова два назива заправо представља БЦТ. Нејасно је, даље, у којој ће се мери њихов тренутни статус задржати, дакле да ли ће *смеђа* остати норма у књижевном језику, док ће *браон* бити све заступљенији назив у колоквијалном језику (*браон* се за сада превасходно користи за описивање боје различитих вештачких производа).

Жене релативно чешће од мушкараца наводе већину монолексемских хипонима БЦТ, нпр. *борго*, *џиркизна*, *окер*, *џејџеј* и др., као и већину билексемских хипонима БЦТ тј. сложенице типа ‘придев + придев’, нпр. *маслина-сијозелена*, *краљевскојлава*, као и полусложенице типа ‘именица + придев’, нпр. *лимун-жуџа*, и сложенице типа ‘именица + именица у генитиву’, нпр. *боја коже*. Чак и код одредбених композиција типа ‘придев у функцији прилога + придев’, нпр. *свејлојлава*, где се на први поглед чини да је мушки пол креативнији због нешто већег броја издвојених назива ове врсте, након сагледавања њихових фреквенција постаје очигледно да жене поново односе превагу над мушкарцима. Уз то, битна карактеристика мушког хроматског вокабулара је то да је сажетији и директнији, укратко – мушко колоритно описивање мање је дескриптивно. Мушкарци превасходно излиставају једанаест БЦТ, затим сложенице са БЦТ основом, нпр. *свејлојлава*, *јаркоцрвена*, и изведенице типа ‘придев + суфикс -асиј’, нпр. *кесијењасиј(а)*. Разлике између полова уочавају се и код употребе модификатора *свејло* и *џамно*, при чему, према резултатима спроведеног теста излиставања, модификатор *свејло* чешће бирају жене, док модификатор *џамно* чешће бирају мушкарци.

Код већине најистакнутијих монолексемских неосновних назива, нпр. *борго*, *џиркизна*, *окер*, *џејџеј*, *беж* и *лила*, који су по фреквенцији и когнитивној истакнутости најближи расположивим једанаест БЦТ, очитоване су значајне ж-м разлике у смислу когнитивног рангирања. Готово истоветно ж-м рангирање уочава се једино код *борго* (на прелазу између категорија ‘црвена’ и ‘љубичаста’) и *џиркизна* (на прелазу између категорија ‘зелена’ и ‘плава’), што ова два назива когнитивно чини најозбиљнијим кандидатима за будуће БЦТ. За сада ипак нема довољно лингвистичких доказа о томе да овде заиста јесте реч о називима који су по стабилности употребе и семантичкој разуђености на нивоу барем неког од секундарно-основних назива.

Истраживање је потврдило веће богатство женског хроматског вокабулара тј. гушће рашчлањивање и именовање видљивог спектра у односу на мушке испитанике. Треба свакако споменути да за потребе овог чланка није одрађен тест именовања, због чега недостаје разуђенији приказ ж-м разлика у именовању боја и склоности ка одређеним бојама, како је то приказано у студијама где су наведени називи које за именовање појединих делова спектра користе жене одн. мушкарци (в. MYLONAS et al. 2014: 236). Све то потребно је стога додатно истражити. Истовремено, било би значајно проверити да ли, рецимо, жене брже од мушкараца именују различите колорите, те да ли дају

конзистентније одговоре приликом именовања обојених стимулуса. Кориштан извор података за таква накнадна испитивања код изворних говорника српског језика могле би бити рецимо асоцијације на различите колорите у својству стимулуса које би, између осталог, могле да укажу на сличности и разлике у употреби назива *браон* и *смеђ(а)* у свакодневном говору.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- КРИМЕР-ГАБОРОВИЋ, Сања. Генеза категорије ‘розе’ у лексичко-семантичком пољу ‘боја’ у српском језику. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* 62/2 (2019): 115–150.
- СТАНИЋ, Данијела. Придевски и именички називи за боје и њихов однос са сликарском технологијом. *Свети речи* 31–32 (2011): 44–49.
- *
- ABRAMOV, Israel, James GORDON, Olga FELDMAN, Alla CHAVARGA. Sex & Vision 1: Spatio-Temporal Resolution. *Biology of Sex Differences* 3/1 (2012): 1–14.
- AL-RASHEED, Abdulrahman S. An Experimental Study of Gender and Cultural Differences in Hue Preference. *Frontiers in Psychology* (2015): 1–5. <<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2015.00030/full>> 06.03.2022.
- BERLIN, Brent, Paul KAY. (1969). *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- BIGGAM, Carole P. (2012). *The Semantics of Colour: A Historical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BIMLER, David, Jennifer BRUNT, Laura LANNING, Valérie BONNARDEL. Personality and Gender-schemata Contributions to Colour Preferences. Wendy Anderson, Carole P. Biggam, Carole Hough & Christian Kay (eds.). *Colour Studies: A Broad Spectrum*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2014, 240–257.
- BIRCH, Jennifer. Worldwide Prevalence of Red-Green Color Deficiency. *Journal of the Optical Society of America* 29/3 (2012): 313–320.
- BONNARDEL, Valérie, Sucharita BEINWAL, Nijoo DUBEY, Mayukhini PANDE, David BIMLER. Color Preferences: A British/Indian Comparative Study. Poster. *AIC 2012 Interim Meeting – In Color We Live: Color and Environment*. Tapei, 2012, 306–309.
- BONNARDEL, Valérie, Sucharita BENIWAL, Nijoo DUBEY, Mayukhini PANDE, David BIMLER. (2018). Gender Difference in Color Preference across Cultures: An Archetypal Pattern Modulated by Female Cultural Stereotype. *Color Research & Application* 43 (2018): 209–223.
- BYRNE, Marie. Similarities of Color Meaning Among Diverse Culture. *The bi-monthly journal of BWW Society* 50 (2003): 1–10.
- COOK, Richard, Paul KAY, Terry REGIER. The World Color Survey Database: History and Use. Henry Cohen, Claire Lefebvre (eds.). *Handbook of Categorization in Cognitive Science*. Amsterdam: Elsevier, 2005, 223–241.
- CORBETT, Greville G., Ian R. L. DAVIES. Establishing Basic Color Terms: Measures and Techniques. Clyde L. Hardin, Luisa Maffi (eds.). *Color Categories in Thought and Language*. New York: Cambridge University Press, 1997, 197–223.
- ESPINOSA-ZARAGOZA, Isabel. Colour and Gender: Language Nuances. *Feminismo/s* 38 (2021): 115–147.
- EYSENCK, Hans J. A Critical and Experimental Study of Colour Preferences. *The American Journal of Psychology* 54/3 (1941): 385–394.
- FARBIMPULSE: Frauen sehen Farben anders als Männer. *Farbimpulse. Das Onlinemagazin für Farbe in Wissenschaft und Praxis*. (2012). Brillux GmbH & Co. KG. <<http://www.farbimpulse.de/Frauen-sehen-Farben-anders-als-Maenner.651.0.html>> 09.12.2021.
- FIDER, Nicole A., Natalia L. KOMAROVA. (2019). Differences in Color Categorization Manifested by Males and Females: A Quantitative World Color Survey Study. *Palgrave Communications* 5/142 (2019): 1–10. <<https://www.nature.com/articles/s41599-019-0341-7.pdf?proof=t%29>> 01.07.2021.
- GEKOUSIDOU, Sophia, Niovi ILIADOU. (1997). Sex Differences in Colour Naming. *Selected Papers on Theoretical and Applied Linguistics* 11 (1997): 91–98.

- GRIBER, Yulia, Galina V. PARAMEI, Dimitris MYLONAS. Gender Differences in Russian Colour Naming. *Proceedings of 13th AIC Congress 2017*, Jeju, Korea: Korean Society of Color Studies, 2017, 1–5. <https://www.researchgate.net/publication/320672672_Gender_Differences_in_Russian_Colour_Naming> 02.03.2022.
- GRIBER, Yulia, Galina V. PARAMEI. The Influence of Professional Color Competence on Color Lexicon and Naming Pattern. *EpSBS (The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences)* (2019): 647–663.
- GRIBER, Yulia A., Dimitris MYLONAS, Galina V. PARAMEI. Intergenerational Differences in Russian Color Naming in the Globalized Era: Linguistic Analysis. *Humanities & Social Sciences Communications* (2021): 1–19.
- GROSSMANN, Maria, Paolo D'ACHILLE. (2016). Italian Colour Terms in the BLUE Area: Synchrony and Diachrony. João Paulo Silvestre, Esperança Cardeira, Alina Villalva (eds.). *Colour and Colour Naming: Crosslinguistic Approaches 5*. Lisboa: Centro de Linguística da Universidade de Lisboa/Universidade de Aveiro, (2021), 21–50).
- HEATHER, Arthur, Gail JOHNSON, Adena YOUNG. Gender Differences and Color: Content and Emotion of Written Descriptions. *Social Behavior and Personality* 35/6 (2007): 827–834.
- HURLBERT, C. Anya, Yazhu LING. Biological Components of Sex Differences in Color Preferences. *Current Biology* 17/16 (2007): 623–625.
- HURLBERT, C. Anya, Yazhu LING. Understanding Colour Perception and Preference. Janet Best (ed.). *Colour Design: Theories and Applications*. Duxford, UK: Woodhead Publishing, Elsevier, 2017, 169–192.
- JAKOVLJEV, Ivana. (2018). *Karakteristike i mehanizam uticaja jezika u procesu diskriminacije boja*. Neobjavljena doktorska disertacija. Novi sad: Filozofski fakultet.
- JAKOVLJEV, Ivana, Sunčica ZDRAVKOVIĆ. The Colour Lexicon of the Serbian Language: A Study of Dark Blue and Dark Red Colour Categories Part 1: Colour-Term Elicitation Task. *Psihologija* 51/2 (2018): 197–213.
- JAMESON, Kimberly, Roy G. D'ANDRADE. It's Not Really Red, Green, Yellow, Blue: An Inquiry into Perceptual Color Space. Clyde L. Hardin, Luisa Maffi (eds). *Color Categories in Thought and Language*. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1997, 295–319.
- JAMESON, Kimberly A., Susan M. HIGHNOTE, Linda M. WASSERMAN. Richer Color Experience in Observers with Multiple Photopigment Opsin Genes. *Psychonomic Bulletin & Review* 8/2 (2001): 244–261.
- JORDAN, Gabriele, Samir S. DEEB, Jenny M. BOSTEN, John D. MOLLON. The Dimensionality of Color Vision in Carriers of Anomalous Trichromacy. *Journal of Vision* 10/8 (2010), 12–12.
- KRIMER-GABOROVIĆ, Sanja. (2019). *Prepoznavanje i imenovanje boja u engleskom i srpskom jeziku*. E-disertacija, knjiga 20. Novi Sad: Filozofski fakultet. <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-546-4>>
- KRIMER GABOROVIĆ, Sanja, Ivana JAKOVLJEV. Pilot-studija o rodno diferenciranom imenovanju boja u srpskom jeziku. Ivana Živančević-Sekeruš, Zoran Paunović, Željko Milanović (ur.). *Susret kultura. Zbornik radova*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2021, 135–151.
- LAKOFF, Robin. Language and Woman's Place. *Language in Society* 2/1 (1973): 45–80.
- LINDSEY, Delwin T., Angela M. BROWN. The Color Lexicon of American English. *Journal of Vision* 14/2 (2014): 1–25.
- LUCY, John A. The Linguistics of Color. Clyde L. Hardin, Luisa Maffi (eds.). *Color Categories in Thought and Language*. New York: Cambridge University Press, 1997, 320–326).
- MACLAURY, Robert E. Vantage Theory in Cognitive Science: An Anthropological Account of Categorization and Similarity Judgement. Michael Ramscar, Ulrike Hahn, Emiliios Cambouripolos, Helen Pain (eds.). *Proceedings of the Interdisciplinary Workshop on Similarity and Categorization*. Edinburgh: Department of Artificial Intelligence, Edinburgh University, 1997, 157–163.
- MORGAN, Gerry, Greville G. CORBETT. Russian Colour Term Salience. *Russian Linguistics* 13 (1989): 125–141.
- MYLONAS, Dimitris, Galina V. PARAMEI, Lindsay W. MACDONALD. Gender Differences in Colour Naming. Wendy Anderson, Carole P. Biggam, Carole Hough, Christian Kay (eds.). *Colour Studies: A Broad Spectrum*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2014, 225–239.
- MYLONAS, Dimitris, Serge CAPAROS, Jules DAVIDOFF. Augmenting a Colour Lexicon. *Humanities & Social Sciences Communications* 9/29 (2022): 1–12. <<https://www.nature.com/articles/s41599-022-01045-3.pdf>> 21.03.2022.

- PALMER, E. Stephen, Karen B. SCHLOSS. An Ecological Valence Theory of Human Color Preference. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 107/19 (2010): 8877–8882.
- PARAMEI, Galina V. Singing the Russian Blues: An Argument for Culturally Basic Color Terms. *Cross-Cultural Research* 39/1 (2005): 10–38.
- PARAMEI, Galina V., Yulia A. GRIBER, Dimitris MYLONAS. An Online Color Naming Experiment in Russian Using Munsell Color Samples. *Color Research & Application* 43/3 (2018): 358–374.
- RAKHILINA, V. Ekaterina (2007). Linguistic Construal of Colors: The Case of Russian. Robert E. MacLaury, Galina V. Paramei, Don Dedrick (eds.). *Anthropology of Colour: Interdisciplinary Multilevel Modeling*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007, 363–377.
- RÁTSEP, Kaidi. Some Remarks on Gender Differences in Turkish Colour Vocabulary. Balázs Surányi (ed.). *Proceedings of the Second Central European Conference in Linguistics for Postgraduate Students: Second Central European Conference in Linguistics for Postgraduate Students (CECIL'S 2)*. Pázmány Péter Catholic University, Piliscsaba, Hungary, on 24–25 August 2012. Budapest: Pázmány Péter Catholic University, 2013, 219–229. <http://cecilis.btk.ppke.hu/wp-content/uploads/2013/02/Ratsep_Some-remarks-on-gender_REVISSED_v7_fin_corr.pdf> 15.04.2022.
- REGIER, Terry, Paul KAY, Naveen KHETARPAL. Color Naming Reflects Optimal Partitions of Color Space. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 104/4 (2007): 1436–1441.
- REGIER, Terry, Charles KEMP, Paul KAY. *Word Meanings across Languages Support Efficient Communication*. Brian MacWhinney, William O'Grady (eds.). *The Handbook of Language Emergence*. West Sussex, UK: Wiley-Blackwell, 2015, 237–264.
- RICH, Elaine. Sex-Related Differences in Colour Vocabulary. *Language and Speech* 20/4 (1977), 404–409.
- RMS: *Rečnik srpskorvatskoga književnog jezika, I–VI* (1967–1976). Novi Sad (– Zagreb): Matica srpska (– Matica hrvatska).
- RODRÍGUEZ-CARMONA, Marisa, Lindsay T. SHARPE, Alistair J. HARLOW, John L. BARBUR. Sex-related Differences in Chromatic Sensitivity. *Visual Neuroscience* 25/3 (2008): 433–440.
- ROBERSON, Debi, Jules DAVIDOFF, Ian R. L. DAVIES, Laura R. SHAPIRO. The Development of Color Categories in Two Languages: A Longitudinal Study. *Journal of Experimental Psychology: General*, 133/4 (2004): 554–571.
- RYABINA, Elena. Sex-related Differences in the Colour Vocabulary of Udmurts. *Wiener elektronische Beiträge des Instituts für Finno-Ugristik* (2009): 1–16.
- SAITO, Miho. Comparative (Cross-cultural) Color Preference and Its Structure. *Encyclopedia of Science and Technology*. New York: Springer Science and Business Media, 2015, 404–409.
- SAMARINA, Liudmila V. (2007). Gender, Age, and Descriptive Color Terminology in Some Caucasus Cultures. Robert E. MacLaury, Galina V. Paramei, Don Dedrick (eds.). *Anthropology of Colour: Interdisciplinary Multilevel Modeling*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2007, 457–466.
- SIMPSON, Jean, Arthur W. S. TARRANT. Sex- and Age-Related Differences in Colour Vocabulary. *Language and Speech* 34/1 (1991): 57–62.
- SOROKOWSKI, Piotr, Agnieszka SOROKOWSKA, Christoph, WITZEL. Sex Differences in Color Preferences Transcend Extreme Differences in Culture and Ecology. *Psychonomic Bulletin & Review* 21/5 (2014) 21: 1195–1201.
- STEINVALL, Anders. (2002). *English Colour Terms in Context. Skrifter från moderna språk 3*. Tryckeriet: Institutionen för moderna språk, Umeå universitet.
- SUTROP, Urmas. List Task and a Cognitive Salience Index. *Field methods* 13/3 (2001): 263–276.
- TAYLOR, Chloe, Alexandra CLIFFORD, Anna FRANKLIN. Color Preferences Are Not Universal. *Journal of Experimental Psychology* 142/4 (2013): 1015–1027.
- WITZEL, Christoph. Commentary: An Experimental Study of Gender and Cultural Differences in Hue Preference. *Frontiers in Psychology* (2015). <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4664724/>> 06.03.2022.
- YANG, Yonglin. Sex- and Level-Related Differences in the Chinese Color Lexicon. *Word* 47/2 (1996): 207–220.
- YOKOSAWA, Kazuhiko, Natsumi YANO, Karen B. SCHLOSS, Lilia R. PRADO-LEÓN, Stephen E. PALMER. Cross-Cultural Studies of Color Preferences: US, Japan, and Mexico. *Journal of Vision* 10/7 (2010): 408.

Sanja Krimer-Gaborović
Ivana Jakovljević

A STUDY OF GENDER-RELATED DIFFERENCES IN COLOR-NAMING
IN THE STANDARD SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

This paper is a study of gender-related differences in color-naming in the standard Serbian language. The distinctions were examined using the five-minute free-list elicitation of color names. A total of 175 participants took part in the survey – teenagers, adolescents, and adults. All in all, it was 106 females and 69 males, aged 16–75, and composed of four subgroups: 24 civil engineering students (10 females + 14 males), 49 English philology students (40 females + 9 males), 65 grammar school students (34 females + 31 males) and 37 adults (22 females + 15 males). Quite similar to the findings and conclusions reported by various authors, for instance Simpson & Tarrant (1991), Mylonas et al. (2014), Lindsay & Brown (2014), Espinosa-Zaragoza (2021), etc., the results go as follows: (1) the female respondents to the survey excel in a richer vocabulary of both monolexic and polylexic color terms than the male respondents. The females elicit remarkably more color terms than the males; (2) both sexes assign more or less identical names to 11 basic color categories (BCCs) first defined so by Berlin & Kay (1969). The only concern here is the somewhat questionable status of the BCC ‘brown’. This is due to the difference in the number of females and males eliciting the term *smeđa*, a synonym of *braon*, both of which mean ‘brown’ in the English language; (3) the females use a larger array of color terms to describe the domain of the majority of BCCs. This is so especially with the BCC ‘pink’ which is typically considered a girly color. As for the male respondents, they are superior to the females only in naming the BCC ‘brown’ domain; (4) the Serbian color terms *bordo* ‘burgundy (color)’, and *tirkizna* ‘turquoise’, seem to be the best candidates for novel BCTs in the Serbian language. Admittedly, it is essential to ensure and present more linguistic supports for this attitude. This study mostly confirms and to some extent also enhances and corrects the results of gender-related differences in color-naming study reported on in the pilot study conveyed by Krimer-Gaborović & Jakovljević (2021).

Сања Кример-Габоровић
Универзитет у Новом Саду
Грађевински факултет
Козарачка 2а, 24000 Суботица, Србија
krimer.sanja@gmail.com

(Примљено: 10. јануара 2022;
прихваћено: 17. маја 2022)

Ивана Јаковљевић
Филозофски факултет
Одсек за психологију
Др Зорана Ђинђића, 21000 Нови Сад, Србија
ivana.jakovljevic@ff.uns.ac.rs

Драгана Радовановић
Јована Николић

АКУТ У ГОВОРИМА КОСОВСКО-РЕСАВСКОГ ДИЈАЛЕКТА* (СКИЦА ГЕОГРАФСКОГ РАСПОРЕДА)

У раду се на основу досадашњих описа косовско-ресавских говора картографски приказује ареал метатонијског акута, или као сигурно потврђен или пак наслућиван у ранијим истраживањима у појединим зонама овог дијалекта. Акут је поуздано посведочен у говорима средишњег поддијалекта, а с доста сигурности се претпоставља да се изоглосе његовог простирања продужују и југозападно од копаоничког масива косовско-метохијског подручја. Досадашња истраживања се допуњују новом грађом из шест пунктова Средњег Ибра, анализираном и поступком експерименталне фонетике. Резултати су показали да се акут одржао и на левој страни Ибра, упркос иновационим утицајима са Рогозне.

Кључне речи: косовско-ресавски говори, метатонијски акут, средишњи и јужни поддијалекат К-Р говора, Средњи Ибар, лингвогеографски приказ.

Based on the existing descriptions of the Kosovo-Resava dialect, this paper presents cartographically the areal of the metatonic acute accent – either as confirmed or presumed in some zones of this dialect in the earlier research. The acute accent has been confirmed in the central subdialect, and it is reasonably assumed that the isogloss of its distribution extends south-westward from the Kopaonik mountain of the Kosovo and Metohija region. Earlier research is supplemented with materials from six new places in the middle Ibar region, analyzed by applying experimental phonetic methods. The results show that the acute accent still exists on the left bank of the river Ibar, in spite of strong innovatory influences from Rogozna.

Key words: Kosovo-Resava dialect, metatonic acute accent, central and southern Kosovo-Resava subdialect, Middle Ibar, linguo-geographical overview.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1.1. Ареално представљање језичких појединости на одређеном простору пружа потпунији увид у синхронно стање, као одраз завршених или чак непреврелих дијахронијских процеса, јер „од картографирања нема бољег поступка да сабрана грађа ‘прогледа’. Карта некад наговести одговор, једнако је важно и када само постави питање” (Пижурица 2005 :71).

1.2. Актуелна настојања да се на српском језичком простору открију „трагови” акута и исцртају нови правци кретања изоглоса подстакнуте су претпоставкама „да су и сви штокавски говори наследили, из старије епохе њиховог развитка, поред двају акцената силазне интонације и један акутски интониран акценат, метатонијски – чакавски акут” на шта „указују још увијек разасути његови трагови у неким штокавским говорима” (Ресо 1987: 255),

* Рад је резултат рада на Одсеку за дијалектолошка истраживања Института за српски језик САНУ, финансираном од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије на основу Уговора бр. 451-03-68/2022-14 и резултат рада на Институту за српску културу Приштина/Лепосавић (Уговор бр. 451-03-68/2022-14).

као и Ивићевом тврдњом да чување акута на штокавској језичкој територији подразумева неколико подручја без међусобног додира. Претпоставка је да се метатонијски акут могао очувати и у источним штокавским говорима (не само оним на западу), који иначе чувају и старо место акцента (Ивић 1994: 246; 1998: 398).

1.3. Добра проученост средишње зоне косовско-ресавског дијалекта омогућила је да се у општим цртама одреди ареал акута у овој зони (Ивић 2009: 84), будући да је више дијалектолошких истраживања потврдило вредности акценатских реализација које се могу довести у везу са очуваношћу фонолошке индивидуалности прасловенског акута. Засад смо експлицитно обавештени да акутска вредност на тлу централне косовско-ресавске области захвата „копаоничко-западноморавски комплекс” (Радић 2010а), то јест обухвата простор источно и североисточно од Копаоника – сливове Топлице и Расине те да је крајња северна тачка сектор између Трстеника и Крушевца до близу Западне Мораве. У дијалектолошкој литератури изостају подаци о томе да ли се евентуално тај ареал протезао све до контактнoг подручја са призренско-јужноморавском зоном, где се продором балканистичких црта ова фонолошка вредност изгубила.

Установљено је да јужна тачка иде до Мерћеза и Мрче западно од Куршумлије, односно да је „језгро” овог ареала Александровачка Жупа (Ивић 1994: 245–246); неоакут је сачуван „у траговима” и у сливу Студенице (Драгин 2005). Потврде фонолошке очуваности метатонијског акута на југоисточној копаоничкој страни отвориле су питање његове очуваности на јужним и југозападним обронцима Копаоника, на косовскометохијској страни (Радић 2010а: 230).

2. ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Међу прве помене који указују на могућу очуваност прасловенског акута жупске области убрајају се Московљевићеве белешке настале на дијалектолошкој екскурзији 1907. године са проф. Белићем¹ по крушевачкој Жупи и Расини:

„Све карактеристичне особине Косовско-ресавског дијалекта овде се доследно чувају, како фонетске, тако и морфолошке и синтаксичке. Штета је што професор Белић нигде није објавио оно што је нашао приликом овога пута. Ако су његове белешке сачуване, ваљало би из њих поводити све што је интересантно и објавити. Можда ћу и ја то учинити са својим белешкама, а овде ћу рећи само неколико речи о говорним особинама тога краја. Акценат с крајњег

¹ Историју присуства метатонијског акута у говорима Србије, с пуном аргументацијом (информацијама и уверљивим претпоставкама), даје П. Радић (2010а). У вези с поменутом дијалектолошком екскурзијом у тексту објављеном пре више од једне деценије, П. Радић скреће пажњу научној јавности на важно питање „са националног и културолошког аспекта” о стогодишњем ‘прећуткивању’ присуства ове акценатске вредности у говорима Србије. Питање се своди на чињеницу да је Белић на овој екскурзији морао уочити акценатску специфичност посећене зоне посебно у време и упознавања са чакавском акцентуацијом, те на чињеницу да своје налазе из теренске бележнице никада није саопштио. Проблем продубљује и чињеница да је управо Московљевић непосредно након Белићеве смрти упознао научну јавност са белешкама са ове екскурзије. Радић закључује да је Белић доделио „спорадичан карактер” жупском говору „у оквирима аналошких појава”, чиме га је искључио из природног миграционо-дијалекатског тока (Радић 2010а: 234–235).

слога увек се преноси, али место краткоузлазног има краткосилазни, нпр.: *вѡда, нѡѡа, ѡѡјац, сѡѡи* (3.л.през.). Али поред „, ^ и ’ акц. нашли смо и четврти, врло распрострањен дуги акценат, који је врло сличан чакавском акуту. Његов тон се упочетку пење као у дугоузлазног, а прикрају пада. Из техничких разлога овде ће за њега бити употребљен знак ‘. Он свуда замењује дугосилазни, чак и у једносложним речима, нпр.: *гође* (*гођѣ*), *исѡрича* (*ѡрез.*), *ѡамѡишц*, *ѡрање*, *Ливѡђе*, *решѡва*, *дуѡан*, *зѣље*, *гесѣиш*, *нѣма*, *ѡлоѡѡн*, *лѡђа*, *ѡрегѡ*, *бѡр*, *не гѡ*, *ѡраг* и др. Дужина под акцентом и пред њим увек се чува, а после њега се скраћује” (Московљевић 1960:83).

2.2. Из овог периода позната је и Елезовићева дијалектолошка екскурзија² „по Пећи и Вучитрну” (1908), публикована 1911. Елезовићеве забелешке свODE се на истицање маркантних акценатских разлика двају дијалекатских зона:

„Пећ и пећска околина употребљава, и ако не беспрекорно, ипак доста добро дуги узлазни акценат што се не може рећи за Вучитрн и околину, ма да сам се сада уверио да се и око Вучитрна чује акут, али врло недоследно. За сада не знам како је дошло до овога мешања ова два тако различна акцента. Центар је те неправилне употребе та два акцента Вучитрн. Према томе, поред других ситнијих разлика између вучитрнског и пећског говора, ова употреба акута била би једна од значајнијих” (Елезовић 1911: 469).

2.3. Питање акута све више заокупља пажњу дијалектолога, а материјали са терена указују на његову ширу распрострањеност, што значи да косовско-ресавски дијалекат није „једини предео где је у српским народним говорима прасловенски неоакут доживео и наше дане” (Ивић 2009: 63). Тако у новије време дијалектолошка литература располаже и подацима о акутској вредности на терену западне и северозападне Србије.

2.3.1. Са северног подножја Рудника Д. Петровић и С. Гудурић (2008) извештавају да се акут простире 150 километара у правцу од југа према северу те да качерске прилике сведоче о преношењу ове косовско-ресавске особине и на шумадијско-војвођански терен. Уз то, претпостављају да би акут у говорима северне и северозападне Србије могао бити очуван у говорима који

² Белешке са овог Елезовићевог дијалектолошког путовања Радић (2010а) посматра као скромне, а истовремено и вредне податке који упућују на присуство метатонијског акута у косовскометохијској области. Примери подесни за анализирање у контексту акутских реализација *мнагица*, *гође*, *гађе* (Елезовић 1911: 470) Радића наводе на питање да ли је „овакву акценатску вредност аутор заиста чуо у пећком крају, или је у његовом бележењу дошао до изражаја акценат из његовог завичајног вучитрнског говора, за који се, будући да се налази у поткопаоничком крају, такође могу претпоставити трагови метатонијског акута” (Радић 2010а: 232). Аутор износи још једно битно запажање о разликама у акценатском инвентару Елезовићевог прилога (1911) и *Речника косовско-метохијског дијалекта* (1932, 1935): оне се свODE на интервенције у смислу уклањања дугоузлазног акцента. После извесног времена аутор Речнику носе једно од два акценатска обележја (кратки силазни или дуги силазни акценат). Због таквог поступка при уређивању грађе за публикавање, Радић (2010: 235–236) се пита: „Зашто Елезовић више нема недоумицу око „мешања” дугих акцената у делу косовскометохијских говора?” и износи интересантне и, мислимо, оправдане претпоставке: да је сам Белић као редактор имао значајну улогу у редиговању текста и акцента. Елезовић је „тачно стављао” акценат у његовом присуству, а Белић је извесно истраживао „на ставу о архаичном, основном двоакценатском систему косовско-ресавских говора.”

чувају фонолошку индивидуалност јата. У појасу Качера, акут је потврђен у прилошким речима – *нѓд, вѓд, їѓр*; у Гмн. вишесложних именица – *добро-вѓљаца, домаћинсѓава, Македѓнаца, брежуљака*; у презенту – *їримѓѓи, їромѓни, зарѓди, сѓащѓва*; у трпном придеву – *забѓљен, замрѓчено, умлѓчена* (Петровић – Гудурић 2008: 421).

2.3.2. Драгољуб Петровић (2010) на основу уступљеног тонског материјала (и усменог саопштења) из Топлице и Блага Југославе Арсовић и постојећих монографских описа говора Качера, Груже, Горобиља, Драгачева и Ужичке Црне горе (само у контакту са драгачевском и таковском зоном), износи претпоставку о очувању неоакута на сектору од Драгачева до северног подножја Рудника. Испитујући акценатске ликове типа *врѓним, добѓи ѓѓака* (Стевовић 1969), *врѓбѓцѓ, чвѓрѓка* (Николић 1972), *вѓ се довела, добро-вѓљаца, сѓѓси* (Ћукановић 1995), *їѓр, їѓр, мѓла, кѓље, девѓјке, їѓзѓјми, їѓ шѓмѓ* (Арсовић 1973), *чвѓрѓка, їроврѓнено* (Марковић 2005), *зарѓди, девѓјка, кѓла* (Петровић – Гудурић 2008) – Петровић закључује да се на том терену акут није изједначио са дугим силазним акцентом, а да га истраживачи обежавају знаком за дугоузлазни акценат (Петровић 2010: 398–399).

2.3.3. У новије време, на основу накнадног увида у дијалекатске текстове са терена северозападне Србије и поновног (преслушавања) прегледа записа из личне архиве, М. Петровић-Савић (2020) указује на примере са акутском вредности. Она открива трагове овог акцента на материјалу из Јадра, Рађевине, Подгорине, Колубаре и Посавотамнаве. Категорије и позиције у којима је забележен акут идентичне су онима које наводе и други аутори: глаголи *врѓїїм се, дѓђу, кѓжѓ, рѓдї*, именице *млѓда, у цркву*, придеви *сѓнчева, зѓмско*, заменице *њѓј, вѓс, ѓн*, прилози *їїѓ, нѓд, вѓд*. На основу „слушног утиска” даје опис акценатске реализације, тачније слога са акутском интонацијом: „има подигнуту тонску линију, константнију од оне код дугоузлазног акцента, или прилично равну, с блажим падом на постакцентском слогу”, док је код једносложеница уочен изненадни пораст мелодијске линије. М. Петровић-Савић је за потребе израде СДА обишла поједина насеља у (северо)западној Србији и нема сумње да је могла сада циљано, и поновним преслушавањем звучних записа уочити акценатске ликове које бисмо могли довести у везу са акутом: „На самом почетку трагања, припремили смо ухо за препознавање дугоузлазног акцента на месту дугосилазног. Како је време одмицало и наше ухо извесно време слушало ту акценатску вредност на поменутој позицији у речи, постало је осетљивије и способније да дефинише и препозна то што је звучало као *їѓ нещїѓ између*” (Петровић-Савић 2020: 134–135; и у нап. 16).

2.4. Фонолошка индивидуалност акута очувана је у „широј” и „ужој” копаоничкој области, у насељима источно и западно од планинског масива (Радић 2010б: 21–22; Радоичић 1996: 32, 39). Поред тога, остаје да се испита и зона северног Поибарја (Ивић 2009: 84) до студеничког слива у којем је акут последњих година такође потврђен (Драгин 2005: 89–92; 2015: 64–68).³

³ У новије време међу приоритетније теме и питања будућих дијалектолошких истраживања косовско-ресавских говора на Косову и Метохији С. Милорадовић на прво место поста-

2.5. Остало је, међутим, отворено и питање да ли је и у којој мери очувана вредност акута на косовскометохијској, тачније на ибарској страни Копаоника, будући да поједини акценатски ликови (*нађу, лојзе*), потврђени Божовићевим истраживањима, пружају добар подстицај за такву претпоставку.⁴ Осврћући се на акутску проблематику косовскометохијске зоне, Радић скреће пажњу на чињеницу да је српска наука (додале бисмо – нажалост) направила велику временску дистанцу пре него што се вратила изучавању, односно откривању трагова старог акцента на српском језичком простору (2010а: 230).

2.6. Подстакнуте досадашњим истраживањима акутске проблематике на тлу К-Р говора, у раду ћемо на основу постојећих података добијених из зона у којима је потврђена акутска вредност приказати картографски и хронолошки досадашње резултате истражености појаве. Картографски поступак обухватиће и мапираће микрizona у којима треба извршити истраживања, а све с циљем да се сумирају досадашњи налази и усмери пажња дијалектолога у оцртавању прецизнијих граница појаве.

2.7. Ради бољег увида у историју проучености акута, у табели ће бити дата хронологија истраживања, насеља и примери у којима је потврђена или пак претпостављена ова акценатска реализација:⁵

ВРЕМЕ ИСТРАЖИВАЊА	АУТОР	КАТЕГОРИЈЕ РЕЧИ	ПОЗИЦИЈА У РЕЧИ	ИСТРАЖЕНА НАСЕЉА
1911 (1908)	Глиша Елезовић	именице: <i>мнађица</i> , <i>гађе</i> ; [*] глаголи: <i>гође</i> . [*]	иницијални слог: <i>мнађица, гађе, гође</i> . [*]	Вучитрн, Пећ, Лауша, Дрсник, Клина, Бича, Клиновац, Будисавци, Црни Врх и Бело Поље. ⁶
1960 (1908)	Милош Московљевић (Александар Белић)	именице: <i>џраг, бор</i> , <i>џрање</i> ; [*] глаголи: <i>гође</i> , <i>исџрича</i> ; [*] бројеви: <i>гесџи</i> . [*]	иницијални слог или једини слог: <i>џраг, бор</i> , <i>џамџиш</i> ; [*] медијални слог: <i>решава</i> . [*]	крушевачка Жупа и Расина.

вља „прозодијски систем – неоакут”, као и нарушавање типичног акценатског инвентара овог (под)дијалекта, настало као последица међујезичких и међудијалекатских интерференција (2019: 213).

⁴ Првослав Радић (2010а; 2010б) располаже материјалом из насеља Бело Брдо, Горње Граничане, Земаница и Јелакце.

⁵ Примери у табели са дугоузлазним акцентом и примери у табели са ознаком акута код Јовића (1968), означени су звездицом и претпостављају очуваност метатонијског акута у истраживаним говорима и говорним зонама. Московљевић (1960) свестан посебности новог акцента у Жупи као техничко решење употребљава дугоузлазни акценат (в. т. 2.1.).

⁶ У намери да подвуче прецизније границе говора који представља предмет његовог интересовања (Вучитрн и околина), Елезовић (1911) је током десетодневне екскурзије од Вучитрна до Пећи обишао и насеља у којима има „труња из говора призренског” (нпр. Јаћево, Крушево) или је имао увид у месне говоре Подримља (недалеко од Призрена и Ђаковице). Пошто се овде ради о другом дијалекатском типу, са фокусом на проблематику нашег рада – акут, а са тим у вези и Елезовићевим коментарима да има највише грађе из Пећи и Вучитрна са околином (за које везује „неправилну употребу” два дуга акцента), на карти ћемо приказати само насеља која засигурно чине део косовско-ресавских говора.

1966	Радомир Алексић – Славко Вукомановић	именице: <i>кључ, нож</i> ; придеви: <i>бели, жути</i> ; бројеви: <i>йей, шес</i> ; глаголи (презент): <i>месим, радиш</i> .	иницијални слог или једини слог: <i>ган, њуи,</i> <i>иак, цреј, жир, мџж,</i> <i>зуб, шрај, снѣ, шуй, јак,</i> <i>лѣј, шѹђ, йей, лева,</i> <i>љубе, реџим, баримо</i> .	Кожетин, Дренча, Стањево, Витково, Стубал, Ракља, Ратаје, Боботе, Латковац, Поповац, Велика Врбница, Кобиље, Рибаре, Мала Грабовница (Александровац и Брус)
1968	Душан Јовић	глаголи: <i>ради, нѣма</i> (презент), <i>чѹвајше</i> (императив), придевске речи: <i>зайсано, жути</i> ; именице: <i>мџак, кѹра</i> .	иницијални слог: <i>мѹјсѹор</i> ; медијални слог: <i>зацишѹен</i> .	Тоболац, Велуће, Ратаје, Стопања (Трстеник)
1973	Југослава Арсовић	збирне именице: <i>лијсе,</i> <i>ѣрѹзе</i> .	иницијални слог: <i>ѣвѹзе, клѹје</i>	Стубал, Трбуње, Попова, Међухана, Шиљомана, Сварче, Блаце (Топлица)
1981	Слободан Реметић	именице: <i>кључ, сѹща</i> ; придеви: <i>бели, кѹси</i> ; глаголи: <i>радим, виче</i> (презент); <i>шрѣсо</i> (р. глаголски придев). бројеви: <i>девети</i> .	иницијални слог или једини слог: <i>мос, нож,</i> <i>кључ, шврд, сед, клѹн,</i> <i>ѣлѹш, шрѣсо, ранимо</i> ; медијални: <i>йечѹрка,</i> <i>девети</i> ; финални слог: <i>славѹј</i> .	Дренча (Александровац)
1990	Првослав Радић	именице (и збирне именице): <i>сѣно, шрње,</i> <i>зѹруѹа</i> ; глаголи (презент): <i>мѹшѹим, нѣнеш, знам</i> ; придевске и прилошке речи: <i>врѣдан, чеѹврѹша</i> .	иницијални слог: <i>ѣлѹшѹим, скиѹу</i> ; медијални слог: <i>камѣње,</i> <i>йонегѣљкем</i>	Мрче (Куршумлија)
1993	Милосав Вукићевић	именице: <i>Цѣр, во, бор,</i> <i>нож</i> .	иницијални слог или једини слог: <i>нож, ѡѹж,</i> <i>срѣ, во, Цѣр</i> .	Пепељевац, Ново Село, Мачковац, Тмава, Даби- новац, Пачараѹа, Мерѹез, Барлово, Доње Точане, Дединац, Кастрат, Висока, Рударе, Рача, Жуч, Механе, Селиште, Мирница, Жегро- ва, Мердаре (Куршумлија)
1994	Павле Ивић	именице (и збирне именице): <i>девер, ѣрѹзе</i> ; придевске речи: <i>мѹла,</i> <i>сѹѹри</i> ; глаголи (презент): <i>гѹђе, сѹшѹш</i> .	иницијални слог: <i>радимѹ, чѹвам</i> ; медијални слог: <i>размѣси, уѹѹле</i> ; финални слог (отворени и затворени): <i>ѹроврѣ,</i> <i>ѹасѹѹ, унаѹрѣд</i> .	Ливађе, Кобиље (Брус)
1996	Ивана Радоичић	именице: <i>сѹнца, нѹни</i> ; придева: <i>грѹѹо</i> ; прилога: <i>гѹсѹи</i> ; показних заменица: <i>онѣ</i> ; глаголи (презент): <i>знаш, баѹи</i> ;	иницијални слог или једини слог: <i>знаш, коњ,</i> <i>крѹв, лѣњ, врѹшѹим</i> ; медијални слог: <i>девѹјку,</i> <i>исѹанско</i> ; финални слог (отворени): <i>онѣ, велѹ</i> .	Бело Брдо, Крш-Мала, Црнатово, Брзанце, Зема- ница, Јелакце, Крушевље, Поток Мала (Лепосавић)

1996	Радосав Ђуровић	именице: <i>уље</i> ; заменице: <i>ви</i> ; придевске речи: <i>лѣву</i> , <i>мала</i> , <i>сйѣри</i> ; глаголи (презент): <i>изѣђе</i> , <i>мѣшащ</i> , <i>лѣчи</i> .	иницијални слог или једини слог: <i>ви</i> , <i>уље</i> , <i>баџим</i> ; медијални слог: <i>уљѣвље</i> , <i>ољдищ</i> ; финални слог (затворени): <i>ножйѣ</i> .	Дренча (Александровац)
1997	Првослав Радић ⁷	именице: <i>радник</i> , <i>клá</i> <i>сје</i> , <i>сйомѣње</i> ; [*] глаголи (презент): <i>гó</i> <i>ђе</i> , <i>куйи</i> , <i>нема</i> , <i>ради</i> , <i>сйрѣми</i> ; [*]	иницијални слог: <i>клáсје</i> , <i>сйáва</i> , <i>ради</i> ; [*] медијални слог: <i>щйщáрка</i> , <i>йрощѣйшам</i> , <i>расйолоáа</i> ; [*]	Бело Поље (Топлица)
2005	Гордана Драгин	именице: <i>кѣв</i> , <i>на</i> <i>йрѣбљу</i> ; глаголи (презент): <i>йрйчу</i> , <i>сйрѣмищ</i> .	иницијални слог или једини слог: <i>кѣв</i> , <i>сѣй</i> , <i>йлáсше</i> ; медијални слог: <i>йѣкáрницу</i> , <i>оцѣдимо</i> ; финални слог (отворени): <i>ош челѣ</i> , <i>сйојй</i> .	Брезова, Засад, Ушће, Никољача, Рудно, Градац, Бзовик (Студеница)
2010б	Првослав Радић	именице (и збирне именице): <i>мáда</i> , <i>сѣк</i> , <i>йѣѣдѣ</i> ; придевске и прилошке речи: <i>мáло</i> , <i>излѣчен</i> ; глаголи (презент): <i>знáм</i> , <i>йѣђем</i> , <i>йѣмáже</i> .	иницијални слог или једини слог: <i>чáй</i> , <i>гáр</i> , <i>йáњ</i> , <i>млйн</i> , <i>цѣђ</i> , <i>гáщ</i> , <i>смѣщ</i> , <i>нѣж</i> , <i>йрѣжђе</i> , <i>йѣмáа</i> ; медијални слог: <i>щйщáр-</i> <i>ке</i> , <i>колѣвка</i> ; финални слог (отворени и затворени): <i>слáмѣ</i> <i>кошá</i> , <i>колáч</i> , <i>рѣкѣм</i> .	Блажево, Бело Брдо, Брзеће, Жуч, Горње Граничане, Дрење, Доње Левиће, Зема- ница, Јелакци, Требиња, Ковачи, Кнежево, Крива Река, Селова Лисине, Судимља, Луковска Бања, Мрче, Пачарађа, Шипачина (Копанник)

2.7.1. Акутско питање отворило је више дијалектолошких прилога, чији су „аутори пропустили да изведу прави закључак“ да је на подручју источно од Копанника, а јужно од Западне Мораве акут очувао фонолошку индивидуалност „зато што нису применили фонолошки метод“ (Ивић 1994: 241).

2.7.2. Ставови аутора о забележеној акценатској вредности дуго нису излазили из оквира Белићевих гледања на ову појаву, која се по његовом

⁷ П. Радић (1997: 62–63) наводи да горњотопличка област познаје копаннички акут, са претпоставком да су његове границе на истоку призренско-јужноморавски говори, на југу ијекавски говори досељеника, а да се на северном делу ова област наставља на област Жупе. Тако се, за разлику од прилика у Мрчу, где је акут присутнији, у говору Белог Поља овај акценат изједначио са дугим узлазним акцентом: *дође*, *куйи*, *нема*, *йрощѣйшам*, *ради*, *расйолоáа*, *сарани*, *сйáва*, *сйрѣми*, *клáсје*, *сйомѣње*, *радник*, *Зорка*, *од рађа*, *оца и мајку*, *щйщáрка*. Поред тога у овом месном говору запажени су процеси неутралисања или урушавања „акутске интонације овог акцента у корист мање или више развијене циркумфлексне интонације, што се манифестује у примерима са дугоузлазним акцентом на месту дугосилазног: *ради*, *йѣђу*, *одавно* Ка, *нема* Ш, *млашйи*, *мора* Б, *йшйшам*, *йрво*, *йруће* К, *куйим*, *обради* Кол, *израда* Бе (Радић 2004: 255), који наводе на мисао о могућој очуваности метатонијског акута на терену Јагодине и самим тим дају назнаке да би се ареал његовог простирања у перспективи могао проширити.

мишљењу развијала само „угледањем” или процесима аналогije. Разумљиво је да је у почетку неописана природа акутске вредности збуњивала ауторе, па се, осим бележења дугоузлазног на тим позицијама, нису упуштали у њена коментарисања (Арсовић 1973) или су своје резултате (недоумице) повезивали са другим истраживачима: Р. Алексић и С. Вукомановић (1966) утврђују да се „морфологизација акцента” у насељима брусског и александровачког краја (у односу на Белићеве налазе на једносложницама) раширила и на друге категорије двосложних и вишесложних речи; М. Вукићевић (1993: 21) региструје акценат који се по вредности идентификује са дугим узлазним акценатом, поистовећујући га са налазима Белића у Жупи и Р. Алексића и С. Вукомановића (1966) у александровачком и брусском крају.

2.7.3. Са друге стране, Јовић у говору Трстеника за уочену вредност употребљава знак ~ само „условно” тј. дистинктивно, како би се означила фонетска разлика према дугосилазном акценату. Иако је уочена вредност слична чакавском акуту, аутор констатује да је тешко донети закључак о чакавском акуту, јер у „источним штокавским говорима није констатовано постојање овог акцента”, већ да се пре намеће питање „да ли је идентификација дугосилазног и акута оставила извесних трагова у разлици артикулације вокала” (Јовић 1968: 29).

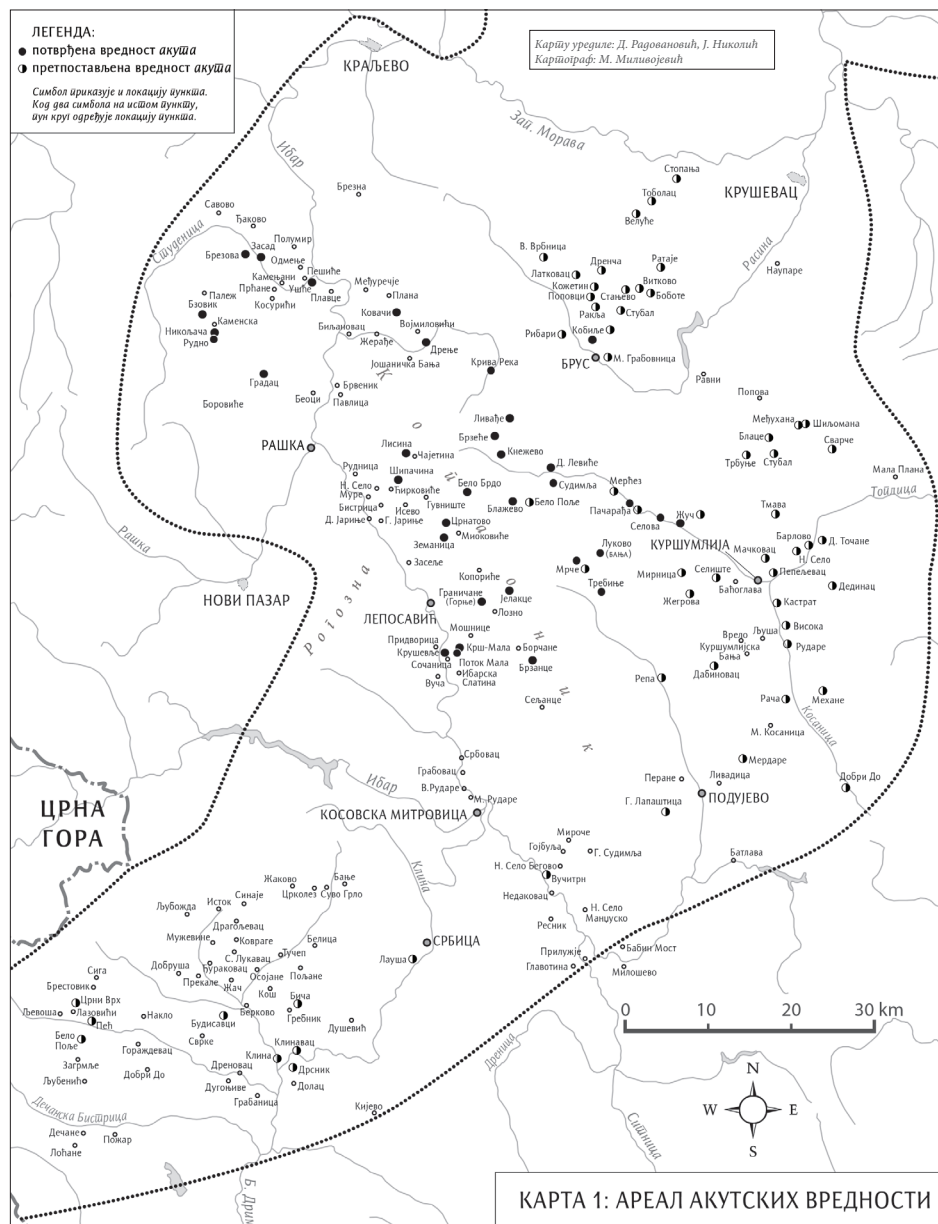
2.7.4. Реметић (1981) наводи да је у говору Дренче дугозлазни акценат аналошким путем „продро” у једносложнице и вишесложнице, те да се, поред многобројних потврда дугоузлазног акцента на месту „старосрпскохрватског” акута, „присуство тог акцента у једносложницама типа *mós* чини вероватнијом претпоставку о аналошком пореклу појаве” (с нејасним правцем аналогije: од косих вишесложних облика према основном једносложном облику или пак обрнуто) (РЕМЕТИЋ 1981: 570). Р. Ђуровић у опису Дренче (1996: 15) тврди да дуги узлазни акценат није могао аналошки продирати у одређене типове, будући да није био учвршћен у акценатском систему, те према „стању у чакавским и икавским посавским говорима у свим тим наведеним примерима био је метатонијски акут”.

2.7.5. Описујући говор Мрче, Радић ће недвосмислено указивати на могућност довођења нетипичног дугозлазног акцента у везу са метатонијским акутом, рекавши да се он ипак „не може свести искључиво на какву експресивну модификацију неког од акцената” (1990: 9).

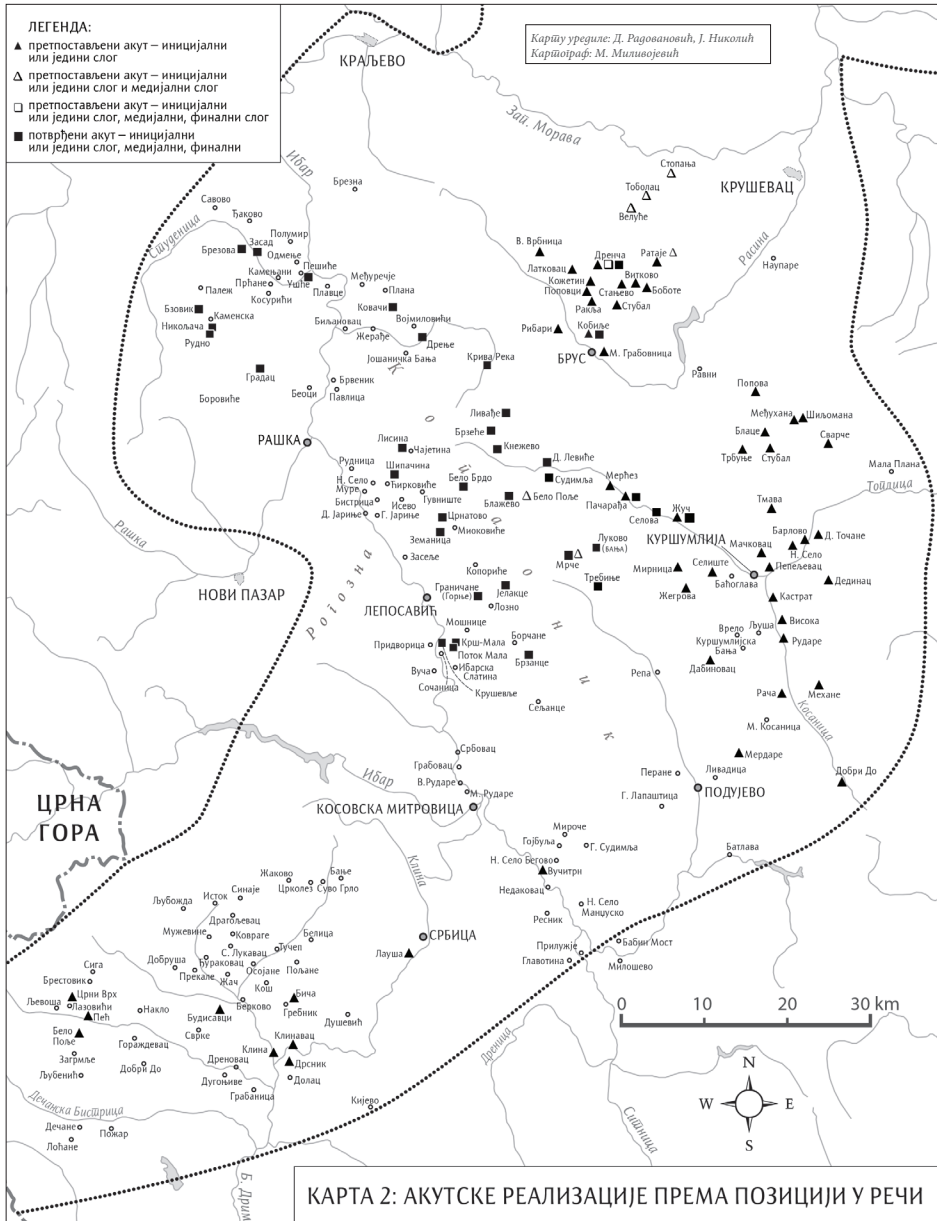
2.8. Фонолошка индивидуалност акута представља „заједничку научну својину” П. Ивића и С. Реметића, утемељену Ивићевим прилогом о неоакуту на падинама Копаоника (Ливађе и Кобиље). Тада је П. Ивић констатовао да неоакут „долази, пре свега у нефиналним слоговима”, при чему „у том положају (...) контрастира са остала три акцената, што је довољно да докаже његову фонолошку индивидуалност”. Тонска линија код акутски интонираног вокала варира приближавајући се дугосилазном и дугоузлазном (1994: 241–245).

2.9. После Ивићевих експлицитних констатација да се у средишњем поддијалекту у копаоничкој области очувала акутска вредност, уследила су обавештења са косовскометохијске стране Копаоника (Радоичић 1996), из студеничког краја (Драгин 2015) и из копаоничке области (Радић 2010б).

2.10. За ареале в. Карту⁸ 1 и Карту 2:

⁸ Приложене карте уредила су ауторке прилога, а израдио их је Милован Миливојевић, картограф Географског института „Јован Цвијић” САНУ.

3. Акут у говорима СРЕДЊЕГ ИБРА

3.1. У прилог ранијим истраживањима косовскометохијске зоне, трагом истраживачких резултата П. Радића (2010а) и И. Радоичић (1996), за потребе овог рада извршиле смо теренско истраживање у шест насеља. Ради се о пунктoвима које Божовић убраја у IV зону (екавски говори): на десној страни

Ибра – Исево, Сочаница, Ибарска Слатина; и о пунктовима Божовићеве III зоне (екавско-ијекавски говори) на левој страни Ибра – Горњи Крњин, Придворица и Вуча. Питање су отворили Божовићеве акценатски ликови са дугоузлазним акцентом *lójze* (?) (Божовић 2008: 370), што је касније Радић (в.т.2.5) довео у везу са могућом акутском реализацијом у пункту Придворица, то јест у Божовићевом екавско-ијекавском пункту.

3.2. Грађа је у ових шест пунктова сакупљена по сачињеном упитнику за ову прилику, што је омогућило и укључивање методологије експерименталне фонетике у њену обраду, уз консултације са Снежаном Гудурић и Александром Лончар.

3.2.1. Прелиминарна мерења извршиле су Д. Радовановић и С. Гудурић. Узорковани примери пропуштени су кроз програм PRAAT, при чему се водило рачуна да се узоркује и експериментално обради исти тип примера према категорији речи, слогу и позицији код различитих информатора приближно исте старосне доби у различитим пунктовима. На спектограмима се уочава пораст висине фреквенције основног тона, у вредности: почетак 178 Hz ~ врхунац 261 Hz ~ крај 218 Hz. Најмања разлика између почетка и врхунца забележена је у једном примеру где је почетак био на 202 Hz, а врхунац на 219 Hz. Крај је, међутим, у овом примеру пао на чак 106 Hz, што је уједно и најнижа вредност основног тона забележеног у корпусу; време трајања износи у просеку од 0,105 до 0,145 секунди. Добијени резултати углавном су слични вредностима добијеним испитивањем на узорку чакавских и славонских говорника, и изгледа ближи опису славонског акута, што је Ивић констатовао и за копаонички неоакут (1994: 245) (в. т. 3.2.2).⁹

3.2.2. Ивић и Лехисте (1996: 90–91) табеларно и на графикону показују просечне вредности фреквенције (у херцима) и трајање (у милсекундама) на узорку чакавских говорника, с обзиром на акценатски тип и положај у речи. За наше истраживање корисне као упоредиви материјал су вредности акутске реализације и положај у речи, које се код троје узоркованих чакавских испитаника крећу, на пример: у медијалној позицији почетак 203 (Ч1), 208 (Ч2) и 239 (Ч3) ~ врхунац 232 (Ч1), 223 (Ч2) и 247 (Ч3) ~ крај 222 (Ч1), 215 (Ч2), 246 (Ч3) у трајању 134 до 150 милсекунди; или у финалној позицији, на пример код два испитаника: почетак 214 (Ч2) и 200 (Ч3) ~ врхунац 250 (Ч2), 200 (Ч3) ~ крај 249 (Ч2) и 180 (Ч3) у трајању од 193 до чак 300 милсекунди.

Просечна вредност фреквенције и трајање тона вокала под акутском вредношћу код испитаника из Славоније на корпусу састављеном од тринаест именица за медијални и дванаест именица за финални положај, креће се у медијалном положају – почетак 191 ~ врхунац 226 ~ крај 199; трајање 317; у финалном положају – почетак 206 ~ врхунац 208 ~ крај 180; трајање 317 (Ивић – Лехисте 1996: 100–101).

Ивић наводи да се акут у поткопаоничком крају (Брус и Брзеће) по својим особинама налази негде између дугосилазног и дугоузлазног, те и да за „њего важи оно што је констатовано за ~ у Славонији: од ^ он се разликује

⁹ Фреквенцију основног тона свих пет вокала под копаоничким акутом на основу фонолабораторијских мерења в. у Ђуровић (1996: 19).

узлазним (или бар равним) тоном на акцентованом вокалу, а од ' ниским тоном на следећем слогу ” (1994: 245).

3.3. У испитаним насељима¹⁰ акут је присутан у следећим категоријама:

а) у облицима презента: *зн̄ам н̄аџа ма̄јка и свекр̄ва* Пр, *свѣжесѣ* је ГК, *да он̄о њол̄ажесѣ* Ис, *изв̄адимо ња се њ̄о њросӯши* Сч, *ја сам њ̄очео да ра̄дим* Пр, *њдем да к̄њим* Ис, *к̄њим* Пр, *мла̄њимо њасӯљ* Ис, *окр̄њамо* Ис, *њо свѣ одб̄аџи* Пр, *мла̄ку в̄оду зам̄есиш* Ис, *м̄есио је д̄обро ра̄ђа свѣ* Пр, *л̄ѣо како ум̄есиш* Ис, *зам̄еси с̄њави се њ̄ѣциво и со* Пр, *он̄о се изм̄ѣљи* Пр, *њо је м̄орао н̄ѣко да чӯва* Пр, *к̄њимо* Вч, *њдсле он̄о кад се ц̄ѣди* Пр, *м̄браш да б̄ересѣ* Ис;

б) код именица двосложних: *њ̄ѣсио* Вч, Ис, *у о̄њк̄дсе њӯњњ њ̄о с̄ѣно* Вч, *б̄њв̄ало с̄ња* Ис, *ко му њ̄дне с̄ња н̄ѣма њ̄њњња* Ис, *с̄ња* Пр, *њ̄м̄ња* Пр, *с̄ѣно* Пр, *њасӯљ* Сч, *зам̄есим њ̄ѣсио* Пр, *мла̄њим њасӯљ* Пр, *ако с̄њнце њ̄ње јако* Пр, *ко им̄ало л̄ѣо с̄њнце* Вч, *ком̄њр* Сч; вишесложних: *ра̄ђио ка оф̄њњр* Пр, *да најњњѣм дом̄ањи* Вч, *мла̄ди вол̄дњи не-зн̄у г-њду с̄ањи у ора̄ње* Сч; збирних: *ња су с̄ѣкли њрӯње* Пр, *њр̄ѣж̄ѣ* Вч Пр Сч, *њв̄ж̄ѣ, њњњње* ГК, *цв̄ѣње* Сч Пр, *њв̄ж̄ѣ* Сч, *здр̄ав̄ѣ* Сч, *ч̄њњњње кам̄ѣња* Пр.

в) у прилошким и придевским речима: *б̄њањи сам б̄ѣдно њр̄њњла* Ис, *н̄ѣ знам како ал̄ја на д̄ѣсно он̄о* Пр, *н̄ѣма к̄њг* Пр, *ја сам б̄њла ма̄ла* Ис.

3.4. Представљена грађа указује да се неоакут на испитиваном терену везује за идентичне граматичке категорије, као и у другим зонама са овом акценатском специфичношћу. Најбоље је очуван у презенту глагола и код двосложних именица.

3.4.1. У непосредном суседству у лепосавићким пунктовима, И. Радочић (1996) доноси сразмеран број потврда са акутом код именица, у презенту глагола и радном глаголском придеву; нешто мање је потврда код придевских и прилошких речи. У говорима копаоничке области презент се по правилу показао као најподеснији облик у коме се употребљава акут (Ивић 1994: 241–245, 158, 160; Ђуровић 1996: 17; Радитић 2010б: 47–48).

3.4.2. Претпоставка је да се у говору Бруса и Александровца акут најбоље очувао код именица (Алексић – Вукомановић 1966), и само код једносложних именица у околини Куршумлије (Вукићевић 1993). Трстенички говор акутску вредност везује за презент и трпни придев, док је редак код императива, именица, придева и бројева (Јовић 1968: 28). Облици презента са „траговима акута” предњаче и у студеничком крају (Драгин 2015: 65).

3.5. Стање у погледу позиције у речи акутске реализације на овом микроареалу је следеће:

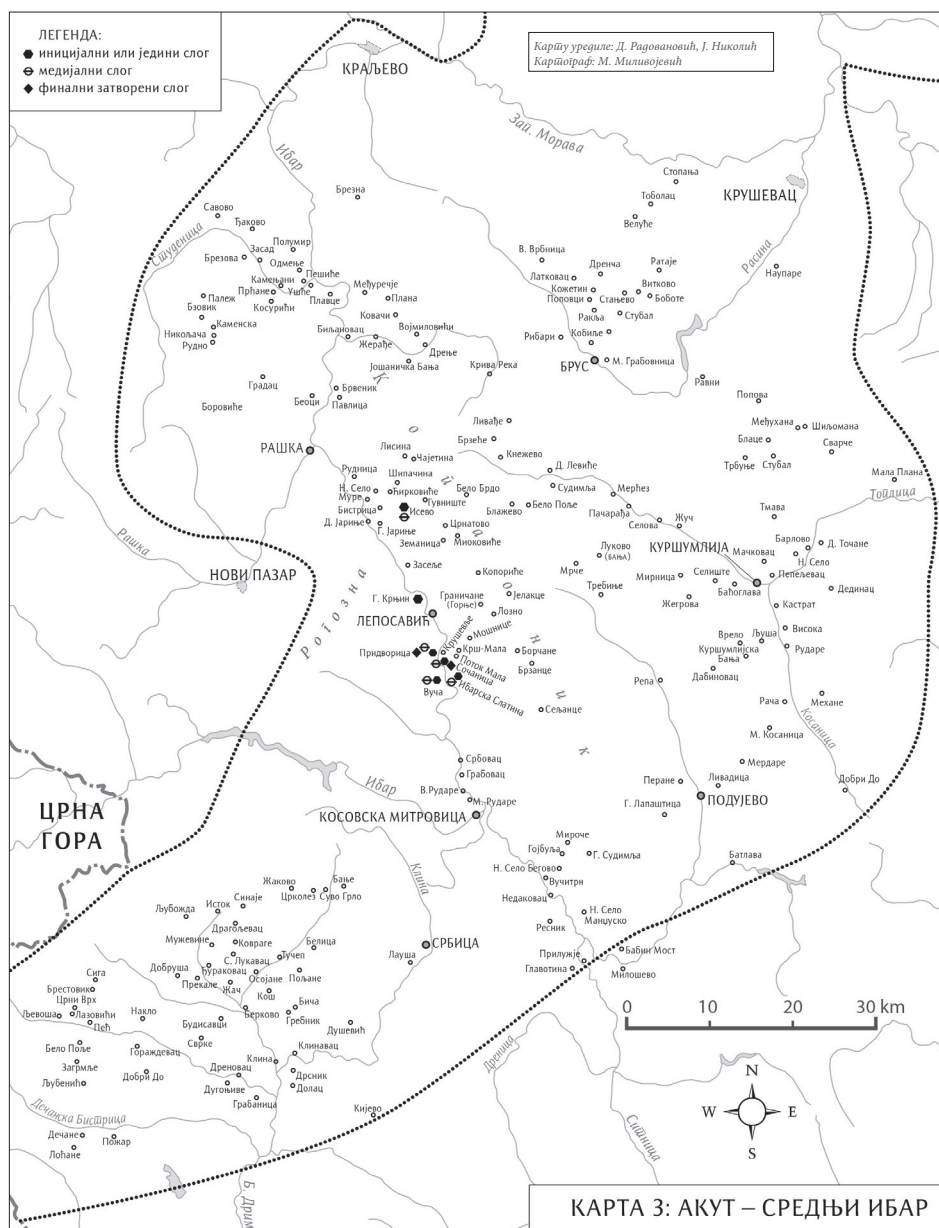
а) на једносложним речима: *зн̄ам, к̄њг*;

б) на иницијалном слогу двосложних речи: *чӯва, ц̄ѣди, ра̄ђа, с̄ѣно, с̄ња, с̄њнце, свѣжесѣ, к̄њим, ра̄дим, њ̄ѣсио, њ̄м̄ња, њрӯње, њр̄ѣж̄ѣ, њв̄ж̄ѣ, цв̄ѣње, здр̄ав̄ѣ, њњњње, б̄ѣдно, на д̄ѣсно*;

¹⁰ Исево (Ис), Горњи Крњин (ГК), Сочаница (Сч), Придворица (Пр), Вуча (Вч), Ибарска Слатина (ИС).

в) на финалном слогу двосложних и вишесложних речи: *йасуљ*, *комйѝр*, *офицйѝр*;

г) на медијалном слогу вишесложних речи: *йолѝжеш*, *млѝйшимо*, *кѝшимо*, *камѝња*, *домѝћи*, *йросуѝши*, *окрѝамо*, *огбѝци*, *замѝси*, *замѝсиш*, *умѝсиш*, *измѝљи*, *омѝшамо*, *орѝње*.

3.6. Поред примера са акутском вредности, у грађи се нашао приличан број потврда са реализацијом дугосилазног акцента:

1) код једносложеница: *mâc* Пр, *îrâg* Сч, *îrûîî* Сч, *râg* ГК, *znâm* ГК, *vîr* Ис; 2) код двосложних и вишесложних речи: а) на иницијалном слогу: *kîla*, *çêdi* Пр, *çûvam* Ис, *îîêsîio* Пр Сч, *sêno* Сч Пр ГК Ис Вч, *çvêhe*, *sûnce* Сч Вч, *môba* Вч, *îrûhe* Сч Ис ГК Ис, *îrbjhe* Сч, Ис ГК Ис Пр, *bêdno* Ис, *svêjesh* Сч, *mêsim* Вч, *gôhem*, *îbhem*, *çêheno*, *sîîênem* Ис; б) на медијалном слогу: *izmêsha*, *razmêsim*, *îromêsham* Пр, *omlâîîi* Вч, *Jarîîne*, *îrevrneh*, *sîovêjesh* се, *îosâdi*шц, *razmôîava* Ис, *osnovnu* Ис, *zamêsim* Сч Пр Вч, *oçedi* Сч Пр, *îovêjesh* Ис Ис, *nasâdi*, *raîîiri* ГК, *beljôjka*, *îrnjôjka* ГК Ис, *osûshi* ГК Ис Вч, *kamêne* Ис ГК; в) на отвореној ултими: *gânâ*, *sîîjîjî*, *vogê* Пр, *oîrêdû*, *umekshâ*, *namoîâ* Ис, *umoîâ*, *îrejvîvî*, *hûîîi*, *çuyâ* се, *ogozîb* ГК, *îrêdê*, *îe-çhês* *gânâ*, *îrekorêkê*, *zemlê*, *snaîê* Вч, *srêkê*, *nehoîâ*, *gvê* *kravê*, *oko* *sîîokê* Ис; г) на затвореној ултими: *îasûl* ГК Ис, *kolâç* Вч Пр Ис *ogozîb* Сч, *komîshâsh* Сч, *îoravnâsh* Ис, *kromîîr* Пр Сч Ис ГК Ис, *oîrebenaîsh*, *îrêdêsh*, *igê*м ГК, *îokrivâç*, *sa* *slamôm* Вч, *îaragâjsh* Ис;

3. без потврда после дужине на отвореној ултими: *gânâ*, *sîîjîjî* Пр, *oîrê* *gû* Ис, *îrejvîvî* ГК, *îrêdê*, *gânâ*, *rêkê* Вч.

Оваква дистрибуција у речи иде у прилог Ивићевим тврдњама које се тичу свих косовско-ресавских говора са очуваном акутом – добра очуваност неоакута у нефиналном положају и његов прелазак после предакценатске дужине у дугосилазни акценат (Ивић 2009: 86–88).

3.7. Према новосабраној грађи показује се да је најмање потврда код једносложних речи, док на отвореној ултими изостају потврде. Поред тога, у знатном броју примера евидентан је процес замене акута циркумфлексом.

У нашој грађи изостају потврде акута на последњем отвореном слогу, што чини крупнију разлику у односу на ранија истраживања И. Радоичић (уп. пр. *вели*). Битно смањену заступљеност акута у финалном положају бележе и други аутори; в. т. 2.7. (Ивић 1994: 242–243; Алексић – Вукомановић 1966: 292–293; Јовић 1968; Ђуровић 1996: 16–17; Радич 2010б: 46; Драгин 2015: 65).

4. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

4.1. У раду су на основу досадашњих описа косовско-ресавских говора, с освртом на исцрпан преглед досадашњих истраживања о „једновековном” отвореном питању присуства метатонијског акута на простору источне штокавштине – хронолошки и картографски приказани ареали његове очуваности. Поред тога, трагом досадашњих истраживања у говорима средишњег поддијалекта и с претпоставком да изоглосе продужују и југозападно од копаоничког масива на косовскометохијском терену, у раду је анализиран материјал добијен у шест пунктова Средњег Ибра, прелиминарно обрађен и методом експерименталне фонетике. Наш материјал потврђује присуство метатонијског акута у говорним типовима средњоибарске зоне, на сектору од Лепосавића ка Косовској Митровици, с обеју страна Ибра. Бројне потврде акутских вредности из зоне са ијекавским цртама (Божовићева III и IV зона) на косовско-ресавском супстрату опстају упркос снажним наносима из правца Рогозне.

4.2. На истраженом микроареалу акут смо бележили на једносложницама, ретко на иницијалном слогу двосложних и у медијалној позицији вишесложних речи, где је и најбоље очуван. На финалном затвореном слогу двосложних и вишесложних речи присутан је у мањој мери, док је акутска вредност потпуно изостала на финалном отвореном слогу (в. т. 3.5.). Налази показују да се од категорија речи презент глагола и двосложне именице издвајају као подесне за чување ове акценатске специфичности (в. т. 3.3.).

4.3. Фонолабораторијским мерењима успели смо сагледати добијене вредности у контексту вредности чакавских, кајкавских и славонских говорника, на ширем плану, те дошли до закључка да Ивићеви наводи о идентичности копаоничког акута са славонским акутом вреде и за реализацију акутске вредности у зони Средњега Ибра.

4.4. Имајући у виду изнесено, правце будућих истраживања требало би усмерити даље ка јужнијим косовско-ресавским говорима косовскометохијског ареала, уз комплетирање слике у северном Поибарју одакле, надамо се ускоро, очекујемо обавештења. Верујемо да ће истраживања која су у току у ибарском сливу (од Косовске Митровице до Ушћа) и нешто јужније до Вучитрна моћи дати одговоре у вези с прецизнијим правцима кретања изоглосе фонолошке очуваности акута те помоћи у решавању овог веома важног научног питања за српску, али и општесловенску историјску дијалектологију.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Алексић, Радомир, Вукомановић, Славко. Основне особине александровачког и брусског говора. *Анали Филолошкој факултету 6* (1966): 291–320.
- Арсковић, Југослава. Главне фонетске особине говора Блаци и околине. *Прилози проучавању језика 9* (1973): 55–78.
- Божовић, Маринко. *Говори Средњега Ибра*. Друго проширено издање. Приштина – Лепосавић: Институт за проучавање културе Срба на Косову и Метохији, 2008.
- Вукићевић, Милосав. О говору околине Куршумлије. *Огледи из дијалектолошких истраживања*. Приштина: Филолошки факултет у Приштини, 1993, 7–41.
- Драгин, Гордана. Неоакут у студеничким говорима. Божо Ђорић (ур). *Србиситички прилози. Зборник у част професора Славка Вукомановића*. Београд: Филолошки факултет, 2005, 89–92.
- Драгин, Гордана. *Говори у сливу Ситуденице. Увод, фонетика, текстови*. Нови Сад: Тиски цвет, 2015.
- Ђуровић, Радосав. О акценту села Дренче (код Александровца Жупског). *Шест огледа о српским акценцима*. Ужице: Учитељски факултет – Културно-просветна заједница. 1996, 9–37.
- Елезовић, Глиша. Извештај са дијалектолошког путовања од Вучитрна до Пећи. *Српски дијалектолошки зборник II* (1911): 464–473.
- Ивић, Павле, Илсе Лехисте. *Прозодија речи и реченице у српскохрватском језику. Целокујна дела VIII/2*. Љиљана Суботић (прир.). Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1996.
- Ивић, Павле. Главне линије развоја прозодијског система у српскохрватском језику. Драгољуб Петровић (прир.). *О фонологији. Расправе, ситудије, чланци. Целокујна дела XI/1*. Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1998, 393–404.
- Ивић, Павле. *Српски дијалекти и њихова класификација*. Слободан Реметић (прир.). Нови Сад – Сремски Карловци: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- Ивић, Павле. Неоакут на падинама Копаоника. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику XXXVII* (1994): 239–246.

- Јовић, Душан. Трстенички говор. *Српски дијалектолошки зборник XVII* (1968): 1–240.
- Милорадовић, Софија. Косовско-ресавски говори Косова и Метохије. Статус унутар дијалекатске формације, преглед одлика и истражености. Драган Војводић (ур.). *Косовско-метохијски зборник 8*. Београд: САНУ, 2019, 185–225.
- Московљевић, Милош. Сећање на једну дијалектолошку екскурзију са професором Белићем. *Нац језик X* (1960): 81–83.
- Петровић, Драгољуб, Снежана Гудурић. Неоакут на северном подножју Рудника. Срето Танасић (ур.). *Зборник Института за српски језик САНУ I*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2008, 419–428.
- Петровић, Драгољуб. Трагови неоакута у говорима југозападне Србије. Милета Букумирић (ур.) *Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини, Посебно издање посвећено проф. др Милосаву Вукућевићу*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2010, 397–402.
- Петровић-Савић, Мирјана. О траговима неоакута у говорима северозападне Србије. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику LXIII/1* (2020): 131–139.
- Пижурица, Мато. Општекарпатски дијалектолошки атлас из перспективе српског језика. Марјан Марковић (ур.). *Ареална лингвистика – теорији и методи – материјали од научнајаша конференција по повод његовог тридесетинагодишња од смрти на Божигар Видоески*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 2005, 69–77.
- Радић, Првослав. Цртице о говору села Мрче у куршумлијском крају. *Српски дијалектолошки зборник XXXVI* (1990): 1–74.
- Радић, Првослав. О говору Горње Топлице. Мирослав Пантић (ур.). *О српским народним говорима. Дани српскога духовног преображења IV*. Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа”, 1997, 55–68.
- Радић, Првослав. О говору јагодинског краја. Јудита Планкош (ур.). *Живот и дело академика Павла Ивића*. Суботица – Нови Сад – Београд: Градска библиотека Суботица, Матица српска, Филозофски факултет у Новом Саду, Народна библиотека Србије, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 2004, 251–271.
- Радић, Првослав. *Койноички говор – етногеографски и културолошки преглед*. Београд: Етнографски институт САНУ, 2010б.
- Радић, Првослав. О траговима старосрпског акута у говорима Косова и Метохије (Путевима једног научног открића у Срба). Софија Милорадовић (ур.) *Косово и Метохија у цивилизацијским токовима I*. Косовска Митровица – Београд: Филозофски факултет Универзитета у Приштини – Завод за уџбенике, 2010а, 229–242.

*

- РЕМЕТИЋ, Slobodan, Pavle, Ivić. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenačkih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, 1981, 477–484.
- РЕСО, Asim. Tragovi metatonijskog akuta u srpskohrvatskoj štokavštini. *Iz jezičke teorije i prakse*. Beograd: Naučna knjiga, 1987, 252–257.
- РАДОЋИЋ, Ivana. Fonološki opis govora leposavičke okoline. *Прилози проучавању језика 27* (1996): 32–52.

Драгана Радовановић
Јована Николић

АКУТ В ГОВОРАХ КОСОВСКО-РЕСАВСКОГО ДИАЛЕКТА
(ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ДИАЛЕКТНЫХ ЯВЛЕНИЙ)

Резюме

В настоящей работе исследованы материалы шести пунктов в районе Среднего Ибра, которые предварительно обследованы методом экспериментальной фонетики и подтверждают присутствие метатонического акута в речевых типах среднебарской зоны, в секторе от

Лепосавича до Косовска-Митровицы. Подтверждения неоакута из зоны с некавскими чертами косовско-ресавского субстрата показывают, что архаичные черты наблюдаются вопреки влиянию Рогозны. Фонолабораторные измерения помогли в широком плане исследовать полученные результаты в контексте результатов чакавских, кайкавских и славонских говоров. Также нами подтверждена точка зрения П. Ивича об идентичности копаоникского и славонского акутов, и реализации приведенного акута в зоне Среднего Ибра. На обследованном микроареале акут наиболее сохранен в первом слоге двухсложных и среднем слоге многосложных слов, в то время как в конечном открытом слоге не подтверждается.

Драјана Раговановић

Институт за српски језик САНУ
Кнез Михаилова 36, 11000 Београд, Србија

(Примљено: 31. марта 2022;
прихваћено: 17. маја 2022)

Универзитет у Приштини са привременим
седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српски језик и књижевност
Ул. Филипа Вишњића б.б., 38220 Косовска Митровица, Србија
draganailija@gmail.com

Јована Николић

Институт за српску културу Приштина/Лепосавић
Ул. 24. новембар б.б., 38218 Лепосавић, Србија
jowana.nikolic94@gmail.com

Драгана Станковић

МЕСТО НАГЛАСКА РЕЧИ У ГОВОРУ МЛАДИХ ВРАЊАНАЦА

У раду се разматра реструктурирање дијалекатског места нагласка речи у говору младих Врањанаца под утицајем стандардног језика. Циљ истраживања јесте да се опише место нагласка речи у говору младих Врањанаца и тиме уоче опште тенденције развоја прозодијског система врањског говора. Спроведена квалитативна и квантитативна анализа указује на интензиван процес преношења нагласка ка почетку речи. И поред релативне постојаности дијалекатског места нагласка, видљива је тенденција младих Врањанаца да дијалекатско место замене стандарднојезичким, на основу чега се може говорити о развоју прозодијског система врањског говора у правцу успостављања места нагласка речи које прописује норма.

Кључне речи: врањски говор, место нагласка, говор младих.

This paper analyzes the restructuring of the dialect position of word accent in the vernacular of young people from Vranje under the influence of standard language. The aim of the research is to describe the position of word accent in the vernacular of young people from Vranje and thus observe the general tendencies of the development of the prosodic system of the Vranje vernacular. The qualitative and quantitative analysis conducted in the paper indicate an intensive process of the shift of accent towards the beginning of the word. Despite the relative stability of the dialect position of the accent, what is noticeable is the tendency of young people from Vranje to replace the dialect position of accent with the standard one, which means the development of the prosodic system of the Vranje vernacular towards the establishment of the position of word accent as proscribed by the norm.

Key words: vernacular of Vranje, position of accent, speech of young people.

1. ПРОЗОДИЈСКИ СИСТЕМ ВРАЊСКОГ ГОВОРА. Врањски говор припада призренско-тимочкој (П-Т) дијалекатској области. Према досадашњим дијалектолошким описима, говори ове области поседују један, тзв. експираторни акценат. На једној страни овај акценат представља иновацију балканистичког типа – настао је упрошћавањем старог двоакценатског система, неутрализацијом опозиције по квантитету. На другој страни, остаје на старом месту, на слоговима који су били наглашени пре новоштокавског померања акцента ка почетку речи, у чему се огледа очување старог стања.

1.1. За разлику од дотадашњег забележеног једног, експираторног акцента од стране Брока и Белића, Д. Барјактаревевић (1965: 46–47), на основу слушног утиска, у врањском говору бележи четири акцента различитог квалитета и квантитета, краткосилазни, дугоузлазни, краткоузлазни и „разблажени експираторни”, настао дуљењем или скраћивањем стандардних акцената. Међутим, даља теренска (Пецо 1994) и експериментална (Јончар Раичевић – Судимац 2017; 2019) истраживања акценатских прилика говора врањског краја оповргнула су Барјактаревевићеве налазе и потврдила постојање једног акцента експираторне природе.

1.2. Као и у осталим говорима П-Т области, и у врањском говору се акценат може наћи на старом месту (*јунáк, девојка*). Међутим, још је А. Белић (1999: 212–215) у говору Врања и околине забележио једно необично одступање у погледу места акцента – преношење акцента у појединим речима са последњег на претходни слог (*жéна, сéло, сéдим, и́прав си*). „Нагласак се преноси са последњег отвореног слога, а остала преношења у ствари су узрокована овим првобитним повлачењем акцента са отворене ултима и тенденције за уједначавањем у оквиру једне парадигме” (Јуришић 2009: 15). Ова иновација, настала под утицајем кумановског говора, захватила је прозодијски систем врањског краја до Стубла и Прибоја (Белић 1999: 212–215), мада је бележи и Н. Богдановић у Алексиначком Поморављу (1987: 136) и М. Јуришић у западним пунктовима Горње Пчиње (2009: 15).

Без обзира на то да ли се ради о старом или новоуспостављеном месту, акценат тежи да остане на истом месту током парадигме и грађења речи: *лојáйáа – лојáйáу – лојáйáе – лојáйáица; зелéн – зелéна – зелéни – зелéнкаси; и́уним – на́иуним – на́иуни* (императив) – *на́иуњен*. Тиме се „неутралише некадашња разнослоговност места акцента у парадигми истих категорија” (Младеновић 2013: 25) и даље упрошћава систем. Овакво уједначавање места акцента својствено је и кумановском (Видоески 1962: 94), прешевском (Траjkовић 2016: 294) и јужнометохијском говору (Младеновић 2006: 276).

2. ПРОЗОДИЈСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ГОВОРА МЛАДИХ НОСИЛАЦА ДИЈАЛЕКТА. Млади носиоци П-Т дијалекта с великим потешкоћама усвајају прозодијски систем стандардног српског језика. Разлог томе налази се, најпре, у природи акценатског система – компактнији и сложенији језички системи, какав је стандарднојезички четвороакценатски у односу на призренско-тимочки једноакценатски, свакако се теже усвајају. На другој страни, постојаност експираторног акцента и дијалекатског места у речи условљена је и различитим психолингвистичким и социолингвистичким факторима. Прозодијске карактеристике свог говора млади доживљавају као типичан маркер дијалекатске припадности и у додиру са стандардним језиком ређе их замењују стандарднојезичким. М. Јањић у вези с тим наводи следеће: „Врло често начин наглашавања слогова унутар речи по стандарду ученицима делује невероватно, неочекивано и извештачено, а самим тим и неприхватљиво” (2016: 375). На сличан начин млади доживљавају и дијалекатско место акцента. Анализирајући урбани нишки говор једног дванаестогодишњака, Ј. Марковић бележи тежњу говорника да акценат помери за један слог ка крају речи, на место које није својствено нишком говору, како би још више нагласио своју дијалекатску припадност, и наглашава: „оно што је значајно јесте чињеница да је млади говорник свестан односа идиома свог краја према стандарду и он готово несвесно, инстинктивно, оваквим креирањем свог идиолекта у одређеној ситуацији стаје у одбрану говора свога краја” (Марковић 2019: 634).

П. Ивић сматра да усвајање прозодијског система стандардног српског језика код говорника П-Т области „остаје на пола пута” и с тим у вези истиче: „Акценти се могу изговорити на њиховом новоштокавском месту, али је готово немогуће заменити један акценат системом од четири јединице које се међу собом разликују суптилним особеностима и уз то научити у којој од

многих хиљада речи треба употребити коју од четири јединице” (Тома 1998: 12).¹ Из тог разлога у преношењу нагласка на новоштокавско место Ивић види реалну могућност успостављања регионалног изговора стандардног језика: „Перспектива је, дакле, да се учврсти (и на неки начин легализује) један регионални изговор стандардног језика чија би одлика била неутрализација тонских и квантитетских опозиција уз изговор акцента на месту које прописује норма” (Тома 1998: 12).

Имајући у виду наведена запажања П. Ивића, желели смо да утврдимо у којој мери су млади Врањанци склони преношењу нагласка на стандарднојезичко место.

3. Методологија истраживања. Говор младе популације није типично дијалекатски маркиран, у њему се стандарднојезичке црте лакше успостављају и као такав значајан је показатељ тенденција развоја дијалекта. Из тог разлога у раду се разматра реструктурирање дијалекатског места нагласка у говору младих Врањанаца под утицајем стандардног језика. Под дијалекатским местом подразумева се место нагласка карактеристично за врањски говор (в. т. 1.2). С обзиром на то да природа нагласка у овом раду није испитивана, у наставку излагања употребљаваћемо термин *нагласак*.²

Циљ истраживања јесте да се опише место нагласка речи у говору младих Врањанаца и тиме уоче тенденције развоја прозодијског система врањског говора.

Ради остварења наведеног циља, постављени су следећи задаци:

- приказати варијације места нагласка на релацији дијалекатско место – стандарднојезичко место;
- утврдити факторе очувања односно промене дијалекатског места нагласка;
- утврдити фреквентност дијалекатског места нагласка.

Истраживање је извршено на узорку од 40 испитаника, младе популације Врањанаца од 5 до 14 година, различитог пола, места становања (из центра и са периферије града Врања), образовања родитеља. Како су стандарднојезички облици фреквентнији у урбаном него руралном идиому (Тома 1998; Тралковић 2018), сви наши испитаници и њихови родитељи су рођени и живе у Врању.

Без обзира на непосредност коју је истраживач остварио обраћајући се на дијалекту, у говору свих испитаника долазило је до прекључивања кодова

¹ Новија експериментална истраживања показују да се у говору водитеља (Јокановић-Михалов 2007) и студената журналистике на Филозофском факултету у Новом Саду (Sredojević 2016) пореклом са нечетвороакцентског говорног подручја јављају сва четири акцента. С обзиром на то да су у питању „професионални говорници” и студенти који су променили место боравка и теже да се прилагоде престижном говору, будућа експериментална истраживања говорника других професија који нису мењали место боравка указала би на даље тенденције развоја прозодијског система дијалеката нечетвороакцентских области.

² У савременој фонетско-фонолошкој литератури постоје разлике међу терминима *нагласак* и *акцент*. „Termini *naglasak* i *akcent* često se upotrebljavaju u istom značenju. Ipak, nekad se među njima pravi razlika, pa se *naglasak* koristi kao opšti pojam koji ne označava kojim se fonetskim karakteristikama obezbeđuje isticanje dela reči, dok se *akcent* koristi da bi se označilo da je isticanje ostvareno prvenstveno promenom tonske visine” (Sredojević 2017: 19).

– дијалекатског и стандарднојезичког. Како се у школи организовано, путем наставе, учи стандардни језик, варијације у месту нагласка су изразитије код испитаника школског узраста. Међутим, варијабилност места нагласка забележена је и код испитаника предшколског узраста. Њихов говор изложен је утицају не само говора родитеља и осталих чланова породице него и медија и васпитача. Већ на овом узрасту видљива је тежња да се дијалектаско место нагласка замени стандарднојезичким. Из тог разлога су и испитанци предшколског узраста укључени у истраживање.

Анализирани су транскрипти спонтаног разговора који је истраживач водио с испитаницима на дијалекту о различитим темама блиским испитаницима.³ Корпус чине све речи из транскрипта код којих је нагласак на дијалекатском месту и оне код којих је нагласак пренесен на стандарднојезичко место.⁴ У разматрање нису ушле речи у којима је место нагласка стабилисано, без могућности промене (тип *жéна, гóщли, њéчем*).

Квалитативном анализом описано је место нагласка, варијације дијалекатског и стандарднојезичког места према врстама речи, као и фактори очувања односно промене дијалекатског места, уз осврт на прозодијске прилике околних говора, кумановског (Видоески 1962), западног дела горњопчињског (Јуришић 2009), гатњанског (Младеновић 2013) и прешевског (Тралковић 2016), који показују сличност с врањским.⁵ Квантитативном анализом, израчунавањем индекса фреквенције (ИФ) према обрасцу утврђеном у социолингвистичким истраживањима, утврђена је фреквентност дијалекатског места нагласка на целом узорку, затим према природи наглашеног слога и према врстама речи. На основу добијене вредности ИФ закључује се о употреби дијалекатског места нагласка.

Како је за многе категорије ексцерпиран велики број примера, из формалних разлога навођен је део корпуса, примери који су довољно илустративни за извођење закључака.

4. Квалитативна анализа. Пратећи место нагласка речи у говору младих Врањанаца, уочили смо супротстављање двеју тенденција: очување дијалекатског места, типичног за врањски говор, и померање нагласка ка почетку речи, углавном на стандарднојезичко место, под утицајем стандардног језика. Процес преношења нагласка врло је интензиван, стварајући велики број дублетних форми, често и у говору истог испитаника, што упућује на тежњу наших испитаника да дијалекатско место замене стандарднојезичким. У тој тежњи, а услед несигурности испитаника, долази понекад до хиперкорекције, при којој се нагласак помера још даље него што стандард то прописује.

³ У питању је аудио-материјал прикупљен за потребе израде докторске дисертације под називом *Говор деце њредшколској и школкој узрасја – социолингвистички ѡрисајуј*. У наведеној дисертацији може се видети детаљан опис методологије истраживања – структура узорка, начин прикупљања грађе, околности вођења разговора с испитаницима, тематика разговора и сл. (Станковић 2018: 34–41).

⁴ Место нагласка, не и његова природа, у раду се бележи знаком ‘, а анализирани облици речи истичу се италиком.

⁵ Истраживања наведених говора заснивају се на говору старијих испитаника, што нам је дало могућност да утврдимо дијалекатско место нагласка, које старији испитаници у већој мери чувају, као и промене на генерацијском нивоу.

Потврде којима се илуструју наведене појаве биће разврстане по следећим групама:

1. речи са дијалекатским местом нагласка:
 - 1.а) речи са нагласком на последњем отвореном слогу,
 - 1.б) речи са нагласком на последњем затвореном слогу,
 - 1.в) речи са нагласком на средишњем слогу;
2. речи са стандарднојезичким местом нагласка:
 - 2.а) речи у којима је нагласак померен са последњег отвореног слога,
 - 2.б) речи у којима је нагласак померен са последњег затвореног слога,
 - 2.в) речи у којима је нагласак померен са средишњег слога;
3. речи са местом нагласка успостављеним у процесу хиперкорекције.

4.1. МЕСТО НАГЛАСКА ИМЕНИЦА. Процес преношења нагласка захватио је све непочетне слоге именица.

4.1.1. Именице са дијалекатским местом нагласка:

4.1.1.а) именице са нагласком на последњем отвореном слогу:

їежó, їприкó, дефилé, инїтервју́, лавабó.

4.1.1.б) именице са нагласком на последњем затвореном слогу:

архїв, балóн, баскéї, бунáр, вамїїр, војнїк, врїїїћ, дечáк, дикїїáїї, друїáр, живóїї, карїїóн, корнéїї, косїїїм, маїмун, моїїóр, їаїїр, їасу́ь, їевáч, їишїóль, рошїїїль, сїанáћ, сїомáк, сїудéнїї, шéрен, їрамвáј, їунéл, фазóн, хошéл, црїéјж, чисїїáч, човéк, шамїóн; аїарáїї, инжењéр, комшилук, крокодїл, їаїáїáј, їласїелїн, їрекривáч, рачунáр, ресїорáн, солиїéр, суклијáш, шелефóн, шроїинéїї, фудбалéр, факулїéїї, чаробњáк, шамїиóн, ориїнáл.

4.1.1.в) именице са нагласком на средишњем слогу:

- на другом слогу с краја:

дирéкшор, конóйац, вилу́шка, врїéщку, девóјка, иїрáнка, иїрáчка, каїéдру, камéру, кащїка, кирија, комщїја, куїїју, лисїца, недéлу, одéћу, їаїу́ча, саксїју, седéљка, субóїшу, їрафїку, фасцїклу, хаїїну, корїїшó, држáве, кокóшке, лимéнке, їейáрге, їейїце, сїолице, хелáнке, цїéле, щїїїáљке, шелевїзор, друїарица, рукавїца, шерорїсїа, балейáнке; одóварáње;

- на трећем слогу с краја:

їрмáвину, иїрáчкица, исїóрију, їорїїклица, їродáвница, баїéрије, лоїáїице, сїейéнице, уїáкмице, хаїїнице.

4.1.2. Именице са стандарднојезичким местом нагласка:

4.1.2.а) именице у којима је нагласак померен са последњег отвореног слога:

/

4.1.2.б) именице у којима је нагласак померен са последњег затвореног слога:

бáзен, бунáр, вáмїир, вóјник, врїїїћ, дéсертї, дéчак, друїáр, éским, éксїерїї, кóкшел, маїмун, мóдел, мóшор, нóсић, нїщан, їáїир, їáсуь, сїóмак, шéрен,

*īrófеј, фéњер, фóлклор, хéрој, цр̄īејж, чáмчић, чóвек, ш̄īīáīīћ, шáржер; инвá-
лид, клариней, комш̄ī.лук, сáйēлий; камелéон, фармацēуī;*

4.1.2.в) именице у којима је нагласак умерен са средишњег слога:
- са другог слога с краја:

*īáленáй, дéвојка, íпращка, кóмш̄īја, кóрњача, кíрију, лíсица, нéдеља, нéсрећу,
óдећу, íрéјање, íецање, скáкање, слáњање, чúвање, кáшике, кóкошкe, īēш̄ице,
цīйеле; дру́áрица, лубéнице; закључíвање;*

- са трећег слога с краја:

īрóдавница, úш̄акмице, хáљинице.

4.1.3. Речи са местом нагласка успостављеним у процесу хиперкорекције:

*Дóсиш̄еј, кóлуш̄ић, кúкуруз, фр̄īжидер; Зláш̄окоса, óбојца, сīáрешина, сúдо-
йера.*

Док је нагласак именица ж. р. доследно умерен са последњег отвореног слога као резултат иновативног процеса својственог врањском говору (*сé-сīра, змија*), нагласак редовно остаје на последњем отвореном слогу код именица м. р. страног порекла (пр. 4.1.1.а). Код овог типа именица исти слог остаје наглашен и током парадигме: *реш̄óи*. Забележени облик *ш̄абурéи* указује на тенденцију интегрисања овог типа именица у систем именица м. р. са наглашеним затвореним последњим слогом.

За разлику од последњег отвореног слога, нагласак се код именица интензивно преноси са последњег затвореног слога (пр. 4.1.2.б).

Преношење нагласка са унутрашњих слогова заступљено је у мањој мери (пр. 4.1.2.в). Најинтензивније је код глаголских именица на *-ње*. Код њих се нагласак преноси за један слог ка почетку (*īвáње / īвáње, од̄оварáње / од̄оварáње*). Међутим, код четворосложне именице *ш̄акмичење* нагласак прескаче један слог, трећи с краја, да би се нашао на почетном слогу: *ш̄акмичење / ш̄áкмичење*. Овакво померање нагласка налазимо у говору испитаника школског узраста и код именице ср. р. *īолу́ође / īолу́ође*, код које се дијалекатско место парадигматски наслања на место нагласка мотивне речи *īóг(ина)*.

Именице ср. р. са проширењем основе у парадигми нису својствене врањском говору (Барјактаревић 1965: 49) и околним говорима, пчињском (Јуришић 2009: 123) и прешевском (Трајковић 2016: 415). Оне се успостављају у говору млађе генерације под утицајем стандардног језика. Међутим, место нагласка ових именица није стабилисано – нагласак се може јавити на средишњем (двајес *дејéиша*, три *ду́мéиша, ду́мéиша* (мн.), из *дáвна времéна*) и почетном слогу (три *хéбeиша*, по *ду́йеиш̄у*, чéтри *дéиeиша*, два *дéиeиша*, пéт *дéиeиша*), без јасног осећаја за стандарднојезичко место.

Именице ср. р. са дијалекатским деминутивним суфиксом *-че* имају стабилно место нагласка на крајњем слогу граматичке основе, испред суфикса (*језéрче, кóнче, īајирче, сīóлче, īерéнче*). Успостављање стандарднојезичког суфикса *-ић* доприноси варијабилности наглашеног слога – нагласак је на последњем слогу (*круж̄ић, ирс̄ић, ш̄иш̄ајић*) или пренесен са последњег слога (*нóсић, чáмчић, ш̄иш̄ајић*).

Суплетивни множински облици са дијалекатским наставком *-ики* задржавају место нагласка номинатива једнине мотивних именица на *-че*, на почетном (*жа́рчики, за́јчики, ко́нчики, кру́жчики, кучи́ки, ме́дики, ѿи́лики, срџи́ки, ча́нчики; фе́дџџики*) или средишњем слогу (*базе́нчики, ѿа́йи́рчики; камио́нчики*). Само у једном примеру место нагласка је варијабилно: *ка́мен-чики / ка́мѣнчики*.

Супротно варијабилности наглашеног слога у облицима једнине на *-ић*, облици множине са стандарднојезичким наставком *-ићи* показују стабилност нагласка на почетном слогу: *кучи́ћи, ма́чићи, ѿи́лићи, ѿраси́ћи*.⁶

Велику стабилност дијалекатског места нагласка показују властита имена, првенствено лична имена и надимци (*Душáн, Цомѿур, Слободáн; Анђѣлку, Свеѿлáна, Домáновић, Викѿѿрију, Еми́лија*), топоними којима се именују околна места (*Пржа́р; Девоѿи́н, Првонѣк; Власи́ну, Бе́сну коби́лу, Јужну Морáву, Осла́ре, Согѣрџе; Бунуше́вац, Кршеви́цу; Буја́новац, Нера́довац, Јелáшнициу, Куѿи́нинџе*) и називи месних установа (*Еликси́р, Паѿи́лѿн; Маца́нка*). Само у једном називу околног села дошло је до померања нагласка ка почетку речи (уп. *Кршеви́цу / у Крше́вици*), на шта је могла да утиче и стандарднојезичка флексија. Остали топоними се већим делом уклапају у модел наглашавања својствен врањском говору, са нагласком на последњем или средишњем слогу (*Брази́л, Пари́з; Доњи Мила́новац; Венеџи́ја, Иѿи́лију, Слове́нију*), али је код њих могуће успостављање стандарднојезичког места нагласка (*Пáриз; Ђѣрдапска кли́сура; Калеме́џан*).

Највећу стабилност стандарднојезичко место нагласка показује у називима прича, ТВ серија и емисија: *Домáћиџе* са Бѿсфора, Мѣдведова *же́ниџба*, Мáла *невесѿа, Тра́чаре, Жи́кину џаре́нициу*. Само у једном примеру нагласка није на стандарднојезичком месту: *Сла́тке, ма́ле лажљѿвиџе*.

Стандарднојезичка флексија утиче на очување стандарднојезичког места нагласка (гзв. блокирана позиција): *од Душáна, од Ни́коле, ѿáласе*, на *ѿáласима*; од мог *кѿмѿиџе, кѿрњачом, кѿрњачама, лѿѿаѿом, сѿѿѿѿом, друѿариџама, ѿѿѿиџама*; на *дрѿеѿу*, по *дрѿеѿѿу*, без *размиџљања*.

Стандарднојезичко место нагласка успоставља се најлакше преко устаљених конструкција и синтагматских спојева (*де́лење* рационалних бројева, *ме́рење дѿжи, сѿло ѿѣвање*), које бележимо у говору испитаника школског узраста, а тичу се наставних садржаја који се обрађују у школи.

Посебну групу чине вишесложне именице код којих је видљива тенденција везивања нагласка за почетни слог. Још је А. Белић (1999: 266) утврдио да тросложне именице на *-ина* у П-Т говорима могу имати нагласак на последњем, средишњем и почетном слогу. Кад је у питању именица *вру́ћина*, у гатњанском (Младеновић 2013: 40) и кумановском говору (Видоески 1962: 101) дошло је до успостављања новог, пенултимског места померањем нагласка са последњег отвореног слога – *вру́ћина*, за разлику од наглашеног последњег слога *вру́ћина́* у говору Пољанице (Стевановић 1969: 411). У говору наших испитаника забележили смо дублетне форме *вру́ћина / врућина*, што говори о тенденцији даљег преношења нагласка ка почетку речи. Како ексцерпи-

⁶ Уп. с местом нагласка именица овог типа у говору села Гатње: *кучи́ч'и, ѿраси́ч'и, ѿли́ч'и* (Младеновић 2013: 39).

рани примери показују, овој тенденцији прилагођавају се властита имена (*Београд, Досијеј, Америка, Златокоса*) и новија лексика (*фрижидер, његајоћ*). Место нагласка именица овог типа може се тумачити хиперкорекцијом – испитаници имају утисак да је реч правилно изговорена ако је наглашен први слог (уп. *његајоћ / његајоћ*, код *његајоћа*, код *њсихолоћа*). У прилог овој претпоставци иду изведенице и сложенице у којима је место нагласка аналошки успостављено према наглашеном слогу мотивне речи (*колујшић* (уп. *колуји*), *обојица* (уп. *обоје*), *сџареџина* (уп. *сџар*), *сџојера* (уп. *сџ*)), као и облици у којима се током парадигме место нагласка ослања на стандарднојезичко место основног облика именица (*коњића, коњићи* (уп. *коњић*), против *њерора* (уп. *њерор*)).

4.2. МЕСТО НАГЛАСКА ЗАМЕНИЦА. Ексерцирани примери показују варијабилност места нагласка придевских заменица.⁷ Ради боље прегледности, заменичке облике сагледавамо у оквиру синтагме.

4.2.1. Заменице са дијалекатским местом нагласка:

4.2.1.а) заменице са нагласком на последњем отвореном слогу:

ова с торбицу, код *ове* наставнице, *ове* зиме, *ово* цвеће, *ови* летети, *ови* данови, од *ови* каменчики, *ове* чизме, *она* жена, с *оно* дрвено јајце, за *они* специјалци, *оне* лоптице, у *она* камења,⁸ *она* каква је, *шаква* по природи; *овакв*а коса, *овакви* зуби, *овакве* коњиће;

4.2.1.б) заменице са нагласком на последњем затвореном слогу:

овај брат, *онај* пут, *какав* задатак, *шакав* човек, *шаквој* коња, *њејов* деда; *овакав* је, *оваквој* сома;

4.2.1.в) заменице са нагласком на средишњем слогу:

с *њејови* другари, *њејову* мајку.

4.2.2. Заменице са стандарднојезичким местом нагласка:

4.2.2.а) заменице у којима је нагласак умерен са последњег отвореног слога:

ова већа, *ова* страна, *ову* зграду, *ово* дете, за *ове* државе, *она* девојчица, *ону* књигу, с *оно* дрвено јајце, *они* гормити, међу *оне* лоптице; *овакви* карнерићи;

4.2.2.б) заменице у којима је нагласак умерен са последњег затвореног слога:

онај пас, *какав* план, *шакав* лом, *њејов* рођенда; *овакав* сладолед, *оваквој* сома;

4.2.2.в) заменице у којима је нагласак умерен са средишњег слога:

⁷ Облике придевских заменица са преношењем нагласка са последњег слога бележе и истраживачи околних говора – кумановског (Видоески 1962: 112–113), западног пункта горњопчињског (Јуришић 2009: 22–27), гатњанског (Младеновић 2013: 51–52) и прешевског (Тралковић 2016: 299–302).

⁸ У облицима *ова*, *ове*, *ово*, *ови* и *она*, *оно*, *они*, *оне* нагласак се нашао на последњем отвореном слогу након што је дијалекатски облик заменица са партикулом замењен стандарднојезичким, док је нагласак остао на истом месту.

од *њѣтове* радионице, *крѡв њѣтової* кѡмшије, на *њѣтово* мѣсто.

Различите дијалекатске црте блокирају успостављање стандарднојезичког места нагласка – нагласак остаје стабилан на дијалекатском месту испред партикуле (*овај* (наставница), *овуј*, *овој*, *овија*, *овѣј*; *онај*, *онуј*, *оној*, *онија*, *онѣј*) и на полугласнику (*овбј*, *какбв*, *шакбв*, *овакбв*).

У облицима показних заменица за количину синкопа условљава преношење нагласка на претходни слог (уп. *оволики* / *овѡлки*, *оволика* / *овѡлку*, *кѡлка*).

На другој страни, стандарднојезичка флексија доприноси успостављању стандарднојезичког места нагласка: *ѡвом*, *ѡном*, *ѡним*, *њѣтовим*.

4.3. МЕСТО НАГЛАСКА ПРИДЕВА. Дијалекатско место нагласка придева (и прилога у облику придева средњег рода) (4.3.1), парадигматски уједначено према облику м. р. (*висѡк*, *висѡка*, *висѡко*, *висѡки*), такође је захваћено процесом преношења нагласка ка почетку речи, независно од врсте придева (4.3.2).

4.3.1. Придеви са дијалекатским местом нагласка:

4.3.1.б) придеви са нагласком на последњем затвореном слогу:

зелѣн, *шарѣн*;

4.3.1.в) придеви са нагласком на средишњем, другом слогу с краја:

врађански, *пѡслѣдњи*, *висѡка*, *зелѣна*, *карѣѡнску*, *мѣшѡлно*, *шлѡчљива*, *слѣдѣћу*; *дѣбѣло*, *лѣгѣно*, *мѣсѣчно*, *мѣшѡлно*, *случѡјно*, *бѡђаши* (мн.), *вещиѡчки* (мн.), *црвѣни* (мн.); *кошаркашки*;

зрѣлији, *мирнији*, *новији*, *стирији*, *свѣтлији*, *шамнија*, *касније*, *раније*, *слабије*, *стирашњије*, *стирмије*, *најреднији*, *шамѣнија*; *шареније*; *најшлѡвнији*, *најновији*, *најштирији*, *најштирашњији*, *најшладнији*; *најздравија*; *најважније*, *најсрећније*, *најштирашњије*.

4.3.2. Придеви са стандарднојезичким местом нагласка:

4.3.2.б) придеви у којима је нагласак умерен са последњег затвореног слога:

зелѣн, *шарѣн*;

4.3.2.в) придеви у којима је нагласак умерен са средишњег, другог слога с краја:

ѡрајски, *бриђански*, *шѡирни*, *вѡмирска*, *висѡка*, *зелѣна*, *мѣшѡлно*, *ѡромно*, *слѣдѣћу*, *дѣбѣло*, *лѣгѣно*, *мѣсѣчно*, *случѡјно*, *бѡђаши* (мн.), *вѡгене* (мн.);

мирнији, *штирији*, *штирашњији*, *крућнија*, *свѣтлији*, *шамнија*, *шлѡсније*, *касније*, *раније*, *штирашњије*; *шамѣнија*; *немирније*, *шареније*; *најшлѡвнији*, *најновији*, *најшштирији*, *најштирији*, *најштирашњији*, *најкрућнија*, *најшмѣшњија*, *најшрѡжније*, *најштирашњије*; *најшѡсѡднији*, *најшшамѣнији*, *најшѡзнѡшији*, *најшшаренији*; *најшштирије*.

4.3.3. Придеви (и прилози) са местом нагласка успостављеним у процесу хиперкорекције: *шѡирнаши*, ишли су *ѡлеко*, *ѡлеко* у шѡми.

Дијалекатско место нагласка знатно је стабилније код придева у називи-ма локалних места, улица, грађевина и сл.: *Кошѡинин* базѣн, *Дуванску* (назив

фабрике), *Ледѐну стѐну* (назив стамбеног блока), *Голѐмо Сѐло* (назив села); *Окѝо́барске* револу́ције (назив улице), *Пролеѝе́рске* брига́де (назив улице); *Црноѝра́вска* (улица); *Пензионѝе́рске* згра́де (назив стамбеног блока), *Светѝи-нико́лску* цркву.

Придеви у саставу различитих других назива у говору испитаника школског узраста имају стандарднојезичко место нагласка: *Леѝенски* ви́р (назив хотела), *Ва́мѝирски* днѐвници (назив серије), Шко́ла за образова́ње *о́дграслих*.

Варијабилност места нагласка видљива је и код стандарднојезичких синтетичких облика компаратива и суперлатива – нагласак се везује за наставак *-ији* уз могућност померања ка почетку речи (*мирни́ји* / *ми́рнији*, *најнови́ји* / *најно́вији*). Супротно синтетичким, дијалекатски аналитички компаративни и суперлативни облици немају могућност промене места нагласка, код њих је нагласак увек на дијалекатском месту: *ѝо дебѐл*, *ѝо шарѐно*, *ѝосѝирашан*, *ѝоружна*, *ѝолеѝо*, *ѝосѝирашно*, *ѝоѝанко*, *ѝоѝолема*, *ѝодебела*, *ѝодебело*; *најдебел*, *најѝолема*, *најдебела*; *најдебело*, *најшарено*.⁹

У нестандардним придевским компаративним и суперлативним формама, насталим у тежњи испитаника да употребе стандарднојезичку синтетичку придевску форму, нагласак је увек у основи придева: *сѝирѝоѝији*, *цр̀нији*, *срѝдњѝија*, *ѝа́нкије*, *ѝо ру́жније*, *дебѐлија*, *ѝо шарѐније*; *најѝи́анкије*, *најдебѐлији*, *најдебѐлија*, *најдебѐлије*.

Аналошко везивање нагласка за иницијални слог (*ѝа́ѝиурнаѝи* (уп. *ѝа́ѝир*), *ѝшли* су *да́леко* (уп. придев *да́лек*)) одраз је жеље испитаника да избегне дијалекатско место.

4.4. Место нагласка бројева. Процес преношења нагласка са дијалекатског места видљив је у облицима основног броја *један* (и *ниједан*) и редног броја *четѝврѝи*.

4.4.1. Бројеви са дијалекатским местом нагласка:

4.4.1.а) бројеви са нагласком на последњем отвореном слогу:

једна́, једну́, једно́, једни́ (мн.), *једне́* (мн.);

4.4.1.б) бројеви са нагласком на последњем затвореном слогу:

једа́н, једно́ѝ, ниједа́н;

4.4.1.в) бројеви са нагласком на средишњем слогу:

четѝврѝи́и, четѝврѝи́оѝ, четѝврѝи́а, четѝврѝи́у, четѝврѝи́о.

4.4.2. Бројеви са стандарднојезичким местом нагласка:

4.4.2.а) бројеви у којима је нагласак померен са последњег отвореног слога:

једна́, једну́, једно́, једни́ (мн.);

4.4.2.б) бројеви у којима је нагласак померен са последњег затвореног слога:

једно́ѝ, ниједан;

⁹ Уп. с местом нагласка придева у горњопчињском (Јуришић 2009: 180) и прешевском говору (Траjkовић 2016: 303).

4.4.2.в) бројеви у којима је нагласак померен са средишњег слога:

че̑твр̑иши, че̑твр̑ишо̑, че̑твр̑иша, че̑твр̑ишу, че̑твр̑ишо.

Варијација облика условила је варијацију места нагласка код бројева *че̑твр̑есей̑, његесей̑* – у дијалекатским облицима *че̑твр̑ер̑ес̑, њег̑ес̑* нагласак се нашао на последњем затвореном слогу,¹⁰ док се, на другој страни, услед успостављања стандарднојезичког облика, успоставља и стандарднојезичко место нагласка: *че̑твр̑г̑есей̑, њег̑есей̑*. У облицима основних бројева *дв̑ан̑ес̑, че̑твр̑н̑ес̑, ње̑твр̑н̑ес̑* нагласак је увек на стандарднојезичком месту (уп. с облицима *дв̑ан̑а̑ес̑, че̑твр̑н̑а̑ес̑, ње̑твр̑н̑а̑(ј)ес̑* у горњопчињском (Јуришић 2009: 184) и прешевском говору (Трајковић 2016: 304)).

На стабилност дијалекатског места нагласка редних бројева указују ексцерпирани примери *дев̑е̑шо̑, дес̑е̑шо̑*, без могућности варијације.

Полугласник утиче на чување дијалекатског места нагласка: *јед̑н̑*. На другој страни, стандарднојезичка флексција подстиче успостављање стандарднојезичког места: са *јед̑не, у јед̑ној*.

У бројној именици *шро̑јица* није успостављено стандарднојезичко место нагласка.

4.5. МЕСТО НАГЛАСКА ГЛАГОЛА

4.5.1. ПРЕЗЕНТ. Дијалекатско место нагласка презента, успостављено парадигматским везивањем нагласка за исто место у целој парадигми (*љов̑ор̑им – љов̑ор̑ици – љов̑ор̑и – љов̑ор̑имо – љов̑ор̑ише – љов̑ор̑ив / љов̑оре*), показује велику стабилност (4.5.1.1), у знатно мањем броју примера успостављено је стандарднојезичко место (4.5.1.2).

4.5.1.1. Презент са дијалекатским местом нагласка:

4.5.1.1.в) презент са нагласком на средишњем слогу:

- на другом слогу с краја:

ис̑љун̑им, нам̑р̑вим, љок̑ло̑им, љрес̑к̑очим, ус̑ља̑јем, сач̑е̑каш̑, љре̑љив̑аш̑, не ур̑а̑диш̑, нај̑р̑ави се, оку̑ља се, ус̑љан̑е, уљи̑ше, доб̑и̑ју, из̑а̑ђу, љом̑ажу; заокр̑ен̑еш̑, не доз̑воља̑ва, љоку̑ш̑а̑ва;

- на трећем слогу с краја:

зак̑ас̑н̑имо, нај̑р̑авимо, љрод̑а̑јемо, уља̑гамо, шу̑љи̑рамо се, ку̑љу̑јеш̑е, доб̑а̑цу̑ју се, нај̑да̑гају.

4.5.1.2. Презент са стандарднојезичким местом нагласка:

4.5.1.2.в) облици презент у којима је нагласак померен са средишњег слога:

- са другог слога с краја:

ку̑љу̑јем, ми̑ри̑щем, љоб̑едим, љоло̑мим, љов̑ори, љоч̑и̑ше, љред̑а̑је, љро̑лази, с̑и̑ш̑а̑ва, с̑ир̑е̑ча̑ва, љр̑ен̑ира; об̑ож̑авам, не љрим̑е̑ђу̑јем, ис̑ља̑ђу̑јеш̑, љоб̑е̑ђу̑је, љок̑а̑зу̑је, доб̑а̑цу̑ју;

¹⁰ У кумановском и горњопчињском говору јављају се облици *че̑твр̑ер̑ес̑, њег̑ес̑* (Видоески 1962: 28; Јуришић 2009: 28).

- са трећег слога с краја:

йу́йујемо, сй́акујемо се, ку́йујейџе.

У вишесложним облицима презента са суфиксима *-ира* и *-ише*, забележеним у говору испитаника школског узраста, доминантна је тенденција везивања нагласка за суфикс: *кай́ирам, исфен́ирам, шй́ијуни́рам, дрес́ира, йарќира, сй́удира, шуй́ира, ексй́одира, рејей́ира, малй́рејй́ира, ману́йира се, кай́аули́йира, сй́удирай́е; хисй́ерй́ше, инй́ервју́йше, функцио́нй́шемо, деконце́нй́ри́цу.*

Супротно наведеним облицима, у презенту глагола са суфиксом *-ује* место нагласка је варијабилно – бележимо га на средишњим слоговима, тј. на суфиксу *-ује* (*доручќујем, одсутй́вујем, йоверу́јем, йошй́скују*) и слогу испред суфикса (*йарáнйујем, доручќујем, анй́ажује, реáтује, инй́ересује, не учесй́ивују*), као и на почетном слогу (*йоверу́јем, одсутй́вује, учесй́ивује*), што упућује на тенденцију постепеног преношења нагласка ка почетку речи.¹¹

У облицима с различитим дијалекатским цртама нагласак остаје на дијалекатском месту, средишњем слогу: не *издр́чим, исќарам, ошй́дем, собу́јем, йрејй́иснеш, собáлиш, искр́иш, йајй́ара, йродáва, йроверу́је, сраму́је се, не уáйши, уфáйшимо, залéпив, куј́ујев, окр́ећев, йомб́сйив, йривл́ачив*. Па ипак, у тежњи испитаника да свој говор приближи језичком стандарду, у два примера с дијалекатским наставком *-в* успостављено је стандарднојезичко место нагласка: *йу́йујев, рáйујев*.

Непреношење нагласка у негацији, са глагола на одричну речцу *не*, својствено говорима П-Т области, у говору младих Врањанаца нарушено је негираним једносложним и вишесложним облицима презента глагола *знай́и* и *смейй́и* у парадигми.¹² Код њих нагласак ређе остаје на глаголском облику (*не знáм, не знáш, не знá; не смéм, не смéш, не смé*), а чешће се преноси на речцу (*не́ знам, не́ знаш, не́ зна, не́ знамо, не́ знай́е, не́ знају; не́ смем, не́ смеш, не́ сме, не́ смемо*).

4.5.2. Императив. У врањском говору императив задржава место нагласка које глагол има у презенту. Такво дијалекатском месту у говору наших испитаника показује стабилност – нагласак ниједном није пренесен са последњег и средишњег слога на почетни.

4.5.2.1. Императив са дијалекатским местом нагласка:

¹¹ Када је дијалекатско место нагласка глагола овог типа у питању, А. Младеновић сматра да код њих делује семантичко-парадигматски принцип: *доручќујем* (: *ру́шам*), *йарáнйујем* (: *йарáни*) (2001: 230). М. Јуришић наводи четворосложне глаголе код којих изостаје померање нагласка на почетак речи у 1.л.јд.: *йарáнйују, докáзују, накáрују, раскáрују; йодруч́ују, йрооду́ју, огнеч́ују*, уз следеће објашњење: „Овде имамо глаголске форме које имају више од три слога тако да би акценат морао да прескочи један слог (трећи од ултима) да би се нашао на почетку речи. А старо је правило да акценат при повлачењу (подразумева се: према почетку речи) неће никада прескочити један слог да би прешао на следећи” (2009: 33).

¹² Преношење нагласка на негацију с једносложних глагола забележено је у призренском и другим говорима на југозападу Косова и Метохије (Реметић 1994: 209; Младеновић 2006: 275–276). Ову појаву А. Младеновић објашњава присуством „синтагматских спојева пенултимског ритма” (2006: 275–276), а ретко преношење с вишесложних глагола утицајем облика *не смем* и тежњом за истицањем (2001: 260–261).

4.5.2.1.б) облици императива са нагласком на последњем затвореном слогу:

īoīlēj, usīāj;

4.5.2.1.в) облици императива са нагласком на средишњем слогу:

- на другом слогу с краја:

zamīсли, izvāди, īoīlēгај, īokūщaj, īosīāвљај, īosīāви, īрекīни, īресīāни, usīāни; isīlanīрај;

- на трећем слогу с краја:

не долазиīе, isīēрајīе, īрекīниīе, īремāзиīе, сачекајīе.

Варијабилност места нагласка у императивном облику глагола *īoīlegaiīи* условила је промена фонетског лика *īoīlēj / īoīlēгај*.

4.5.3. Радни глаголски придев. Нагласак на крајњем слогу основе испред наставка, са парадигматским уопштавањем, у радном глаголском придеву показује велику стабилност (4.5.3.1), знатно је мањи број примера са пренесеним нагласком (4.5.3.2).

4.5.3.1. Радни глаголски придев са дијалекатским местом нагласка:

4.5.3.1.в) облици радног глаголског придева са нагласком на средишњем, другом слогу с краја:

возіо, мисліо, црїіáo, држáла, иїрáла се, имáла, морáла, чииáла, одвéла, болéло, оїиїцло, īosīáло, īребáло, бацїли, їледáли, иїрáли, сїіавїли, радїли, имáле, осїáле, їричáле, радїле; заљубїо се, їримеїїо, најисáли, їобедїли; доїоворїли се; доїоворїле се.

4.5.3.2. Радни глаголски придев са стандарднојезичким местом нагласка:

4.5.3.2.в) облици радног глаголског придева у којима је нагласак померен са средишњег, другог слога с краја:

дóбио, рáдио, сїāвила, чїшáла, дéсило се, бáцили, иїрали; заврщїо, їримéишїла, увéнуло, їобéдили; доїоворїли се.

Код неких вишесложних глагола, већином сложених, у опозицији се налазе унутрашњи наглашени слогови, без могућности успостављања стандарднојезичког места нагласка: *долазио / долазио, извадио / извадио, најравїо / најравїо, нацрїїáo / нацрїїáo, īoīнїуо / īoīнїуо, увенуо / увенуо, ударио / ударио, заборавїо / заборавїо, оїерисáo / оїерисáo, īокиснула / īокиснула, сакуїїла / сакуїїла, доручковáли / доручковали.*

Стандарднојезичко место нагласка стабилно је код глагола са суфиксом -ова: *вéровала, рáдовала, сїāковала, сїловали.*

Облици са другим дијалекатски цртама задржавају дијалекатско место нагласка: *иїрáја, изáшио, навїко, оїиїшио, їобéто, īoīнáo, їодїто, їущїїїо, ударија, фаїáo, црїїáја, извездїла, оцењувáла, скинáла, сїїојáла, їькнáла, учинáло се, иїурїли, ушїейáли, уфайїїли, чьчкáли.* Па ипак, у неким фонетским и лексичким дијалектизмима нагласак је пренесен на почетни слог: *лїїцао, ўмрео, ўмрела.*

Синкопа је условила пренос нагласка у облицима *вiдла, вiдгли* (уп. *ви-гeла, видeгли*).

4.5.4. Трпни глаголски придев. Трпни глаголски придев задржава место нагласка презента, са парадигматским уопштавањем. Са оваквог дијалекатског места (4.5.4.1) нагласак се ређе преноси на стандарднојезичко (4.5.4.2).

4.5.4.1. Трпни глаголски придев са дијалекатским местом нагласка:

4.5.4.1.в) облици трпног придева са нагласком на средишњем слогу:

- на другом слогу с краја:

заљубљен, исiiсан, намазан, оiiбiiљен, расeјан, савiiјен, учлањен;

- на трећем слогу с краја:

забрањена, заiiљена, изiiрањена, нацрiiана, обiiјена, оiiрањена, оiiвiiорена, урањена, забрањено, излomљено, иiоказано, заiiушени, иiиисани, оiiвiiорени, иiомeшани, иiробушени, уiiљени, одрубљене, саiiрањене; неiiоломљене.

4.5.4.2. Речи са стандарднојезичким местом нагласка:

4.5.4.2.в) облици трпног придева у којима је нагласак померен са средишњег слога:

- са трећег слога с краја:

оiiушiiена, оiiвiiорена, залењено, оiiушiiено.

Као што ексцерпирани примери показују, нагласак се у облицима трпног придева помера само са унутрашњег трећег слога с краја речи.

Облик *рођен* показује варијабилност места нагласка употребљен као придев (*рођена / рођена сесiiра...*), док употребљен као трпни глаголски придев у конструкцији *биiiи рођен* у увек има наглашен почетни слог (она је *рођена* у Врање).

Варијације места нагласка својствене су облицима трпног придева у саставу властитих именица, назива празника, манифестација, серија, где врше функцију придева: *Огбачену* (назив серије), *Ујегiiњено* Краљевство, *Оiiвiiорени* дани (назив манифестације), *Повратак оiiиисаних* (назив серије) / *Одбачена* (назив серије); *Дани оiiвiiореноi* срца; *Дан заљубљених*.

Дијалекатско место стабилно је код глагола са суфиксом *-ира*, који утиче на очување места нагласка: *iaziiран, маскiiрано, флашiiрано, асфалиiiрана, асфалиiiране*.

4.5.5. Аорист. Место нагласка аориста у врањском говору и околним говорима није стабилисано. Нагласак се најчешће налази на последњем слогу, али се може јавити и на средишњем и почетном уколико се ради о сложеном глаголу (в. примере у горњопчињском (Јуришић 2009: 37–43) и прешевском говору (Трајковић 2016: 312–314)). Овакво стање потврђено је и у говору младих Врањанаца, са тенденцијом везивања нагласка за почетни слог.

Последњи наглашени слог захваћен је процесом преношења нагласка на почетни слог у облицима првог и трећег лица једине.

4.5.5.1. Речи са дијалекатским местом нагласка:

4.5.5.1.a) речи са нагласком на последњем отвореном слогу:

1.л.јд.: *йочна́; исеко́ се, оїребá се, йомислі́, расьні́ се;*

3.л.јд.: *гође́, йийна́, йрође́, йочé, сїави́; йромаши́.*

4.5.5.2. Речи са стандарднојезичким местом нагласка:

4.5.5.2.a) речи у којима је нагласак померен са последњег отвореног слога:

1.л.јд.: *відо́, о́го; оїреба се, йо́мисли;*

3.л.јд.: *йо́че; о́глеїе, у́йагна, о́крена се, йро́маши; о́шамари.*

Код сложених глагола у облику првог лица једнине аориста могуће је да нагласак пређе са последњег на почетни слог (*оїребá се / оїреба се*) или пак остане на средишњем слогу (*исїáго*).

Прво лице множине чува наглашени средишњи слог, испред дијалекатског наставка *-мо*: *зїазі́мо; йоїледáмо, йочна́мо, рачунáмо, усїавáмо се; гоїоворі́мо се*. На другој страни, множински наставак аориста *-смо*, као маркер за стандарднојезичку употребу, условио је варијацију места нагласка: *завршї́смо, ознојі́смо се, йоїшеїáсмо се / о́госмо, йро́ђосмо, ре́космо*.

4.6. МЕСТО НАГЛАСКА НЕПРОМЕНЉИВИХ РЕЧИ. Нагласак се често у непроменљивим речима, прилозима и речцама, преноси са дијалекатског на стандарднојезичко место.

4.6.1. Непроменљиве речи са дијалекатским местом нагласка:

4.6.1.a) непроменљиве речи са нагласком на последњем отвореном слогу:

заци́йо, заї́йо, јучé, како́, шáко, овде́, до́вде; овако́, онако́;

4.6.1.б) непроменљиве речи са нагласком на последњем затвореном слогу:

ганáс, госáд, одсáд, гоїйáд, немо́ј, шáман, уві́с; једанї́уї;

4.6.1.в) непроменљиве речи са нагласком на средишњем слогу:

излѣ́да, ина́че, наї́оре, оді́оре, надо́ле, одáвде, йонéкад; одона́мо.

4.6.2. Непроменљиве речи са стандарднојезичким местом нагласка:

4.6.2.a) непроменљиве речи у којима је нагласак померен са последњег отвореног слога:

заци́йо, заї́йо, јучé, ка́ко, шáко, о́вде, до́вде; ова́ко;

4.6.2.б) непроменљиве речи у којима је нагласак померен са последњег затвореног слога:

гáнас, на́глас, не́мој, у́вис; једáнїуї, одједáнїуї;

4.6.2.в) непроменљиве речи у којима је нагласак померен са средишњег слога:

и́наче, не́мојїе, на́торе.

4.6.3. Непроменљиве речи са местом нагласка успостављеним у процесу хиперкорекције:

вѣома, ѱнаѿрег; наоѿачке, нѣнамерно, ѿбоѿоѿову, ѱзасѿоѿно.

У облицима с различитим дијалекатским цртама нагласак остаје на дијалекатском месту: *кудѣ, оѿѿкудѣ, овдѣк, овдѣка, одозѿор, одсѣд, заѿѿој, овдѣна, довдѣна, замѿлка, ѿмѿлка, ѿомѿлко.*

У прилозима за количину *колико, ѿолико* варијабилност места нагласка условила је синкопа: *кѿлко / колѿко, ѿѿлѿко / ѿолиѿко.*

Док се у прешевском (Трајковић 2016: 316) и горњопчињском говору (Јуришић 2009: 267, 282) у прилозима типа *овакој, ѿакој* и речци *ѿѿе* нагласак може наћи на последњем слогу, али и пренесен с последњег слога (*овакѿј / овѿкој, ѿакој / ѿѿкој, ѿѿѣ / ѣѿѣ*), у говору наших испитаника нагласак је стабилисан на последњем слогу код прилога – *овакѿј, ѿакој* односно почетном слогу код речце – *ѿѿе*. Стабилизацији нагласка на почетном слогу у облику *ѿѿе* свакако је допринео стандарднојезички облик *ѣѿо*.

Облици *јѣдном* и *одјѣдном* долазе из стандардног језика и зато увек имају нагласак на стандарднојезичком месту.

Тенденција везивања нагласка за почетни слог видљива је у вишесложним прилозима (пр. 4.6.3).

5. КВАНТИТАТИВНА АНАЛИЗА.¹³ Како је у говору младих Врањанаца видљива тенденција преношења нагласка са дијалекатског на стандарднојезичко место, израчунавањем ИФ дијалекатског места желели смо да утврдимо у којој мери је дијалекатско место нагласка (не)стабилно у говору наших испитаника.

Устаљени образац израчунавања ИФ гласи: број забележених дијалекатских облика најпре се подели са збиром дијалекатских и стандарднојезичких облика, а затим помножи са 100 (Бошњаковић 2009):¹⁴

$$\text{ИФ} = \frac{\text{дијалекатски облици}}{\text{дијалекатски} + \text{стандарднојезички облици}} \cdot 100$$

На основу добијене вредности ИФ закључује се о фреквентности дијалекатског облика – виши ИФ указује на учесталију употребу дијалекатског облика.

Према наведеном обрасцу утврђена је фреквентност дијалекатском места нагласка у свим анализираним речима, затим према месту наглашеног слога и према врстама речи.

5.1. ИФ дијалекатског места нагласка свих анализираних речи израчунао је према следећем обрасцу:

¹³ У раду су представљени кориговани резултати истраживања спроведеног за потребе израде докторске дисертације *Говор врањске деце ѿредшколској и школској узрасѿа – социјалинѿвистички ѿрисиѿуѿ* (Станковић 2018: 176–180).

¹⁴ Овај образац у својим социјалинѿвистичким истраживањима користе Дуња Јутронић-Тихомировић и Жарко Бошњаковић.

$$\text{ИФ} = \frac{\text{речи са дијалекат. местом нагласка}}{\text{речи са дијалекат. местом нагласка} + \text{речи са стандарднојезич. местом нагласка}} \cdot 100$$

У складу са наведеним обрасцем, у статистичку анализу су ушле речи код којих је нагласак на дијалекатском месту, својственом врањском говору (*грујарица, какав, црвен, сирашњије, један, четврћи, ѿворим, не знам, ѿоче, добио, залёжено, данас, немој*), и речи код којих је нагласак пренесен на стандарднојезичко место (*грујарица, какав, црвен, сирашњије, један, четврћи, ѿворим, не знам, ѿоче, добио, залёжено, данас, немој*). На другој страни, у статистичку анализу нису ушле речи код којих различите дијалекатске црте блокирају успостављање стандарднојезичког места (*бубалке, овј, ѿо дебел, једн, ѿкнала, искарам, дофати, кујујев, итраја, ѿоинао, изашо, ѿо ледмо, довдена, овдек*) или се нагласак налази унутар речи без могућности померања на почетни слог, те изостаје опозиција дијалекатско место – стандарднојезичко место (*доручкујем / доручкујем, долазио / долазио*). Такође, у анализу нису ушле речи код којих је варијација места нагласка условљена гласовним редукцијама унутар речи (*видла / видела, колко / колико*), као ни речи код којих је нагласак успостављен у хиперкорекцији (*коњићи, колушићи*).

Виши ИФ указује на учесталију употребу речи са дијалекатским местом нагласка.

Дијалекатско место нагласка има 14.326 речи, а стандарднојезичко место 5.071. Индекс фреквенције дијалекатског места нагласка на целом узорку износи 73,86, што упућује на тенденцију преношења нагласка на стандарднојезичко место.

5.2. Даље је израчунат ИФ за свако дијалекатско место нагласка појединачно према позицији наглашеног слога (последњи отворени, последњи затворени, средишњи). У ову анализу ушле су речи:

– са наглашеним последњим отвореним слогом (тип *једна*) и речи у којима је нагласак умерен са последњег отвореног слога на стандарднојезичко место (тип *једна*) према обрасцу:

$$\text{ИФ} = \frac{\text{речи са нагл. посл. отвор. слогом}}{\text{речи са нагл. посл. отвор. слогом} + \text{речи са умереним нагласком са посл. отв. слога}} \cdot 100$$

– са наглашеним последњим затвореним слогом (тип *дечак*) и речи у којима је нагласак умерен са последњег затвореног слога на стандарднојезичко место (тип *дечак*) према обрасцу:

$$\text{ИФ} = \frac{\text{речи са нагл. посл. затв. слогом}}{\text{речи са нагл. посл. затв. слогом} + \text{речи са умереним нагласком са посл. затв. слога}} \cdot 100$$

– са наглашеним средишњим слогом (тип *итрачка, заљубљена*) и речи у којима је нагласак умерен са средишњег слога на стандарднојезичко место (тип *итрачка, заљубљена*) према обрасцу:

$$\text{ИФ} = \frac{\text{речи са нагл. средиш. слогом}}{\text{речи са нагл. средиш. слогом} + \text{речи са умереним нагласком са средиш. слога}} \cdot 100$$

Из анализе су искључене све речи у којима долази до померања нагласка, али не на стандарднојезичко место (тип *доручкујем, коњићи*).

У разматрање смо узели и (не)преношење нагласка на одричну речцу *не* у одричном облику глагола *зна̄ӣи* и *сме̄ӣи* према обрасцу:

$$\text{ИФ} = \frac{\text{гл. облици са непренесеним нагласком на речцу}}{\text{гл. облици са непренесеним нагласком на речцу} + \text{гл. облици са пренесеним акцентом на речцу}} \cdot 100$$

Виши ИФ одређеног наглашеног слога указује на његову већу фреквентност и стабилност.

У табели 1 приказан је ИФ дијалекатског места нагласка – наглашеног последњег отвореног слога, последњег затвореног слога, средишњег слога, као и непренесеног нагласка на одричну речцу *не* у одричном облику глагола *зна̄ӣи* и *сме̄ӣи*.

Табела 1. Индекс фреквенције дијалекатског места нагласка према позицији наглашеног слога

Дијалекатско место нагласка	ИФ
Последњи отворени слог	57,76
Последњи затворени слог	68,28
Средишњи слог	87,42
Глагол <i>зна̄ӣи/сме̄ӣи</i> у негацији	29,52

Статистички подаци показују да је нагласак најпостојанији на средишњем слогу (ИФ=87,42), док се најчешће преноси с последњег отвореног (ИФ=57,76), а затим и са последњег затвореног (ИФ=68,28). Интензивно преношење нагласка са последњег отвореног слога подржано је општом карактеристиком прозодијског система врањског говора (в. т. 1.1). Овим процесом једино нису захваћене именице страног порекла (пр. 4.1.1.а). На другој страни, стабилности нагласка унутар речи доприноси јак интезитет деловања парадигматског принципа (*Дӯца̄не – Дӯца̄н, хел̄ан̄кице – хел̄ан̄ке, добӣјемо – добӣјем, цр̄вено – цр̄вен, за̄љӯбљен – за̄љӯбим, за̄ӣво̄рӣӣе – за̄ӣво̄рим* (в. т. 1.2)).

Врло је интензиван процес преношења нагласка на одричну речцу *не* у одричном облику глагола *зна̄ӣи* и *сме̄ӣи* – нагласак у малом броју примера остаје на глаголу (ИФ=29,52).

5.3. На крају је израчунат ИФ дијалекатског места нагласка сваке врсте речи појединачно према обрасцу:

$$\text{ИФ} = \frac{\text{одређ.врста речи са дијалек.местом нагласка}}{\text{одређ.врста речи са диј.местом нагласка} + \text{одређ.врста речи са ст.јез.местом нагласка}} \cdot 100$$

На основу добијене вредности ИФ можемо утврдити која врста речи показује највећу отпорност на утицај стандардног језика када је место нагласка у питању. У табели 2 приказан је ИФ дијалекатског места нагласка према врстама речи.

Табела 2. Индекс фреквенције дијалекатског места нагласка према врстама речи

Речи са дијалекатским местом нагласка	ИФ
Именице	70,82
Заменице	70,66
Придеви	55,69
Бројеви	50,33
Презент	97,30
Радни гл. придев	79,06
Трпни гл. придев	89,63
Аорист	81,40
Императив	100
Непроменљиве речи	62,24

Статистички подаци показују да је дијалекатско место нагласка најпостојаније у глаголским речима – у императиву (ИФ=100) и презенту (ИФ=97,30), затим у трпном глаголском придеву (ИФ=89,63), аористу (ИФ=81,40) и радном глаголском придеву (ИФ=79,06). Потом следе именице (ИФ=70,82), заменице (ИФ=70,66) и непроменљиве речи (ИФ=62,24). Најјачи утицај језичког стандарда забележен је код придева (ИФ=55,69) и бројева (ИФ=50,33).

6. Закључна разматрања. У истраживању места нагласка речи у говору младих Врањанаца пратили смо преструктурирање дијалекатског места, које се у говору младих врши под утицајем стандардног језика. Спроведена квалитативна и квантитативна анализа корпуса упућује на неколико закључака.

6.1. Прозодијски систем говора младих Врањанаца јесте нестабилан систем у превирању. Изложеност утицају стандардног језика условила је жив процес преношења нагласка са дијалекатског места ка почетку речи. У процесу преношења ствара се велики број дублетних форми, често и у говору истог испитаника. На основу ИФ дијалекатског места (ИФ=73,86) можемо говорити о тенденцији његовог нарушавања.

6.2. Процес преношења нагласка захватио је све врсте речи. Најинтензивнији је код придева (ИФ=55,69) и бројева (ИФ=50,33), а готово неприметан код глаголских речи – у императиву нагласак ниједном није пренесен на стандарднојезичко место (ИФ=100), у презенту у малом броју примера (ИФ=97,30). Интензивније преношење нагласка остварује се код именица (ИФ=70,82), заменица (ИФ=70,66) и непроменљивих речи (ИФ=62,24).

6.3. Нагласак се интензивно преноси са свих непочетних слогова, али не у истој мери. Интензивније је преношење с последњег отвореног слога (ИФ=57,76), а затим и затвореног (ИФ=68,28), што је у складу с општом карактеристиком прозодијског система врањског говора, док је дијалекатско место најпостојаније унутар речи – нагласак најчешће остаје на средишњем слогу (ИФ=87,42). Очување медијалне позиције једним делом је подржано деловањем парадигматског принципа (*зелѐн – зелѐна – зелѐно*). Нагласак се најинтензивније преноси на одричну речцу *не* у одричном облику глагола *знайѝи* и *смеѝи* (ИФ=29,52).

6.4. Различите дијалекатске црте унутар речи доприносе очувању дијалекатског места нагласка – дијалекатска црта блокира преношење нагласка ка почетку речи (*бу́баљке, њо дебе́л, једџн, дофа́џи, оvdék*). Такође, дијалекатско место је стабилно у личним именима и називима локалних места, улица, установа (*Цомџур, Емилија, Ј. Морáва, Пржáр, Еликсџр, Црноџрáвска* улица, *Пензионџрске* зграде, *Свеџиникóлска* црква). На другој страни, устаљене конструкције и синтагматски спојеви (*ме́рење* дужи, *сóло ње́вање*), називи књижевних дела, филмова, ТВ серија и емисија (Мала *не́веси́а*, Медведова *же́нигба*, *Вамџирски* днџвници) и стандарднојезичка флексија (*џи́лиџи, ко́рњачом, њџовим, óдосмо, је́дном*) делују као фактори успостављања стандарднојезичког места нагласка.

6.5. Варијације типа *доручкџем / доручкуџем, долазџо / долазџо*) и везивање нагласка за почетни слог код неких вишесложних именица (*џе́даџоџи, фрџжидер*), укључујући и аналошко везивање нагласка за иницијални слог (*ка́џеџан, ко́луџиџи*), показатељи су несигурности испитаника у процесу преношења нагласка на стандарднојезичко место.

Како је говор младе популације значајан показатељ тенденција развоја дијалекта, на основу спроведеног истраживања може се говорити о развоју прозодијског система врањског говора у правцу успостављања места нагласка речи које прописује норма. Спроведено истраживање може имати значајну примену како у урбаној дијалектологији тако и у настави српског језика на П-Т говорном подручју, и допринети решавању неких значајних питања језичког планирања и језичке политике у области прозодије. Наредна истраживања прозодијског система врањског говора могла би се бавити природом нагласка говорника различитог узраста, пола, образовања и тиме уврдити могућност успостављања четвороакценатског система. Важно би било испитати у којој мери нагласак са променом места мења и своју природу.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- БАРИАКТАРЕВИЋ, Данило. Фонетске и морфолошке особине врањског говора. *Врањски гласник* 2 (1965): 33–58.
- БЕЛИЋ, Александар. *Дијалекџи иѕџочне и јужне Србије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- БОГДАНОВИЋ, Недељко. Говор Алексиначког Поморавља. *Срџски дијалекџолошки зборник* 33 (1987): 7–302.
- БОШЊАКОВИЋ, Жарко. Однос стандардних и дијалекатских особина у говору ученика неких банатских основних школа. *Научни сасџанак славистиа у Вукове дане* 38/1 (2009): 341–350.
- ВИДОЕСКИ, Божо. *Кумановскиоџ џовор*. Посебни изданија, книга 3. Скопје: Институт за македонски јазик, 1962.
- ЈАЊИЋ, Марина. Афективне стратегије у настави акцената на подручју призренско-тимочког дијалекта. Р. Жугић (ур.). *Дијалекџи срџскоџ језика: иѕџраживања, наѕџава, књижевности*. Лесковац: Лесковачки културни центар – Врање: Универзитет у Нишу, Педагошки факултет у Врању, 2016, 369–381.
- ЈОКАНОВИЋ-МИХАЉОВ, Јелица. *Акцентаџи и иѕџонација џовора на раџију и џтелевизији*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2007.
- ЈУРИШИЋ, Марина. *Говор Горње Пчиње: гласови и облици*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2009.

- ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, Александра, Нина Судимац. Акустички опис нагласка у говорима призренско-јужноморавског дијалекта. *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* 60/2 (2017): 209–225.
- ЛОНЧАР РАИЧЕВИЋ, Александра, Нина Судимац. Белићев погледи на природу експираторног акцента из данашње перспективе. *Philologia mediana* 11 (2019): 203–214.
- МАРКОВИЋ, Јордана. Прозодијски систем(и) призренско-тимочких говора. С. Танасић (ур.). *Зборник Института за српски језик САНУ, посвећено др Драгу Ђујићу поводом 75-годишњице животоа* 1. Београд: Институт за српски језик САНУ – Чигоја штампа, 2008, 293–297.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. Место акцента глагола у Призренско-метохијској котлини. *Српски језик* 6/1–2 (2001): 223–264.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. Прозодијски системи у српским говорима на југозападу Косова и Метохије. *Годишњак за српски језик и књижевност* 8 (2006): 267–290.
- МЛАДЕНОВИЋ, Радивоје. *Говор јужнокосовског села Гајиње*. Монографије 18. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013.
- ПЕЦО, Асим. Савремена акцентуација говора Пољанице. П. Ивић и др. (редакц. одбор). *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 1994, 161–180.
- РЕМЕТИЋ, Слободан. Акценатски систем у призренском говору. П. Ивић и др. (редакц. одбор). *Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Ниш: Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Нишу, 1994, 203–213.
- СТАНКОВИЋ, Драгана. *Говор врањске деце предшколског и школског узраста* [докторска дисертација]. Београд: Филолошки факултет, 2018.
- СТЕВАНОВИЋ, Владимир. Говор Пољанице. *Врањски гласник* 5 (1969): 399–422.
- ТОМА, Пол-Луј. *Говори Ниша и околних села*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Ниш: Просвета, 1998.
- ТРАЈКОВИЋ, Татјана. Говор Прешева. *Српски дијалектолошки зборник* 58 (2016): 279–578.
- ТРАЈКОВИЋ, Татјана. Говор Прешева у структуралној и варијационистичкој перспективи (као модел за дијалектолошка предвиђања). М. Ковачевић и Јелена Петковић (ур.). *Српски језик, књижевност, уметност*. Књига 1: *Курс ојшће лингвистике*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2018, 173–181.

*

- SREDOJEVIĆ, Dejan. *Kratkouzlazni akcenti u govoru studenata žurnalistike poreklom iz nečetvoroakcentatskih oblasti*. D. Pralica i N. Šinković (ur.). *Digitalne medijske tehnologije i društveno-obrazovne promene* 5. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2016, 235–246.
- SREDOJEVIĆ, Dejan. *Fonetsko-fonološki opis akcenta u standardnom srpskom jeziku – od specifičnog ka opštem*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2017.

Dragana Stanković

POSITION OF WORD ACCENT IN THE VERNACULAR OF YOUNG PEOPLE FROM VRANJE

Summary

The speech of young people is not typically dialectally marked, it includes more easily the features of standard language and as such is a significant indicator of tendencies of the development of a dialect. For that reason the paper analyzes the restructuring of the dialect position of accent in the vernacular of young people from Vranje under the influence of standard language.

The research included a sample of 40 informants, young people from Vranje of both sexes aged five to fourteen, with different places of residence (the center and periphery of Vranje) whose parents are well-educated. We analyzed transcripts of spontaneous speech that we had with the informants in the dialect on various topics of interest for our informants.

The corpus comprises all the words from the transcript where the accent is found in the dialect position and those where the accent was moved to the standard language position. The qualitative analysis describes the position of the accent, variations of dialect and standard position according to word classes as well as factors that influence the preservation and change of the dialect position of accent. In the quantitative analysis we calculate the index of frequency (IF) according to a formula established in previous sociolinguistic research thus determining the frequency of dialect position of accent in the entire sample, then according to the nature of the accented syllable and according to word class.

The qualitative analysis indicates the conflict of two tendencies: the preservation of the dialect position of accent typical of the Vranje vernacular and the shift of the accent to the position prescribed by the standard language norm. The process of accent shift is very intensive, leading to a great number of double forms, often in the speech of the same informant, which indicates the tendency of informants to replace the dialect position with the standard language position. The accent shift is noticeable in all word classes and from all non-initial syllables, both medial and final. Various dialectal features within the word contribute to the preservation of the dialect position of accent (*бубаљке, њо гебел, једњн, дофајњи, оведњк*). On the other hand, fixed phrases and syntagms (*мњрење дњжи, соло њњвање, Вамњирски днњвници*) and standard language inflection (*њњлињи, књрњачом, њњовим, одосмо, јњдно*) act as factors that lead to the establishment of the standard language position of accent.

The results of the quantitative analysis indicate a relative stability of the dialect position of accent (IF=73.86), but also a tendency to establish a standard language position. The process of accent shift includes all word classes. It is the most intensive with adjectives (IF=55.69) and numbers (IF=50.33), but almost unnoticeable with verbal forms (IF=81.40–100). The shift from the final open syllable is more intensive (IF=57.76) and then from the closed syllable (IF=68.28), which is in accordance with the general features of the vernacular of Vranje, while the dialect position is the most stable in word medial position (IF=87.42).

The shift of accent towards the beginning of the word but not to the standard language position (*доручкујњм / дорњчкујњм, долазњо / долазњо*), as well as the analogy of connecting the accent to the initial syllable (*кајњњњан, књлуњњињ*) are indicators of the informants' uncertainty in the process of accent shift to the standard language position.

As the speech of young people is a significant indicator of the tendencies for the development of a dialect, on the basis of this research we can talk about the development of the prosody system of the Vranje vernacular towards the establishment of the accent position proscribed by the norm.

Универзитет у Нишу
Педагошки факултет у Врању
Катедра за језике и књижевност
Партизанска 14, 17500 Врање, Србија
draganast@pivr.ni.ac.rs

(Примљено: 3. марта 2022;
прихваћено: 17. маја 2022)

Biljana Mišić Ilić

NOT MY CUP OF TEA OR MUST HAVE: BORROWING OF ENGLISH MULTI-WORD UNITS INTO SERBIAN*

Following the theoretical and methodological frameworks for the study of phraseological anglicisms and the pragmatic approach to the study of borrowing, this corpus-based study examines formal and functional aspects of several multi-word borrowings from English into Serbian. The examples include multi-word units *must have*, *all inclusive*, *doing business lista*, *stakleni plafon* ('glass ceiling'), *nema besplatnog ručka* ('there is no free lunch'), and *nije moja šolja čaja* ('it is not my cup of tea'), taken from three e-corpora of contemporary written Serbian, as well as a personal corpus of contextualized examples from the press. Structurally, they are classified into different syntactic types, while according to the type of adaptation process they may be direct borrowings, various types of hybrid borrowings, and indirect borrowings (loan translations, calques). From the pragmatic perspective, the qualitative analysis involves a discussion of genre, discourse, as well as cultural and social contexts relevant for the use of these multi-word anglicisms.

Key words: borrowing, phraseological anglicisms, Serbian, pragmatics.

У теоријском и методолошком оквиру проучавања фразеолошких англицизама и прагматичког приступа проучавању језичког позајмљивања, ово корпусно истраживање испитује формалне и функционалне аспекте неколико фразема из енглеског језика који се употребљавају у српском: *must have*, *all inclusive*, *doing business листа*, *стаклени плафон*, *нема бесплатног ручка* и *није моја шоља чаја*. Примери су издвојени из три е-корпуса савременог српског језика и личног корпуса контекстуализованих примера из писаних медија. У структурном смислу, ове фраземе су класификоване у више синтаксичких типова, док на основу процеса адаптације могу бити неадаптиране, делимично адаптиране, хибридне и преведене (калкови). Из прагматичке перспективе, квалитативна анализа укључује разматрање жанра, дискурса и културног и друштвеног контекста релевантног за употребу ових фразеолошких англицизама.

Кључне речи: језичко позајмљивање, фразеолошки англицизми, српски језик, прагматика.

1. INTRODUCTION. In the prolific literature on linguistic borrowing from English into other languages (GÖRLACH 2001; FISCHER – PUŁACZEWSKA 2008; FURIASSI et al. 2012; FURIASSI – GOTLIEB 2015, to list just a few collective volumes and literature cited therein), phraseological borrowing seems to remain an understudied area. Attempting to address this topic in relation to Serbian, this corpus-based study analyzes several multi-word borrowings from English into Serbian, which occur in oral and written communication and the media, in non-professional use. The examples include multi-word units *must have*, *all inclusive*, *doing business lista*, *stakleni plafon* ('glass ceiling'), *nema besplatnog ručka* ('there's no free lunch'),

* The article is a revised and extended version of a presentation at the 15th conference of the European Society for the Study of English (online, Lyon, August 31 – September 2, 2021). This study was supported by the Ministry of Education, Science and Technological Development of the Republic of Serbia (Contract No. 451-03-9/2021-14/200165).

nije moja šolja čaja ('not my cup of tea'), taken from three e-corpora of contemporary written Serbian, as well as a personal corpus of contextualized examples from the press. The aim of the article is to describe the specific nature of these phraseological anglicisms (PhAs) in Serbian in terms of their type and adaptation and to examine the genre- and register-related specificities and cultural implications of their use. In a broader perspective, the article also aims to show how Serbian data fit into the existing research on phraseological anglicisms in other European languages.

After the introduction, there follows the theoretical framework of the study. Next, Section 3 deals with the methodological framework, while the analysis with illustrative examples is presented in Section 4. The findings are discussed in Section 5, followed by concluding remarks, where the research on Serbian data is related to the previous studies of phraseological borrowing of some of these units in other languages and in general.

2. THEORETICAL FRAMEWORK. The theoretical framework includes the research on pragmatic borrowing in general, the studies on phraseology and phraseological borrowing from English, as well as research on Serbian in contact with English, and pragmatic aspects of it in particular.

2.1. The broadest theoretical framework of this article is set in the recent pragmatic turn in research on linguistic borrowing (ANDERSEN 2014; ANDERSEN – FURIASSI – MIŠIĆ ILIĆ 2017; PETERSON – BEERS FÅGERSTEN 2018; MIŠIĆ ILIĆ 2019, MIŠIĆ ILIĆ 2021). While most of the previous, dominantly structuralist studies were primarily lexicalist and focused on the borrowed items *per se*, examining their semantics, genre specifics and the degree of their morphological, phonological, and orthographic adaptation in the recipient language (RL), the pragmatic paradigm is primarily interested in the use of borrowings in the RL, the cultural, social and cognitive factors affecting that use, in particular motivating factors, the degree of transfer of discourse-functional properties, pragmatic effects of selecting a borrowed item instead of its native alternative, and indexing of particular social identities (ANDERSEN – FURIASSI – MIŠIĆ ILIĆ 2017).

Pragmatic borrowing, as defined in the seminal paper by Andersen (2014: 17), means “the incorporation of pragmatic and discourse features of a source language (SL) into a recipient language (RL)”. To deal descriptively with these features, i.e., the discourse-pragmatic products of borrowing, Andersen (2014: 18) uses the term ‘pragmatically borrowed items’: “[they] carry signals about speaker attitudes, the speech act performed, discourse structure, information state, politeness, etc.”. Andersen (2014) is credited with the introduction of an innovative theoretical concept in the study of pragmatic borrowing – the pragmatic function transfer. Similar to lexical borrowings, which sometimes undergo a *post hoc* semantic change in the RL, pragmatically borrowed items can undergo pragmatic function transfer, i.e., a change of discourse-functional properties. Andersen (2014: 24) distinguishes two main types of pragmatic function transfer – functional stability and functional adaptation. Functional stability means that there is no observable change in the pragmatic function of the borrowed pragmatic item, as for example is the case with calqued written public discourse formulas. Functional adaptation

includes three subtypes – functional broadening (the acquisition of new pragmatic functions); functional narrowing (the transfer of only one function or loss of some functions); functional shift (which combines the loss of some functions with acquisition of new ones or modification of the existing ones). Also significant was Anderson's (2014: 24) claim that "a comprehensive study of pragmatic borrowing must take into account sociolinguistic aspects and consider relevant demographic predictors and factors such as register and style". The data analysis and interpretation of findings in this study were done along these lines.

2.2. Since the research topic is phraseological borrowing, the study starts from the description and classification of structural types of phrasemes in general given by Granger & Paquot (2008: 41–43). They propose a classification of the phraseological spectrum into three major types, according to their function. Referential phrasemes are used to convey a content message and include lexical and grammatical collocations, idioms, similes, irreversible bi- and tri-nominals, compounds and phrasal verbs. Textual phrasemes are used to structure the content and include complex prepositions, subordinators and adverbials. Communicative phrasemes are used to express feelings and beliefs towards propositional content or address interlocutors and include speech act, attitudinal and commonplace formulae, proverbs and slogans.

With respect to phraseological anglicisms in particular, this article mostly relies on the classification by Fiedler (2017). Moving away from formal and semantic aspects, the study follows significant previous research in the field, by focusing on pragmatic and cultural aspects. Phraseological borrowing (of items such as communicative formulae, catchphrases, slogans and other multi-word items) is especially suitable for the study of pragmatic borrowing because these items are a product of the life of a speech community *par excellence* (FIEDLER 2017). What should be particularly stressed is the view that when phrasemes are borrowed across languages it is the case of not only linguistic, but also of cultural borrowing. This was convincingly stated by Fielder (2017): "... phraseological units have strong pragmatic implications because they are closely related to culturally influenced text patterns, discourse norms and speaker attitudes" and Marti Solano (2012: 214): "Multi-word loan translations represent not only a phraseological borrowing but also a cultural one as a new image or metaphor is imported into the recipient language."

2.3. There is a respectable body of research on Serbian in contact with English. Particularly significant is the seminal work *Engleski u srpskom* and some other studies by Prčić (2019; 2014), where he proposed the influential four-dimensional classification of anglicisms (according to type, formation, justification of use and status), as well as the contact linguistics framework for the study of anglicisms in Serbian. There are several dozens of papers by various authors, dealing either with particular types of anglicisms and/or particular registers in Serbian. From the pragmatic perspective, worth mentioning are the studies of pragmatic aspects of interpretation of anglicisms (PANIĆ-KAVGIĆ 2005) and stylistic markedness of anglicisms (MILIĆ 2013), whereas the work of Mišić Ilić in this area is devoted solely to pragmatic borrowing in Serbian (MIŠIĆ ILIĆ 2017; 2019, 2020a, b; 2021a, b). Mišić Ilić and Lopičić (2011) were the first to identify and analyze the calqued discourse formulas in Serbian, as a culturally significant phenomenon, not only

a linguistic one. However, there have been no particular studies on phraseological borrowing in Serbian though examples of borrowed phraseology were mentioned and discussed in some books and papers (PRČIĆ 2019; MIŠIĆ ILIĆ – LOPIČIĆ 2011; MIŠIĆ ILIĆ 2017, to list a few). The aim of this article is to shed more light on this phenomenon.

3. METHODOLOGICAL FRAMEWORK. The methodological aspects of this corpus-based study are related to the materials and how they were selected and quantitatively presented, as well as to the details of the analytical model developed and used for the qualitative analysis.

3.1. The empirical study includes six multi-word Anglicisms in Serbian: *must have*, *all inclusive*, *doing business lista*, *stakleni plafon*, *nema besplatnog ručka*, and *nije moja šolja čaja*. They were chosen first for their pragmatic salience and then as the representatives of various structural types of phraseological borrowings.¹ Importantly, some of them were studied as phraseological borrowings in other languages (*glass ceiling*, *there's no such thing as a free lunch*, *not my cup of tea*, in German (FIEDLER 2014; 2017), and French (MARTI SOLANO 2012). The examples were taken from three e-corpora of contemporary written Serbian,² as well as a personal corpus of contextualized examples from the press. The e-corpora were checked for examples, distribution and frequencies. The meanings were first checked in several online monolingual English dictionaries, listed in the references section. Then, their inclusion and meaning was checked in English-Serbian dictionaries, both specialized and general (GERZIĆ 1994; KOVAČEVIĆ 2010; MILOSAVLJEVIĆ 2007; OED 2015), as well as in a Serbian dictionary of idioms (OTAŠEVIĆ 2012). It should be stressed that hardly any examples were found, which indicates that borrowed phrasemes (of any structural and adaptation type) are rarely recognized by lexicographers.

3.2. The study is primarily qualitative, though some quantitative data related to distribution in the three e-corpora are also presented and discussed.

For the purpose of the study, a special analytical model was developed, based on the existing literature. The following aspects were included:

¹ For the sake of illustration, we list a few more phrasemes belonging to the same types as the investigated ones: a) raw compounds, which can also be adapted, such as *after party/afterparti*, *animal print*, *fashion week/fešnik*, *fast food/fast fud*, *green room/grin rum*, *prime time/prajmtajm*, etc.; b) hybrid compounds such as *bomber jakna*, *desktop računar*, *discount/diskaunt klub*, *low cost/loukost kompanija*; c) calqued phrases, mostly NPs, such as *Crni petak* ('Black Friday'), *brza hrana* ('fast food'), *zona komfora* ('comfort zone'), *kultura otkazivanja* ('cancel culture'), *politička/i korektnost/korektno* ('political correctness/correct'), *predatorski časopis* ('predatory journal'), *pametni telefon* ('smart phone'), *socijalna distanca* ('social distance'); d) calqued idioms such as *mačka/maca ti je odgrizla/pojela jezik* ('cat got your tongue'), *biti/ući u nečije/tuđe cipele* ('be in someone's shoes'), *živeti u/na pozajmljenom vremenu* ('live on borrowed time'); e) calqued proverbs/sayings such as *kad ti život da limun, napravi limunadu* ('when you have lemons, make lemonade'), *trava je zelenija s druge strane ograde* ('the grass is (always) greener on the other side (of the fence)'), *mušterija/kupac/klijent je uvek u pravu* ('the customer is always right'), etc.

² The Corpus of Contemporary Serbian (SC), about 122,000,000 words, mostly from quality press, and literary, popular science and administrative texts; Serbian Web Corpus (SW), 476,888,297 words; Serbian Tweet Corpus (ST), 174,235,555 words. The personal corpus (PC) includes some 100 examples gathered from various Serbian online and, to a smaller extent, printed sources (news platforms, newspapers, news portals, advertisements, forums, flyers, etc.) collected in the period 2020–2021.

- 1) Description and classification of the examples, which includes their distribution in the e-corpora, their structure and their adaptation type. According to the classification of phraseme types (GRANGER – PAQUOT 2008: 42–43) the analysed borrowings can be identified as compounds, idioms and proverbs/sayings. Compounds are defined as composed of two independent elements and can be written separately, with a hyphen or as one orthographic word. They resemble single words in that they carry meanings as a whole and have a high degree of inflexibility. Idioms are defined as phrasemes that are constructed around a verbal nucleus. They are characterized by their semantic non-compositionality, which can be the result of a metaphorical process, and a lack of flexibility. Proverbs belong to communicative phrasemes and express general ideas by means of non-literal meaning (metaphors, metonymies, etc.) They are equivalent to complete sentences but are often abbreviated.
- 2) The type of borrowing (FIEDLER 2017; PRĆIĆ 2011). According to this criterion, the analysed borrowings can be classified as:
 - a) Direct/raw/unadapted (*must have, all inclusive*)
 - b) Phonologically and orthographically adapted (*mast hev/masthev, ol inkluziv/olinkluziv*)
 - c) Hybrid (one part direct, other in Serbian) (*doing business lista*) and hybrid collocation (direct used in collocation with a native word) (*must have komad, all inclusive aranžman*)
 - d) Indirect (loan translation, calque) (*stakleni plafon, nije moja šolja čaja, nema besplatnog ručka*)
- 3) Syntactic specificities. It was examined what happens to multi-word anglicisms, in terms of how fixed or free is the relation between the elements. Usually, they are borrowed as inflexible items, regardless of the adaptation type, be it direct, adapted or translated (*stakleni plafon, must have, all inclusive*). However, there are cases of possible various (semantically appropriate) collocations and semi-fixed patterns,³ as in English. Finally, some PhAs exhibit a certain degree of freedom, allowing small changes and variations, while retaining the semantic meaning.⁴
- 4) Genre and register. It was examined whether a particular PhA is used in or even restricted to some particular genre/register/topic or not.
- 5) Cultural implications. The qualitative analysis included the speculation whether the particular PhA is specific to Angloamerican culture or is more general.

4. DATA ANALYSIS. This empirical research of phraseological anglicisms in Serbian is limited to an in-depth analysis of six items, which were chosen according to a combination of criteria. Due to the pragmatic focus of the study, the first

³ These are known as collocations, as defined by Stefanowitch and Gries (2003). An illustration how the notion is applied to the study of PhAs can be seen in Andersen (2020).

⁴ For example, the basic forms of phraseological anglicisms *to nije moja šolja čaja* and *nema besplatnog ručka* were found in the following variants: *moja šoljica čaja, nije moja šolja čaja, nigde nema besplatnog ručka, niko vam neće dati besplatni ručak, nema besplatnog ručka, nema takve stvari kao što je besplatan ručak, ne postoji besplatan ručak, ne postoji tako nešto kao što je besplatan ručak, besplatnog ručka (nigde) nema, ima li negde besplatnog ručka.*

criterion is discourse prominence, which can be considered both as pragmatic salience and pragmatic markedness.⁵ Next, the aim was to include representatives of various structural types, although some among the general types listed in GRANGER – PAQUOT 2008 are usually not borrowed (textual phrasemes, grammatical collocations, etc.) Moreover, the analysed PhAs illustrate various adaptation models – direct (unadapted), orthographic adaptation, hybrid, and indirect (calques). Finally, but also important for a more general comparative perspective is that at least some of them were studied as phraseological borrowings in other languages.

4.1. DISTRIBUTION IN THE ELECTRONIC CORPORA. The only quantitative aspect of this study deals with the distribution of the examined multi-word anglicisms in the three e-corpora of Serbian. Table 1 gives the numerical results, including the spelling/adaptation variants of some items.

Table 1. Distribution in the electronic corpora

	CORPUS					
	Contemporary Serbian (SC)		Web corpus (SW)		Tweet corpus (ST)	
	number of tokens	per million words	number of tokens	per million words	number of tokens	per million words
must have	6 (2) ⁷	/	344	0.62	1142	5.55
all inclusive	7 (5) [*]	/	493	0.89	311	1.51
ol inkluziv	0	/	59	0.11	31	0.15
doing business lista	1	/	1	/	6	0.03
duing biznis lista	0	/	2	/	/	/
stakleni plafon	0	/	12 (10) [*]	0.02	4	0.02
nema besplatnog ručka ^{**}	21		67	0.12	38	0.18
nije moja šolja čaja ^{***}	4		8+6	0.03	10+6	0.06

What can be seen at first glance is that these phraseological anglicisms are quite a rare phenomenon in Serbian, though their salience makes them seem more frequent. Their frequency is mostly well below 1%, with one exception going over 5%. Phraseological borrowings indeed are far less frequent than lexical ones, as was attested for the low quantitative impact of phraseological anglicisms in Italian in terms of both vocabulary and frequency (FURIASSI 2017). As expected, PhAs,

⁵ Following Furiassi (2018) and the references cited therein, pragmatic salience is taken to mean a property imposed by the speaker as a way of directing attention to particular aspects of discourse, the level of awareness of the social significance of the choice of a linguistic element. Pragmatic markedness is the feature of novel forms to convey M-implicatures (as defined and explained by Levinson (2000)). Here it is understood more broadly than in ONYSKO – WINTER-FROEMEL 2011, who restrict it only to non-catachrestic innovations, i.e., those that have semantic (near) equivalents.

⁶ The higher number is the number of actual hits, but some of them are repetitions, or segments of original English texts, or the literal meaning of the compound noun, so the real number of different tokens is the lower number, in brackets, indicated by (*). As the precise statistics was not the aim of this study but to see the general register distribution, such detailed check was not done for the corpus of tweets, due to the large number of tokens. (**) means that 15 out of 21 tokens were used metalinguistically, to explain the idiom, in texts related to economics. (***) means that the added number includes variations with different pronouns or other minor modifications.

especially non-adapted, are least frequent in the Corpus of Contemporary Serbian, which includes more formal versions of written language, originating from literature, quality press, popular science and administrative texts, most likely professionally proof-read and including older texts. The other two corpora, containing less formal, less controlled and more contemporary data, contain slightly more PhAs. Expectedly, non-adapted PhAs are most common in least formal communication, tweets (ST corpus). Translated PhAs are rare, but almost equally (un)common in all three corpora.

4.2. THE QUALITATIVE ANALYSIS OF PHRASEOLOGICAL ANGLICISMS. The analysis of the examined PhAs is done in the analytical model presented in Section 3 and includes four aspects: 1) formal aspects of general and adaptation type, 2) possible syntactic, collocational and collostructional variations, 3) genre/register/ topic restrictions, and 4) cultural aspects.

4.2.1. *MUST-HAVE*. According to the type, it is a compound, which can be used both as a noun (example 1) and as an adjective (example 2). It is used as a raw, direct anglicism, and is rarely adapted as *mast hev*.⁷ The spelling is mostly without a hyphen, while its ‘foreignness’ is sometimes indicated by writing it in inverted commas or in capital letters. It is fixed, but when used as an adjective, it can collocate with various nouns in Serbian, denoting fashion or generally desirable products, as illustrated in the example (2).

(1) ... i kao nezaobilazan element trenda, dakle, ono što se zove *must have*, jesu detalji od zlata: lančići, upadljiv nakit, veliko prstenje i alke. (SC)⁸

[...and as an obligatory element of the trend, that is, what is called *must have*, are the golden pieces: pendants, big jewellery, large rings and ring earrings.]

(2) “*Mast hev*” NAOČARE za ovu sezonu: 70-e zakucale na velika vrata, da li vam se dopadaju? (PC)

[‘Must have’ GLASSES for this season: 70s knocking at the door, do you like them?]

Must-have appears to be restricted to the fashion register, but is also found in lifestyle, gadget and health topics. It can be considered a result of cultural borrowing as well, as it highlights the Western, primarily American attitude of excessive consumerism and fashion consciousness, and manifests the need and wish of its users to be ‘in’ and ‘cool’, both style-wise and language-wise.

There is no native Serbian equivalent adjective or noun, but *must-have* can be translated roughly as ‘you must have it’, or as a NP ‘something that you must have’, which are felt as cumbersome in a sentence or an ad.

The English productive pattern is also borrowed, because variations *must read* and *must see* were also found in Serbian web and tweet corpora.

⁷ *A Serbian Dictionary of Recent Anglicisms* (PRČIĆ et al. 2021) gives the form *masthev* as the only correct adaptation, and translates it as ‘izuzetno važno/nužno/poželjno’. It also notes compound variants *mastrid* (*must-read*) and *mastsi* (*must-see*). Despite the normative correctness of orthographic adaptations, these variants are not likely to be really used, primarily because of lacking the visual, associative and emotive potential of their non-adapted counterparts and English originals.

⁸ Orthographic conventions: the examined PhA is written in bold. The examples are quoted as they appear in the corpus, with all the spelling and other simplifications and errors. The abbreviation in brackets indicates the source corpus. The English translation was done by the author and is given in a different font.

4.2.2. *ALL-INCLUSIVE*. According to the type, it is a compound, which can be used both as a noun (example 3) and as a predicative adjective (example 4). It is used as a raw, direct anglicism, and is rarely adapted as *ol inkluziv*.⁹ Its ‘foreignness’ is often indicated by placing it in inverted commas or in capital letters, or followed by translation in brackets (*sve uključeno*) (as in 3). It is fixed, but when used as an adjective, it can collocate with a limited set of nouns in Serbian, denoting tourist boarding options (as in 4). It is highly restricted to tourism topics, especially tourist information ads. It cannot be considered an item of any specific cultural borrowing because it belongs to the general modern tourism vocabulary, and as such is not specifically related to Angloamerican culture.

(3) Usluga u hotelu je polupansion uz mogućnost doplate za *all inclusive* (sve uključeno, na bazi švedskog stola, samoposluživanje) (SW)

[Hotel service is half-board, possible additional payment for *all inclusive* (everything included, self-service buffet)]

(4) Ovo je 10 najjeftinijih *ol inkluziv* letovališta: Evo koliko košta sedam dana odmora. (PC)

[These are 10 cheapest *all-inclusive* resorts: This is how much a 7-day vacation costs]

4.2.3. *DOING BUSINESS LISTA*. According to the type, it is a compound, used as a noun phrase, with the structure (V[-ing form] + N) + N. It is a hybrid, where the first two elements (with the internal structure V+N[direct object]) are direct borrowings and the third one in Serbian is an established adapted borrowed noun *lista*. Sometimes the whole compound is adapted as *duing biznis lista*. The spelling exhibits numerous variations, indicating its unstable, novel and restricted status. Examples were found when it was written in inverted commas, with varied capitalization of D and B (both, none, just D), sometimes with both direct and adapted versions in the same sentence (as in 5), and sometimes the explanation is parenthetically provided in the same sentence. It is fixed, but the Serbian hybrid collocation is different from English (S: *doing business lista* vs. E: *doing business (ranking/index)*).

It is highly restricted as a particular economic term. Being restricted to terminological use, it cannot be considered specifically Angloamerican culture related, although it manifests the global economic trends, dominated by USA and Western economies and their institutions.

(5) Svetska banka objavila je svoju *Duing biznis (Doing Business) listu* za 2020. godinu, na kojoj je Srbija napredovala za četiri mesta (PC)

[World Bank published its *Doing Business ranking* for 2020, where Serbia moved four places up]

4.2.4. *STAKLENI PLAFON* (‘GLASS CEILING’). According to the type, it is a compound, used as a noun phrase, with the structure adjective + N. It is a translated borrowing, or a calque, and it is fixed as such. It is often written in inverted commas, which signals its metaphoric nature,¹⁰ rather than its foreignness, which is a primary reason direct PhAs are sometimes written in inverted commas. It is highly restricted to the specific socio-economic phenomenon of preventing women from

⁹ PRČIĆ et al. 2021 give the form *olinkluziv* as the only correct adaptation, explain the meaning and translate it as ‘sveuključni/sveuključujući’.

¹⁰ Examples of literal usage were also found in the corpora, never in inverted commas.

reaching the highest ranks and status in the professional and political world. It can be considered to be a manifestation of cultural borrowing, as the term was borrowed (and translated) together with the cultural metaphor.

(6) Za razbijanje “*staklenog plafona*” moraju da se uključe i država i privatni sektor i same žene. (PC, article entitled *The Cracking of the Glass Ceiling*)

[To break the ‘glass ceiling’, both the state, the private sector and the women themselves must get involved.]

4.2.5. *NIJE MOJA ŠOLJA ČAJA* (‘NOT MY CUP OF TEA’). According to the general type, this is an idiom, and syntactically it can be a sentence or a sentence fragment. It is translated from English, so it can be called a calque. It is borrowed as a semi-fixed pattern.¹¹ The possible changes of elements include possible changes of the possessive adjective (as in English, here seen in examples 8 and 9), verb form change (not only negative present tense, but also affirmative (8), past tense (9) and interrogative sentence), etc. As for its meaning, it retains the broad spectrum and is not restricted to a particular genre or register, but is used in talking about likes and dislikes in general. The PhA is used mostly by young urban public figures in media interviews and by urban educated speakers familiar with English.

(7) Dobro ona peva i slatka je ali *nije moja šolja čaja*. (ST)

[She sings well and is sweet but *is not my cup of tea*.]

(8) *Savremeni autori su*, ipak, *moja šolja čaja*! Nešto što vrlo dobro razumem i osećam, pa su češće moj izbor (SC)

[*Contemporary authors, are*, nevertheless, *my cup of tea*! Something I understand very well, so they are my choice more often.]

(9) I kad smo već kod te teme, pitam je da li je kad je film u pitanju, najsličnija svojoj majci koja je snimila film *Pas koji je voleo vozove* Gorana Paskaljevića, za tu ulogu dobila Žlatnu arenu i više nije želela da igra na filmu jer *to nije bila njena šolja čaja*. (SC)

[While we are at this topic, I ask her, whether when film is concerned she mostly resembles her mother who was in the film *The dog who loved trains* by Goran Paskaljevic, got the Golden Arena for that role and never again wanted to be in films because *it was not her cup of tea*.]

Pragmatically, this is a salient idiom, which marks the speaker as urban and cosmopolitan, but in a pretentious way. This can be considered a manifestation of cultural borrowing; the idiom is felt as foreign and culturally different, especially as there is no tea-drinking culture in Serbia, to the extent that negative and mocking comments are sometimes voiced related to its ‘modern and cool’ use.¹² Example 10 comes from a newspaper comment of a columnist against the use of this idiom by an actor in an interview, succinctly explaining the problem with its use in Serbian.

¹¹ Semi-fixed patterns can be more precisely viewed as collocations, defined as particular slots in a grammatical structure which prefer or are restricted to a particular set or semantic class of lexical items. (STEWANOWITCH – GRIES 2003)

¹² The online dictionary of Serbian slang *Vukajlija* (not curated, with elements of humour and profanity) notes this expression and defines it as following: “Bukvalno preveden engleski izraz “not my cup of tea”, a trebalo bi da znači da ne pronalazimo sebe u nečemu. Za naše podneblje bi mnogo prihvatljiviji izraz bio “nije to moja krigla piva” ili ako već mora da bude čaj, bar da se umetne pridev – šumadijski.” (<https://vukajlija.com/nije-moja-solja-caja/71982>)

(10) „Popularnost ... *nije to moja šolja čaja*.” Čitaoci estradnih tračeva, horoskopa i sličnih štiva verovatno su pomislili da glumac ima nešto protiv popularnosti čajeva. On, ustvari, izbegava popularnost. Frazem je plod jezika i mentaliteta ljudi povezanih osobenom kulturom i tradicijom. Doslovno preveden na tuđ jezik i uguran u tuđ mentalitet, frazem gubi draž i izražajnost. Metaforičan pogodak postaje rogo-batan promašaj. Englezi znaju i poredje čajeve. Većina nas zna jednu ili dve vrste – sa limunom ili bez njega. (PC)

[“Popularity... *that's not my cup of tea*.” The readers have probably thought the young actor has something against the popularity of teas. Actually, he is avoiding popularity. The phraseme is the result of language and mentality of people connected by a particular culture and tradition. Literally translated into a foreign language and squeezed into foreign mentality, the idiom loses its charm and expressivity. A metaphorical hit becomes an awkward miss. The English know and compare teas. Most of us know one or two kinds of tea – with or without lemon.]

Further evidence of strong and inappropriate cultural borrowing may be seen in the PhA variant *nije moja šoljica čaja*, where the diminutive of *cup* (*šoljica*) is used, as exemplified in (11). The diminutive *šoljica* appropriately collocates with the most common hot beverage in Serbia – coffee.

(11) Definitivno *ona više nije moja šoljica čaja* (ST)
[Definitely *she is no longer my cup* (diminutive) *of tea*]

In Serbia, traditionally, coffee is Turkish/Greek style, consumed as black from quite small cups, unlike various modern more elaborate coffee types, served in larger cups or mugs. It would be highly impractical to drink tea from such a small cup!

4.2.6. *NEMA BESPLATNOG RUČKA* (‘THERE IS NO FREE LUNCH’). According to the general type, this is a proverb, more precisely a saying, adage. Syntactically, it is a sentence, which can be part of another complex or compound sentence. It is translated from English, so it is a calque. It is borrowed as a semi-fixed pattern, similarly as the previous example *nije moja šolja čaja*. The possible small variations in the sentence structure are possible, all retaining the core phrase *besplatan ručak*, which were listed above in footnote 2. In this aspect the borrowed PhA is similar to the English phraseme.

(12) Za isto vreme Facebook na vama zaradi 1,26 dolara. *Nema besplatnog ručka*, pa ni besplatnih internet servisa ... (SW)

[At the same time Facebook makes 1.26 dollars on you. *There is no free lunch*, so there are no free internet services..]

(13) Pritisak kojem smo izloženi od početka krize potvrđuje izreku da *nema besplatnog ručka*. Nema ni besplatnog deficita. (SC)

[The pressure we have been exposed to from the beginning of the crisis confirms the saying that *there is no free lunch*. There is also no free deficit.]

As for the meaning, this PhA retains a relatively broad spectrum of the original and is not restricted to a particular genre, but is restricted to topics of evaluating the cost-efficiency of something in economy or in general. Attributed to the famous neoliberal economist Milton Friedman, it has gained a broader use than the original economic one. It is used as a popular adage communicating the idea that it is impossible to get something for nothing, not just in economy but in personal relations as well. The American origin of the saying, with the noticeable

underlying capitalist, neoliberal, individualist and profit-oriented ideology, is felt as culturally different from the basically socialist, collective, solidarity-oriented ideology that was dominant for decades in Serbia and ex-Yugoslavia. The new ideological and economic shift is manifested both in language and in social and economic relationships.

5. DISCUSSION AND SUMMARY

5.1. As an overview of six analysed phraseological anglicisms, the main comparative findings are presented in Table 2. They are the results of the analysis performed along the analytical and descriptive parameters indicated in Section 3.2.

Table 2. Analysed features of phraseological anglicisms

Phraseological anglicism						
	<i>Must-have</i>	<i>All-inclusive</i>	<i>Doing business lista</i>	<i>Stakleni plafon</i> [glass ceiling]	<i>X nije moja šolja čaja</i> [not my cup of tea]	<i>Nema besplatnog ručka</i> [there's no such thing as free lunch]
General type	Compound	Compound	Compound	Compound	Idiom	Proverb/Saying
Type of borrowing	Direct (or Adapted)	Direct (or Adapted)	Hybrid	Translated	Translated	Translated
Syntactic characteristics	Fixed, or possible various collocations	Fixed	Fixed	Fixed	Possible minor variations	Possible minor variations
Genre/register topic restricted	yes	yes	yes	yes	no	partly
Cultural borrowing	yes	no	no	yes	yes	yes

5.2. A detailed analysis of several phraseological anglicisms in Serbian, belonging to different structural types, has led to several important observations and conclusions, despite a limited number of analysed examples.

- 1) Regarding the possible correlation between the structural type of the PhA and the type of borrowing, it could be concluded that there are some tendencies:
 - Longer ones (idioms, sayings in the form of a sentence or sentence fragment) are translated, rather than adapted. They allow small grammatical and even lexical variations, so they are borrowed as semi-fixed collocations, rather than fixed items (*nije moja šolja čaja*, *nema besplatnog ručka*).
 - Compounds in the form of a simple NP (Adj+N) are also easily translated (*stakleni plafon*).
 - Compounds with a more complex inner structure, especially containing verbs, functioning as adjectives, are often borrowed as unadapted (raw) or only slightly orthographically adapted, as their translation can be long and often cumbersome in Serbian (*must have*, *all inclusive*).
 - Compounds allow hybrid collocations and collocations, with native nouns mostly (*doing business lista*, *must have proizvod*).

- 2) Writing often indicates ‘foreignness’
 - It is most obvious with direct, non-adapted borrowings.
 - It is also possible to use inverted commas, less often italics, bold or unusual capitalization in Serbian.
 - Translation is sometimes offered for raw PhAs, and the explanation for the translated ones, as metalinguistic comments.
- 3) Regarding the issues of the medium, register and genre, it can be noticed that the PhAs thrive in mass media and social media. Direct ones are more frequent in informal media and registers (tweets, web comments, ads), while the translated ones are more present in mass media of relatively non-trivial orientation.
- 4) Lexicographic treatment of the PhAs in Serbian and English-Serbian dictionaries is almost non-existent. There is hardly any mention¹³ and neither the raw ones nor the translated ones are included in English-Serbian specialized dictionaries (GERZIĆ 1994; MILOSAVLJEVIĆ 2007; KOVAČEVIĆ 2010). The translated ones are not present in Serbian phraseological dictionaries (OTAŠEVIĆ 2012), which indicates they are foreign, still not felt as part of Serbian phraseology.
- 5) The relationship between the PhAs and the native Serbian equivalents is such that it cannot be considered a rivalry, when the borrowing may oust out the native lexical item. Actually, there are hardly any Serbian equivalents, except for some direct (raw) ones. Even then Serbian versions are felt as too cumbersome to be syntactically and stylistically used as broadly as the (direct) PhAs. Translated PhAs indicate that this is a case not only of linguistic but also of cultural borrowing.

6. CONCLUDING REMARKS. Moving beyond the analysed PhAs, and viewing these particular cases in the light of pragmatic borrowing in general and the understudied area of phraseological borrowing, there are two possible generalizations:

- 1) PhAs are mostly cases of both linguistic and cultural borrowing, even if the source culture is not straightforwardly Angloamerican but international.¹⁴
- 2) Pragmatic and sociolinguistic aspects of PhAs are similar to those of other pragmatic borrowings. In most cases they may serve as indexing devices, to mark users as ‘cool’, ‘in’, urban, cosmopolitan, and aware of modern trends in economy and society, even when some PhAs may be strictly terminological (as is the case with *all inclusive*, *doing business lista*, *stakleni plafon*).

Finally, placing Serbian data into the context of research on phraseological borrowing in other languages, it can be said that Serbian data confirm the findings for other languages (FIEDLER 2014; 2017; MARTI SOLANO 2012). There may indeed be general tendencies in phraseological borrowing regarding structural types and types of borrowing, and the cultural influence in various European languages, ‘anglobalization’. Borrowed phraseological items often introduce novel language

¹³ One notable exception is *SRNA* (PRČIĆ et al. 2021), which lists *masthev* and *olinkluziv* as the correct adaptations of *must-have* and *all inclusive*.

¹⁴ A piece of evidence to support this claim comes from MIŠIĆ ILIĆ 2017. She examined calqued discourse formulas in Serbian and in particular those in public service written communication. They are the prime example of functional stability in pragmatic transfer as they are used either instead of the native ones or to fill a discourse void where Serbian previously had no discourse formulas.

content, but also serve as vehicles through which novel communication and cultural patterns/behavior/policies from the Angloamerican globalizing culture get adopted in a social environment.

To borrow from the title of the seminal volume *The Anglicization of European Lexis* (FURIASSI et al. 2012), it can be claimed that there is also the anglicization of European (and not only European) phraseology. Although the quantitative impact of this phenomenon seems low in terms of the range and frequency of borrowed phrasemes, their influence in the RL goes beyond lexicology, and is often an indication of the substantial influence of Angloamerican cultural models. Therefore, the topic is worth further study as more attention should be given to borrowed phraseology, in particular in cross-linguistic studies, and including the pragmatic and socio-cultural perspective.

SOURCES

E-corpora

Corpus of Contemporary Serbian <<http://korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>>
Serbian Web Corpus <https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=srwac>
Serbian Tweet Corpus <https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=tweet_sr>

Monolingual English e-dictionaries

Cambridge Dictionary <https://dictionary.cambridge.org/>
Collins English Dictionary <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
Macmillan Dictionary <https://www.macmillandictionary.com/>
Merriam-Webster Dictionary <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english>
Oxford English Dictionary <https://www.oed.com/>
The Free Dictionary <https://www.thefreedictionary.com/>
The Idioms <https://www.theidioms.com/>
Dictionary of English Idioms and Phrases <https://www.usingenglish.com/reference/idioms/>

REFERENCES

- ANDERSEN, Gisle. Pragmatic Borrowing. *Journal of Pragmatics* 67 (2014): 17–33.
- ANDERSEN, Gisle, Cristiano FURIASSI, Biljana MIŠIĆ ILIĆ. The Pragmatic Turn in Studies of Linguistic Borrowing: Introduction to Special Issue on Pragmatic Borrowing. *Journal of Pragmatics* 113 (2017): 71–76.
- ANDERSEN, Gisle. Three Cases of Phraseological Borrowing: A Comparative Study of *As if*, *Oh wait* and the *ever* Construction in the Scandinavian Languages. *Ampersand* 7 (2020): 100062, s. 1–9.
- FIEDLER, Sabine. *Gläserne Decke und Elefant im Raum – Phraseologische Anglizismen im Deutschen*. Berlin: Logos, 2014.
- FIEDLER, Sabine. Phraseological Borrowing from English into German: Cultural and Pragmatic Implications. *Journal of Pragmatics* 113 (2017): 89–102.
- FISCHER ROSWITHA, Hanna PUŁACZEWSKA (eds.). *Anglicisms in Europe: Linguistic Diversity in a Global Context*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2008.
- FURIASSI, Cristiano. Pragmatic Borrowing: Phraseological Anglicisms in Italian. Cecilia Boggio, Alessandra Molino (eds.). *English in Italy: Linguistic, Educational and Professional Challenges*. Milano: Franco Angeli, 2017, 38–60.
- FURIASSI, Cristiano. Macaroni English Goes Pragmatic: False Phraseological Anglicisms in Italian as Illocutionary Acts. *Journal of Pragmatics* 133 (2018): 109–122.

- FURIASSI, Cristiano, Virginia PULCINI, Felix RODRÍGUEZ GONZÁLEZ (eds). *The Anglicization of European Lexis*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 2012.
- FURIASSI, Cristiano, Henrik GOTTLIEB. *Pseudo-English. Studies on False Anglicisms in Europe*. Berlin: De Gruyter Mouton, 2015.
- GERZIĆ, Borivoj. *Englesko-srpski rečnik fraza i idioma*. Beograd: Orbis, 1994.
- GÖRLACH, Manfred. *A Dictionary of European Anglicisms: A Usage Dictionary of Anglicisms in Sixteen European Languages*. Oxford: OUP, 2001.
- GRANGER, Sylviane, Magali PAQUOT. Disentangling the Phraseological Web. Sylviane Granger, Fanny Meunier. *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 2008, 27–50.
- KOVAČEVIĆ, Živorad. *Frazeološki rečnik: englesko-srpski*. Beograd: Građevinska knjiga, 2010.
- LEVINSON, Steven. *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicatures*. Cambridge, Mass: The MIT Press, 2000.
- MARTI SOLANO, Ramon. Multi-word Loan Translations and Semantic Borrowings in French Journalistic Discourse. Cristiano Furiassi, Virginia Pulcini, Félix Rodríguez González (eds.). *The Anglicization of European Lexis*. Amsterdam: John Benjamins, 2012, 199–215.
- MILIĆ, Mira. *Anglicizmi kao sinonimi u srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2013. <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2013/978-86-6065-166-4>
- MILOSAVLJEVIĆ, Boško. *Englesko-srpski frazeološki rečnik*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2007.
- MIŠIĆ ILIĆ, Biljana. Pragmatic Borrowing from English into Serbian: Linguistic and Sociocultural Aspects. *Journal of Pragmatics* 113 (2017): 103–115.
- MIŠIĆ ILIĆ, Biljana. Fenomen jezičkog pozajmljivanja iz teorijske pragmatičke perspective. Vesna Lopičić, Biljana Mišić Ilić (eds.). *Jezik, književnost, teorija*. Niš: Filozofski fakultet, 2019, 67–80.
- MIŠIĆ ILIĆ, Biljana. Playful *Pleas(E)*: Formal and Functional Adaptations of English *Please* in Serbian. Magdalena Szczyrbak, Anna Tereszkiwicz (eds.). *Languages in Contact and Contrast. A Festschrift for Professor Elżbieta Mańczak-Wohlfeld on the Occasion of her 70th Birthday*. Krakow: Jagiellonian University Press, 2020a, 277–293.
- MIŠIĆ ILIĆ Biljana. *WTF is this? Formalne i funkcionalne karakteristike anglicizma fuck u srpskom*. Tatjana Trajković, Nadežda Jović (eds.). *Na temeljima narodnih govora – Zbornik radova posvećen prof. dr Jordani Marković*, Niš: Filozofski fakultet, 2020b, 429–446.
- MIŠIĆ ILIĆ, Biljana. On Some Socio-Pragmatic Dimensions of Borrowing from English into Serbian. *Nasleđe* 48 (2021a): 133–150.
- MIŠIĆ ILIĆ, Biljana. *Sorry Doesn't Seem to Be the Hardest Word: Pragmatic Adaptation of English Sorry in Serbian*. *Nasleđe* 50 (2021b): 323–339.
- MIŠIĆ ILIĆ, Biljana, Vesna, LOPICIC. Pragmatički anglicizmi u srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 54/1 (2011): 261–73.
- OED: *Oxford English Serbian Student's Dictionary*. Oxford: OUP, 2015.
- ONYSKO, Alexander, Esme WINTER-FROEMEL. Necessary Loans – Luxury Loans? Exploring the Pragmatic Dimension of Borrowing. *Journal of Pragmatics* 43/6 (2011): 1550–1567.
- OTAŠEVIĆ, Đorđe. *Frazeološki rečnik srpskog jezika*. Novi Sad: Prometej, 2012.
- PANIĆ KAVGIĆ, Olga. *Koliko razumemo nove anglicizme*. Novi Sad: Zmaj, 2006.
- PETERSON, Elisabeth, Kristy BEERS FÄGERSTEN. Introduction to the Special Issue: Linguistic and Pragmatic Outcomes of Contact with English. *Journal of Pragmatics* 133 (2018): 105–108.
- PRČIĆ, Tvrtko. *Engleski u srpskom*. 3rd, e-edition. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2019. <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-512-9>>
- PRČIĆ, Tvrtko. Building Contact Linguistic Competence Related to English as *the* Nativized Foreign Language. *System* 42 (2014): 143–154.
- PRČIĆ, Tvrtko, Jasmina DRAŽIĆ, Mira MILIĆ, Milan AJDŽANOVIĆ, Sonja FILIPOVIĆ KOVAČEVIĆ, Olga PANIĆ KAVGIĆ, Strahinja STEPANOV. *Srpski rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2021.
- STEFANOWITSCH, Anatol, Stefan Th. GRIES. Collostructions: Investigating the Interaction Between Words and Constructions. *International Journal of Corpus Linguistics* 8/2 (2003): 209–43.
- VASIĆ, Vera, Tvrtko PRČIĆ, Gordana NEJGEBAUER. *Du you speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. 3rd e-edition. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2018. <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-451-1>

Биљана Мишић Илић

НИЈЕ МОЈА ШОЉА ЧАЈА ИЛИ *MUST HAVE*:
ПОЗАЈМЉИВАЊЕ ФРАЗЕМА ИЗ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА У СРПСКИ

Резиме

Упркос богатој литератури о језичком позајмљивању из енглеског у друге језике, позајмљивање на нивоу фразеологије чини се да није довољно испитано. У намери да се ова тема детаљније испита у односу на српски, у овом корпусном истраживању анализирано је шест фразама позајмљених из енглеског у српски, које се срећу у усменој и писаној комуникацији и у медијима. Фраземе *must have*, *all inclusive*, *doing business лисџа*, *сџаклени џлафон*, *нема бесџлајној ручка* и *није моја шоља чаја* издвојене су из три е-речника савременог писаног српског језика, као и из личног корпуса контекстуализованих примера из онлајн штампе и других онлајн извора и, у мањој мери, штампаних извора. На основу теоријског и методолошког оквира за проучавање фразеолошких англицизама и прагматичког приступа проучавању језичког позајмљивања (FURIASSI – PULCINI – RODRÍGUEZ GONZÁLEZ 2012; FIEDLER 2014; 2017; ANDERSEN – FURIASSI – MIŠIĆ ILIĆ 2017; FURIASSI 2018), у раду су обрађени формални и функционални аспекти анализираних фразама. По структури, ове фраземе припадају различитим морфосинтаксичким типовима, а по типу адаптације могу бити директни (неадаптирани), ортографски адаптирани, хибридни или индиректни (преведени, калкови). Из прагматичке перспективе, квалитативна анализа обухвата разматрање жанра, регистра, као и дискурсни, културни и друштвени контекст који може бити релевантан за употребу и разумевање ових фразама у српском.

University of Niš
Faculty of Philosophy
Department of English
Ćirila i Metodija 2, 18105 Niš, Serbia
bmisicilic@gmail.com

Јелена Ковачевић

МОРФОЛОШКА АДАПТАЦИЈА ПОЗАЈМЉЕНИЦА ИЗ ЈАПАНСКОГ ЈЕЗИКА У СРПСКОМ

У раду се описују и класификују морфолошке особености позајмљеница из јапанског у српском и дефинишу специфичности нипонизама као лексичког слоја. Анализа је рађена по угледу на приступе класификацији англицизама према степену асимилације у српском језику. Као основни модел коришћена је Скала степена асимилираности англицизама, коју је предложио Прћић (Прћић 2004; 2005), а укључени су и комплементарни приступи неколико истраживача и нормативних граматичара у циљу потпунијег морфолошког приказа. Три основна концепта из Скале – асимилираност, делимична асимилираност и неасимилираност, проширени су и прилагођени морфолошкој анализи.

Кључне речи: јапанске позајмљенице, српски језик, морфолошка адаптација, англицизам, лексички слој.

In this paper, the morphological characteristics of Japanese loanwords in Serbian are described and classified, and the specificities of Nipponisms as a lexical layer are defined. The analysis was done according to the approach which classifies Anglicisms in relation to the degree of their assimilation into Serbian. As a basic model, the Scale of the Anglicism Assimilation was used, as proposed by Prčić (2004; 2005), and complementary approaches by several researchers and normative grammarians are included in order to obtain a more complete morphological overview. Three basic concepts from the Scale – assimilation, partial assimilation, and non-assimilation – are expanded and adapted to the morphological analysis.

Key words: Japanese loanwords, Serbian language, morphological adaptation, Anglicism, lexical layer.

1. Увод. Позајмљивање из јапанског у српски спада у посредно позајмљивање, са енглеским као доминантним језиком посредником и писаном речју као медијумом. „Јапанска имена долазе нам готово увек у енгл. транскрипцији” (КЛАЈН 2004⁶, с.в. „јапанска имена”), хепберновским системом као најраспрострањенијим (МАРКОВИЋ 2018: 194). Циљ овога рада је опис морфолошких карактеристика позајмљеница из јапанског језика, и то употребом моделâ анализе морфолошких особености англицизама у српском, као далеко богатијег и изученијег лексичког слоја са већ устаљеним моделима адаптације. За утврђивање степена одомаћености позајмљенице користе се појмови супституције и импортације (HAUGEN 1964²), које је додатно разradio Филиповић при анализи англицизама у хрватском језику (ФИЛІРОВИЋ 1967; 1986; 1989; 1990), а применићемо и општу класификацију позајмљенице на неасимилиране и асимилиране, у другом случају са две поткатоорије: потпуно и делимично одомаћене позајмљенице, коју је дао Клајн (КЛАЈН 1971: 99).

Уз помоћ модификоване Филиповићеве схеме посредног уноса англицизама у хрватски (ФИЛІРОВИЋ 1986: 50), процес посредног позајмљивања (PP) из јапанског (J_d) у српски (J_p) може се приказати на следећи начин:

$$PP = J_d \longrightarrow P \left[\begin{array}{c} J_e \\ \text{(transliteracija)} \\ MM \end{array} \right] \longrightarrow J_p \text{ (transliterat)}$$

Иако посредници могу бити и сам енглески језик (J_e у горе приказаној схеми) и разни типови масовних медија, социјалних мрежа и интернет (ММ), мора се нагласити да до самог контакта, као што ће касније бити приказано, долази у највећем броју случајева путем писане речи, односно путем енглеске транслитерације јапанског модела. Такав транслитерат затим добија свој коначни облик у складу са препорукама из *Правоиуса* (уп. *Правоиус*: 198-200). Писани облик јапанских позајмљеница се узима као пресупонирана вредност. Нипонизам у српском ћемо дефинисати као реч јапанског порекла, која у српски улази углавном путем писане речи, и то најчешће преко енглеског као језика посредника, али је карактерише интегритет форме и семантичког садржаја преузетог из језика извора, те се према језичком осећају говорника српског језика таква реч осећа као јапанска (в. т. 3).

Т. Прћић (2004; 2005) разматра садржинску и обличку адаптацију англицизама, уводећи поделу на потпуно одомаћене, делимично одомаћене и неодомаћене англицизме. Разлике у нивоима адаптације између ових категорија систематично приказује у табели „Скала одомаћености англицизама у српском језику” (Прћић 2004: 126), од које ће у раду бити употребљен само део који се односи на граматику и творбу.

Табела 1: „Скала одомаћености англицизама у српском језику” (Прћић 2004: 126)¹

употреба	значење	писање	изговор	граматика	творба	
+	+	+	+	+	+	ДОМАЋЕ РЕЧИ
+	+	+	+	+	+	ПОТПУНО ОДОМАЋЕНИ
+	+	±	±	±	±	ДЕЛИМИЧНО ОДОМАЋЕНИ ↑
±	±	-	-	-	-	НЕОДОМАЋЕНИ ↓

Прћић дефинише ознаке као ‘+’ ‘адаптација завршена’, ‘±’ ‘адаптација у току’, и ‘-’ ‘адаптација није ни започета’ (Прћић 2004: 125), али их не примењује у анализи свих појединачних морфолошких карактеристика, будући да је његов приступ прагматички, а не морфолошки. Наша анализа иде корак даље, примењујући ове параметре на појединачне нипонизме и групе нипонизама са сличним обележјима. Стога, при анализи смо употребили комплексније параметре по угледу на ове (в. т. 5), а ознаке користимо у значењу присуства или одсуства одређеног граматичког обележја или творбеног суфикса. С тим да ће, ако одређено обележје, граматичка категорија или гласовна промена није доследно присутна ни код етимолошки српских речи (нпр. одсуство сибиларизације), нипонизам са таквом карактеристиком бити обележен са ‘+’.

¹ Пошто је наш приступ анализи морфолошки, разматране су само две последње, у Табели 1 осенчене (Ј.К.) категорије.

Очекујемо да ће анализа показати да су позајмљенице из јапанског претежно морфемске импортације без супституције (SONODA 1982: 195) и тиме потврдити универзалију веће фреквентности позајмљивања морфолошки једноставнијих јединица од оних структурно комплекснијих (CLYNE 2005) и приказати супстантив као доминантну категорију при адаптацији.

Полазна тачка у нашој анализи, тј. модел, јесте енглеска транслитерација јапанске изворне речи.

2. АНАЛИЗИРАНИ КОРПУС. Речи јапанског порекла из четири речника (ВРС – Велики речник *сѝраних речи и израза*, РМС – Речник *срѝској језика*, ЛСР – Лексикон *сѝраних речи и израза* и РСХ – Речник *срѝскохрвајѝској књижевнoј језика*) узете су као основа корпуса, који је затим допуњен и из извора са интернета. Такође, у сврху илустрације изговора нипонизама у енглеском као језику посреднику наспрам нипонизма у српском, коришћени су енглеско-енглески речници (OED – *Oxford English Dictionary* као основни извор, CED – *Collins Online Unabridged English Dictionary* и M-W – *Merriam Webster's Unabridged Dictionary* као допунски), према којима је дата фонемска транскрипција јапанске речи усвојене у енглеском, у раду графички представљена латиницом, док је јапански извор дат курзивом.

У корпус² су укључене речи јапанског порекла које су у употреби у свим стиловима стандардног српског језика, термини у општој употреби, као и новије позајмљенице из поп-културе. Корпус садржи 102 леме, дате у Регистру речи на крају рада, а укључује 4 дублетна облика (дата у оквиру леме: *бонсаи/бонсај*; *џију-џицу/џу-џицу*; *џудока/џудок* и, условно, *камиказе/камиказа*) и 15 изведеница (датих као засебне одреднице: *џејџин*, *караѝисѝ(а)*, *ниѝофил*, *ниѝофоб*, *самурајски*, *сојин*, *ѝајкунсѝво*, *џудаѝ*, *џудаѝки*, *џудисѝа*, *џудисѝички*, *џинѝоизам*, *џинѝоисѝ(а)*, *џинѝоисѝички*, *џоѝунаѝ*), уз додатне 3 (дате у оквиру леме, јер се од одреднице разликују само према ознаци за женски род: *караѝисѝикиња*, *џудаѝица*, *џудисѝикиња*). Код изведеница се поставља питање шта сматрати домаћим твореницама, а шта изведеним англицизмима (*џинѝоизам*, *џинѝоисѝ(а)*, *џинѝоисѝички*, *џоѝунаѝ* се могу наћи у енглеско-енглеским речницима, в. Регистар речи). Такође, питање је и како третирати речи усвојене преко других језика, а порекло имају у јапанском (као што су **ѝинко* и **соја*); оне су у Регистру речи обележене астериском. Стога ћемо дефиницију нипонизма дати у Уводу детаљније допунити у следећој тачки.

Позајмљенице се могу тематски груписати на следећи начин: а) појмови који означавају одећу, храну и намештај (31 од укупно 96³ речи); б) културолошки појмови (23); в) именице са значењем носиоца занимања или звања (17); г) појмови из спорта (10); д) географски и природњачки појмови (9); љ) појмови из поп-културе (6).

3. ДЕФИНИЦИЈА НИПОНИЗМА. У дефиницијама нипонизма се инсистира на пореклу речи и свести о њеном значењу и начинима употребе код говорника

² Категорија скривеног англицизма (Prčić 2004) или примери „синтагматско-контекстуалног превођења” (ФЕКЕТЕ и др. 2005: 205-206) нису укључени у грађу.

³ Шест изведених придева је изостављено из тематске класификације.

језика примаоца као критеријумима за њихову класификацију у дату категорију (ОТАКЕ PINE 2010: 18-19). Како се јапанске речи пишу идеограмима, нипонизми могу да буду фонемски, семантички, или чак графички, ако два језика у контакту деле идеографско писмо, као што је то био случај са јапанско-кинеским контактом (HALLING 2014: 5). Фонемски нипонизми подразумевају да се посуђују форма и значење, с тим да се форма прилагођава фонемском инвентару језика примаоца, а значење може претрпети промене. Етимолошки, јапанске речи могу представљати некадашње позајмљенице из кинеског, као *џинко* од нлат. *ginkgo*, преко јап. *ginkgo* наспрам кин. *yínxìng*. У српском језику постоји додатна потешкоћа, јер се многи нипонизми сматрају англицизмима, због енглеског као језика посредника. Успоставићемо основне критеријуме за дефинисање разлике између англицизама јапанског порекла и нипонизама: а) када су две речи претрпеле структурне (формалне) промене под утицајем језика посредника и измењене ушле у српски језик, те се веза са језиком извором више не осећа, такве речи не сматрамо нипонизмима без обзира на њихово јапанско порекло (**џинко*, **соја*); б) када две изведене речи имају заједничке суфиксе, који су у српском страног порекла (енг. *Shintoism/џинџиоизам*, енг. *judoist/џудист(а)*), али је напоредо са изведеницама у употреби мотивна реч јапанског порекла (*џинџио*, *џуго*), сматрамо да оваква реч има двојни статус – формално представља англицизам, али се доживљава као појам који је дошао из јапанске културе; в) сложенице, бленде и фрагментне скраћенице настале од јапанских, или јапанских и енглеских творбених елемената (*етоџи*⁴, *караоке*), са препознатљивом јапанском структуром од три или четири слога сматраћемо нипонизмима (ВРС *караоке* означава као позајмљеницу из јапанског), г) формално фрагментну скраћеницу *џокемон*⁵ (за термин в. Клајн 2002) значићемо као нипонизам узимајући језичко знање говорника као критеријум, иако је она творена искључиво енглеским елементима и спада у категорију псеудоанглицизама у јапанском; д) насупротив томе, речи *џискмен* и *вокмен*⁶ значићемо као англицизме, управо зато што ова два псеудоанглицизма творена у Јапану немају конотацију јапанског и представљају сложенице са два енглеска члана сачувана у потпуности (VASIĆ и др. 2001, означава их као англицизме и то, исправно, као „фабричке називе”); затим, љ) најкомплекснија група речи јапанског порекла за овакву класификацију су речи *микаго*, *но-драма*, *рикша*, *џајкун*, *џију-џицу*⁷ и *џоџунаџи*, које речници обележавају као речи дошле из енглеског (са јапанским пореклом), услед делом промењене форме или значења. Унос новог семантичког садржаја и разних видова промена значења у језику посреднику (LOVEDAY 1986: 27, SCHERLING 2012: 113-114, KIMURA 2004²: 10-58), као код *џајкун*,

⁴ Популарна етимологија да је јап. *етоџи* лексички калк наспрам енг. *emoticon* је погрешна. Сложеница је творена од јап. *e* ‘слика’ и *тоџи* ‘слово’.

⁵ *Покемон* и *караоке* спадају у категорију псеудоанглицизама у јапанском, тзв. „домаћих творевина” („native creations”, WINFORD 2003): *pockett monsutaa* (< енг. *pocket + monster*, ‘цепно чудовиште’) и јап. *kara* ‘празно’ и *оке*, скраћено од англицизма *ookesutōra* (< енг. *orchestra*, ‘оркестар’).

⁶ Нису укључени у корпус.

⁷ *џију-џицу* и *џу-џицу* као дублетни облици у српском условљени су енглеским, и одређеним историјским околностима.

од енг. *tycoon*, у значењу богатог и утицајног бизнисмена, наспрам јап. *taikun*, архаичне титуле за ословљавање шогуна (NAKAMURA и др. 2004) утиче на то да се овакве речи сматрају англицизмима. Са друге стране, ако у разматрање укључимо језички осећај, „услед лексичких и семантичких асоцијација” (KLAJN 1971: 102), говорника српског, *микадо*, *џију--џицу* и *рикша* се никако не би могли сматрати англицизмима и изоставити из Регистра речи. При „културном позајмљивању”, као што је случај са јапанско-српским посредним контактом преко енглеског, унос новог језичког материјала „ће се ограничити на оне категорије које могу да обележе конкретне културне доприносе нације-даваоца [...]” (KLAJN 1971: 105). Напослетку, изнећемо непроблематичну групу нипонизама, е) *икебана*, *кимоно*, *самурај*, *сумо*, итд., чији статус нипонизма не може да се оспори услед (скоро) непромењене форме и семантичког садржаја, те очуваних културних асоцијација.

4. ЕНГЛЕСКИ ТРАНСЛИТЕРАТ КАО МОДЕЛ. Транскрипција подразумева бележење страних речи домаћим алфабетом у циљу доследног преноса изговора речи у зависности од реализације фонема у одређеном положају, док транслитерација преноси графију једног језика користећи графијски систем другог језика (SUBOTIĆ и др. 2012: 25). Што се графије тиче, два јапанска неидеографска писма се сматрају фоносилабичким проседеом. Као у многим другим језицима, и код преузимања нипонизама у српском, изговор се управља према графији.

Посебна пажња при разматрању адаптације модела посвећује се двојности контакта, јапанско-енглеског као првог, а затим енглеско-српског. У преносу јапанског извора преко енглеског транслитерата као модела у српски може доћи до одступања у фонолошком облику. Као што се из Регистра речи види, може постојати разлика између графичке форме нипонизма у енглеском и транслитерације саме јапанске речи, као код енг. *jiujitsu*, *jujitsu* наспрам јап. *jūjutsu*. Писани облик енглеског нипонизма не бележи јапанске дужине вокала, док латинична транслитерација јапанског модела то чини. Стога ћемо у раду, а и у Регистру речи, разликовати енглески облик речи, као нипонизам у енглеском преузет из речника (OED, CED и M-W) и латиничну транслитерацију изворне јапанске речи као две засебне категорије.

Фонолошки лик нипонизма у енглеском (в. наводе у косим заградама у Регистру речи) не утиче на форму и изговор нипонизма у српском, који је ближи јапанском оригиналу због сличног петовокалског система (*edamame*, енг. *edamame* /ˈɛdəˈmɑːmeɪ/, јап. *edamame*), с тим да ни српски, услед постојеће прескрипције, не бележи вокалске дужине (в. *Правопис*: 198, 200). Јапански језик има категорију вокалске дужине и удвојених сугласника по систему тзв. мора – њ, фонолошких јединица које могу бити мање од слога (КУВОЗОНО 1989), или, једноставније речено, једнаке тзв. кратком слогу, рачунајући удвојене сугласнике и назално *n* као кратак слог (ЈАМАСАКИ ВУКЕЛИЋ 2014: 215-217). Међутим, мора као вокалска дужина се у реплици губи (петоморачно *a-i-ki-do-o* се редукује у *aikugo*). Од консонаната, у финалном положају у јапанском може стајати једино назал *-n* и то правило о дистрибуцији фонема се поштује и у нипонизмима у енглеском.

Када су консонати у питању, енглески нипонизми прате Хепбернову транслитерацију и преносе удвојене сугласнике, геминацију, док се она у српском језику по правилу изоставља, енг. *seppuku* наспрам срп. *сејуку* (*Правопис*: 200).

У примерима као *џејџа*, реч је у јапанском састављена из две морфеме: *gei* ('вештина') и *sha* (у значењу *nomina agentis*), а овакве комбинације два или више идеограма спадају у сложенице у јапанском, тзв. кинеско-јапанске сложенице (KAGEYAMA 1982, 1993, 1999; TSUJIMURA 2007: 139). Међутим, као енглески транслитерат (*geisha*), који је модел за српски нипонизам, ова реч је проста. Сложеница *комбуха* одступа од енглеског изговора *kombucha* (/kɒm'bu:tʃə/) и јап. *konbu cha*.

Правопис прописује -j иза вокала на крају речи ради лакше деклинације и извођења: *бонсај* (енг. *bonsai*), *самурај* (енг. *samurai*), *џејџа* (енг. *geisha*); док *бонсаи* и *кои* (енг. *koi*, јап. *nishikigoi*) не поштују то правило.

При формирању основног облика транслитерацијом, у *Правопису* су као еквиваленти предложени *и* и *ч* уместо јап. изговору ближих *ђ* (*j*) и *ћ* (*ch*). Може се наићи на одступања која указују на приближавање изворном, јапанском моделу (*Канџи*, као наслов књиге). У корист напуштања модела енглеске транслитерације код /h/ и /h/, као и о неодговарајућим транскрипцијским правилима из *Правописа* када се енглески лик јапанске речи уводи у српски језик, говори и З. Прџат (2016). Долази и до грешака при преузимању речи путем руске транскрипције, које резултују медијалним /-j-/ уместо /-и-/ (МАРКОВИЋ 2018).

Транслитерација енглеског модела нипонизма у српском се одвија поприлично правилно по успостављеним приближним еквивалентима када се ради о разликама у фонемском инвентару, са одређеним ограничењима до којих долази услед прескрипција из *Правописа* (2015).

Број јапанских позајмљеница у енглеском се повећао са 60 у првом издању ОЕД на 400 у издању из 1989. године, што се објашњава већим интересовањем за јапанску културу због тадашњег економског раста Јапана (HAYAKAWA 2003: 79), а то се одrazilo и на пораст броја нипонизма у српском.

5. Морфолошки аспект одомаћености јапанских позајмљеница. У овој тачки ћемо од поменуте Прџићеве Скале одомаћености англицизама (в. т. 1) на јапанске позајмљенице применити параметре који се односе на граматiku и творбу. Да би се унапред разграничила формална (обличка) адаптација и деривација (КЛАЈН 1971: 151), а у циљу постављања ригорознијег апарата анализе, у оквиру *џрамајичких* карактеристика разматраће се: деклинација, категорија рода и грађење множине; а у оквиру *џворбених*: грађење придева на -ин, -ов, грађење придева на -ски и творба изведеница. Користићемо следеће скраћенице: 'д' = деклинација и 'мн' = множина, 'п1' = придеви на -ин, -ов; 'п2' = придеви на -ски; 'и' = изведенице. Ознака '-' иза параметра обележава недостатак карактеристике, а астериск (*) испред параметра означава да прескрипција надјачава граматичко правило за дату категорију речи.

Корпус нипонизмама из Регистра речи ће бити подвргнут анализи у целиности, с тим да су код речничких примера граматичка обележја и припадајуће

изведенице већ обележени за дату одредницу, а код неречничких се такви облици морају пресупонирати, ако су могући. Речнички примери ће увек бити наведени прво, као потврђени. Ознаке из Увода ћемо користити са следећим значењем: ‘+’ за присуство обележја или поштовање правила; ‘±’ за недоследно присуство обележја у датој категорији, или недоследно поштовање правила; ‘-’ за одсуство обележја, или оглушавање о правило; опет ‘+’ ако одређено обележје није присутно ни код етимолошки српских речи исте категорије и ‘+’ ако постоји граматикализовано одступање од правила прописано за речи страног порекла.

5.1. ДЕКЛИНАЦИЈА. У овој тачки ће бити анализирани речнички и неречнички примери из корпуса, у складу са деклинацијом којој припадају, или финалним вокалом или консонантом у случају индеклинбилних речи.

5.1.1. ПРВА ДЕКЛИНАЦИЈА. По првој деклинацији (првој именичкој врсти) мењају се именице мушког рода са финалним консонантом, именице мушког и средњег рода на *-o* и *-e* и речи страног порекла на *-o*, *-y*, *-e* и *-u*, које могу задржати вокал као део основе.

5.1.1.1. НИПОНИЗМИ СА ФИНАЛНИМ КОНСОНАНТОМ. Нипонизми са финалним консонантом [-ø] уклапају се у наш деклинациони систем без уочених неправилности и, на основу модификоване Прћићеве систематизације, обележићемо их као „граматика: +, д”. Речнички пример: *бонсај-ø*, *зен-ø*, *каузен-ø*, *самурај-ø*, *сенсеј-ø*, *фуџион-ø* и *џудок-ø* (настао редукцијом финалног вокала у секундарној адаптацији од *џудока*), *џоџун-ø*; и неречнички примери: *џокемон-ø*, *рамен-ø*, *удон-ø*, *џамисен-ø* и *џурикен-ø*.

5.1.1.2. НИПОНИЗМИ СА ФИНАЛНИМ /o/ и /y/. За приказ деклинацијских облика именица јапанског порекла на *-o* и *-y*, узети су генитивни облици само ако су цитирани у речницима, а таквих је било укупно седам примера. Примери задржавања номинативног облика на *-o* кроз деклинацију су: *џудоа* (РМС) и *џинџоа* (2 примера од укупно 7, граматика: +, *д). *Аикида*, *буџида*, *кенда*, *кимона*, *сума* (5/7), *џуда* (ВРС), имају деклинацију именица мушког рода на *-o* у српском језику (граматика: +, д). Правило је да именице страног порекла са крајњим дугим вокалом, који потиче из наглашеног вокала у изворном облику (КЛАЈН 2005: 53), задржавају пуни номинативни облик кроз падеже. Осим код *кимоно*, у осталим примерима вокал *-o* је изворно дуг, [V:], али то енглески транслитерат као модел не бележи. Сличан смер адаптације показује финално /y/: *нинџуџуа* (1 пример од укупно 4 задржава пун номинативни облик кроз падеже, граматика: +, *д), док *нунчака*, *џију-џиџа*, *џукен-џуџа* деклинирају финално *-y* (3/4) (граматика: +, д). Речнички примери су показали јачу тенденцију промене финалног /o/ и /y/, с тим да су *џудоа*, *џинџоа* и *нинџуџуа* примери задржавања финалног вокала. С обзиром на наведену граматичку прескрипцију за стране основе са *-o*, *-y*, све примере из ове категорије ћемо закључно категорисати као „граматика: +, д”). У дату категорију би спадали и: *коџо*, *микадо*, *мисо*; *бунраку*, *фуџу*, *хаику*, *судоку* и *џиџу*, али недостаје облик генитива у речницима за ове одреднице. Може се приметити да би очување вокала у основи у већини примера, нарочито двосложних, било прихватљиво са становишта очувања значења.

5.1.1.3. Нипонизми са финалним /e/. Код позајмљеница на -e, вокал је изворно кратак и задржава се као део основе. Речнички примери су: *камиказеа*, *караџеа* (2/2); а за неречничке примери се могу пресупонирати облици: *анимеа*, *сакеа*, *џиџџакеа*, *караокеа*. С обзиром на то да се ради о страниој основи на -e (в. т. 5.1.1.2), обележићемо их као (граматика: +, д).

5.1.1.4. Нипонизми са финалним /и/. Кад је крајње /и/ у питању, јапанске позајмљенице лако прате правило о задржавању вокала и додавању хијатског -ј- између основе и падежних наставака: *сумоџорија*, *харакирија*, *кабукија*, *ориџамија*, *реикија*, *џинџекија*; и неречнички примери: *бонсаија*, *коија* итд. (граматика: +). *Етоји* је ортографски неприлагођен нипонизам.

Као што смо приказали, јапанско финално /e/ и /и/ увек остаје део основе при промени, док код -o и -у постоје примери оба смера адаптације. Постоје и мишљења да поједине од ових именица, као *џију-џицу*, толико одступају од деклинационог модела српског језика, да се „једва или никако не дају мењати по падежима” (Ђупић и др. 1996: 183).

5.1.2. Друга деклинација. По другој деклинацији (трећој именичкој врсти) мењају се већином именице женског, и у мањем броју мушког рода, са финалним /a/. Код позајмљеница из јапанског које припадају овој именичкој врсти, мушки род је једнако заступњен као и женски. За именице природног мушког рода на -a у српском важи правило да имају дублетни облик вокатива када означавању носиоца занимања или звања (*сугија/сугијо*) (Станолчић – Поповић 1992²: 81). Од примера јапанских позајмљеница из дате категорије, *камиказо* дозвољава дублетни облик (граматика: +, д), док се такав облик блокира код **?ниџио* и **?џудоко* (граматика: ±, *д).

5.1.3. Трећа деклинација. Примери нипонизама који би спадали у трећу деклинацију (именице женског рода са финалним сугласником) у грађи нису пронађени.

5.2. КАТЕГОРИЈА РОДА. Именичке позајмљенице са финалним консонантом (*џоџун*, *бонсај*) у српском су мушког рода. Када се вокал налази у финалном положају у позајмљеници, он се задржава као део основе, или постаје флексијски. Доминантни отворени слог у јапанском дозвољава дистрибуцију свих вокала у финалном положају (*a*, *и*, *у*, *e*, *o*). Именице *камиказа*, *ниџа* и *џудока*, мушког су рода и мењају се по првој деклинацији по моделу срп. *сугија* (граматика: +, д). Примери са финалним /a/ женског рода су: *џејџа*, *икебана*, *јакуза*, *каџана*, *рикџа* и *соја*. Неречнички примери *акиџа*, *џеџа*, *комбуха*, *манџа* и *џунџа* нису укључени у класификацију, али такође могу указивати на једнаку присутност мушког рода, осим ако се пресупонира да се род одређује контаминацијом, односно аналогijом по значењу: *џаџуча*, ж. → *џеџа*, ж. (в. Ђипровић 1986: 132). Сви примери других финалних вокала: *џинџио* на -o; *аниме* на -e; *сумоџори* на -и, *џију-џицу* на -у; без изузетка су мушког рода. Ова морфолошка иновација с аспекта српског језика која се назива тенденција мушког рода установљења је и код англицизама који се завршавају на -o, -и и -у (Ђипровић 1986), с тим да су финално /и/ и /у/ иновације и с аспекта дистрибуције фонема у основном облику (Ђипровић 1986: 131). Именице страног порекла на -o, као што је *кимоно*, мушког су рода у једини,

а средњег у множини – *кимона* (КЛАЈН 2005: 53). На одређивање рода позајмљенице може утицати и „повлашћен положај једног рода у језику-примаоцу”, а то је у многим језицима мушки род (КЛАЈН 1971: 132). Јапанске позајмљенице у српском прате тенденцију мушког рода (граматика: +).

Род може бити одређен и додавањем суфикса *-а* као формалне ознаке рода, као у примеру *камиказ-а*, на скраћену основу од *камиказе*. У именици *џудок*, скраћеној основи од *џудока*, јапанске позајмљенице показују нову карактеристику: финални вокал се брише а консонант задржава, чиме је реч потпуно прилагођена српској категорији рода. И *џудока* и *камиказе* губе финални вокал у секундарној адаптацији.

5.3. ГРАЂЕЊЕ МНОЖИНЕ. Јапански језик не поседује граматичку категорију рода, броја, ни падежа у правом смислу (TSUJIMURA 2007²: 114-125, 433).

5.3.1. ГРАЂЕЊЕ МНОЖИНЕ НИПОНИЗАМА КАТЕГОРИЈЕ *NOMINA AGENTIS*. При адаптацији, енглеском транслитерату као моделу се граматичке категорије додају према финалној фонему у складу са системом деклинационих наставака српског језика. Што се категорије броја тиче, таква адаптација се спроводи прилично правилно: *џоџун/џоџуни*, *икебана/икебане* (граматика: +, мн). Приметно је одступање код речи *камиказе* (јап. *katikaze*, енг. *kamikaze*), коју РСХ бележи са значењем једнине, а у новијем речнику, ВРС, наведен је и облик једнине *камиказа*, са множином *камиказе*. Измењени облик једнине представља секундарну промену и потпуну адаптацију.

5.3.2. ПРОБЛЕМАТИЧНИ ОБЛИЦИ МНОЖИНЕ. *Саке* и *мисо* као градивне именице, *нинџуџу* и *кендо* као називи спорта и *џинџио* и *зен* као културолошки термини представљају речи са могућом граматичком множином, али се користе у једнини осим ако се не указује на врсту дате материје, спорта или религије (граматика: +). Поменуто је немилозвучност облика множинне именица на *-у* (**џију-џиџуи*, **џукен-џуџуи*, **џиџаџуи*; *мн). За именице мушког рода на *-о/-е* (уп. *сџирико*), чак и као заједничке, у српском је карактеристично да немају облике множинне (Станојчић – Поповић 1992²: 75). Међутим, то правило не важи за речи страног порекла (уп. *аџељеи*): *коџои* (граматика: +, мн).

5.3.3. МНОЖИНА НИПОНИЗАМА СА ФИНАЛНИМ ПАЛАТАЛНИМ СУГЛАСНИКОМ. Именице са финалним палаталним сугласником, као што је сонант /j/ у *бонсај* и *самурај*, множину граде наставком *-еви* (уп. *лиџај-еви*) или, дисимилацијом, *-ови*. Међутим, овде су изузеци и дублетни облици бројни (уп. *лиџај-и*). Стога, облике множинне *бонсај-и* и *самурај-и* обележавамо као „граматика: +, мн”.

5.3.4. МНОЖИНА ЈЕДНОСЛОЖНИХ И ДВОСЛОЖНИХ НИПОНИЗАМА. Једносложне и двосложне именице попут *кои* имају продужену множину уметањем *-ов-/-ев-* између основе и падежног наставка (уп. *мужеви*), али од овог правила има много изузетака и међу етимолошки српским речима и позајмљеницама (уп. *нерви*, КЛАЈН 2005: 52). Једносложна позајмљеница *кои* из грађе би имала следећи граматички оправдан облик множинне: основу **кој* према препоруци *Правойиса* о избегавању финалног вокала код јапанских позајмљеница, затим проширење *-ев* према правилима грађења множинне за једносложне именице (**кој-ев-*), и напослетку наставак за множину прве деклинације *-и* (**кој-ев-и*, наспрам *кејови*). Међутим, према критеријуму очувања препозна-

гљивости речи, такав облик се блокира. Према поменутом правилу о уметању *-j-* у деклинацији позајмљеница на *-и*, од *кои* би множина била *кои-ј-и* (према *жири-ј-и*), али би се тиме кршило правило о замени крајњег вокала *-и* палаталом *-ј* дато у *Правојису*. Са друге стране, реч би била граматички добро формирана и семантички прозирна.

5.4. ГЛАСОВНЕ АЛТЕРНАЦИЈЕ. Код фонолошких алтернација у српском језику постоје многи изузеци, а код новијих позајмљеница и њихових твореница постоји и додатни услов да једначење не треба да угрози препознатљивост речи. У старијем слоју позајмљеница једначење по звучности је присутно у неким случајевима (уп. *кембрички*, *фудбал*), али се не препоручује (уп. *колеџски*, *Правојис*).

5.4.1. СИБИЛАРИЗАЦИЈА. *Џудока*, *џунџа* и *комбуха* су примери из грађе који би потенцијално могли да буду подвргнути сибиларизацији у дативу-локативу једнине, као именице на *-ка*, *-ја*, *-ха* (*Правојис*: 44-47). Једначење се углавном блокира када се основа завршава сугласничком групом, а садржи мали број слогова или је једносложна (уп. *маџи*) због превелике промене облика (Станочич – Поповић 1992²: 81). Неке старије позајмљенице имају сибиларизацију у дативу-локативу и у речима краћег облика (уп. *ејохи/ејоси*, *фрески/фресци*). Међутим, очување основног облика речи је пресудно код стране лексике: *џудока/џудоки* (уп. *новинарки*), а *џунџа/џунџи* (уп. *сфинџи*), *комбуха/комбухи* (граматика:+).

5.4.2. ЈЕДНАЧЕЊЕ ПО МЕСТУ ИЗГОВОРА. У примеру *комбуха* (енг. kombucha, јап. *konbu cha*) и *џемџура* (енг. tempura, јап. *tempura*) дошло је до једначења по месту изговора (*н*→*м* испред *б* и *џ*, ПИПЕР – КЛАЈН 2017²: 33), али та промена је настала због самог назалног карактера јапанске фонеме и ортографије језика посредника (граматика:+). Код новијих позајмљеница правило је да се прати изворна ортографија језика из кога се позајмљује, без једначења (уп. *инџиџи*, *Правојис*: 39, ПИПЕР – КЛАЈН 2017²: 32-33). Такав пример би био *сенџаи* (енг. senpai).

5.4.3. УМЕТАЊЕ /j/. Уметање /j/ између вокала (*обиџи*) се условно класификује као алтернација и односи се махом на речи страног порекла (ПЕТРОВИЋ – ГУДУРИЋ 2010: 457), а обрађена је у т. 5.1.1.4.

5.5. ГРАЂЕЊЕ ПРИДЕВА НА *-ин/-ов*. Посесивни придеви овог типа су готово неограничени у творби (ЋИРОВИЋ 1986: 147). У категорији *nomina agentis* суфикс *-ин* твори придеве од именица женског и мушког рода на *-а*: *џејџин*, *јакузин*, *џудокин*, *камиказин*; а *-ов/-ев* од именица са финалним консонантом: *џајкунов*, *самурајев* (творба:+, п1). Придеви с овим суфиксима имају само неодређени вид. Палатализација у оквиру присвојних придева на *-ин* је изузетно ограничена и у етимолошки српским речима (КЛАЈН 2005, ПИПЕР – КЛАЈН 2017²: 34), тачније, по правилу изостаје: *-кин*, *-џин*, *-хин* (*Правојис*: 45), (творба:+).

5.5.1. НЕПРОМЕЊИВИ ОБЛИК У АТРИБУТској СЛУЖБИ. Именице *караџе*, *кендо* и *џију-џиџу* у атрибутој служби су у основном облику (творба:-), што се може илустровати паром синтагми *караџе клуб* – *боксерски клуб*, у којима је

именица у функцији детерминатива на првом месту у првом примеру (п2–), а релациони придев у другом. У ову групу речи спада и *кимоно* („у атрибутивној служби непромењив”, в. Регистар речи): *кимоно рукави* (творба:–).

5.5.2. РЕЛАЦИОНИ ПРИДЕВИ. Међу релационим придевима, најфреквентнији је суфикс *-ски*, са алофонима *-чки*, *-цки*, *-ки*. У грађи коришћених речника се наводи: *самурајски*, *јудацки*, *јудисџички* и *шинџоисџички*, а њима се прикључује *џајкунски* и *џоџунајски* (творба:+, п2). У грађи нису потврђени примери с асимилацијом сугласника (по моделу *клуџски*: **јакуски*, **камикаски*; п2–), нити речи изведене сложеним суфиксима *-ански*, *-ински*, *-овски*, *-евски*. Непостојање јапанских изведеница са алофонским суфиксима говори у прилог очувања препознатљивости стране основе, што је у складу са препоруком *Правописа* и тенденцијом афиксације алофонских суфикса на основе које су већ изведене домаћим суфиксима (*југ-аш-ки*, *шинџо-исџи-чки*). Сви у корпусу наведени придеви су изведени од именичких основа: *џеџин*, *самурајски*, *шинџоисџички*, *јудисџички*, *јудацки*. Примери позајмљивања изворно јапанских придева и, терминима традиционалне граматике, глаголских придева⁸ (JAMASAKI 2014: 210), нису пронађени. Наша грађа не потврђује суфиксацију *-ан* услед недостатка одговарајућих финалних консонаната.

5.5.3. КАТЕГОРИЈА ПРИДЕВА БЕЗ ПРОМЕНЕ. *Зен* је у српском непромењиви придев (граматика:–, творба:–): *Она је зен* ‘Она је смирена’. Анализа корпуса показује да јапанске именице у српском показују већу тенденцију да остварују атрибутивну функцију у основном облику, што је у складу и са већ постојећом тенденцијом код англицизама – употребом именице у функцији детерминатива.

5.6. ТВОРБА ИЗВЕДЕНИЦА. „Посебно јаку врсту асимилације представља грађење изведеница и сложеница помоћу домаћих елемената [...]” (KLAJN 1971: 132). Позајмљеница има предност у односу на неасимиловану туђицу у смислу већег творбеног потенцијала при творби изведеница (KLAJN 1967: 7). Суфикси *-аш* и *-исџи(а)*, који су најзаступљенији у грађи, спадају у суфиксе за занимања (*јудац*, *јудацџица*, *карајисџи(а)*, *карајисџиџиња*), док *-аш* може бити и суфикс са значењем припадности (уп. *секџаш*) (KLAJN 2005: 180). Суфикс *-аш* може имати и неутралну и негативну семантику (в. Ћупић и др. 1996: 144-145, пример *леџонар/леџиџаш*) – ако дата реч има негативну конотацију у основном значењу, суфикс поприма пејоративно значење. Велики број изведеница на *-аш* тумаче се као семантички маркиране, и јапанска позајмљеница *јудац* има такав призвук.

Многи примери из тематске категорије носиоца занимања имају деривациони потенцијал, односно ознаку „творба:+” при творби изведеница (*карајисџиџиња*, *јудацџица*). Уз *Нџон* стоје изведенице *нџофил* и *нџофоб*.

Примери псеудојапанских сложеница творених у српском, као што је то псеудоанглицизам *џолман* (енг. *goalkeeper*), нису пронађени. *Вокмен* и *дискмен* су псеудоанглицизми творени на јапанском тлу (в. т. 3). Полусложенице *но-драма* и *зен-будизам* имају Им+Им структуру.

⁸ Другачијом терминологијом – придевских именица, *keiyō meishi* („adjectival noun”, KAGEYAMA 1993: 24).

5.7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА. Класификовању присуства или одсуства одређене карактеристике се приступило са становишта понашања етимолошки домаће речи дате врсте или дате семантичке категорије. Од укупно 102 примера из корпуса, као почетна тачка анализе коришћене су 83 неизведене именице, док су 4 дублетна облика и преосталих 15 изведеница употребљени у сврху илустрације одређене карактеристике. Морфолошке карактеристике наведених позајмљеница приказане су у Табели 2 (за скраћенице и објашњења параметара в. т. 5).

Табела 2: Граматичко-творбени модели адаптације нипонизама на основу њихових морфолошких карактеристика

Граматичка обележја	Творбени наставци	Граматичко-творбени модел адаптације	Пример из корпуса
+	+	д, мн/ п1, п2, и	<i>мудисџи(а), мудаџи</i>
+	±	д, мн/ п1, п2-, и д, мн/ п1, п2-, и-	<i>караџисџи(а) џеџи</i>
+	-	д, мн/ *п1, п2-, и-	<i>бонсаи</i>
±	-	д, мн-/ п1-, п2-, и- д, *мн/ п1-, п2-, и-	<i>џиџаке џију-џицу</i>
-	-	д-, мн-/ п1-, п2-, и-	<i>етоџи</i>

Резултате из Табеле 2 треба узети са задршком. Као што и Клајн (КЛАЈН 1971) за своју анализу адаптације англицизама у италијанском, у којој разликује делимично и потпуно одомаћене позајмљенице, каже, резултати класификације се морају узети са резервом, јер је оваква подела „врло тешко остварива у пракси” (КЛАЈН 1971: 99). Категоризација речи из корпуса на основу горе наведених параметара се показала као методолошки делимично проблематична. Један од разлога је ограниченост речничког материјала, док су за неречничке примере узети енглески транслитерати као пресупониране вредности. Други разлог је чињеница да недостатак карактеристике не мора да дефинише степен асимилираности, јер и многе етимолошки домаће речи немају сваки аспект творбе. Тако је скраћеница ‘мн’ као ознака множине обележена астериском (*‘мн’, код *џију-џицу*). Напошетку, прескрипција за речи страног порекла утиче на то да се недостатак карактеристике (±/-) сматра правилним, што је у т. 5 при разматрању морфолошких карактеристика доследно обележавано закључном ознаком ‘+’.

Табела 2 је покушај да се – више начелно него категорички прикаже како асимилираност сразмерно опада према параметрима (+/±, +/-, ±/-) ако се творбени потенцијал смањује – нипонизам не твори изведенице, не твори присвојне придеве, затим ни релационе, да би још мање асимилирани облици имали потешкоће са грађењем множине, и на крају се налазе неасимилирани нипонизми, који су дискутабилне деклинабилности у изворној графици (-/-). Вративши се Прћићевој систематизацији, потпуно одомаћени нипонизми би биле именице попут *мудаџи* и *мудисџи*, које су морфолошки еквивалентне етимолошки домаћим речима. У делимично одомаћене речи би спадали *аниме* и *манџа*, јер се срећу и у деклинабилном и у индексбилном

облику: *Vigeo sam* у аниме, *Vigeo sam* у анимеу; *Чиїам манїа*, *Чиїам манїу* (граматика: ±). Морфолошки неодомаћени нипонизам је поменути именица *етоји* (граматика: -), јер поред неустаљене деклинације, множине и творбе, ова реч има неустаљен изговор и графију (овде приказано са задржаном енглеском графијом). Као закључак, може се рећи да већина нипонизама у погледу морфолошких карактеристика одговара категорији делимично одомаћеног англицизма из Прћићеве систематизације, који карактеришу неустаљена множина, или неустаљена деклинација и творба (Prčić 2004: 126).

6. СПЕЦИФИЧНОСТИ НИПОНИЗАМА. На основу анализе корпуса, морфолошке особености јапанских позајмљеница изложићемо у виду табеле.

Табела 3: Карактеристике нипонизама према категоријама рода, броја, падежа, гласовних алтернација и врсте речи

Грамматичке категорије	Карактеристике нипонизама
рода	<ul style="list-style-type: none"> ▪ бројчана доминантност именица на финални вокал које су мушког рода (т. 5.1.2; 5.2) ▪ секундарна адаптација у категорији рода у смислу редуковања финалног вокала (> финални консонант, т. 5.1.1; 5.2) или редуковања <i>-e</i> и афиксације <i>-a</i> (т. 5.2) ▪ једнака заступљеност мушког и женског рода код именица на <i>-a</i> (т. 5.1.2; 5.2) ▪ непостојање именица женског рода са финалним сугласником (т. 5.1.3) ▪ тенденција мушког рода (т. 5.2)
броја	<ul style="list-style-type: none"> ▪ секундарна адаптација у категорији броја у циљу уклапања позајмљенице у систем домаћих наставака (т. 5.3.1) ▪ усклађеност са изузетком од правила о могућности грађења множине код именица мушког рода на <i>-o</i> и <i>-e</i> страног порекла (т. 5.3.2) ▪ именице са финалним палаталним сугласником граде множину искључиво на <i>-и</i>, не на <i>-еви</i> (т. 5.3.3; 5.3.4) ▪ једносложне и двосложне именице граде множину без уметања <i>-ов/-ев-</i> (т. 5.3.4)
падежа	<ul style="list-style-type: none"> ▪ одступање од падежног система и могућност задржавања финалног номинативног вокала кроз промену (<i>-o</i>, <i>-e</i>, <i>-y</i>) (т. 5.1.1) ▪ тенденција деклинације <i>-o</i> и <i>-y</i> у речничким примерима – одомаћеним нипонизмима (т. 5.1.1.2) ▪ финално /e/ је у деклинацији увек део основе (т. 5.1.1.3) ▪ финално /y/ у деклинацији је рестриктивније него код англицизама (т. 5.1.1.4) ▪ проблематично извођење дублетног облика вокатива код двосложних и делом тросложних именица природног мушког рода на <i>-a</i> у значењу носиоца занимања или звања (т. 5.1.2)
гласовних алтернација	<ul style="list-style-type: none"> ▪ поштовање прескрипције о очувању лика основе код речи страног порекла (т. 5.4; 5.4.2; 5.5) ▪ потпуно одсуство сибиларизације (т. 5.4.1) ▪ одсуство изведеница с алофонским облицима суфикса <i>-ски</i> (т. 5.5.2)
врсте речи	<ul style="list-style-type: none"> ▪ именице с атрибутом функцијом у основном облику (т. 5.5.1) ▪ категорија непромењивог придева (т. 5.5.3)

Дакле, карактеристике нипонизама су: тенденција мушког рода, поштовање граматичке прескрипције за именице мушког рода на *-o* и *-e* страног

порекла, формално очување лика основе у афиксацији и недостатак гласовних алтернација на споју основе и наставка, заступљеност именица с атрибутом функцијом у основном облику; и постојање категорије непромењивог придева.

7. **ЗАКЉУЧАК.** Адаптација енглеског транслитерата као модела нипонизма у српском језику показала је доследно преношење разлика у фонемском инвентару према правописној прескрипцији, и она прати граматичка правила утврђена за основе страног порекла. Основна улога нипонизма у српском јесте попуњавање празнина у речнику, а како се ради о културном позајмљивању, позајмљенице спадају у категорију интернационализма и инерцијских синонима нема. Финални вокал код нипонизма представља значајну разлику у односу на англицизме, код којих доминирају позајмљенице са финалним консонантом. Енглеске речи по правилу немају финално /e/, док код јапанских позајмљеница на крају може стајати било који од вокала. Анализа нипонизма је показала да финално /e/ и /и/ увек остају део основе при деклинацији, док за -o и -y постоје примери оба смера адаптације. Један од чинилаца који говори у прилог статуса мање одомаћености нипонизма је неустаљеност облика граматичке множине, услед великог броја позајмљеница са финалним вокалима /o/, /e/ и /y/, које су мушког рода. Најупечатљивија разлика између нипонизма и етимолошки домаће речи или потпуно одомаћеног англицизма јесте недостатак деривационог потенцијала позајмљенице из јапанског. Нипонизми потврђују тенденцију афиксације алофонских суфикса на основе изведене домаћим суфиксима. Најзаступљенији у грађи су суфикси -*аш* и -*ис̄и*(*a*).

Супстантив је доминанта категорија – јапанске именице се, преко енглеског транслитерата, у српском усвајају као именице и добијају флексију. Адаптације у смислу промене врсте речи при формирању реплике нема. Категорија непромењивог придева и тенденција мушког рода код именица су модели адаптације англицизма које јапанске позајмљенице прате, а у неким случајевима може се пресупонирати и одређивање рода контаминацијом. Уз то, нипонизми могу показивати и правац адаптације у смислу редукције финалног вокала до финалног консонанта у категорији рода.

ПРИЛОГ: РЕГИСТАР РЕЧИ

Грађу чине речи јапанског порекла. Као критеријум за утврђивање тога да ли се овакве речи сматрају англицизмима или нипонизмима у српском језику, узет је приказ језика извора из речника, дат у загради. Ознака извора из речника дата је само у случајевима у којима је изворни језик различит од јапанског, или у којима је унос речи обележен као двостепен и укључује енглески и јапански, ређе јапански и кинески језик. Ако се наводи јапански језик као извор, то није посебно обележавано. Два примера другачијег језика посредника су обележена астериском испред леме. Приказ јапанске речи као извора је дат Хепберновом транслитерацијом (Hepburn romanization). Ознака извора је дата у виду скраћенице иза граматичких обележја која су у речнику наведена, уколико је пример преузет из речника. За неречничке примере нипонизама у српском, наведена је енглеска графика и фонолошки лик речи према енглеско-енглеском речнику (уколико речник садржи дату реч).

Графика енглеске речи дата је у угластим заградама према наводу из OED заједно са њеним фонолошким ликом у косој загради, напореда са транслитерацијом дате речи у јапанском као језику извору. Ако OED не бележи дату реч, фонолошки лик енглеске речи је преузет из CED или M-W, што је у одредници посебно обележено. Графију изворне јапанске речи треба читати према упутствима из *Правоиуса* (2015: 198-200). Како се пресупонира да нипонизми у српски долазе у већини случајева преко енглеске писане речи, јапански извор и енглески модел служе за илустрацију сличности и разлика између датих одредница у два језика. Ради наглашавања извора графиком, наспрам лика нипонизма у енглеском наведеног латиницом, јапански извор дат је курзивом.

Објашњења значења су наша, а ако је пример речнички, опсег значења је дат према датом речнику, скраћено или допуњено, а не верbatim. Изведенице су навођене засебно, а дублетни облици у оквиру исте леме.

aikido (-a, м., ВРС) [енг. aikido /'ki:ˌdɔʊ/, јап. aikidō] 'јапански борилачки спорт налик џудоу, који укључује самоодбрану бацањем противника или манипулацијом његових зглобова'

акитиа [енг. Akita /ə'ki:ˌtɪ/, јап. akita] 'врста крупног пса пореклом из северног Јапана'

аниме [енг. anime /'animeɪ, 'animə/, јап. anime] 'цртани филмови јапанског порекла, који могу припадати различитим стиловима, са заједничком карактеристиком осликавања ликова чије се емоције приказују крупним очима и стилем анимације са фокусом на ситуације, налик филмском режирању'

бонсаи (-ја, м., мн. -и, ВРС, ЛСР; *бонсај*, -а, ВРС) [енг. bonsai /'bɒnsaɪ/, јап. bonsai] 'патуљасто дрво узгојено посебном методом да би задржало изглед потпуно формираног стабла; назив те методе'

бунраку (-уа, м., ВРС, јап. од кин.) [енг. bunraku /bɒn'ra:ku:/, јап. bunraku(-za) (CED)] 'јапан-

ско позориште лутака, које на сцени покрећу глумци уз пратњу музике и традиционалног певања'

буџиго (-а, м., ВРС) [енг. bushido /'bu:ʃidəʊ, bʊ'ʃi:ˌdɔʊ/, јап. bushidō] 'самурајски кодекс части и морала'

ваби-саби 'естетски принцип који истиче једноставност као тежњу, супротстављену комплексношћу, потекао из зен-будизма'

васаби [енг. wasabi /wə'sa:bi/, јап. wasabi] 'јапански хрен'

гејџа (ж., РСХ, РМС) [енг. geisha /'geɪʃə/, јап. geisha] 'јапанска традиционална професија забављачице, за коју су изабране девојчице пролазиле обуку која је укључивала плес, свирање музичког инструмента, певање и овладавање социјалним вештинама'

гејџин (-а, -о, РСХ)

гејиа [енг. geta /'getə, 'geta/, јап. geta (CED)] 'јапанске традиционалне папуче са дрвеном осномом'

**гинко* (-а, м., мн. *гинки*, ген. мн. *гинка*, нлат. према јап., ВРС; кин., ЛСР), [нлт. *ginkgo* /'gɪŋkəʊ/, 'gɪŋkəʊ/, јап. *ginkyō*] 'дрво са лепезастим листовима и зеленим плодом'

едамаме [енг. *edamame* /'ɛdə'ma:meɪ/, јап. *edamame*] 'јапанско предјело које чини посолјена зелена соја кувана у љусци'

етоји [енг. *etoji* /i'təʊdʒi/, јап. *etoji*] 'мини-јатурне сличице, пиктограми и логограми, који се користе у електронском дописивању'

еноки [енг. *enoki* /i'nəʊki/, јап. *enokitake*] 'врста печурака са белом дугачком стабљиком, које расту у бусеновима, популарних у јапанској кухињи'

зен (-а, м., *зен-будизам*, ВРС) [енг. *Zen* /zen/, јап. *zen*] 'грана будизма у којој се тежи просветљењу кроз медитацију, кроз повезивање са примарним стањем ума, без утицаја интелекта'

икебана (-е, ж., ВРС) [енг. *ikebana* /i'ki'bɑ:nə/, јап. *ikebana*] 'цветни аранжман; техника распоређивања цвећа, стабљика и гранчица према утврђеним естетским правилима'

јакиџори [енг. *yakitori* /,jɑki'tɔ:ri/, јап. *yakitori*] 'ражнићи од пилетине'

јакуза (-е, ж., ВРС) [енг. *yakuza* /jə'ku:zə/, јап. *yakuza*] 'јапанска мафија; припадник јап. мафије'

јуката [енг. *yukata* /jʊ'kɑ:tɑ/, јап. *yukata*] 'јапански летњи једноставни кимоно, углавном памучни, без поставе'

кабуки (-ија, м., ВРС, ЛСР) [енг. *kabuki* /kə'bu:ki/, јап. *kabuki*] 'традиционално јапанско позориште, са упечатљивом шминком, музиком и игром, у којем све улоге тумаче мушкарци'

каизен [енг. *kaizen* /kɑi'zen/, јап. *kaizen*] 'јапанско начело у пословању које подразумева стални напредак и побољшање'

камиказе (м., облик једине *камиказе*, РСХ; *камиказе*, -еа, м., и *камиказа*, -е, м., мн. *камиказе*, ВРС) [енг. *kamikaze* /kɑmi'kɑ:zi/, јап. *katikaze*] 'јапански пилот самоубица; фиг. онај који се излаже опасности без потребе'

караоке (-еа, м., ВРС), [енг. *karaoke* /kɑrɪ'əʊki/, јап. *karaoke*] 'певање уз популарну музику помоћу текста на екрану'

караџе (-еа, м., ВРС, јап.), [енг. *karate* /kə'rɑ:ti/, јап. *karate*] 'јапанска борилачка вештина, у којој се користе ударци и блокови песницама и ногама'

караџисџи(а) (ж. *караџисџи*киња) 'особа која се бави каратеом'

каџана [енг. *katana* /kɑ'tɑ:nə/, јап. *katana*] 'јапански традиционални дуги мач са једном оштрицом, који су носили самураји'

кендо (-а, м., ВРС) [енг. *kendo* /'kɛndəʊ/, јап. *kendo*] 'традиционална јапанска борилачка

вештина у којој је раније употребљивани мач заменио бамбусов штап'

кимоно (м., РСХ; -она, ВРС; у атриб. служби непромењив, РМС), [енг. *kimono* /kɪ'məʊnəʊ/, јап. *kimono*] 'јапанска традиционална дугачка хаљина попут огрточа са широким рукавима, која се везује широким украсним појасом; модерни одевни предмет налик овоме'

кои [енг. *koī* /kɔɪ/, јап. *koī, nishikigoi*] 'шаран јарких боја који се узгаја у језерцима и парковима у декоративне сврхе'

комбуха [енг. *kombucha* /kɒm'bu:tʃə/, јап. *konbucha*] 'напитак који се прави од црног или зеленог чаја и одређене културе гљивица'

коџо (-оа, м., ВРС), [енг. *koto* /'kəʊtəʊ/, јап. *koto*] 'јапански музички инструмент налик цитри, дуг 1,5 метара и са 13 жица'

манџа [енг. *manga* /'mɑŋgə/, јап. *manga*] 'јапански стрипови препознатљивог стила, намењени одраслима и деци'

микадо (-а, м., ВРС, енгл. од јап.) [енг. *mikado* /mɪ'kɑ:dəʊ/, јап. *mikado*] 'титула јапанског цара; историјски назив за јап. владаре; друштвена игра'

микимџо (-а, м., ВРС) 'вештачки произведен бисер који је добио назив по архипелагу у Јапану'

мисо [енг. *miso* /'mi:səʊ/, јап. *miso*] 'густа паста направљена од ферментисане соје, која се нарочито користи за супе'

нинџа (-е, м., ген. мн. *нинџи*, ВРС) [енг. *ninja* /'nɪndʒə/, јап. *ninja*] 'члан групе маскираних бораца, шпијуна, у феудалном Јапану'

нинџуцу (-уа, м., ВРС) [енг. *ninjutsu* /nɪn'dʒʌtsu:/, јап. *ninjutsu*] 'борилачка вештина коју су практиковале нинџе'

Нипон (-а, м., ВРС) [енг. *Nippon* /'nɪpɒn/, јап. *nippon* (CED)] 'други назив за Јапан'

ниџофил (-ила, ВРС) 'љубитељ јапанске културе'

ниџофоб (-а, м., ВРС) 'онај који мрзи све јапанско'

но-драма (-е, ж., ВРС, енгл. од јап.) [енг. *Noh* /nəʊ/, јап. *nō*] 'традиционално јапанско позориште са монотоним хорским певањем, једна од најстаријих позоришних форми на свету'

нунчаку (-а, м., ВРС, јап.) [енг. *nunchaku* /nʌn'tʃɑ:ku:/, *nunchuk*; јап. *nunchaku*] 'оружје које се састоји од две дрвене палице повезане металним ланцем'

оби (*обија*, м., мн. *обиџи*, ген. мн. *обија*, јап., ВРС) [енг. *obi* /'əʊbi/, јап. *obi*] 'широки појас који се носи преко кимона или јукате и декоративно веже на леђима'

оригами (-ија, м., ВРС) [енг. *origami* /ɔrɪ'gɑ:mi/, јап. *origami*] 'јапанска вештина савијања

- папира у облику животиња и других фигура у декоративне сврхе’
- оџаку* [енг. *otaku* /əʊ'ta:ku:/, јап. *otaku*] ‘асоцијална млада особа опседнута видеоигрицама и културом манга-стрипова’
- џокемон* ‘назив видеоигрице; колективно име за ликове у тој игрици’
- рамен* [енг. *ramen* /'ra:mən/, јап. *ramen*] ‘јело направљено од дугачких резанаса, сервираних у супи са поврћем и месом’
- реики* [енг. *reiki* /'reiki/, јап. *reiki*] ‘лечење енергијом, врста јапанске алтернативне медицине’
- рикса* (-е, ж., енг. *rickshaw*, јап. *jinrikisha*, ВРС, енг. *ricksha*, ЛРС) [енг. *rickshaw* /'rɪkʃə:/, јап. *jinrikisha*] ‘лака двоколица која вуче човек који трчи, користе се као превозно средство у неким деловима Азији’
- саке* (-еа, м., ВРС, ЛРС) [енг. *sake* /'sa:ki, 'sake/, јап. *sake*] ‘традиционално јапанско алкохолно пиће добијено врењем пиринча, пиринчано вино’
- самурај* (-аја, м., РСХ, ВРС) [енг. *samurai* /'sɑm(j)ʊrɑi/, јап. *samurai*] ‘члан моћне јапанске војничке касте у феудалном Јапану, јапански аристократа’
- самурајски* (-а, -о, ВРС) ‘који се односи на самураје’
- сашими* [енг. *sashimi* /'sɑʃɪmi/, јап. *sashimi*] ‘елегантно исечени комадићи рибе који се једу сирови у комбинацији са соја-сосом и васабијем’
- сениџи* ‘старији, искуснији и на вишем положају; хијерерхијска одредница која се користи у школском систему’
- сенсеј* (-а, м., ВРС) [енг. *sensei* /'sen'seɪ/, јап. *sen-sei*] ‘учитељ, инструктор, у јапанским борилачким вештинама’
- сејџуку* (-а, м., ВРС) [енг. *seppuku* /sɛ'pu:ku:/, јап. *seppuku*] ‘ритуално самоубиство самураја мачем, хакакири’
- соба* [енг. *soba* /'səʊbə/, јап. *soba*] ‘јапански резанци направљени од хељдиног брашна’
- **соја* (-е, ж., јап. *shōyu*, ВРС; нл. *soja*, ЛРС) ‘биљка из породице пасуља која се узгаја за исхрану људи и животиња због високог садржаја протеина’
- **сојин* (-а, -о, ВРС, *сојино брашно*) ‘који је направљен од соје’
- судоку* (-уа, м., ВРС) [енг. *sudoku* /su:'dɔʊku:, su:'dɔku:/, јап. *sūdoku*] ‘слагалица у виду матрице, у коју се бројеви 1-9 уносе у девет поља, која су додатно подељена у девет поља, тако да се бројеви у истом реду и квадрату не смеју поновити’
- сукијаки* [енг. *sukiyaki* /,sʊki'jaki, sʊki'ja:ki/, јап. *sukiyaki*] ‘јело у коме се комади танко исечене говедине пеку на јакој ватри са поврћем и сосом’
- сумо* (-а, м., ВРС) [енг. *sumo* /'su:məʊ/, јап. *sumō*] ‘јапански традиционални спорт, налик рвању, у коме такмичари припадају тешкој и супертешкој категорији, а циљ им је да противника избаце из обележеног круга, врсте ринга’
- сумоџори* (-ија, м., ВРС) ‘сумо-рвач’
- сурими* [енг. *surimi* /su:'ri:mi/, јап. *surimi*] ‘јефтино рибље месо самлевено у виду пасте, које се користи у исхрани као имитација меса крабе и јастога’
- суши* (-ија, м., ВРС) [енг. *sushi* /'su:ʃi, 'soʃi/ јап. *sushi*] ‘традиционално јапанско јело, које се састоји од комада сирове рибе сервираном на пиринчу или увијеном у омот од морских алги’
- тајџун* (-уна, м., преко енг. *tycoon*, ВРС) [енг. *tycoon* /tʃi'ku:n/, јап. *taikun*] ‘веома утицајан бизнисмен’
- тајџунсџиво* ‘статус пословног магната’
- такојаки* [енг. *takoyaki* /takəʊ'jaki/, јап. *takoyaki*] ‘јапанско јело у виду пржених куглица направљених од смесе за тесто, са комадићем хоботнице у средини’
- татами* (-ија, м. ВРС) [енг. *tatami* /tə'tɑ:mi/, јап. *tatami*] ‘назив за струњачу на којој се одвијају јапански борилачки спортови’
- темпура* [енг. *tempura* /'tempɒrə/, јап. *tempura*] ‘јапанско јело од рибе, шкампа или поврћа умоченог у ретко тесто и пржено у уљу на високој ватри’
- теппанјаки* [енг. *teppanyaki* /tɛpən'jaki/, јап. *teppan'yaki*] ‘јапанско јело од меса или рибе која се пржи на металној плочи на средини стола’
- теријаки* [енг. *teriyaki* /tɛrɪ'ja:ki/, јап. *teriyaki*] ‘јело у коме се риба или месо маринирају смесом са соја сосом и потом прже; назив такве маринаде’
- тофу* (-уа, м., ВРС) [енг. *tofu* /'təʊfu:/, јап. *tofu*] ‘јело беле боје, налик сиру, направљено од згрушаног сојиног млека’
- удон* [енг. *udon* /'u:dn/, јап. *udon*] ‘дугачки, широки резанци направљени од пшеничног брашна’
- фугу* [енг. *fugu* /'fu:gu:/, јап. *fugu*] ‘врста отровне рибе која се једе као деликатес у Јапану’
- футон* (-она, м., ВРС, енг. од јап.) [енг. *futon* /'fu:tɒn/, јап. *futon*] ‘танки јапански душек који се користи за спавање, а уклања се са пода током дана’
- хаику* (-уа, м., ВРС) [енг. *haiku* /'hɑiku:/, јап. *haiku*] ‘кратка поетска форма од 17 слогова у три стиха, у којој је број слогова увек 5 у првом, 7 у другом и 5 у трећем стиху’

харакири (-ија, м., РМС, ВРС) [енг. hara-kiri / 'hara'kiri/, јап. *harakiri*] 'ритуално самоубиство мачем код самураја, сепуку'
цунами (-ија, м., РСХ, ВРС) [енг. tsunami / tsu:'na:mi/, јап. *tsunami*] 'веома висок морски талас настао услед земљотреса'
џију-џицу (*џију-џица*; *џу-џицу*; *џу-џица*, м., непр. *џију-џицу*, ВРС, енг. jujitsu, jujutsu, jiujitsu од јап.) [енг. ju-jitsu /dʒu:'dʒitsu:/, јап. *jūjutsu*; енг. jiū-jitsu, jujutsu] 'јапанска борилачка вештина, претеча џудоа'
џудаџи (-аџа, м., РМС, носи ознаку „фам.” у ВРС; ж. *џудаџица*, РМС) в. *џудист(а)*
џудаџици (-а, -о, РМС) в. *џудистички*
џудист(а) (-е, мн. -стии, ж. *џудисткиња*, -е, РМС, ВРС) 'особа која тренира џудо'
џудистички (-а, -о, РМС) 'који се односи на џудо'
џудо (-а, ВРС; -оа, мн. џ, РМС) [енг. judo / 'dʒu:dəʊ/, јап. *jūdō*] 'борилачка вештина одбране без оружја, са коренима у џију-џицу'
џудоџи (-ија, м., ВРС) 'одећа која се користи у џуду, а укључује кошуљу на преклапање, панталоне и појас'
џудока (м., РМС, ВРС; -е, *џудок*, -а, м., ВРС) [енг. judoka / 'dʒu:dəʊkə/, јап. *jūdōka*] = *џудиста*
џукен-џицу (-а, м., ВРС) 'јапанска борилачка вештина која се заснива на употреби бајонета'
џамисен [енг. samisen /'sami:sen/, shamisen; јап. *shamisen*] 'музички инструмент од три жице са четвртастом резонантном кутијом, налик лаути, на коме се свира уз помоћ велике трзалице'
џиџу [енг. shiatsu /ʃi'atsu:/, јап. *shiatsu*] 'масажа при којој се рукама притискају одређене тачке на телу у медицинске сврхе'

џиба (*џиба ину*) [енг. Shiba Inu /'shē-bā-'ē-nū/ (M-W), јап. *shiba inu*] 'врста пса са светло смеђом длаком, белим грудима и стомаком, коју карактерише нарочит положај репа'
џингеки (-ија, м., ВРС) [енг. Shingeki, јап. *shingeki*] 'јапанско позориште настало реформом кабукија, увођењем социјалних тема и враћањем жена на позорницу'
џинџо (-оа, м., ВРС) [енг. Shinto /'ʃɪntəʊ/, јап. *shintō*] = *џинџоизам*
џинџоизам (-а, м. ВРС) [енг. Shintoism (CED)] 'јапанска древна религија која се заснива на вери да богови настањују природу и да цар води порекло од главног божанства'
џинџоист(а) (-е, м.) [енг. Shintoist (CED)] 'припадник шинтоизма'
џинџоистички (-а, -о, ВРС) [енг. Shintoistic (CED)] 'који се односи на шинтоизам или шинтоисте'
џиџаке [енг. shiitake /ʃi'ta:keɪ,ʃi'ta:keɪ/, *shitake*; јап. *shiitake*] 'врста печурке која расте на нарочитом дрвету као подлози'
џоџи (-ија, м., ВРС) [енг. shogi /'ʃəʊgi:/, јап. *shōgi* (CED)] 'јапански шах'
џоџун (-уна, м., мн. *џоџуни*, ВРС, јап. од кин.) [енг. shogun /'ʃəʊɡʊn/, јап. *shōgun*] 'врховни војсковођа под командом цара, наследна титула у феудалном Јапану'
џоџунаџи (-а, м., ВРС) [енг. shogunate] 'диктаторска владавина шогуна у Јапану'
џуџи 'јапанска еротска уметност'
џурикен [енг. shuriken /'ʃʊrɪkən/, јап. *shuriken*] 'оружје од метала, попут звездица са оштрим крацима, које се баца на противника'

ИЗВОРИ

- ВРС: Клајн, Иван, Милан Шипка. *Велики речник сџираних речи и израза* – друго доштампано издање. Нови Сад: Прометеј, 2010.
 ЛСР: Вујаклија, Милан. *Лексикон сџираних речи и израза* – Нови Вујаклија. Београд: Просвета, 2011.
 РМС: Вујанић, Милица и др. *Речник срџскоја језика* – измењено и поправљено издање. Нови Сад: Матица српска, 2011.
 РСХ: Стевановић, Михајло и др. *Речник срџскохрвајскоја књижевној језика*, књига прва (А-Е); књига друга (Ж-К). Нови Сад, Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967. *Речник срџскохрвајскоја књижевној језика*, књига пета (П-С); књига шеста (С-Ш). Нови Сад: Матица српска, 1973; 1976.

*

"Category: English terms borrowed from Japanese." Wiktionary.org, Wikimedia Foundation, Inc. <https://en.wiktionary.org/wiki/Category:English_terms_borrowed_from_Japanese> 08.02.2020.

- CED: *Collins Online Unabridged English Dictionary*, Collins, 2021. <<https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/>> 14.08.2021.
- “Emoji”. *Oxford University Press*. Lexico.com, 2021. <<https://www.lexico.com/definition/emoji/>> 15.10.2021.
- “List of English Words of Japanese Origin”. Wikipedia, Wikimedia Foundation, Inc. <https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_English_words_of_Japanese_origin> 14.10.2021.
- M-W: *Merriam-Webster's Unabridged Dictionary*. Merriam Webster Incorporated, 2021. <<https://www.merriam-webster.com/>> 12.10.2021.
- OED: *Oxford English Dictionary*, Oxford University Press, 2021. <<https://www.public.oed.com/>> 11.08.2021.
- „Tajkunstvo.” *Onlinerecnik.com*. <<https://onlinerecnik.com/leksikon/srpski/tajkunstvo/>> 23.08.2019.
- “Tycoon”. *Online Etymology Dictionary*, Etymonline. <https://www.etymonline.com/word/tycoon#etymonline_v_18885> 10.07.2019.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ЈАМАСАКИ ВУКЕЛИЋ, Хироши. *Јапанско-српски, српско-јапански речник са крајњом грамањиком јапанској језика*. Треће, допуњено издање. Београд: Завод за уџбенике, 2014³.
- КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слањање и префиксација (Прилози грамањици српској језика I)*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, 2002.
- КЛАЈН, Иван. *Речник језичких неџоумица*. Шесто, допуњено и измењено издање. Београд: Српска школска књига, 2004⁶.
- МАРКОВИЋ, Љиљана Р. Транскрипција и адаптација имена из јапанског у српски и руски језик. Љиљана Бајић (ур.). *Српска славистиџка* (колективна монографија). *Радови српске делегације на XVI међународном конгресу славистиџа*. Том I: *Језик*. Београд, 2018, 189–212.
- Правопис*: Митар Пешиџан, Јован Јерковић, Мато Пижурица. *Правопис српскоја језика* (треће издање). Редакција измењеног и допуњеног издања: Мато Пижурица (главни редактор), Милорад Дешић, Бранислав Остојић, Живојин Станојчић. Нови Сад: Матица српска, 2015.
- ПЕТРОВИЋ, Драгољуб, Снежана Гудурић. *Фонолоџија српскоја језика*. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2010.
- ПИПЕР, Предраг, Иван Клајн. *Нормативна грамањика српској језика*. Друго, измењено и допуњено издање. Нови Сад: Матица српска, 2017².
- ПРЉАТ, Зорица. *Конверзија јапанских географских имена у енглеском и српском језику*. Докторска дисертација. Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2016.
- СТАНОЈЧИЋ, Живојин, Љубомир ПОПОВИЋ. *Грамањика српској језика*. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе. Београд, Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, 1992².
- ЋУПИЋ, Драго, Егон ФЕКЕТЕ, Богдан Терзић. *Слово о језику – језички џоучник*. Београд: Партион, 1996.
- ФЕКЕТЕ, Егон, Драго Ћупић, Богдан Терзић. *Српски језички саветник*. Београд: Службени лист Србије и Црне Горе, 2005.

*

- CLYNE, Michael. *Dynamics of Language Contact (Cambridge Approaches to Language Contact)*. Cambridge U.K., New York: Cambridge University Press, 2005.
- FILIPović, Rudolf. Compromise Replica and Phonemic Importation. William F. Mackey (ed.). *To Honour Roman Jakobson: Essays on the Occasion of his 70. Birthday, 11 October 1966*. The Hague: Walter de Gruyter GmbH & co., 1967, 662–666.
- FILIPović, Rudolf. *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u teoriju jezičnih dodira*. Zagreb: JAZU – Školska knjiga, 1986.
- FILIPović, Rudolf. Some Contributions to the Theory of Contact Linguistics. Milorad Radovanović (ed.). *Yugoslav General Linguistics*. Philadelphia: John Benjamin's Publishing Company, 1989, 47–72.
- FILIPović, Rudolf. *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*. Zagreb: JAZU – Školska knjiga, 1990.
- HAIJING, Chen. *A Study of Japanese Loanwords in Chinese*. Master's Thesis in EAL4090 East Asian Linguistics. Oslo: University of Oslo, Department of Culture Studies and Oriental Languages, 2014.

- HAUGEN, Einar Ingvald. *Bilingualism in the Americas: A Bibliography and Research Guide*. American Dialect Society Alabama: University of Alabama Press, 1964².
- HAYAKAWA, Isamu. Eigo ni haitta nihongo goi no shoshutsunen chōsa (The Antedatings of Japanese Loanwords in English). *Nihongo Kagaku (Japanese Linguistics) 13* (2003): 79–108.
- JAMASAKI, Kayoko. *Gramatika savremenog japanskog jezika I i II*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2014.
- KAGEYAMA, Taro. Word Formation in Japanese. *Lingua 57* (1982): 215–258.
- KAGEYAMA, Taro. *Bunpō to gokeisei*. Tokyo: Hitsuji Shobo, 1993.
- KAGEYAMA, Taro. Word Formation. Natsuko Tsujimura (ed.). *The Handbook of Japanese Linguistics*. Malden: Blackwell Publishing, 1999, 297–325.
- KIMURA, Masanori. *The Effect of Japanese Loanwords on the Acquisition of the Correct Range of Meanings of English Words*. *Kyōtō joshi daigaku kenkyū sōkan 42*. Kyoto: Kyoto joshi daigaku, 2004².
- KLAJN, Ivan. Strana reč – šta je to? *Зборник Маџице српске за филолоџију и линџвистџику 10* (1967): 7–24.
- KLAJN, Ivan. *Uticaji engleskog jezika u italijanskom*. Beograd: Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 1971.
- KLAJN, Ivan. *Gramatika srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.
- KUBOZONO, Haruo. The Mora and Syllable Structure in Japanese: Evidence from Speech Errors. *Language and Speech 32/3* (1989): 249–278.
- LOVEDAY, Leo. *Explorations in Japanese Sociolinguistics*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins, 1986.
- NAKAMURA, Junsaku, Nagayuki INOUE, Tomoji TABATA (eds.). *English Corpora under Japanese Eyes. (Language and Computers 51)*. Amsterdam – New York: Rodopi, 2004.
- OTAKE PINE, Margaret. English Loanwords from Japanese. A Survey of the Perceptions of American English Speakers. *Tokyo Seitoku Daigaku Kenkyū Kiyō – Jinbun Gakubu, Ōyō Shinri Gakubu – 17* (2010): 17–32.
- PRĆIĆ, Tvrtko. O anglicizmima iz četiri različita ali međusobno povezana ugla. *Зборник Маџице српске за филолоџију и линџвистџику XLVII ½* (2004): 113–131.
- PRĆIĆ, Tvrtko. *Engleski u srpskom*. Novi Sad: Zmaj, 2005.
- SCHERLING, Johannes. *Japanizing English: Anglicisms and Their Impact on Japanese*. Tübingen: Narr, 2012.
- SONODA, Koji. *A Descriptive Study of English Influence on Modern Japanese*. Michigan – London: University Microfilms International, 1982.
- SUBOTIĆ, Ljiljana, Dejan SREDOJEVIĆ, Isidora BJELAKOVIĆ. *Fonetika i fonologija: ortoepska i ortograf-ska norma standardnog srpskog jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2012.
- TSUJIMURA, Natsuko. *An Introduction to Japanese Linguistics. 2nd ed.* Malden: Blackwell Publishing, 2007².
- VASIĆ, Vera, Tvrtko PRĆIĆ, Gordana NEJGEBAUER. *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj, 2001.
- WINFORD, Donald. *An Introduction to Contact Linguistics*. Malden: Blackwell Publishing, 2003.

Jelena Kovačević

THE MORPHOLOGICAL ADAPTATION OF LOANWORDS FROM JAPANESE IN THE SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

In this paper, a corpus of 102 loanwords of Japanese origin in Serbian, taken mostly from dictionaries, are analyzed with the aid of the apparatus for the morphological analysis of formal and word-formation characteristics of Anglicisms in Serbian. The results are compared to the characteristics of Anglicisms as a lexical layer, with the goal of defining the differences between the two layers. The following is shown: the reduction of the final vowel and the adaptation of loanwords to the Serbian system of endings; the retention of the final nominative vowel in case endings (-o, -e, -u) or its declension (-o, -u); the non-existence of feminine gender nouns ending in a final consonant. In the fund

of secondary derivatives, the suffix *-aš/-ašica* proved to be productive. In order to confirm the morphological and word-formational localization of Japanese loanwords, they were classified on the basis of modified and complemented parameters given for Anglicisms. The results showed a moderate indeclinability of the doublet form of the vocative among two- and partially three-syllable nouns of natural male gender ending in *-a* in the category of nouns denoting employment or title, the absence of sybilarization, and the absence of derivatives with the allophonic forms of the suffix *-ski*.

Независни истраживач
Кнез-Милетина 6/12, 11000 Београд, Србија
m.jelena.kovacevic@gmail.com

(Примљено: 1. априла 2021;
прихваћено: 17. маја 2022)

Tijana Ašić
Marija Simović

SUR LES RELATIONS ENTRE LES EMPLOIS SPATIAUX ET « MÉTÉOROLOGIQUES » DE LA PRÉPOSITION *PAR* EN FRANÇAIS

Cet article traite de la préposition *par* en français qui a une valeur spécifique outre ses valeurs spatiales. Cette valeur spécifique se rapporte aux conditions météorologiques dans lesquelles se produit une éventualité. Notre objectif est de trouver une relation entre les usages spatiaux et météorologiques de la préposition *par*. En effet, nous allons partir du principe du rasoir d'Occam modifié (Grice 1978) et de l'hypothèse du Localisme linguistique (Lyons 1977) pour démontrer que la deuxième est basée sur la première. On va montrer que *par* est une préposition dont la nature de l'argument et le type de verbe employé dans la phrase où elle figure, précisent le sens et enrichit son sémantisme de base.

Mots clés: préposition, *par*, usage spatial, usage météorologique, éventualité.

This article deals with the French preposition “par” that has a specific value in addition to its spatial values. The specific value relates to the weather conditions in which an event occurs. In this respect we will try to find a relationship between the spatial and meteorological uses of the preposition *par* in French. In fact, we are going to start from the principle of the modified Occam's Razor (GRICE 1978) and from the hypothesis of Linguistic Localism (LYONS 1977) to demonstrate that the second is based on the first. Our goal is to show how context determines the meaning and basic semantics of this preposition.

Key words: preposition, *par*, spatial use, meteorological use, event.

1. INTRODUCTION. Outre ses valeurs spatiales différentes (voir STOŠIĆ 2002) et sa fonction de dénoter l'agent dans les constructions au passif, la préposition *par* a une valeur spécifique. Elle introduit un complément désignant les conditions météorologiques dans lesquelles se produit une éventualité:

(1) Quand on regarde le ciel *par une belle journée ensoleillée*, il apparaît bleu.

Dans cet article nous allons essayer de trouver une relation entre ses deux usages, à savoir, partant du principe du rasoir d'Occam modifié (GRICE 1978) et de l'hypothèse du Localisme linguistique (LYONS 1978) de démontrer que la deuxième est basée sur la première¹. Notons que le corpus que nous analysons consiste en exemples attestés que nous avons trouvés sur le site web: <https://www.linguee.fr/anglais-francais/traduction/>.

2. LA VALEUR SPATIALE DE *PAR*. Dans sa thèse Stošić (2002) explique que la valeur spatiale de base de la préposition *par* en français est liée à la notion du trajet²: En effet, *par* présuppose le passage de la cible entre le site de départ et le site final

¹ Sur les usages abstraits des prépositions spatiales voir AŠIĆ 2008.

² Nous entendons *par trajet* non pas un simple parcours (une trajectoire) mais un déplacement particulier au cours duquel la cible structure l'espace parcouru en établissant une connexion effective et pragmatique entre les entités traversées (cf. AURNAGUE 2000).

via un site intermédiaire que cette préposition introduit. Donc, son site constitue une zone de communication entre deux autres entités dans l'espace. Cela est suggéré par les verbes employés: *passer, venir, sortir, entrer, accéder, rentrer, couper*:

(2) Ils sont venus de l'école à la maison à pied, *par le sentier*.

Le problème qu'il n'a pas résolu est la relation de cet emploi avec d'autres types d'emploi où cette préposition ne désigne pas le passage entre deux points dans l'espace, mais ce qu'il appelle le mouvement de localisation imprécise "effectué dans un seul lieu³, la zone d'affectation" et le "procès inchoatif":

(3) Il lui restait le plaisir de déambuler *par les rues*.

(4) Il m'a pris *par la manche*.

(5) Le ciel s'éclaircira *par l'ouest*.

A notre avis *par* ne désigne pas obligatoirement le changement de cadre de référence (c'est le terme employé par Aurnague (2000) pour désigner la localisation de la cible dans un lieu particulier), quoique cela arrive assez souvent. Car il peut bel et bien être employé avec les verbes exprimant un mouvement avec changement d'emplacement (sans changement de cadre de référence) comme *se promener, balader, errer, défiler, voyager, courir, galoper, gambader*:

(6) Ils défilaient *par les rues* en chantant des chansons révolutionnaires.

(7) Je courais *par (toute) la ville*.

(8) Il se promène *par ici*.

(9) Il voyageait *par monts et par vaux*.

(10) Mon peuple était un troupeau de brebis perdues; leurs bergers les égaraient, les faisaient errer *par les montagnes*.

Cependant avec les verbes désignant un mouvement sur place *par* ne peut pas être employé:

(11) *Il s'étirait *par le terrain*.

On peut conclure que *par* impose un mouvement horizontal de la cible sur le site et même qu'il insiste sur l'ampleur de ce mouvement, sans le borner et sans préciser sa direction⁴. Voilà pourquoi il est utilisé dans les phrases (comme les exemples ci-dessus) indiquant que le sujet se déplace sur la totalité du site ou sur plusieurs sites (vus comme une continuité), sans idée d'atteindre un but précis. Nous aimerions souligner que les phrases indiquant un trajet le font grâce à la nature du verbe et à la nature du complément introduit par la préposition *par*:

(12) Il est monté au sommet *par un chemin rocailleux*.

Voilà pourquoi il est dans ce type d'emploi le plus souvent utilisé avec des entités désignant un type spécial du lieu, les voies de communication⁵ (sous-ca-

³ Dans lequel on n'a pas le site de départ et le site final.

⁴ L'idée c'est que la trace laissée par la cible couvre le site. On reviendra plus tard sur la relation de la cible et le site.

⁵ D'après cette définition, ce sont: "tous les types de chemins, de routes et de rues, les voies ferrées et les voies navigables, ainsi que les couloirs ou les galeries, les "passages" de voies d'intersections, ponts, passerelles, passages souterrains, etc." (MATHIEU-COLAS 1998: 78).

tégorie des lieux⁶) qui ne servent pas à localiser une entité mais à indiquer sa transition entre deux sites dans l'espace.

Ainsi, à titre d'exemple, la fonction primaire d'un couloir est de permettre le passage entre deux lieux et non de situer une entité, quoiqu'il soit possible de le faire avec un verbe désignant la localisation:

(13) La bibliothèque se trouve *dans le couloir*.

Il faudrait signaler qu'à la différence de la préposition *à* qui localise toujours la cible dans une position précise et connue (VANDELOISE 2001: *Pierre est à Paris*) *par* peut juste indiquer le type de voie utilisée, ou la manière d'accéder au point terminal. Donc, on n'insiste pas sur la facette matérielle de la voie, ni sur son identité⁷:

(14) Cette plage est accessible uniquement *par la mer* ou bien *par un parcours* à pied quelque peu difficile.

(15) On voit de plus en plus d'immigrants illégaux arriver *par la mer*.

(16) Les gros propriétaires s'enfuient en avion pour le Brésil, les petits gagnent l'Espagne *par la route*.

(17) On accède à la propriété *par une allée* bordée de platanes.

(18) Aller directement vers une zone franche *par voie maritime ou aérienne*, ou *par voie terrestre* sans passer *par le territoire douanier de la Turquie*.

(19) L'après-midi je fis une promenade de deux heures dans une forêt dense *par une piste rocailleuse* pour voir les chutes d'eau de Tat Namsanam.

(20) Ne rien donner, *par voie orale*, à une personne inconsciente.

Dans le dernier exemple bien qu'il s'agisse du passage d'un objet dans la bouche et la gorge l'accent n'est pas sur le parcours spatial mais sur la manière d'effectuer l'action de donner. Cela devient évident dans la phrase suivante:

(21) On prend ce médicament *par voie orale* ou *par voie rectale*.

De là on peut imaginer le lien sémantique entre ce type d'emploi et la notion de manière/moyen (*envoyer une lettre par la poste*) d'effectuer un changement de la localisation d'un objet, ou bien l'instrument qui permet au sujet de se déplacer. Cela dit, l'information pertinente peut concerner soit le type de voie, soit la façon de se déplacer, qui dépend du véhicule utilisé:

(22) D'Asunción, ils voyagèrent *par bateau, par train, par charrette* et *à pied*, un voyage qui durait souvent deux semaines.

A notre avis c'est là où il faudrait chercher la relation entre son principal emploi (mouvement horizontal) et l'affectation de zone, car cette dernière décrit en fait la manière d'attraper quelqu'un ou d'accéder à la personne. Cette manière dépend de la partie du corps où commence le contact:

(23) Il le saisit *par le cou*.

(24) Il l'a pris *par la main*.

Quant à la notion du procès inchoatif, il est lié à l'idée du mouvement horizontal: car il n'indique pas seulement l'avènement d'un événement dans un point

⁶ Un lieu est une entité fixe/stable dans un cadre de référence, à laquelle est associée une portion d'espace immatériel (pouvant servir à la localisation de cibles) (AURNAGUE 2004).

⁷ Le locuteur ne trouve pas pertinent de signaler de quelle route exactement il s'agit.

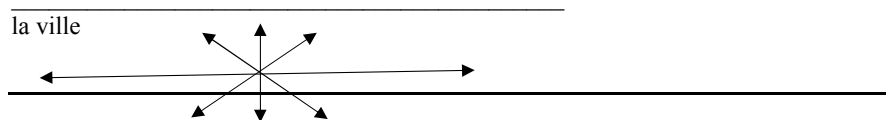
d'espace, mais sa continuation. Métaphoriquement, le processus se déplace dans l'espace:

(25) Le ciel s'éclaircira *par l'ouest*.

(26) Je voudrais (...) que le condamné soit guillotiné *par les pieds* d'abord, puis qu'on le soigne, qu'on le cicatrise, et qu'on remette ça une fois guéri nouveau guillotinage, toujours *par l'autre bout*, les tibias (...). (Pennac D. 1987, La fée carabine)

Or signalons que *par* a un trait commun avec la préposition *à*. *Par* n'indique jamais le type de relation physique entre la cible et le site, à savoir elle ne présuppose pas un contact, un support, le fait d'être un conteneur, une protection etc. Mais, soulignons-le, encore une fois, à la différence de *à*, *par* n'indique pas obligatoirement l'existence d'un lieu particulier où il faut repérer la cible (*Il est à Paris/ *Il est à une ville*) mais il peut juste référer au type de lieu où est localisé le mouvement (qui peut ou non être associé au changement de cadre de référence):

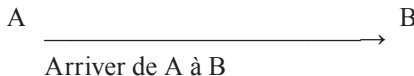
(27) Il se promène *par la ville*.

Le verbe *promener* n'indique pas le changement de cadre de référence et la préposition *par* donne l'image que le sujet se déplace sans un but précis dans l'espace désigné par la ville.

(28) Il est monté *par un sentier abrupt*.

(29) Il est arrivé *par la route*.

On peut voir que dans l'exemple précédent, on a le mouvement spatial du point A au point B où le verbe *arriver* dénote le passage d'un point à l'autre, ou le changement de cadre de référence. Le trajet est effectué sur la route dont la fonction est de lier deux endroits différents. *Par* indique que le mouvement est effectué dans la zone de la route et non sa direction ni le fait qu'on présuppose que la cible a changé de site.

Cependant, on peut utiliser *par* pour localiser un mouvement dans une zone précise, comme dans la phrase suivante, où le locuteur veut savoir si son co-locuteur connaît la rue en question:

(29) Tu as peut-être l'occasion de passer *par la rue Vavin*.

Or, signalons qu'il s'agit toujours d'une manière superficielle de connaître l'espace indiqué, car *passer par X* n'implique à aucun instant le fait de s'y arrêter et de prêter l'attention à ses éléments constitutifs.

La preuve de l'absence des relations physiques entre les objets est que *par* peut être utilisé avec les portions d'espace qui sont des entités immatérielles qui, pour exister, doivent être associées à une ou plusieurs entité(s) matérielle(s). En

effet, leur existence dépend de l'objet où ils sont situés (cf. VANDELOISE 1995: 136). Pour désigner les portions d'espace, le français fait appel à différents types d'expression. On peut, par exemple, référer à ces entités immatérielles par des noms comme *le trou* (dans la haie), *l'ouverture*, *les fentes* (des volets), *la fenêtre ouverte*, etc. Ces portions d'espace ne peuvent jamais fonctionner comme des supports ou des conteneurs:

- (30) Le chat est entré *par la fenêtre*.
- (31) L'eau est passée *par un trou* sur le toit.
- (32) Il est entré *par la porte principale*.

La nature de ces entités qui sont ontologiquement vides les empêche d'avoir un quelconque effet sur la cible (ou une relation avec elle) et par conséquent ils peuvent, à notre avis, être désignés comme des contextes spatiaux où a lieu le mouvement. De même, lorsqu'il s'agit des phrases où les arguments de cette préposition sont des villes qu'on survole en allant d'un endroit à l'autre et qui servent à indiquer le type d'itinéraire il n'y a absolument aucun contact physique entre les deux entités:

- (33) Il est allé à *Genève par Zurich*.
- (34) Il a volé à *Genève en passant par la vallée de l'Arve, Sallanches, Chamonix*.

Et même si on doit effectivement s'arrêter à l'endroit en question pour changer d'avion, *par* indique que la relation entre la cible et le site est temporaire et que le site ne doit pas être vu comme un conteneur, mais qu'il sert seulement comme un lieu de passage. Il est donc représenté comme un point de repère, sa facette matérielle étant marginalisée⁸:

- (35) Nous devons transiter *par Paris*.

Notons aussi que les entités mixtes, qui à la fois désignent des objets et des lieux, si elles sont employées avec *par* désignent simplement la zone spatiale que la cible a parcouru sans établir aucune relation fonctionnelle ou spatiale spécifique avec elle. On pourrait dire que *par* les libère de leur nature matérielle:

- (36) Il est sorti de la maison *par la cave*.
- (37) Il est entré dans l'église *par la chapelle*.

Il faudrait souligner que ces entités ne bornent jamais le mouvement de la cible et indiquent tout simplement une partie de leur trajectoire (fonctionnent comme des repères):

- (38) Il est passé *par la cuisine* pour aller aux toilettes.
- (39) Pour venir chez moi il faut passer *par le parc*.

Le fait que la cible traverse toute la longueur du site est indiqué par le verbe et par la mention du but – qui signale qu'il s'agit de changement de cadre de référence où l'argument de *par* ne sert que comme l'indicateur d'itinéraire.

⁸ Ajoutons que c'est pour cela qu'on ne dit pas *Une souris marche *par la table* parce que cette activité présuppose un contact et un support que l'on trouve dans le sens de *sur* (voir VANDELOISE 1986; 2001) et qui sont liés à la nature matérielle du site (la table est un véritable objet). En plus, le mouvement y représenté est délimité par la surface relativement petite de la table.

Il est normal donc de conclure que le sujet l'a parcouru pour continuer son mouvement vers le site final. Notons que cela ne vaut pas pour les voies qui servent à connecter deux endroits et qui peuvent continuer au-delà du site terminal. C'est parce qu'ils dénotent le type de chemin qui permet le déplacement et non le repère – un point dans la ligne du trajet:

(40) Il est allé à Kragujevac *par l'autoroute* qui connecte Belgrade et Nis.

Signalons que dans la phrase où le verbe ne dénote pas le changement de cadre de référence et où, partant, on ne voit aucun trajet, le site, représenté comme une entité non bornée, ne limite pas le mouvement de la cible ni frontalement ni latéralement, mais désigne son contexte:

(41) Max a erré/déambulé *par les rues piétonnes*⁹.

Répétons-le encore une fois, *par* désigne uniquement la coïncidence d'un mouvement horizontal et une zone spatiale. C'est pour cela que l'accent est souvent sur le recouvrement total du site par la cible qui se déplace dans les directions différentes (ce qui est aussi suggéré par le verbe du type *errer, zigzaguer*). *Par* donc n'indique pas par défaut, comme le suppose Stošić (2002), que la phrase désigne un trajet. Nous avons démontré que cela est valable seulement si le verbe implique un changement de cadre de référence. Ajoutons que si la zone spatiale où le mouvement a lieu est représentée conceptuellement comme un conteneur (un espace tridimensionnel) en français la locution prépositionnelle *à travers* est employée¹⁰. Voilà pourquoi il peut à la différence de *par* (AURNAGUE – STOŠIĆ 2002; STOŠIĆ 2002) contrôler latéralement (par ses côtés) le mouvement de la cible (il appelle ce type de contrôle *guidage*) et même devenir un obstacle¹¹ (mais pas obligatoirement).

(42) Le train roule *à travers un tunnel*.

(43) L'eau s'écoule *à travers un tuyau étroit*.

Car on peut bel et bien dire que dans ces deux derniers exemples la fonction du tunnel et de tuyau est de rendre possible le déplacement entre deux référents spatiaux. Mais si ce n'est pas le cas, *à travers* indique uniquement un déplacement divagant dans le cadre d'un conteneur qui peut même (grâce à sa nature matérielle) imposer des contraintes sur le déplacement (il faut, par exemple, contourner les bâtiments et des arbres):

(44) Nous nous promenons *à travers la ville*.

(45) Nous marchons *à travers la forêt*.

Signalons qu'en français les mêmes entités peuvent être vues comme les espaces par lesquels on passe ou objets-lieu tridimensionnels qui englobent la cible pendant son parcours, ce qui déclenche l'emploi soit de la préposition *par*, soit de la préposition *à travers*:

⁹ A notre avis c'est pour cela qu'on ne dit pas *Le bébé marche par la cuisine* car la cuisine est représentée comme un espace clos qui délimite le mouvement.

¹⁰ C'est pour cela qu'on ne peut pas dire :**Il est venu à travers l'autoroute*; car cette dernière ne peut (n'ayant pas de cotés proéminentes) jamais être conçue comme une entité tridimensionnelle.

¹¹ *Une balle a pénétré à travers le mur*, le mur désignant un objet matériel qui ne peut pas permettre le passage mais doit être percé.

(46) Pour sortir dans le jardin, il faut passer *par le salon*.

(47) Pour arriver au village nous sommes passés *à travers une forêt* très dense – ce n'était pas facile.

De même les portions d'espace peuvent (les ouvertures, les trous) devenir des conteneurs du mouvement. Manifestement, il s'agit de deux manières différentes de la représentation de ces entités en français:

(48) La souris entra *à travers un trou* dans le mur.

Répétons que dans le premier cas l'entité désigne uniquement le contexte (en quelque sens il perd sa nature matérielle), ou type du passage, alors que dans le deuxième il est un conteneur qui peut affecter la cible.

A notre avis, la seule différence entre ces deux prépositions provient de la façon dont on conceptualise le lieu de passage. Or aucune d'elles n'impose obligatoirement la notion du trajet (changement de cadre de référence). On verra dans la section suivante pourquoi *par* et non *à travers* est utilisé pour décrire les conditions météorologiques. La caractéristique de *par* de faire abstraction des caractéristiques matérielles de son argument lui permet d'être employé avec des mots abstraits dénotant la manière d'obtenir un résultat. La notion de trajet est comprise métaphoriquement: les arguments de *par* sont vus comme des lieux abstraits qu'on doit parcourir pour atteindre le but.

(49) ... en précisant que cette lutte ne doit pas être teintée de discrimination mais passer *par la coopération et le dialogue*.

(50) Les seuls spécialistes que l'on peut aller voir sans avoir besoin de passer *par le médecin* traitant pour être correctement pris en charge sont les pédiatres.

(51) Pour le faire il est nécessaire de passer *par les étapes suivantes*.

Il est clair que nous sommes ici dans le domaine sémantique de la manière—les phrases en question indiquent la façon de procéder (désirable ou nécessaire) pour réaliser son intention.

3. RONALD LANGACKER: LE RAPPORT ENTRE L'ESPACE ET LE TEMPS. Ronald Langacker (1987: 148–149) prétend que l'espace et le temps sont également importants en tant que domaines cognitifs. Néanmoins, les deux positions reconnaissent que l'espace fournit régulièrement une structure conceptuelle pour notre compréhension et l'encodage linguistique du temps, et supposent qu'une certaine version d'une métaphore *le temps est l'espace* a déjà largement fonctionné dans le langage, fournissant les usages temporels des prépositions spatiales. Or, la correspondance métaphorique entre ces deux domaines n'est pas tout à fait parfaite. Alors qu'il existe trois dimensions spatiales auxquelles nous faisons régulièrement allusion, il n'y a qu'une seule dimension temporelle, bien qu'il puisse y avoir des étendues de tailles différentes dans cette seule dimension. Malgré la topographie limitée dans *l'espace temporel*, il existe plusieurs types distincts de relations temporelles entre les entités ou les événements auxquels les langues font référence via des termes intrinsèquement spatiaux, tels que *l'ordre*, *la durée* et *la simultanéité*. La théorie de Ronald Langacker, intitulée *Space grammar* (1982; 1987), traite l'espace comme un appareil conceptuel général régissant la rationalité grammaticale. Pour Langacker (1990), la priorité de l'espace est globale, appliquée – mais pas limitée – à

la temporalité grammaticale. La sémantique cognitive a beaucoup évolué depuis la fin des années 1980, popularisant l'idée que la temporalité linguistique repose sur la perception spatiale.

Les tentatives pour faire avancer la thèse de la nature spatiale de la temporalité dans le langage et la cognition ont souvent proclamé des objectifs théoriques subsidiaires – tels que la vérification de l'universalité de l'expérience temporelle (par exemple, ALVERSON 1994); faire avancer un programme de recherche raffiné pour la typologie linguistique (par exemple, HASPELMATH 1997); ou démontrer les affinités entre le langage, la pensée et les fonctions cognitives telles que l'action motrice (CASASANTO – BORODITSKY 2008). La notation spatiale de Langacker (1982) des phénomènes temporels dans sa *grammaire spatiale* ajoute à sa suggestion que le sens temporel est dérivé du sens spatial, et de cette manière est interprété à travers la représentation spatiale. Si on accepte la distinction de Langacker (1986) entre les choses conceptuellement indépendantes et les relations conceptuellement dépendantes, on arrivera nécessairement à la conclusion que le mouvement en tant que relation dépend des choses, et que ces objets/choses sont laissés comme le domaine source ultime de l'espace de même que du temps, dont le passage est compris grâce aux notions de mouvement et de changement.

Dans le cas de l'usage météorologique de la préposition *par* on a une image du déplacement du sujet entre les bornes de l'entité temporelle qui sert de son argument, ce qui suggère son sentiment du passage du temps.

4. LA PRÉPOSITION *PAR*: UNE RECHERCHE PRÉCÉDENTE. Il convient de dire que le linguiste Badreddine Hamma, dans son article *Etat de lieux sur la sémantique de la préposition 'par'* (2006), mentionne que la préposition *par* peut être temporairement employée dans certains cas ce qu'il nous explique grâce aux exemples représentatifs des dictionnaires français. Ces dictionnaires nous informent du sens temporel de la préposition *par* en montrant ces usages temporels. Selon *Le Petit Robert et le Robert Dico en ligne*, la préposition *par* correspond aux prépositions temporelles *pendant/durant/lors de*:

(52) *Par une belle matinée de printemps.*

De même, les prépositions dits « temporelles » *pendant*, *durant* et *lors de* ne peuvent pas remplacer la préposition *par* dans ses usages de façon systématique: comme le montre le test de la commutation proposé par Hamma dans son article sur la préposition *par* (2006):

(53) *Paul est sorti (par + *pendant + *durant +* lors de) 15°.*

(54) *Elle voyage (par + *pendant + *durant +* lors de) beau temps.*

L'auteur stipule que dans l'emploi dit « temporel » de *par*, on a toujours un certain procès qui est présenté selon une certaine circonstance qui est obligatoirement déterminée. Cependant, il n'explique pas que la possibilité de remplacement de cette préposition avec *pendant* est liée à la nature de son argument: il faut qu'il soit une entité temporelle (*par un matin ensoleillé*) et non un phénomène naturel représenté dans sa durée. Car le rôle de *par* n'est pas seulement de situer l'événualité dans un intervalle, mais avant tout d'invoquer les caractéristiques atmosphériques. Cela dit, même dans le cas où le remplacement soit possible, on est loin d'une synonymie absolue.

Dans le dictionnaire *Trésor de la Langue Française Informatisé* (TLFi), la préposition *par* possède le sens temporel dans les situations suivantes: quand le complément désigne l'intervalle temporel dans lequel se déroule un procès (55), quand le complément désigne les conditions atmosphériques où le substantif n'est pas actualisé (56)/où le substantif est actualisé (57) et dans les locutions adverbials (58):

(55) C'était *par une triste nuit*. L'aile des vents battait à ma fenêtre; J'étais seul, courbé sur mon lit.

(56) *Par temps clair, par mauvais temps, par grand vent*. Tempête aussi à Mendoza? Non. J'ai atterri *par ciel pur, sans vent*.

(57) *Par les très grands froids*, elles ajoutent une toque assortie.

(58) Un soir vers les six heures, on a entendu, tout *par un coup*, en bas, comme une noix qu'on écrase entre les dents.

Signalons que, même dans le premier cas où on a un usage typiquement temporel, la préposition *par* ne sert pas seulement à la localisation temporelle; il donne une image de l'expérience personnelle du sujet de la période en question. La deuxième phrase confirme cette idée: le sujet éprouve la tristesse de la nuit et décrit l'atmosphère autour de lui.

5. L'EMPLOI DE *PAR* POUR DÉSIGNER LE CONTEXTE MÉTÉOROLOGIQUE. Etant donné que *par* n'indique par défaut aucun rapport physique entre la cible et le lieu où s'effectue le mouvement horizontal, on peut appeler cette zone *le contexte spatial*. En fait cela est lié au fait que *par* libère son argument de sa nature matériel. Le type du verbe décide si ce contexte sera interprété uniquement comme un repère par lequel on construit l'itinéraire, le moyen servant à atteindre un site ou bien comme la zone de changement d'emplacement sans but. Mais répétons-le encore une fois, même dans ce cas *par* n'indique pas les notions de support et de contenance et c'est à cause de cela que les constructions où il est utilisé, peuvent dénoter la manière d'accéder à une place. Cette représentation non-physique des entités de nature spatiale permet d'employer *par* avec des phénomènes naturels qui ne peuvent pas servir de support ni de conteneur, mais qui décrivent des conditions atmosphériques dans lesquelles une éventualité s'effectue. Une analyse détaillée de ce type de contexte nous montrera comment ces conditions sont perçues et dans quelle mesure elles influencent l'éventualité. Notons qu'en français on utilise la préposition *à* ou *sous* ou *dans* pour indiquer l'exposition à une force naturelle que la cible soit au repos ou en mouvement. On y insiste sur le contact et sur l'effet qu'elle a sur le sujet du verbe.

(59) Il est assis/se promène *au soleil*.

(60) Ils jouent *sous la pluie*.

(61) Vous aimez marcher *dans le vent* sur la côte de Noordwijk?

(62) Comment courir en hiver *dans le froid*?

Mais quel rapport veut-on indiquer quand on utilise la préposition *par*? Notre hypothèse est que *par* dans cet emploi indique d'emblée qu'une éventualité se produit dans un contexte météorologique associé à une durée temporelle. Il est important de souligner que ce contexte par défaut n'a pas d'influence sur l'éventualité représentée dans la phrase mais peut quand même être représenté comme le déclencheur d'un type de comportement. Rappelons que cela est valable aussi

pour le domaine spatial où une voie peut être vue comme le contexte de déplacement mais aussi comme le moyen de se rendre au site final. On reviendra plus tard sur cette question. Notons quand même qu'elle est liée au fait que, selon nos connaissances du monde, le processus désigné par le prédicat peut dépendre ou non des facteurs:

(63) *Par un froid matin d'hiver* j'errai dans les bois.

Ici, comme le sujet est dehors, il doit être affecté par la froideur, mais le complément sert plutôt à décrire le contexte que d'insister sur l'effet de la température.

Dans l'exemple suivant l'effet de la froideur n'est pas si évident bien qu'on sache que les conditions météorologiques ont une grande influence sur la capacité des avions de voler et c'est pour cela qu'elles sont souvent mentionnées dans ce type de phrase:

(64) Le premier vol a été réalisé *par un matin froid*, celui du 23 février 1909, à Baddeck, en Nouvelle-Écosse.

Si on ne peut pas imaginer aucune dépendance entre le prédicat et les conditions météorologiques, elles sont représentées comme l'arrière-plan et le narrateur nous donne une image du contexte dans lequel l'événement dont il parle a eu lieu. Donc il ne veut pas tout court nous informer sur quelque chose qui s'est passé, mais il veut aussi nous faire sentir que nous assistons à un moment particulier dans l'histoire. Grâce au complément introduit par la préposition *par*, le lecteur devient en quelque sorte le témoin de l'éventualité – il partage les sensations et les impressions des protagonistes:

(65) *Par un torride samedi après-midi du mois d'août*, deux randonneurs pédestres aperçoivent (...).

Venons-en maintenant à une chose très importante: *par* spatial indique un mouvement horizontal dans l'espace qui implique le passage du temps. De même, *par* météorologique indique que le contexte atmosphérique est perçu dans sa durée. Cela peut être lié au fait que le prédicat (une activité ou un accomplissement) présuppose un passage de temps qui coïncide avec la durée des conditions atmosphériques qui ne sont pas des traits instantanés¹². Or on le trouve aussi bien avec les achevements. Mais, même dans ce cas le narrateur grâce à *par* indique que celui-ci a eu lieu pendant une période dont on sent le dynamisme temporel. Notre hypothèse est que *par* météorologique est associé à un mouvement (fictif) dans le temps (On pourrait y penser à la métaphore *moving ego* (TALMY 2000) où l'homme se déplace dans le temps, comme dans *Nous nous approchons de Noël*):

(66) *Par un matin ensoleillé* Paul a rencontré Louis.

_____ *par un matin ensoleillé*

X → → →

le sujet qui se déplace dans le temps

¹² Le soleil brille et la pluie tombe pendant une certaine période.

C'est comme si le narrateur invitait le lecteur à passer à travers une période et à la visualiser (grâce à l'épithète *ensoleillé* – les phénomènes naturels sont toujours visibles et souvent percevables par d'autres sens) et à assister en même temps à un événement¹³. D'ailleurs *par* n'est jamais utilisé avec des noms désignant les moments:

(67) **Par un moment pluvieux* il sortit de la maison.

Et même la notion d'heure semble trop courte pour créer l'image d'un contexte. En plus, elle n'est jamais employée pour la localisation temporelle¹⁴:

(68) **Par une heure ensoleillée* il sortit de la maison.

Observons encore un exemple où *par* ne peut pas être employé: il s'agit d'accorder un attribut à une période caractérisée par un phénomène naturel et non de décrire les conditions atmosphériques d'une éventualité:

(69) *Pendant les mois pluvieux de décembre à mai*, le temps est encore très chaud.

D'ailleurs *les mois pluvieux* est une période trop longue pour pouvoir représenter un contexte météorologique auquel le sujet dont on parle est exposé:

(70) **Par les mois pluvieux*¹⁵ il sortait de la maison.

Cependant nous avons trouvé un exemple où le complément de *par* est un mot désignant une saison:

(71) Un jour de septembre, *par un automne éclatant*, j'eus droit à mon baptême du feu nippon.

Notons quand même qu'ici on ne cherche pas à localiser le prédicat dans le cadre d'une saison. Le rôle du complément est de mieux représenter le contexte, de dire qu'il s'agissait d'une journée pleine de lumière d'automne. Il convient ici de signaler que le complément de *par* sert uniquement à introduire un intervalle en tant que support des conditions météorologiques. Il n'est jamais employé pour attribuer une référence temporelle précise à un événement. Voilà pourquoi il ne peut jamais être précédé par l'article défini qui montre que le prédicat a eu lieu dans une période déterminée et connue:

(72) Le 1er avril il y eut enfin une belle journée. * *Par la belle journée...* / Ce jour-là je suis allé me balader.

(73) *Je suis allé me promener *par la belle journée d'hier / après ton départ*.

Donc, *par* ne sert pas à dater, à identifier l'intervalle temporel, mais seulement à le caractériser, le décrire, dire de quelle catégorie il est, à le représenter comme un contexte. Quant au type d'entités temporelles avec lesquelles il est employé ce sont les périodes auxquelles on associe normalement des phénomènes naturels

¹³ Cependant si on dit *Un matin Paul a rencontré Louis*. On associe temporellement l'événement à une certaine période de la journée mais sans la présenter comme un contexte dans sa durée. Nous reviendrons plus tard sur les constructions sans *par*.

¹⁴ *Un jour/matin/*une heure il s'est enfuit de la prison*. Pour que l'heure devienne pertinente il faut indiquer de quelle heure spécifique il s'agit: *A trois heures il partit*.

¹⁵ *Les mois pluvieux* représentent une période caractérisée par beaucoup de précipitations et non un contexte où il pleut et dans lequel on situe un événement.

quand on les visualise comme les cadres dans lesquels on situe les événements – jours, nuits, matins, après-midis.

Notons que l'argument de *par* peut référer à un certain intervalle temporel (dont on ne connaît pas la référence temporelle exacte, voir ci-dessus) mais aussi au type de journée marqué par certaines conditions météorologiques. Dans ce deuxième cas il y a toujours une relation entre celles-ci et le prédicat¹⁶. C'est parce que le locuteur se sert de *par* ici pour associer un contexte météorologique aux certaines activités et non pour représenter l'arrière-plan d'un événement. Dans le cas présent, il ne suffit peut-être plus de parler du contexte mais des conditions déclenchant un comportement:

(74) *Par une belle journée ensoleillée*, n'hésitez pas à vous arrêter et vous asseoir pour pique-niquer.

(75) *Par un jour hivernal* j'aime me balader dans la forêt, respirer l'air frais et sentir la neige sous mes pas.

(76) Voilà pourquoi on se rabat fréquemment sur un verre d'alcool pour créer cette sensation de chaleur *par une froide journée d'hiver*.

(77) *Par une froide journée d'hiver*, servez un pichet de chocolat chaud.

(78) *Par une journée très ensoleillée* restez dans l'ombre.

Venons-en maintenant sur les exemples où *par* peut être omis et essayons d'expliquer pourquoi c'est possible et si cela crée des effets stylistiques différents. D'abord, signalons qu'il s'agit des cas où le prédicat en question ne dépend absolument pas du contexte. En plus, le contexte n'est pas très riche dans le sens où il ne crée pas une image remarquable:

(79) (*Par*) *un après-midi du mois d'août*, une légère voiture s'arrêta brusquement devant les deux chaumières.

(80) (*Par*) *un bel après-midi d'été* ce jour du mois d'août 1924, un jeune universitaire JV originaire de Bagnères- de- Luchon, vint présenter à sa marraine (...).

A notre avis, dans les exemples ci-dessus il n'y a aucune différence entre le cas où on garde *par* et celui où il est omis. Ajoutons qu'on trouve facilement les phrases sans *par* dont les compléments temporels sont modifiés par les adjectifs que l'on associe aux conditions météorologiques. Ainsi, dans la phrase suivante le locuteur localise temporellement la mort d'une personne. Le fait que le matin est modifié par l'épithète *froid* ne demande pas l'emploi de la préposition *par* car le locuteur ici accentue le moment d'un événement d'une grande importance sans sentir le besoin d'évoquer le contexte météorologique. Autrement dit, le locuteur se souvient que le jour où il a perdu une personne proche a été froid mais il n'insiste aucunement sur le fait qu'il s'agisse des conditions qu'il faudrait évoquer:

(81) Malheureusement elle est morte *un matin froid de novembre*, en 1992, et depuis, la vie n'est plus tout à fait la même.

On trouve bien évidemment des exemples sans *par* où il pourrait être employé:

(82) *Un bel après-midi d'avril*, je suis allée chercher mon conjoint à l'aéroport.

(83) *Un beau jour hivernal froid*, je décidai de descendre dans la cave de la maison.

¹⁶ Car dans notre expérience du monde les phénomènes naturels nous affectent normalement.

Dans les deux cas on décrit la période pendant laquelle a eu lieu l'événement sauf qu'avec *par* le locuteur aurait insisté sur l'attention qu'il faut prêter au contexte météorologique (comme on a déjà dit, il invite le lecteur à le visualiser). Si on insiste sur le contexte ça peut être parce qu'il joue un rôle dans la phrase. Lorsqu'on conduit, on s'aperçoit du temps qu'il fait dehors, et dans la cave, on sent intensivement la froideur hivernale.

Mais, on a déjà signalé que grâce à sa nature neutre (il n'y a pas de contact obligatoire) *par* n'indique nécessairement pas que le contexte météorologique affecte l'événement. Comme on a vu, cela dépend de la nature du prédicat et de sa relation avec le type de phénomène naturel. Ainsi, dans la phrase suivante *par* indique les conditions dans lesquelles le vol s'est effectué et qui ont eu une influence sur l'éventualité car elles ont facilité ou même, permis le parcours:

(84) Le vol de mardi a eu lieu *par beau temps* à partir du terrain d'aviation de Saab à Linköping.

On pourrait y trouver une analogie avec les emplois spatiaux où l'argument de *par* est un type de voie qui permet/facilite l'accès au point final et où il indique, comme nous l'avons déjà dit, le genre du contexte spatial où s'effectue le déplacement. Cependant, dans certains cas la nature de la voie de connexion peut rendre plus difficile le déplacement (*par un chemin abrupt, rocailleux, ardu*). Cette influence négative dans le contexte non-spatial est indiquée dans la phrase suivante:

(85) Le soir de son 24e anniversaire, il coucha sur les rives du lac Huron couvertes de trois pieds de neige et *par un vent* qui fit descendre la température à -14°F.

Soulignons que le vent est perçu dans sa durée (*pendant que le vent soufflait*) ce qui est en accord avec l'idée du passage du temps. Ajoutons qu'on préfère associer les phénomènes naturels aux intervalles temporels que de les introduire par *par*. On opte pour cette deuxième possibilité uniquement si on veut insister sur leur effet direct sur le sujet.

Dans les deux phrase ci-dessous la chaleur qui désigne en fait la qualité thermique de l'air est représentée comme un phénomène qui dure (notons le parallélisme avec les activités de pleuvoir et de grêler et le complément temporel *toute l'avant-midi*) et qui affecte le sujet ou l'objet:

(86) Qu'il pleuve, qu'il grêle ou par une chaleur extrême, il continuera de travailler¹⁷, quelles que soient les conditions météorologiques.

(87) J'ai acheté de la soupe aux tomates Heinz le matin et je l'ai laissée dans l'auto garée au soleil toute l'avant-midi *par une chaleur de*¹⁸25°.

Analogiquement la froideur peut être représentée dans sa durée (pendant qu'il faisait froid). La phrase entière implique qu'il ne s'agit pas seulement du contexte météorologique mais des conditions qui influencent l'activité du sujet:

(88) On y travaillait même dans les pires conditions météorologiques et *par un froid extrême*.

La même observation peut être faite pour l'exemple suivant qui suggère que l'activité de grimper demande un effort dans les conditions difficiles:

¹⁷ Ici on a une idée de lutte de sujet contre les conditions néfastes.

¹⁸ Les hautes températures peuvent provoquer le développement des bactéries dans la soupe.

(89) Ça fatigue, de grimper *par un froid pareil*.

Dans la phrase suivante, également, il existe une dépendance directe entre le brouillard et le fait d'atterrir:

(90) Il s'échoue sur l'île d'Anticosti *par un brouillard épais*¹⁹.

Dans la phrase suivante la tempête n'est pas représentée comme un événement singulier (comme ce serait dans le cas de *Pendant la tempête un arbre tomba*) mais comme des conditions météorologiques auxquelles on doit s'adapter:

(91) Ce dont nous avons besoin, bien sûr, c'est de marins et de navigateurs capables de voguer *par beau temps*, mais aussi *par tempête*.

Si l'n'y a pas d'effet direct on préfère associer des phénomènes naturels aux intervalles temporels et créer le contexte qui peut entraîner certaines conséquences, comme dans la phrase suivante:

(92) *Par les jours froids et venteux*, trop d'air pénétrait dans la maison, augmentant ainsi les coûts de chauffage et causant des courants d'air inconfortables.

Mais, répétons-le encore une fois, cette influence n'est pas indiquée par le sémantisme de *par* car il ne désigne pas obligatoirement le contact. Il est là uniquement pour signaler la concomitance qui est une relation de nature temporelle. Tous les autres rapports dépendent de la nature de son argument et celle du prédicat.

Cela dit, les phénomènes naturels sont dans notre représentation du monde considérés comme des forces agissant sur l'homme. Voilà pourquoi ils ne sont jamais perçus juste comme un arrière-plan qui n'a aucun rapport avec l'événement dont on parle. Il est très difficile de leur assigner le rôle d'un simple contexte où on situe le prédicat:

(93) **Par une froideur extrême et un brouillard épais* il rencontra son ami.

L'exemple suivant est particulièrement intéressant car le locuteur veut en même temps (grâce à *pendant*) représenter la nuit comme une période mais aussi, en l'associant à l'expression *par beau temps* et aux autres éléments conditionnant le vol (*être au-dessus d'un terrain sombre*) insister sur ces caractéristiques physiques – l'absence de lumière:

(94) Pendant la nuit, *par beau temps* et au cours d'une approche au-dessus d'un terrain sombre, même les pilotes chevronnés risquent de surévaluer visuellement leur altitude, et ainsi de voler trop bas.

Il est à noter que cette même notion (*la nuit*) peut représenter le contexte n'ayant aucune influence sur la réalisation du prédicat:

(95) *Par une nuit très sombre* il sortit de la maison.

Il est clair que tout dépend de la nature du processus. Ajoutons que *par* peut être employé avec le syntagme *ces temps difficiles*. Etant donné la présence de

¹⁹ Cependant, si on utilise l'expression *à travers* on insiste sur la nature matérielle du brouillard qui empêche le mouvement des légions: Pendant que nous causons, Khalar conduit ses légions à travers le brouillard.

l'épithète *difficile* il est clair qu'il ne s'agit pas seulement du contexte mais des conditions mauvaises de la vie qu'il faut endurer²⁰:

(96) « Cette aide est une bénédiction *par ces temps difficiles* », a indiqué Bibi.

(97) Toutes les équipes ont montré une formidable aptitude à agir et à tenir le cap *par ces temps difficiles*.

(98) *Par ces temps économiques difficiles*, c'est une véritable bouffée d'oxygène.

Observons finalement les cas où *par* est employé avec l'expression *les temps qui courent*. Ici on a également l'idée du mouvement mais c'est le temps qui progresse et le sujet le suit. Cependant *les temps qui courent* ont effectivement un sens quasiment idiomatique: cette expression désigne une situation spécifique actuelle (l'idée de base c'est que le passage du temps apporte le changement) à laquelle le locuteur devrait s'habituer. Donc, cette fois il s'agit des conditions qui devraient déterminer le comportement de ceux qui en sont affectés:

(99) J'ai appris que *par les temps qui courent*, les engagements à long terme n'ont pas la cote.

(100) *Par les temps qui courent*, nous devons nous en tenir au fait aussi bien des nouvelles technologies.

6. CONCLUSION. Dans ce travail nous sommes partis de l'hypothèse que *par spatial* n'indique pas qu'il existe obligatoirement une relation physique entre la cible et le site et de toute façon, même si elle existe, il ne la met pas au premier plan. Il exprime le fait que la cible effectue un mouvement dans le domaine du site, qu'on a appelé le contexte, car il n'est présenté ni comme support ni comme conteneur. Le lieu du déplacement ne pose aucune contrainte sur le déplacement et ne le dirige pas – il peut même le représenter comme allant dans tous les sens. La notion du trajet dépend du type de verbe qui indique la translation du site du départ. Le site final impose soit l'existence d'un lieu de connexion – la voie (qui peut être de nature différente, donc on a ici également une idée de la manière d'accéder au but), soit l'introduction d'un point de référence qui définit le type d'itinéraire (qui peut être simple ou complexe).

Le fait que le site est perçu comme un contexte permet de l'utiliser avec les entités non-spatiales indiquant le cadre météorologique où a lieu une éventualité. Partant de l'idée que le mouvement de la cible (dans les usages spatiaux) présuppose l'écoulement du temps, on a toujours une image dynamique, qui se reflète également dans le cas du site non-spatial. Autrement dit, les éventualités sont observées dans les contextes météorologiques dont la durée est mise en emphase (on pourrait dire qu'il s'agit d'un mouvement dans le temps). Dans ce domaine il s'agit le plus souvent d'une concomitance des activités et des périodes généralement marquées par des caractéristiques atmosphériques (journées ou parties de journée). Or, même si le verbe est un achèvement l'auteur invite le lecteur de visualiser le contexte comme un intervalle au sein duquel il s'est produit un événement momentané.

Dans certains exemples on communique que le contexte météorologique affecte l'éventualité mais c'est à cause de leur rapport, à savoir la dépendance entre

²⁰ L'idée que les temps difficiles affectent les personnes qui les traversent est confirmé par le fait qu'on peut aussi y employer la préposition *dans* qui implique un contrôle et une influence du site.

le phénomène naturel et l'exécution de l'action. Dans ce cas on peut parler des conditions. On s'est aperçu d'un parallélisme avec certains cas d'emplois spatiaux dans lesquels la nature du lieu où s'effectue le trajet ou le type d'itinéraire représente l'accès au point final comme facile et aisé ou comme un défi.

En somme *par* est une préposition assez vague dont la nature de l'argument et le type de verbe employé dans la phrase où elle figure, précise le sens et enrichit son sémantisme de base – la localisation de la cible en mouvement dans un contexte qui *par* défaut n'exerce aucune force sur elle.

LITTÉRATURE CITÉE

- ALVERSON, Hoyt. *Semantics and Experience: Universal Metaphors of Time in English, Mandarin, Hindi and Sesotho*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 1994.
- AŠIĆ, Tijana. *Espace, temps, prépositions*. Genève: Droz, 2008.
- AURNAGUE, Michel, Dejan Stošić. La préposition *par* et l'expression du déplacement: vers une catégorisation sémantique et cognitive de la notion de « trajet ». *Cahiers de Lexicologie* 81 (2002): 113–139.
- AURNAGUE, Michel. *Les structures de l'espace linguistique: regards croisés sur quelques constructions spatiales du basque et du français*. Peeters Publishers, 2004.
- CASASANTO, Daniel, Lera BORODITSKY. Time in the Mind: Using Space to Think About Time. *Cognition* 106/2 (2008): 579–593.
- GR&CO: *Grand Robert & Collins électronique*, Dictionnaires le Robert, VEUF, 2003.
- GRICE, Herbert Paul. Further Notes on Logic and Conversation. Peter Cole (ed.). *Pragmatics* [Syntax and Semantics 9]. New York: Academic Press, 1978: 113–127.
- GRLF: *Grand Robert de la langue française*, tome III, Canada S.c.c, Montréal, 1992.
- HAMMA, Badreddine. Etat des lieux sur la sémantique de la préposition *par*. *Modèles linguistiques* 54, 2006.
- HASPELMATH, Martin. *From Space to Time: Temporal Adverbials in the World's Languages*. München – Newcastle: Lincom Europa, 1997.
- LANGACKER, Ronald W. Space Grammar, Analysability, and the English Passive. *Language* 58 (1982): 22–80.
- LANGACKER, Ronald W. Abstract Motion. *Proceedings of the Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society* 12 (1986): 455–471.
- LANGACKER, Roland W. *Foundations of Cognitive Grammar*, vol. 1: *Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- LANGACKER, Ronald W. *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter, 1990.
- LANGACKER, Ronald W. *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press, 2008.
- LLF: Littré de la langue française, Emile Littré, 1872. <<https://www.littre.org/>> 15.02.2022.
- LYONS, John. *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- MATHIEU-COLAS, Michel. Illustration d'une classe d'objets: les voies de communication. *Langages* 131 (1998): 77–90.
- PRLF: Petit Robert de la langue Française, Dictionnaires le Robert, VEUF, 1994.
- RDL: Robert dico en ligne; <<https://dictionnaire.lerobert.com/>> 15.02.2022.
- STOŠIĆ, Dejan. “*Par*” et “à travers” dans l'expression des relations spatiales: comparaison entre le français et le serbo-croate. Thèse de doctorat, Université de Toulouse le Mirail, 2002.
- TALMY, Leonard. *Toward a Cognitive Semantics*. I–II. Cambridge: MIT Press, 2000.
- TLFi: *Trésor de la langue française informatisé*. <<http://www.atilf.fr/tlfi>> 14.02.2022.
- VANDELOISE, Claude. *L'espace en français: sémantique des prépositions spatiales*. Paris: Édition de Seuil, 1986.
- VANDELOISE, Claude. De la matière à l'espace. *Cahiers de Grammaire* 20 (1995): 165–180.
- VANDELOISE, Claude. *Aristote et le lexique de l'espace: rencontres entre la physique grecque et la linguistique cognitive*. Stanford, CA: CSLI, 2001.

Тијана Ашић
Марија Симовић

О ОДНОСУ ИЗМЕЂУ СПАЦИЈАЛНИХ И ВРЕМЕНСКИХ УПОТРЕБА ПРЕДЛОГА *PAR*
У ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

Резиме

У овом раду се бавимо предлогом *par* у француском језику, који је, пре свега, спацијални предлог. Међутим, овај предлог поред своје основне спацијалне употребе, као и функције да уведе агенс у пасивним конструкцијама има и једну специфичну употребу. Заправо, он може увести временску прилошку одредбу која означава метеоролошке услове под којима се одвија одређена евентуалност. Покушали смо да одредимо однос између спацијалних и временских употреба овог француског предлога ослањајући се на Грајсов принцип Окамове оштрице (1978) као и на Лајонсове хипотезе лингвистичког локализма (1977).

Пошли смо од претпоставке да просторна веза не значи нужно да постоји веза између циља и места, а чак и када постоји, не мора бити у првом плану. Чињеница да се место (локација) тумачи као контекст допушта да се овај предлог комбинује са неспацијалним ентитетима тако што гради прилошке изразе/одредбе који/које означавају метеоролошке услове под којима се одређена евентуалност одвија. Треба нагласити да се предлог *par* не користи да би поставио радњу у одређени временски тренутак већ само да опише тај временски интервал и да га представи као контекст. Темпорални ентитети са којима се *par* употребљава представљају периоде којима придружујемо природне појаве када желимо да их прикажемо као услове под којима се одвијају догађаји: дани, ноћи, јутра, поподнева.

На репрезентативним примерима смо утврдили да контекст у коме је француски предлог *par* употребљен, односно тип глагола уз који поменути предлог стоји, највише утиче на његово значење и проширује његов основни семантизам.

Тијана Ашић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Одсек за филологију
Јована Цвијића бб, 34000 Крагујевац, Србија
tijana.asic@gmail.com

(Примљено: 1. априла 2021;
прихваћено: 17. маја 2022)

Марија Симовић
Универзитет „Унион – Никола Тесла” у Београду
Факултет примењених наука
Душана Поповића 22а, 18000 Ниш, Србија
marijasim87@gmail.com

IN MEMORIAM

УЧЕНИК И УЧИТЕЉ: АКАДЕМИК ПРЕДРАГ ПИПЕР
(1950–2021)

Девог септембра 2021. године преминуо је Предраг Пипер, редовни професор Катедре за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду, редовни члан САНУ, инострани члан МАНУ.

Академик Предраг Пипер рођен је 1950. године у Београду.¹ Студирао је руски језик и књижевност на Филозофском факултету у Новом Саду, а упоредо је био студент и Одсека за српски језик. Дипломирао је на русистици 1973. године. Докторирао је на истом факултету 1981. године. Тема његове докторске дисертације гласи „Заменички прилози у руском, пољском и српскохрватском језику”.

На Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду запослио се 1974. године као асистент, а затим је 1983. изабран за доцента. На Филолошком факултету Универзитета у Београду изабран је за ванредног професора (1989. године), а 1991. за редовног професора. Године 2020, на предлог Катедре за славистику Филолошког факултета Универзитета у Београду, изабран је за професора емеритуса.

Бавио се проучавањем граматичке структуре и лексичке семантике у српском, руском, пољском, словеначком, македонском, чешком, лужичкосрпском и другим словенским језицима, питањима опште лингвистике, историје словенске филологије и другим славистичким и лингвистичким питањима.

Предавао је на универзитетима у Москви, Петрограду, Вороњежу и Иванову, Задру, Сеулу, Сапору, Нишу, Љубљани, Скопљу. Учествовао је на међународним славистичким конгресима у Загребу (1977), Софији (1988), Будимпешти (1986), Москви (1990), Љубљани (2003), Минску (2013), као и на многим другим југословенским и иностраним научним скуповима. Као председник организационог одбора, организовао је неколико међународних симпозијума: Београд (1988), Нови Сад (2005), Нови Сад – Београд (2010), Сапоро (2011).

Као универзитетски наставник држао је предавања из руског, српског, словеначког и македонског језика, упоредне граматике јужнословенских језика, контрастивне анализе руског и српског језика, опште лингвистике, југословенске лингвистике, лингвистичке русистике и других предмета.

¹ Биографске податке о академику П. Пиперу преузели смо са званичне странице Филолошког факултета Универзитета у Београду и из *Предлоја за избор академика Предрага Пипера за професора емеритуса Филолошког факултета УБ*.

Иницирао је увођење нових предмета на појединим универзитетима и предавао те предмете: Функционална граматика руског језика (на Универзитету у Новом Саду), Увод у славистику, Методологија лингвистичких истраживања, Историја и теорија проучавања словенских језика (на Универзитету у Београду), Словеначки језик, Македонски језик (на Ханкук универзитету у Сеулу).

Био је ментор 15 докторских дисертација и учествовао у комисијама за одбрану великог броја докторских теза.

Рецензирао је више од 50 монографија и стотине научних радова у научним часописима, уредио мноштво зборника и колективних монографија.

За дописног члана Српске академије наука и уметности изабран је 2003, а редовни члан САНУ постао је 2012. године. За иностраног члана Македонске академије наука и уметности изабран је 2015. године.

Учествовао је на више научних скупова у САНУ, од којих је неке и организовао. У САНУ је био секретар Одељења језика и књижевности, члан Председништва САНУ, Издавачког одбора, Управног одбора Фонда за научна истраживања, председник Одбора за српски језик и књижевност у поређењу са другим језицима и књижевностима и члан Одбора за српски језик у светлу савремених лингвистичких теорија Одељења језика и књижевности, председник Управног одбора Фонда „Ђорђе Зечевић” за заштиту и унапређивање ћирилице, члан Комисије САНУ за стратегију научног рада. Био је потпредседник Уређивачког одбора „Српске енциклопедије”. Био је члан Управног одбора МС, члан Одељења за књижевност и језик и Лексикографског одељења, као и члан Одбора за додељивање награде за неговање ћирилице. На Филолошком факултету био је председник Савета Центра за српски као страни језик. Био је члан Одбора за додељивање награде „Павле и Милка Ивић” Славистичког друштва Србије.

*

На научни и животни пут професора Предрага Пипера у значајној мери утицали су професори који су му предавали на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду. Од професора са Катедре за источне и западне словенске језике посебно је истицао Витомира Вулетића и Петра Ђорђића, али и Веру Вулетић, Ђорђа Јазића и Александра Музалевског. Још дубљи утисак оставила су на њега предавања Милке и Павла Ивића, које је слушао на Катедри за јужнословенске језике.

„Као што често бива, изразите вредности пре се адекватно оцене у другим срединама него у оној у којој су настале. У то сам се уверио када сам 1980. на Московском универзитету представљен познатом слависти професору Самуилу Б. Бернштејну и када је уз моје име додато да сам из новосадске школе Ивићевих. То се некако више подразумевало него што се наглашавало, јер је свакоме иоле о томе обавештеном била очигледна чињеница да је на Новосадском универзитету створен модеран лингвистички и славистички центар, у свету познат пре свега по Ивићевима” [Пипер (у: Јевтић 2002: 23)].

У Москви је, како је истицао, могао да се увери „да се нечија припадност одређеној научној школи (упркос извесној неодређености тог израза) тамо претпоставља научној самоукости” [Пипер (у: Јевтић 2002: 23)].

С друге стране, Предраг Пипер уживао је заслужену подршку својих уважених професора. Милка Ивић је посебно држала до његовог ауторитета међу страним славистима: „С изузетним задовољством пратим стални успон угледа свога ученика у стручним срединама других словенских земаља; имала сам, вала, кога и учити!” [М. Ивић (у: Јевтић 2002: 5)].

Знајући вредност научних школа које остављају дубљи и разубуђенији траг од оног који може оставити појединац ма како био надарен, и сâм је градио своју школу, чији су представници, пре свих, били његови докторанди, али и остали млађи сарадници. Годинама је организовао неформална окупљања својих ученика, који су на тим кружоцима извештавали о својим истраживањима, тражили савет, размењивали мишљења и узајамно се повезивали у једну научну породицу. У таквим дружењима сви су били на добитку. „С годинама професор обично има све више онога што треба дати студентима – знања и искуства – али понекад и све мање онога што је обичније код студената, на пример, смисла за једноставна, интуитивна решења, неоптерећеност ерудицијом, способност одушевљавања” [ПИПЕР (у: Јевтић 2002: 31)].

Ученици професора Предрага Пипера бавили су се темама за које су инспирацију проналазили у његовим радовима, а једна од најважнијих, фундаменталних за његову теорију, јесте његово изучавање исказивања простора у језику, тј. теорија семантичких локализација. О томе колико је ова тема била репрезентативна за његов научни опус сведочи чињеница да јој се враћао скоро сваки пут када је требало представити главну линију својих истраживања. У књизи *Yugoslav General Linguistics*, која је представљала тадашње најважније токове у југословенској лингвистици, објављен је његов рад *Language in space and space in language* (PIPER 1988), а скоро 30 година касније, 2016. године, одржао је приступно предавање у МАНУ под називом *За семантичката катеџорија ѿпростор во македонскиот јазик*.

Интересовање за осликавање простора у језику професор Пипер добио је на почетку свог научног живота истражујући у свом магистарском раду просторна падежна значења у руском и српском језику. Под снажним утицајем своје професорке Милке Ивић, која је синтаксичким темама приступала семантичко-синтаксички, и Предраг Пипер је у фокусу свог рада имао семантичку анализу просторних односа који се исказују падежима у двама језицима. Сасвим директан утицај на настанак његовог магистарског рада, који ће П. Пипер тематски, садржајно и методолошки расписивати и ширити до заокружене теорије, имао је рад Милке Ивић *Српскохрватски ѿпадежни систем за означаване ѿпросторних односа* (Ivić 1965). Преко Милке Ивић, Предраг Пипер је примао утицаје других лингвиста, на пример, Романа Јакобсона, чија полазишта су га инспирисала да у свом магистарском раду успостави систем смисаоних опозиција у оквиру просторног значења. Чињенице до којих је дошао у магистарском раду искористио је за даљи развој своје теорије, која је у целини представљена у његовој књизи *Језик и ѿпростор* (PIPER 1997). Иако се полазишта Предрага Пипера категорији простора подударају с неким темељним когнитивистичким начелима, његова теорија је настала и развијала се независно, и то пре него што су настала кључна дела когнитивне лингвистике. Постоје, изгледа, научни предуслови и научна клима која на генералном, светском нивоу отвара врата неким теоријама и

оне настану на више места, из више извора, у кратком временском распону јер их побуђује и ка томе новом води најважнија научна лектура. Питање истраживања простора у језику из пера различитих истраживача са сличним резултатима, а независним коренима, занимљиво је не само за анализу научног развоја професора Пипера већ и за историју науке као предмета методологије научног истраживања.

Кључни однос у теорији семантичких локализација јесте однос између објекта локализације, локализатора и оријентира, а значајан је однос објекта локализације према локализатору. Ако објекат локализације мења место у простору, онда треба разликовати приближавање оријентирu (адлативност), удаљавање од њега (аблативност), пресецање оријентира (перлативност) и одсуство промене односа између објекта локализације и локализатора (локативност).²

Из теорије семантичких локализација Предрага Пипера поникла су полазишта докторских дисертација Луке Меденице: *Незаменички њрилози са њпросѝорним значењем у руском и срѝском језику* (2014), Мирјане Адамовић: *Сисѝем њрефикса са њпросѝорним значењем у руском језику и срѝском језику* (2016) и Јулије Шапић: *Просѝорни фраѝмениѝизаѝори у руском и срѝском језику* (2018), али и других.

Проучавајући просторне односе, П. Пипер је приметио да постоје семантичке, граматичке и прагматичке правилности организације те категорије које се могу применити и на анализу других категорија. Тако је категорија простора постала наткатегорија, чија организација је послужила за анализу других категорија – категорије времена, узрока, циља, последице, начина, количине итд., а затим и императивности, посесивности, оптативности, компаративности, ексцептивности, афирмације, негације итд. За проучавање семантичких категорија Предраг Пипер проналазио је потврду у радовима своје професорке Милке Ивић о падежним значењима. Ево шта је написао о томе: „Tri decenije njenih lingvističkih istraživanja su omeđene padežnom problematikom: na početku stoji monografija o srpskohrvatskom instrumentalu, a 1983. objavljeni su *Lingvistički ogledi*. U међувремену, opisan je sistem srpskohrvatskih padeža, a posebno su opisani njegovi važniji podsistemi: prostorni, vremenski, uzročni, kvalitativni i dr.” (PIPER 2008: 37). Проучавање семантичких категорија друго је главно обележје научног рада Предрага Пипера: „Pod semantičkom kategorijom se podrazumeva način na koji je određeni aspekt univerzuma odražen u jezičkom univerzumu kroz izvesno opšte (kategorijalno) značenje i različite oblike njegovog segmentiranja i izražavanja. Jezgro semantičke kategorije obično čini neka gramatička kategorija, ali ona može imati i negramatičke oblike” (PIPER 1983: 83). Испитујући језичка средства којима се семантичке категорије одражавају у језику, Предраг Пипер је развио функционалну граматiku српског језика која свој систематичан облик добија у *Синѝакси савременоѝа срѝскоѝ језика* (Пипер и др. 2005), коју је написао у коауторству, под редакцијом Милке Ивић.

У изградњи модела функционалне граматике у српском и другим словенским језицима професору Пиперу помагали су, али истовремено и учили

² Детаљније о теорији семантичких локализација исп. у Војводић (1998), Радовановић (2015), Меденица (2016).

од њега, његови докторанди, који су своје докторске дисертације посветили различитим семантичким категоријама: Дојчил Војводић, *Функционално-семантичко поље фуниралности у савременом руском, пољском и српском језику* (2007); Здравко Бабић, *Категорија персоналности у савременим словенским књижевним језицима* (2011); Марина Николић, *Категорија степенена у сложеној реченици у савременом српском језику* (2011). И неки магистарски радови одбрањени под менторством професора Предрага Пипера посвећени су семантичким категоријама: Дара Дамљановић, *Изражавање реципрочности у руском језику с освртом на језик научне литературе* (1991); Марија Петровић (Стефановић), *Категорија анималности и инанималности у савременом руском и српскохрватском језику* (1994); Здравко Бабић, *Имперсоналности у савременом руском, пољском и српском језику* (2007); Ружица Радојчић, *Категорија шеличности у руском језику у поређењу са српским* (2008). Под руководством проф. Предрага Пипера започете су, али још увек нису одбрањене докторске дисертације Драгане Керкез, *Функционално-семантичка категорија очекиваности / неочекиваности у савременом руском језику у поређењу са српским*; Александре Јовић, *Категорија рефлексивности у руском и српском језику*; Марије Опачић, *Категорија социјалности у руском и српском језику*.

Ако се обрати пажња на годину одбране ових радова и институције у којима су запослене колеге којима је проф. П. Пипер био ментор, види се да су семантичке категорије биле предмет истраживања Професорових студената пуних 30 година, од 1991. године до краја његовог живота. Осим тога, јасно је да се његова функционална граматика проширила на славистичке катедре у Београду, Новом Саду, Нишу, Никшићу.

Теорија семантичких локализација зашла је и у неке друге сфере интересовања Предрага Пипера. Издвојићемо изучавање вербалних асоцијација и израду асоцијативних речника српског језика. Иако се вербалне асоцијације најчешће дефинишу као речи-реакције на задату реч-стимулус, проф. Пипер их је разумео и као саму везу између стимулуса и реакције: „Везе међу речима које се испољавају као употреба једне речи која има за последицу активирање знања о некој другој речи или изразу зову се вербалне асоцијације” (Пипер 2009: 85). Чини се да је његово интересовање за асоцијације засновано управо на занимању за природу могућих менталних веза између окидача и последице. У тој динамици повезивања двају појмова по различитим логичким законитостима, он је видео једну од манифестација просторне метафоре, којој је посветио цео свој научни живот.

„Чињеница да се у сваком асоцијативном односу, био он невербализован или вербализован, успоставља однос мање или веће блискости / удаљености једног садржаја, као основног, и неког другог садржаја који се сазнајно локализује у односу на основни, даје могућност да се и вербалне асоцијације описују и објашњавају у теоријско-методолошким оквирима теорије семантичких локализација” (Пипер 2003: 139).

Просторну метафору П. Пипер види и у самом термину *асоцијација*: „Природа етимолошке прозирности термина асоцијација (тј. ад-социјација) сведочи да је пред нама још један од многих термина-метафора којима је у основи неко просторно значење” (Пипер 2005: 8–9)” (Драгићевевић 2022).

Као резултат истраживања вербалних асоцијација, настао је двотомни *Асоцијативни речник српскога језика* (књига I: од стимулуса ка реакцији; књига II: од реакције ка стимулусу), који је П. Пипер објавио у коауторству. *Асоцијативни речник српскога језика* постао је извор грађе за бројне мастер радове које је проф. Пипер задавао својим постдипломцима. У тим радовима истраживане су вербалне асоцијације говорника српског језика у поређењу са асоцијацијама говорника руског језика: Ана Ацић [концепт добротe и лепоте (2014)]; Иван Андријашевић [концепт туге (2014)]; Сузана Ненадовић [вербалне асоцијације израза за фронталну и латералну локализацију (2014)]; Марија Шкрбић [язык и говорить (2015)]; Јована Мојсовић [БОЈЕ (2015)] итд. Циљ таквих истраживања био је испитивање концептуализације одређених појмова (на основу когнитивистичке или лингвокултуролошке методологије) и(ли) анализа лексичког значења, посебно конотације (лексичко-семантичким методама). На основу грађе из *Асоцијативног речника српскога језика* настали су и бројни научни радови, као и две монографије, исп. Драгићевећ 2010, Стефановић 2012. Истраживања вербалних асоцијација заинтересовала су и колеге из других словенских земаља. Под сасвим експлицитним утицајем проф. Предрага Пипера настао је *Słownik polskich i serbskich asocjacji jako kulturowy obraz świata* (*Rečnik poljskih i srpskih asocijacija kao kulturna slika sveta*) Ренарде Лебде (LEBDA 2006), а недавно је објављен и асоцијативни речник македонског језика *Асоцијативније во македонскиот јазик* Марије Соколове (Соколова 2019), који се методолошки сасвим ослања на *Асоцијативни речник српскога језика*.

Докторанди проф. Предрага Пипера обраћали су му се заинтересовани и за друге његове научне преокупације желећи да их он предводи приликом израде докторских дисертација.

Библиографија Предрага Пипера садржи више од 50 наслова уџбеника и приручника за основну и средњу школу у 165 издања. Његово искуство у писању уџбеника и добро познавање методике наставе руског језика препоручило га је за ментора докторских дисертација из ове области, па је под његовим менторством одбрањена докторска дисертација Даре Дамљановић, *Уџбеници руског језика у Србији до 1941. године* (1998), и Гордане Вуковић-Николић, *Дискурс уџбеника за сѝрани језик сѝруке: теоријско-методолошки аспекти* (2005).

Предраг Пипер се бавио и семантиком. Његова докторска дисертација о заменичким прилозима представља и монографију из лексичке семантике јер је у њој дата исцрпна семантичка анализа ове врсте речи. Лексичком семантиком наставио је да се бави менторишући докторате Јована Ајдуковића, *Русизми у савременим јужнословенским и зајаднословенским књижевним језицима: према квалификајору у лексикографским изворима* (2002), и Ивану Башић, *Лексичка иконичност и српска језичка слика света* (2011). Јелена Стошић је посветила докторску дисертацију заменичким прилозима из дијахронијске перспективе – *Развој система заменичких ѝрилоја у српском књижевном језику* (2020).

Предраг Пипер оставио је дубоког трага у типолошким истраживањима словенских језика, па су му се колеге обраћале за помоћ и у вези са граматичким одликама различитих словенских језика. Скоро све докторске дисертације

које су одбрањене код њега имају фокус и на типологији или на компаративној анализи неког питања у руском и српском језику. У тим дисертацијама извршена су поређења на творбеном, синтаксичком, семантичком, прагматичком плану. Људмила Поповић, један од најдаровитијих ученика професора Пипера, одбранила је 1997. године докторат *Еџистіоларни дискурс украјинскої и срїскої језика*; Биљана Марић, *Синїаксичка деривација у савременом руском књижевном језику у поређењу са срїским* (2012); Предраг Обућина, *Синїаксичка акомодација у пољском језику у поређењу са срїским* (2016).

Интересовања проф. Пипера за историју србистике и славистике, што нарочито долази до изражаја у његовој књизи *Прилози истіорији срїске линвісїстичке славсїстике: група половаина ХХ века* (Пипер 2018), довела су и до његовог менторства у изради докторске дисертације Неде Павловић, *Филолошко дело Јована Сїтерије Поїовића* (2015), а занимање за језичку политику омогућило му је да предводи рад на докторској дисертацији Митре Рељић, *Срїски језик на Косову и Мейхохији данас (социолінвісїстички и лінвокултуролошки асїектїи)*.

*

Када се сећамо значајних научника, обично набрајамо књиге и радове које су написали, а често заборављамо да побројимо ученике које су одшколовали. Ученици у својим срцима и мислима носе златна зрна знања, љубави и честитости која су добили од својих учитеља и заувек ће их расејавати међу својим колегама, ученицима, ближњима, својом децом. Златна зрна нису само научне теорије и подаци из струке које ученици науче од учитеља, већ и оно нешто – неухватљиво, ирационално, а утемељитељско, што их обликује и чини онаквима какви јесу чак и онда када забораве све чињенице и теорије које су научили од својих учитеља. Захваљујући том непролазном златном праху што га је примио од Милке Ивић и других својих професора, а затим га посејао у својим ђацима, који га као највећу драгоценост чувају и преносе изабранима, наставља да живи професор Предраг Пипер, али и његови учитељи. Ко има ученике – вечно живи.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Војводић, Дојчил. Теорија семантичких локализација као универзални лингвистички модел, Предраг Пипер, *Језик и простор*. Београд: Чигоја штампа (Библиотека ХХ век, 91), 1997, 221 стр. *Јужнословенски филолої LIV* (1998): 204–213.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. *Вербалне асоцијације кроз срїски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије, 2010.
- ДРАГИЋЕВИЋ, Рајна. Предраг Пипер као проучаваца вербалних асоцијација и оснивач српске асоцијативне лексикографије. *Славсїстика* (у штампи).
- ЈЕВТИЋ, Милош. *Из славсїстичке ризнице*, разговори са Предрагом Пипером. Београд: Београдска књига, 2002.
- МЕДЕНИЦА, Лука. О теорији семантичких локализација. Селимир Радуловић (ур). *Линвісїстика и славсїстика у делу Предрага Пипера*. Нови Сад: Златна књига БМС, 2016, 27–31.
- ПИПЕР, Предраг. *Срїски између великих и малих језика*. Београд: Београдска књига, 2003.
- ПИПЕР, Предраг. О вербалним асоцијацијама, њиховом проучавању и лексикографском опису. Предраг Пипер, Рајна Драгићевић, Марија Стефановић. *Асоцијативни речник срїскога језика*. Београд: Београдска књига – Службени лист СЦГ – Филолошки факултет, 2005, 7–23.

- ПИПЕР, Предраг, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременога српског језика. Просторна реченица*, у редакцији Милке Ивић. Београд: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска, 2005.
- ПИПЕР, Предраг. Реч Косово и њене вербалне асоцијације у српском језику. *Даница* 16 (2009): 85–94.
- ПИПЕР, Предраг. *Прилози историји српске лингвистичке славистике: група половина XX века*. Београд: Чигоја, 2018.
- РАДОВАНОВИЋ, Милорад. Предраг Пипер о језику и простору. Људмила Поповић, Дојчил Војводић, Мотоки Нумаћи (ур.). *У историју лингвистичке славистике*. Београд: Филолошки факултет, 2015, 25–34.
- СОКОЛОВА, Марија. *Асоцијативност во македонскиот јазик*. Кочани: Европа 92, 2019.
- СТЕФАНОВИЋ, Марија. *Језичка слика породице у руском и српском језику*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2012.

*

- IVIĆ, Milka. The System of Serbocroatian Cases denoting Spatial Relations. *Acta Linguistica Hafniensia* IX/1 (1965): 50–55.
- LEBDA, Renarda. *Słownik polskich i serbskich asocjacji jako kulturowy obraz świata. Rečnik poljskih i srpskih asocjacija kao kulturna slika sveta*. Kraków: Wydawnictwo LEXIS, 2006.
- PIPER, Predrag. *Zamjenički prilozi, gramatički status i semantički tipovi*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 1983.
- PIPER, Predrag. Language in Space and Space in Language. *Yugoslav General Linguistics*. Selected, edited, and introduced by Milorad Radovanovic. Amsterdam: John Benjamins, 1988, 241–263.
- PIPER, Predrag. *Jezik i prostor*. Београд: XX век, 1997.
- PIPER, Predrag. Tri decenije istraživanja o jeziku i lingvistici. Predrag Piper, Milorad Radovanović (ur.). *Lingvistika Milke Ivić*. Београд: XX век, 2008.

Рајна Драгићевић

Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима
Студентски трг 3, 11000 Београд, Србија
rajna.dragicevic@fil.bg.ac.rs

IN MEMORIAM
WIESŁAW BORYŚ
(4. I 1939 – 29. XI 2021)

Пољска славистика је претрпела велики губитак када је 29. новембра 2021. године, након краће и тешке болести, у Кракову преминуо професор Вјеслав Бориш. Ова је вест диљем разуђеног света словенске етимологије примљена с великом тугом. На посебан начин је ражалостила колектив Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ, у чијем развоју је проф. Бориш (зауз)имао нарочито место. У пољској, и не само пољској славистици, људи таквог кова и тог формата данас су све ређи – јер су се многи већ преселили у вечност. Никако није фраза када се каже да су привилеговани они који су познавали проф. Бориша, нарочито ако су имали прилике да са њим активно сарађују, на ма који начин. Ово су сликовито описале млађе колегинице, које су му приредиле зборник („фестшрифт“) поводом 75. рођендана,¹ када су врло духовито (а заправо сасвим објективно) приметиле да бројност приспелих ауторских прилога „не представља њихов успех, већ самог Професора, који је уживао симпатије толико људи“.

Током низа последњих деценија посленици на пољу етимологије било ког словенског језика неизбежно су се сусретали, и радо се служили, прво радовима а затим и речницима овог изузетно продуктивног палеослависте, сербокроатисте и кашуболога који се више од пола века бавио различитим аспектима порекла домаћих, словенских речи, њихове творбе, фонетике, акцентологије, семантике – речју, етимологије у целини, укључујући и ономастику. Као колега и пријатељ радо је био виђен на различитим славистичким скуповима, а посебно су запамћени они када је његов краковски колектив био организатор и домаћин таквих догађања.

У формалном осврту на његова достигнућа треба истаћи да је проф. Бориш био дописни члан двеју академија (Пољске академије уметности и Хрватске академије знаности и умјетности), члан више научних тела и комисија (Друштво љубитеља пољског језика, Пољско лингвистичко друштво, Етимолошка комисија при Међународном комитету слависта), добитник више награда и признања (чак два пута је, 1978. и 2008. године, добио Лин-

¹ Уп. *Studia Borysiana: Etymologica. Diachronica. Slavica*, М. Jakubowicz, В. Raszewska-Żurek (eds.), Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, 2014, 538 s. Осим предговора, исцрпне библиографије слављеника за период 1963–2013, те уводног слова уредника, овај зборник садржи 47 прилога аутора из Пољске, Белорусије, Русије, Украјине, Бугарске, Србије, Хрватске, Словеније, Чешке, Словачке (на готово свим словенским језицима, са темама из широког спектра оних којима се и сам Бориш бавио). Верујемо да су сви ови “пријатељи, колеге и ученици”, као и ми из Београда у чије име могу да говорим, по пријему тужне вести помислили како је добро што су успели да му благовремено, за живота, подаре тај рођендански поклон.

гвистичку награду Одељења друштвених наука Пољске академије наука „Кажимјеж Нич”, прво за монографију о именованој префиксацији у словенским језицима а затим и за етимолошки речник пољског језика; награду председника министарског савета у категорији „Значајна научна и уметничка достигнућа” за кашупски етимолошки речник, награду „Краковска књига месеца” за пољски етимолошки речник итд.)

Академска каријера Вјеслава Бориша кретала се једном постојано узлазном линијом и логичним током. По завршетку студија на катедри словенских језика Јагелонског универзитета у Кракову (1956–1961) учинио је отклон од свог примарно сербокroatистичког образовања и упловио у компаративне и дијакхроне воде поставивши своја истраживања у шири, општесловенски контекст већ магистарским радом “Nazwy pliski siwej (*Motacilla alba* L.) w językach słowiańskich” (Називи беле пликсе (*Motacilla alba* L.) у словенским језицима).² Својом докторском тезом „Budowa słowotwórcza gzesowników w tekstach czakawskich XV i XVI w.” (Глаголска творба у чакавским текстовима 15. и 16. века), одбрањеном 1969. године (и одмах објављеном),³ иако се формално вратио терену својих основних студија, фактички је зацртао кључни правац својих даљих истраживања у области периферних језика и/или дијалеката,⁴ који садрже драгоцене резервоаре реликтне лексике и различитих архаизама – што ће и надаље остати његова трајна преокупација.

Период између магистрирања и докторирања (1961–1968) провео је радећи на речнику старопољског језика (*Słownik staropolski*)⁵ у Институту за пољски језик Пољске академије наука у Кракову.

Након одбране доктората (1969) постаје сарадник радионице⁶ будућег етимолошког речника прасловенског језика (*Słownik prasłowiański*) Института за славистику Пољске академије наука, такође у Кракову, одакле се и пензионисао (2014), прешавши у међувремену пут од асистента проф. Славског на изради прасловенског речника до његовог наследника на челу овог капиталног пројекта словенске етимолошке лексикографије.

Пет година по придруживању том колективу⁷ (1974), Бориш је са темом „Prefiksacja imienna w językach słowiańskich”⁸ (Именска префиксација у словенским језицима) хабилитирао на Јагелонском универзитету. Томе је уследила ванредна, а затим и редовна професура, 1987. и 1993. године, све до пензионисања 2009. године на Катедри за хрватску, српску и словенску филологију – како се она данас зове. Ту је био достојан наследник великана пољске славистике код којих је имао среће да стиче филолошко образовање

² Рад је у целини објављен у часопису *Zeszyty Naukowe UI, Prace językoznawcze* 5, 1963, 57–85, а недавно је и прештампан у збирци радова *Etymologie słowiańskie i polskie*, 114–144. (в. нап. 14).

³ У издању Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Monografie Slawistyczne 18), Wrocław 1969, 290 s.

⁴ Или „малих словенских језичких подручја”, како се изразио у наслову једног чланка (објављеног у коауторству са Ханом Поповском-Таборском): „Potrzebe i metode obrade etimoloških rječnika malih slavenskih jezičnih područja”, *Riječ* XIII (3), Rijeka 2007, 41–47.

⁵ *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. IV (L-M), t. V (N-Ō), Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1963–1965, 1965–1969.

⁶ Овај термин (као и сама реалија на коју се односи) у нашој средини није довољно одомаћен, али га користимо као верни превод пољ. *Pracownia* (што у домену друштвено-хуманистичких наука и струка представља пуни пандан лабораторији у природним и техничким наукама).

⁷ Тад је објављен и први том прасловенског речника, в. нап. 11.

⁸ У издању Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Monografie Slawistyczne 32), Wrocław 1975, 180 s.

и све академске титуле, својих професора Франћишека Славског, Тадеуша Лер-Сплативињског, Станислава Урбањчика, Станислава Роспонда.

Богати опус Вјеслава Бориша обухвата бројне самосталне и неколико коауторских радова, затим две запажене студије о чакавском дијалекту⁹ (осим оне обрађене у докторском раду), као и монографију о словенској префиксацији (којом је хабилован) и једну коауторску о кашупској лексици у словенском контексту,¹⁰ а све време је “зарађивао хлеб” као лексикограф (од 1987. године и као професор). Након што је основе “заната” савладао на једном историјском речнику, старополског језика, био је и аутор три капитална етимолошка речника: једног колективног, типа тезауруса (пра-словенског¹¹ – који још није довршен, али ужива велики углед у стручним круговима), једног коауторског (кашупског¹² – којим је постављен модел сасвим новог жанра, дијалекатског етимолошког речника) и једног самосталног, научно-популарног (пољског¹³ – по коме је препознат у ширим круговима лингвиста других профила и образованих лаика). Сваки од ова три речника појединачно представља дело довољно за читав један радни век. Они се међу собом веома разликују по типу, концепцији, методологији – а сваки је апсолутно узоран у свом домену.

Етимолошки се речници, као и већина других, пишу онако како речи наилазе, алфаветским редом. Али тај се посао не може обављати без знања и искуства претходно стеченог независним проучавањем порекла појединих речи, као и одређених тематских група и/или свеобухватних система специфичних творбених категорија. Бориш се управо тако бавио наслеђеном словенском лексиком, у најширем словенском и балтословенском контексту. Иако наизглед фокусиран на поједини дијалектизам (посведочен на ограниченом терену неког народног говора) налазио му је паралеле у неком другом кутку словенског света и тако га пројектовао на прасловенску раван – што је често резултирало успостављањем нове излексе, или бар изоглосе, којом је обогачено наше познавање и разумевање словенског пражезика.

Горепоменуте речнике поседује свака славистичка библиотека, а у Боришов нелексикографски опус одличан увид пружа зборник његових иза-

⁹ То су *Studia nad dialektem czakwskim Juraja Križanicia. Akcentuacja rzeczowników*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Prace Slawistyczne 58), 1986, 128 s. (= *Studija o čakavskom dijalektu Jurija Križanica. Akcentuacija imenica*, Rijeka: Maveda, 2007, 112 s.) и *Czakawske studia leksykalne. Dziedzictwo prasłowiańskie w słownictwie czakawskim*, Warszawa: SOW, 1999, 185 s. (= *Čakavske leksičke studije. Praslavensko nasljeđe u čakavskom leksičkom fondu*, Zagreb; Matica hrvatska, 2007, 340 s.); за ближи увид уп. наш приказ те књиге у ЗбМСФЛ XLVII/1–2, 2004, 499–503, где је истакнуто да она представља седимент ауторовог вишегодишњег бављења чакавском дијалекатском лексиком, одражавајући истовремено и његово вишедеценијско искуство у етимологисању словенских дијалектизама свих врста и различитог порекла, при чему они чакавски иду у ред Боришових првих интересовања.

¹⁰ W. Boryś, H. Popowska-Taborska. *Leksyka kaszubska na tle słowiańskim*, Warszawa: SOW, 1996, 434 s. (за исцрпан приказ уп. М. Бјелетић, ЗбМСФЛ XXXIX/1, 1998, 212–216).

¹¹ *Słownik prasłowiański*, red. F. Sławski et al., t. I–, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1974–.

¹² W. Boryś, H. Popowska-Taborska. *Słownik etymologiczny kaszubszczyzny*, 1–6, Warszawa: SOW, 1994–2010. (за приказ првог тома уп. М. Бјелетић, *Јужнословенски филолој* LII, 1996, 213–219).

¹³ W. Boryś. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005, 864 s. (²2008).

браних радова (Етимологије словенске и пољске. Избор радова поводом 45-годишњице научног рада) који су приредили његове колеге и ученици.¹⁴ Ако збирни наслов дефинише основне оквире истраживања, појединачни наслови овде прештампаних радова откривају пуни дијапазон и профил тема које они покривају. Систематичност излагања проблема и методичност у аргументовања закључака указују се читањем сваког – ма ког – од њих.

Аналитички поглед на Боришову библиографију открива нам да се у њој, поред различитих нивоа ауторског и/или уредничког учешћа у чак 17 томова неколико речника (2 старопољског, 8 прасловенског, 6 кашупског, 1 пољског), као и 5 монографија, налази још око 200 наслова, тек десетак њих коауторских. Осим радова који би се могли окарактерисати као “чисто” етимолошки (практичних и теоријско-методолошких) има ту и њих десетак из области ономастике, затим десетина веома озбиљних, студиозних приказа, неколико прилога који осветљавају делатност великих лингвиста (де Куртене, Брикнер, Малецки, Славски), пар некролога, хроника, чак дванаест библиографских прилога (из области сербокроатистике и словенистике) у часопису *Rocznik Slawistyczny*,¹⁵ уредништво пет зборника радова (са конференција или фестшрифта). Осим на пољском, објављивани су на готово свим словенским језицима, на немачком и енглеском. Сегмент оних на нашем језику (српско-хрватском тј. српском) и који га се директно тичу, заправо је знатан: осим 14 етимолошких чланака (в. нап. 14), ту је и рад о именској деривацији у старосрпском језику (*Научни сасијанак славистија у Вукове дане 14/1*), О прасловенској творби речи код Радосава Бошковића (*Први лингвистички научни скуј у сјомен на Радосава Бошковића*), Питање реконструкције прасловенских антропонима (*Зборник Шесте јуџословенске ономастичке конференције*),¹⁶ Сербокроатистика у Кракову (*Сјо јодина јолонистичке у Србији*), као и неколико приказа различитих издања (књига, зборника, часописа): *Огаброне расјраве и чланци Р. Бошковића*, часопис *Ономајолоцки јрилози I-II*, *Речник имена Бањској, Дечанској и Призренској власијелинстива у XIV веку* Милице Грковић, *Зборник радова јоводом 70. јодицњице животија акад. Јована Вуко-*

¹⁴ Уп. Wiesław Boryś: *Etymologie slowiańskie i polskie. Wybór studiów z okazji 45-lecia pracy naukowej*. Pod redakcją W. Sędzika, przy współdziale Z. Babika i T. Kwoki, Warszawa: Instytut Slawistyki PAN, 2007. Ту се налазе 72 рада груписана у пет скупина, по генетском критеријуму: I. Прасловенска и општесловенска лексика (15 чланака), II. Словенска ареална лингвистика и међујезичке лексичке везе (10 чланака), III. Хрватска и српска лексика (17 чланака), IV. Пољска лексика (14 чланака), V. Кашупска лексика (16 чланака). Међу радовима који се баве специфично нашем лексиком налазе се три првобитно публикована у часопису *Зборник Мајице срјске за филолојју и лингвистику* (бр. XXIII/1, XXV/2, XXXIII), три у часопису *Јужнословенски филолој* (бр. XLII, XLIV, XLVII) и два у часопису *Наш језик* (бр. XXV/1–2, XXIX/1–2). Напомињемо да пет радова прештампаних из два гласила Института за српски језик САНУ представљају све што је у њима објавио, док су у ЗбМСФЛ, осим поменутих, штампана још два краћа прилога (бр. XXV/1 и XXVII–XXVIII), као и четири коауторска рада са потписником ових редова (бр. XXIX/1, XXX/1, XXXI/1, XXXII/1). Тако Боришово присуство у овом часопису нараста на чак девет ауторских наслова (а индиректно је ту и још један, наш приказ његове књиге *Czakawskie studia leksykalne. Dziedzictwo praslowiańskie w słownictwie czakawskim*, у броју XLVII/1–2, в. нап. 9). Ни у једном другом страном часопису није Бориш објавио толико радова као у *Зборнику Мајице срјске за филолојју и лингвистику*.

¹⁵ У бр. XXVI–XXXVII, 1961–1972.

¹⁶ Управо са овог скупа је написао своју једину хронику, у реномираном пољском часопису *Onoma*.

viha. Један од последњих (ако не и последњи) рад који је објавио управо је изашао из штампе у стотом, јубиларном броју *Зборника Мајице српске за славистику* (2021).

Оно што се из ове опсежне библиографије не види, а што треба посебно истаћи, јесте чињеница да је Вјеслав Бориш био рођени педагог, професор многим студентима, постипломцима и докторандима у редовној настави, али и учитељ у индивидуалном раду са млађим колегама – у свом колективу као и изван њега. Пуна слика о том аспекту његове делатности вероватно ће моћи да се склопи тек у наредном периоду, када се сведочења о томе појаве у некролозима попут овог. Са наше стране, указујемо на то да је проф. Вјеслав Бориш имао великог удела у развоју и образовању, славистичком профилисању и укупном оснаживању Етимолошког одсека Института за српски језик САНУ – и то управо у првим годинама његовог постојања,¹⁷ када му је потпора била најпотребнија. Током наших студијских боравака у Кракову уводио нас је у један од епицентара словенске етимологије,¹⁸ приликом неколико његових посета Београду, као и кроз преписку (коју смо водили у доба пре интернета), имао је драгоцене савете око радова које смо писали и теза које смо спремали, кроз коауторски рад нас је учио како се користи грађа (нарочито за нас драгоцен грађа *Речника српскохрватској књижевној и народној језика*), и заправо нас трајно заразио својом „слабошћу” према рударењу по збиркама речи и дијалекатским речницима. Педагошко старање о нама, тада још почетницима, обухватало је и позивање на конференције на којима смо се и уживо укључивали у свет словенске етимологије.¹⁹ На нашем симпозијуму „Словенска етимологија данас” (Београд, септембра 2006) проф. Бориш најжалост није могао да учествује, али је зато био рецензент зборника радова, издатог годину дана касније.²⁰

Хвала му на свему, и слава му!

Јасна Влајић-Појковић

Институт за српски језик САНУ
Кнеза Михаила 36/1, 11000 Београд, Србија
jasna.vlajic@isj.sanu.ac.rs

¹⁷ Тај одсек је основан 1983. године, на иницијативу академика проф. Павла Ивића – више о томе в. *Ка изворима речи*, М. Бјелетић (ур.), Београд: Институт за српски језик САНУ, 2013, 11–20, 33–35 стр.

¹⁸ Две сараднице тог одсека су (још давне 1987. и 1990. године) прошле кроз његову обуку у радионици прасловенског речника у Кракову. Ту им је Професор давао задатке, надзирао и прегледао урађено, тако да су оне за свега неколико недеља практичног рада са картотеком грађе и полицама пуним речника свих словенских језика, на конкретним примерима искусиле процес претакања етимолошки анализираних речи у речничку одредницу. Без тог благовремено постављеног репера, питање је да ли би све накнадно стечено искуство било довољно да и саме почну да се баве етимолошком лексикографијом.

¹⁹ О рефератима са једног таквог међународног скупа одржаног у Кракову 5–7. децембра 1996. (на коме су била и три учесника из Београда), извештава хроника: М. Бјелетић. Међународна научна конференција “Прасловенски језик и његов распад”, *Јужнословенски филолој* ЛШ, 1997, 258–262, као и приказ накнадно објављеног зборника радова: Ј. Влајић-Поповић. *Prasłowiańszczyzna i jej rozpad*, Кракów 1998, *Лингвистичке актиуелности* 1/1, Београд 2000, 28–33.

²⁰ Уп. *Словенска етимологија данас*, А. Лома (ур.), Београд: САНУ; Институт за српски језик САНУ, 2007, ХХII + 483 с.

IN MEMORIAM

ОЛГА НЕДЕЉКОВИЋ
(2. III 1937 – 20. IV 2021)

У априлу прошле године заувек нас је напустила Олга Недељковић, знаменити српски, југословенски и амерички слависта. Рођена је у угледној породици у Сарајеву, где је завршила основну школу, док је гимназију похађала у Дубровнику. Дипломирала је славистику 1960. на Катедри за источне и западне словенске језике и књижевности Филозофског факултета у Београду, а међу њеним професорима били су Кирил Теодорович Тарановски, Петар Ђорђић, Радосав Бошковић, Светозар Николић, Богдан Терзић и др. Магистрирала је на истом факултету 1962, из области Старословенски језик и средњовековне словенске студије. Докторску дисертацију под називом „Употреба акценатских знакова у средњовековним јужнословенским споменицима” одбранила је 1967. године у Скопљу, код Владимира Алексејевича Мошина.

Након дипломирања, запослила се 1961. на Катедри за српски језик тек основаног Филолошког факултета у Београду, као асистент на предметима Старословенски језик и Упоредна граматика словенских језика. Потом је прешла на Задарско свеучилиште, где је 1968. изабрана у звање доцента за руски језик. Била је и шеф Одсека за руски језик и књижевност. Школску 1972/1973. провела је као гостујући предавач на Универзитету у Мичигену и на Универзитету Јејл. Од 1973. до 1975. радила је у Старославенском институту (у то време „Светозар Ритиг”) у Загребу. Школске 1975/1976. била је поново гостујући предавач на Јејлу, да би затим каријеру наставила на Универзитету Илиноиса у Чикагу, на Одсеку за словенске и балтске језике и књижевности, најпре као гостујући ванредни професор (1976–1978), потом ванредни професор (1979–1988) и редовни професор (од 1988). Била је и шеф Одсека за словенске и балтске језике и књижевности, као и управник постдипломских студија на истом универзитету. Изабрана је у звање професора емеритуса за словенске и балтске језике и књижевности 2007. и исте године је отишла је у пензију. Током три деценије рада на универзитету у Чикагу држала је бројне курсеве: Структура савременог руског, Структура савременог пољског, Увод у славистику, Руска поезика и лингвистика, Пољска поезика и лингвистика, Историја руског књижевног језика, Историја пољског књижевног језика, Старословенски језик, Интелектуална и културна историја источних Словена, Пољска култура у периоду ренесансе и барока, Реформација у културној историји Словена, Пост-модернизам у словенским књижевностима, Руска авангарда итд.

Била је члан Северноамеричког друштва за српске студије, Друштва за словенске студије, Саветодавног одбора за средњовековне словенске студије у Северној Америци итд.

Усавршавала се на Универзитету у Љубљани (1966), на Јагелонском универзитету у Кракову (1967/1968), у Софији (1967, 1969), Прагу (1971, 1973), Брну (1972), боравила је на студијским боравцима на Универзитету у Кембриџу (1974), на Харварду и у Јавној библиотеци у Њујорку (1984), те у више наврата на Универзитету Илиноиса у Урбани-Шемпејну (1979–1994). Учествовала је на бројним научним скуповима (Београд, Беч, Блумингтон, Бостон, Варшава, Денвер, Загреб, Колумбус, Краков, Љубљана, Москва, Скопље, Софија, Чикаго итд.). Организовала је конференције, радионице, предавања.

Рани период научног рада Олге Недељковић везан је за старословенистику и словенску средњовековну писменост и овом приликом указаћемо само на неке од њених важнијих прилога, од којих неки и данас спадају у обавезну палеославистичку литературу.¹ Превела је Житије Ћирилово и Житије Методијево (1964), бавила се проблематиком глагољице (1965; 1971; 1975), изучавала је акценатски систем и надредне знаке у старословенским и редакцијским рукописима (1964; 1966; 1967а; 1967б; 1970), рашку и ресавску правописну школу у историји српске писмености (1965; 1971; 1976), старословенске језичке редакције и текстологију (1969; 1970; 1972; 1974). Вредни су и њени радови о диглосији у словенском средњем веку (1986а; 1988).

По одласку у Сједињене Америчке Државе, научна интересовања Олге Недељковић су се донекле преусмерила и тематски проширила. Посветила се претежно новијем периоду: поменућемо њене студије о словеначким и хрватским протестантским писцима и издавачима (1984; 1986б; 1996), о питањима противреформације и Јурју Крижанићу (1987; 1990а), о Јернеју Копитару (1982а), Јосифу Добровском (1982б), Мавру Орбину (2014) и др. Писала је и о новијој српској и словенској књижевности, о Милошу Црњанском (1990б; 1999), Бориславу Пекићу (2003), о Ничеовом утицају на Александра Блока (2007). Велика је штета што, судећи према њеној приватној биобиблиографији која нам је једина била на располагању, а коју је сама саставила пре петнаестак година, многа њена излагања на научним скуповима нису никада објављена.

Олга Недељковић била је врсни научник, ванредно темељна и увек отворена не само за нове теме већ и за нове теоријске приступе. У својим језичким и књижевним истраживањима, којима је задужила цео словенски свет, спајала је акрибичност, одлично познавање научне традиције и нова теоријско-методолошка струјања у славистици и лингвистици. Прилозима посвећеним српском рукописном и језичком наслеђу оставила је трајни траг у српској науци и култури.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Недељковић, Олга (прев.). Житије Ћирилово, Житије Методијево. *Ћирило и Методије. Житија. Службе. Канони. Похвале*. Београд: СКЗ, 1964, 43–119, 145–172.
 Недељковић, Олга. Правопис „ресавске школе” и Константин Философ. *Сџара књижевности*. Београд: Нолит, 1965, 467–475.

¹ Будући да библиографија Олге Недељковић није доступна ни у штампаној ни у електронској форми, у жељи да њен рад приближимо пре свега млађим нараштајима филолога, у Цитираној литератури наводимо њена важнија дела.

- НЕДЕЛКОВИЋ, Олга. Акцентски систем у Рилској повељи Ивана Шишмана. *Макегонски јазик* XVII (1966): 127–141.
- НЕДЕЛКОВИЋ, Олга. Редакције старословенског јеванђеља и старословенска синонимика. *Симпозиум 1100-годишнина од смрти Кирила Солунског*, 2. Скопје: МАНУ, 1970, 269–279.
- НЕДЕЛКОВИЋ, Олга. Проблем рађања ресавског правописа и повеље из доба кнеза Лазара. *О кнезу Лазару*. Научни скуп у Крушевцу 1971. Београд: Филозофски факултет – Крушевац: Народни музеј Крушевац, 1975, 243–254.
- НЕДЕЛКОВИЋ, Олга. Свети Сава и рашка правописна школа. *Сава Немањић – Свети Сава. Историја и уредбање*. Београд: САНУ, 1979, 177–188.
- НЕДЕЛКОВИЋ, Олга. Знаки ударених в средневекowych сербских рукописях (XII–XIV вв.). *Источники и историография славянского средневековья*. Москва: Наука, 1967а, 101–134.
- НЕДЕЛКОВИЋ, Олга. Знаки ударених в сербских доресавских рукописях. *Slavia* 37/1 (1967b): 24–32.

*

- NEDELJKOVIĆ, Olga. Akcenti ili neume u Kijevskim listićima? *Slovo* 14 (1964): 25–51.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Još jednom o hronološkom primatu glagoljice. *Slovo* 15–16 (1965): 19–58.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Vukanovo jevanđelje i problem punog aprakosa. *Slovo* 18–19 (1969): 41–90.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Problem istorije južnoslovenskog akcenta. *Filologija* 6 (1970): 113–129.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Neke inovacije u fonološkom sistemu prvobitne glagoljice. *Slovo* 21 (1971): 79–93.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Problem strukturnih redakcija staroslavenskog prijevoda Apostola. *Slovo* 22 (1972): 27–40.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Problem tipologije slavenskoga paterika. *Slovo* 24 (1974): 7–16.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Još o glagoljici i cirilici. *Bereiche der Slavistik. Festschrift zu Ehren von Josip Hamm*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1975, 298–302.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. New Perspectives on the Collaboration between Maksimilijan Vrhovac and Jernej Kopitar. *Papers in Slavic Philology, vol. 2: To Honor Jernej Kopitar, 1780–1980*. Ann Arbor: University of Michigan, 1982a, 123–149.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Josef Dobrovsky and the Serbian Literary Language at the Turn of the Nineteenth Century. *Serbian Studies* 1/4 (1982b): 3–19.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Illyrian Humanist Ideas in the Works of the South Slavic Protestant Publishers in Urach. *Slovene Studies* 6/1–2 (1984): 127–142.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. The Linguistic Dualism of Gavriilo Venclović and ‘Prosta Mova’ in the Literature of the Orthodox Slavs. *Studia Slavica Mediaevalia et Humanistica Riccardo Picchio dicata*. Roma: Edizioni dell’Ateneo, 1986a, 597–613.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. The Two Divergent Ideological Concepts Underlying the Language Concepts of Croatian and Slovene Protestant Writers. *Slovene Studies* 8/1 (1986b): 57–72.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. The Humanistic Concept of Križanić’s Language. *Journal of Croatian Studies* 31 (1987): 3–39.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Языковые уровни и характерные черты диглоссии в средневековых текстах православных славян. *American Contributions to the Tenth International Congress of Slavists, Vol. 1. Linguistics*. Columbus: Slavica, 1988, 265–300.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Dva protureformacijska shvaćanja istočnoslovenske pravoslavne kulture – Skarga i Križanić. *Filozofska istraživanja* 10/3 (1990a): 677–696.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. The Form and Function of the Literary Dream in Miloš Crnjanski *The Journal about Čarnojević*. *Serbian Studies* 14/2 (1990b): 231–259.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. The Slovene Protestant Humanists and the Rise of Slovene Written Language. *Trubarjev Zbornik* 3 – Prispevki z Mednarodnega znanstvenega simpozija Reformacija na slovenskem ob štiristoletnici smrti Primoža Trubarja: Ljubljana, 9–13. november 1987. Ljubljana: Slovenska matica, 1996, 273–292.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. An Alternative Reading of the ‘Lament Over Belgrade’. *Serbian Studies* 13/1 (1999): 232–265.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Do Supernatural Elements Exist in Borislav Pekić’s *How to Kill a Vampire*: The Poetics of a Magical Umbrella. *Serbian Studies* 15/1 (2001): 35–51.
- NEDELJKOVIĆ, Olga. Postmodernism, Metafiction, Metahistory, or Myth in Borislav Pekić’s *Golden Fleece*. *Serbian Studies* 17/2 (2003): 379–438.

NEDELJKOVIĆ, Olga. Creation through Destruction: Nietzsche in Alexander Blok's Poetics. *Poetics, Self, Place: Essays in Honor of Anna Lisa Crone*. Bloomington: Slavica, 2007, 299–319.

NEDELJKOVIĆ, Olga. Slavophilism as a Renaissance Humanist Myth in Mauro Orbini's "Il Regno Degli Slavi". *The International Journal of Literary Humanities* 11/2 (2014): 1–16.

Јасмина Грковић-Мејџор

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
jgrkovicns@gmail.com

Зорица Никитовић. *Српски језик на тлу историјске Херцеговине и Босне. Прејлед сјоменика*. Бања Лука: Филолошки факултет, 2021, 166 стр.

Најновија књига Зорице Никитовић, истакнутог србисте са Филолошког факултета у Бањалуци и једног од водећих истраживача дијалекатског усмерења у Републици Српској, вредан је покушај систематизације споменичког корпуса српског језика са простора старе Херцеговине и Босне, од најстаријих сачуваних извора па све до краја XVIII века. У центру пажње нашли су се тако различити сачувани споменици како у форми рукописа и штампаних издања, тако и у облику натписа на широкој палети материјала и с разноврсним видовима намене. Паралелно с представљањем споменика доноси се селективан и језгровит приказ релевантне литературе, уз критички осврт на различите аспекте и домете досадашњих проучавања. У границама расположивих чињеница ауторка се осврће и на језичку проблематику везану за поједине изворе, док посебно поглавље посвећује широј дијалекатској слици проучаване области и то пре свега у светлу развоја старог јата, узимајући у обзир прворазредни значај ове појаве за разумевање дијалекатске диференцијације западног дела штокавске територије и историју српског језика у целини. Сходно постављеним циљевима и задацима, ван прегледа су остали споменици на књижевном, српскословенском језику, који попуњавају корпус српске књижевности пре свега сакралног карактера. Како оштру границу међу споменицима као потенцијалним изворима за проучавање српског народног језика није могуће повлачити, пре свега због хомогене диглосије која је одликовала писменост редакцијског периода, овим прегледом обухваћени су и поједини текстови писани књижевним језиком, али са снажнијим утицајем народног говора.

О укрштању различитих приступа споменичком наслеђу најбоље говори садржај књиге, који преносимо у целости: *Предговор* (5); *I. Уводна разматрања: Историја ишћања и мейодолошки иприсий* (9), *Босна и Херцеговина као историјски и географски појам* (17), *Ејникум* (21), *Ђирилица, лајиница, арабица* (27), *Материјали за исање* (33); *II. Жанровска разноврсност сјоменика* (35): *1. Пословнојравна иисменоси* (36): *Владарске исираве из канцеларија средњовековне Босне* (36), *Крајицка ејисјолографија* (41), „*Српске књије*” *са јужних ираница* (46), *Писма Сјаре цркве у Сарајеву* (49), *Фрањевачка ејисјолографија* (50), *Тешјери* (52), *2. Белејрисјичка књижевност* (55): *Берлинска Александрида* (56), *Пујојис Гаврила Тадића* (58), *Алхамидо сјваралашиво* (60), *3. Вјерска иисменоси: Вјерскојројајандна лијераишура босанских фрањеваца* (63), *Сјиховано сјваралашиво босанских фрањеваца*

(87), *Љеџојиси* (88), 4. *Народна књижевност* (91): *Ерланџенски рукопис* (92), 5. *Зайиси* (94), 6. *Најџииси* (98), 7. *Остали писани споменници: Ускуфијев Рјечник* (107), *Поменници* (108), *Љекаруше* (109); III. *Дијалекајска слика: икавско-ијекавски, икавски, јекавски, ијекавски и друџи џовори* (111); IV. *Закључак* (123); *Прилози* (130), *Извори* (140), *Литература* (146), *Summary* (161).

Узимајући у обзир историјске, географске, културолошке и духовне чиниоце који су утицали на развој писмености на српском језику на тлу историјске Босне и Херцеговине и тако сваки на свој начин обликовали корпус сачуваних споменика, у уводном поглављу ауторка успоставља шире теоријско-методолошке основе и оквире како за одабир, тако и за истраживање ове групе извора. Како је основни критеријум одабира ових споменика чисто лингвистички, дакле, језик којим су писани, с разлогом се указује на потребу сагледавања српског језичког простора као јединствене целине, без обзира на његову подељеност кроз историју према државно-политичким, географским и верским параметрима. У том контексту било је од посебне важности омеђити област која се нашла у фокусу овог прегледа па и у наслову саме књиге, тим пре што се ни по једном од поменутих параметара, у строго научном смислу, она не може нити сме поистовећивати са савременом Босном и Херцеговином. Сумирајући достигнућа модерне историографије и историјске географије, ауторка засебно прати развој појмова Босне и Херцеговине све до XVIII века, и то у распону од мањих географских и државно-правних нуклеуса у средњем веку до касније проширених административних јединица под османском влашћу. Према сачуваним споменицима с ових простора, који се разноврсношћу материјала и техника израде уклапају у шири корпус извора на српском језику, може се говорити о непрекинутом трајању писмености код Срба на матерњем језику, с једне стране, али и о ћирилици као исконском и доминантном писму током више од седам столећа, са друге. Појава латинице у српским областима све до XVI века само је спорадична и фрагментарна, а њена употреба подстакнута је пре свега покатоличавањем дела становништва, баш као што ће процес исламизације довести до продора аребице код локалних мухамеданаца. Имајући на уму занемаривање језика којим су ти споменици писани, као и тенденцију да се неаргументовано пропуштају кроз призму савремених друштвених прилика, ауторка с разлогом напомиње да „потоње приклањање различитим религијским и цивилизацијским токовима није могло бити ни нагло ни изоловано од изворне српске језичке традиције, већ је вршено на њеним темељима”.

Када је у питању најранија фаза у развоју писмености, незаменљиви извори за историју језика су акти пословноправног карактера које су издавали владари Босне у периоду од XII до XV века, укључујући ту и босанске исправе Шубића. Није, дакле, случајно што преглед жанровске разноврсности сачуваних споменика почиње управо овом врстом текстова, који се према правном садржају и намени могу поделити на повеље, које представљају највећи део, затим писма, белешке (записе) и тестаменте. Корпус, осим тога, чине и документи властеле из родова Хрватинића, Косача, Павловића, Санковића, Николића, Радивојевића–Јурјевића–Влатковића и Боровинића, који су настајали током XIV, XV и XVI века. Великим процентом похрањени у збиркама ван Босне и Херцеговине, ови документи нису до сада добили

обједињено издање, нити систематску филолошку обраду. Ауторка зато осве-тљава пре свега новије активности на пољу њиховог регистровања и објављи-вања, а скреће пажњу и на скорашња лингвистичка испитивања, с посебним акцентом на проблему чувања и рефлексације старог јата. Други велики период који наступа после пада Босне под османску власт (1463) на пољу пословноправне писмености обележиће крајишка епистографија, коју чини више стотина писама на ћирилици и ређе латиници, која је исламизо-вано босанско становништво неједнаког друштвеног статуса упућивало на различите адресе суседних области. Сумирајући истраживања Лејле Накаш у студији *Jezik i grafija krajišničkih pisama* (2010), ауторка овом приликом доноси преглед рефлексација јата према канцеларијама различитих осман-ских управних јединица, указујући уједно и на потребу ревидирања изнетих закључака, према којима „икавщина представља ‘опстојност средњовеков-ног писаног манира’, док је екавски рефлекс тумачен као утицај чакавских икавско-екавских говора, ‘екавизам чакавског типа’ или кајкавског, а ије-кавски као ‘писарски нанос’”. Тим поводом Зорица Никитовић с разлогом актуелизује феномен миграција писара – припадника различитих дијале-катских зона – унутар једне државе, истичући да се ни сви екавизми, у светлу те чињенице, не могу тумачити кајкавским или чакавским утицајима. Када је реч о писмима са јужних граница, овом приликом доноси се осврт на писма хајдучких дружина, упућена Турцима, Дубровчанима и млетачким прови-дурима, као и писма Херцеговаца и Црногораца у хришћанске земље, која садрже извештаје о приликама на турској територији. Делимично објављена, ова обимна грађа у новије време почела је да привлачи пажњу историчара језика, али је још увек далеко од детаљније филолошке обраде. На другој страни, писма из Старе цркве у Сарајеву, писана у раздобљу од 1672. до 1717. године, упућивана су од стране православних Сарајлија црквеним великодо-стојницима тога времена, док се у случају једног документа ради о инвентару оставштине босанског митрополита Христофора, који је упућен патријарху Арсенију. Значајне збирке ћириличких писама чувају се и у архивима фре-њевачких самостана, а овом приликом упућује се само на њихове познате пописе и инвентаре, као и ретка досадашња издања. Реч је о прилично обим-ној грађи, коју тек очекују детаљнија језичка испитивања. Пословноправну писменост са простора историјске Херцеговине и Босне на посебан начин осветљавају и тефтери као акти црквене администрације. Највећим делом потичу из XVIII века, а како су досадашња истраживања показала, нису у потпуности били затворени за уплив српскословенских црта, што их чини драгоценим извором за проучавање функционалностилске раслојености старе српске писмености.

Корпус ове писмености употпуњују и различити списи што световне, што сакралне тематике, који се у најширем смислу речи могу подвести под белетристику. За простор Босне и Херцеговине, између осталог, недвосмисле-но се везују Берлинска Александрида, Путопис Гаврила Тадића и различити облици алхамијадо стваралаштва. Рукопис средњовековног романа о Алек-сандру Македонском који се данас налази у Пруској државној библиотеци у Берлину смешта се у XV столеће, а према језичким цртама, од којих је сва-како најзначајнија икавска рефлексација јата, везује се за област (југо)западне

Босне. Представник је текстолошке редакције Српске Александриде која се одликује високим степеном понародњавања књижевног израза. Опис поклоничког путовања у Свету земљу током 1662. године који је саставио и илустровао Гаврило Тадић (око 1640 – после 1715) до нас није стигао у целости (од 37 нумерисаних листова сачувао се 31 лист). Иако невеликог обима и формата, рукопис садржи чак 34 минијатуре у боји, те као такав један је од најрепрезентативнијих примера путописног жанра у српској рукописној баштини. Различите књижевне форме на народном језику забележене арапским писмом, а познате под обједињеним називом *алхамиджаго*, јављају се од краја XVI столећа, а трају до XIX века. Сачувано у рукописима многих збирки у Федерацији Босне и Херцеговине, али и шире, песništво овог типа засновано на народној традицији трпело је утицаје како петраркизма са хришћанског запада, тако и оне оријенталне, који су се највише испољавали у увођењу турцизама у песнички језик, али и у обради различитих исламских верских мотива и тема.

Када је реч о верскопропагандној литератури босанских фрањеваца, представљена је књижевна делатност најистакнутијих представника овог културног круга. Хронолошки приказ¹ је обухватио следеће ауторе: Матија Дивковић (1563–1631), Иван Бандулавић (друга половина XVI века – прва половина XVII века), Павао Папић (1593–1649), Павао Посиловић (уп. између 15. V 1597. и 15. V 1598 – ? 28. I 1657)², Стјепан Матијевић (последња четвртина XVI века – 1654), Иван Анчић (1624–1685), Јеролим Филиповић (уп. ? 1688 – 10. XII 1765)³, Ловро Шитовић (1682–1729)⁴, Стипан Марковац Маргићић (1650–1730), Филип Ластрић (1700–1783). Како се њихова делатност највећим делом заснивала на преводима, прерадама и компилацијама страних прозних дела, у тим изворима, пре свега у сфери синтаксе и лексике, изражен је утицај како латинског, тако и италијанског језика. За потребе овог издања, међутим, ауторка се с разлогом осврће искључиво на дијалекатске црте њихових списа, настојећи да укрштањем релевантних ванјезичких и језичких

¹ Уз другу, углавном старију, литературу том приликом, како напомиње, ауторка се ослањала и на студију *Biobibliografija franjevaca Bosne Srebrene: prilog povijesti hrvatske književnosti i kulture* А. С. Ковачића из 1991. године. Међутим, како су у последњих тридесет година обављена различита истраживања везана за живот и дело аутора чије године рођења и/или смрти нису прецизно утврђене (нпр. Павао Посиловић, Јеролим Филиповић, Ловро Шитовић), у поновљеном издању поједине податке би у том сегменту било добро ревидирати, или пак указати на другачије временске реконструкције које се јављају у новијој литератури.

² Према: Posilović Mošnjunjanin, Pavao. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 23. 1. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=49654>>.

³ Према: Filipović, Jeronim. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. Pristupljeno 23. 1. 2022. <<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19573>>.

⁴ Иако су у литератури дуго постојала колебања око презимена фра Ловре, те се углавном у старијим радовима јавља и варијанта Ситовић, коју наводи ауторка, новијим испитивањима је утврђено да је презиме овог аутора гласило Шитовић (в. Vlado Pavičić. *Fra Laurentius de Gliubuschi: Alendar(ović), Sitović ili Šitović?. Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 50 (2008): 193–211). Датум његовог рођења није познат, али се на индиректан начин, тј. на основу других биографских података, извео закључак да се ради о 1682. години (Pavičić 2008: 194–195).

чињеница дефинише основна обележја тадашњих народних говора, као и позицију коју они заузимају у историјскојезичком континууму тог дела штокавске територије. Прозном опусу фрањеваца у потпуности је комплементарно њихово стиховано стваралаштво. И у овом случају ради се о преводима и прерадама из латинских извора, којима су допуњавали своје прозне текстове. Прва књига у овом корпусу која је писана искључиво у стиховима, како напомиње ауторка, била је *Pisna od pakla*⁵ (1727) Ловре Шитовића. Поред прозних и поетских састава пажња се поклања и хроникама, које су настајале махом током XVIII столећа, са циљем да представе различите догађаје и активности фрањеваца у одређеном историјском периоду. У фокусу интересовања нашла су се три најпознатија летописа, која се односе на живот фојничког, крешевског и сутјешког самостана.

Народно књижевно стваралаштво, које је највећим делом остало небележено да би згаснуло с временима која су га изнедрила, у овој књизи представљено је кроз Ерлангенски рукопис, један од најзначајнијих извора усменог песништва на српском језику. Откривен тек 1913. године у Ерлангену, овај зборник, настао на простору Војне крајине у првој половини XVIII века, садржи 217 разноврсних песама, а услед преплитања различитих дијалеката у њима, укључујући и кајкавске и чакавске говоре, вишеструко је занимљив и драгоцен извор како за историју књижевности, тако и за историју језика.

Жанровску разноврсност писаних извора употпуњују и записи, који најчешће настају као кратке белешке на маргинама рукописа и штампаних издања, а главни садржај књиге могу пратити и у виду дужих и књижевно разрађених предговора и поговора. Трагом постојеће литературе посебна пажња скреће се на записе православних монаха у склопу њихове преписивачке и штампарске делатности у периоду од XV до XIX века. Као најзначајнији преписивачки центри истичу се манастири Житомислић, Тврдош, Папраћа, Гомионица и Сарајево, а свакако не треба изгубити из вида чињеницу да су књиге преписиване и при домовима имућнијих грађана, пре свега трговаца и занатлија. Није стога необично што се језичка реализација у записима кретала у широком распону од српскословенског, преко мешаног, до народног језика. Захваљујући овим кратким формама од заборављања су отргнута, а у науку ушла, имена вредних делатника на пољу писане речи, као што су дијак Димитар који дела у кући Десисалића, јерођакон Мардарије у Завали, јеромонах Петар и дијак Јефрем из Житомислића, па Аверкије из прве трећине XVII века и многи други. Када је реч о штампарској делатности, због своје историјске и књижевне вредности почасно место у писаном наслеђу заузимају поговори издањима Горажданске штампарије (Служабник 1519, Псалтир 1521, Молитвеник 1523), које је саставио њен главни штампар Теодор Љубавић.

Уз записе, драгоцене податке о друштвеним односима, обичајима и менталитету средине, пружају и натписи, који својом бројношћу простор

⁵ Дело је објављено и под насловом *Pisma od pakla*, а више о овом питању, тј. о односу различитих издања, в. у: Mario Grčević. *Izdanja Šitovićeve epske pjesme. Pavao Knezović (ur.). Zbornik o Lovri Šitoviću. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa »Lovro Šitović i njegovo doba«*, Šibenik – Skradin, 8.–9. svibnja 2008. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb 2009, 217–226.

историјске Херцеговине и Босне посебно издвајају на штокавској језичкој мапи. Иако су до сада остварени значајни резултати у погледу њихове регистрације и описа, још увек се ради о пољу отвореном за открића, али и ревизију и нова тумачења већ познатих натписа. У књизи се најпре даје преглед материјала на којима су натписи настајали, а потом укратко осврће и на њихову поделу по садржају и намени, с посебним акцентом на најстарије сачуване натписе српске писмености, који потичу управо с овог подручја. Од XII века до краја редакцијског периода на њима се може пратити континуирана употреба ћирилице, укључујући и оне натписе „чију подлогу не чини више стећак већ прелазни облик ка исламској надгробној форми, нишану”. Како су испитивања показала, и поред исламизације локалног живља, оријентални језици на овим споменицима не јављају се до првих деценија XVII века.

Преглед споменика завршава се Речником Тузлака Мухамеда Х. Ускуфија из 1631. године, затим поменицима и лекарушама. Ускуфијев Речник представља заправо књижевно дело у стиху, које је сам аутор назвао речником, чији оригинал, по свему судећи, није сачуван. Данас је понато 23 преписа, који представљају драгоцен извор базичне лексике како турског, тако и српског језика, која се, како су најновија истраживања потврдила, није „скоро уопште” променила до наших дана. Познати поменици представљени у књизи такође потичу из XVII века и значајан су извор ономастичке грађе. Тако је у Тврдошко-савинском поменику, који је недавно добио и фототипско издање (2019), забележено 3700 имена, од којих је 1083 женских. Вредне изворе чува и Стара црква у Сарајеву, где се могу наћи бројни сарандари, парусије и вечни помени од 1682. до 1920. године. Још млађег датума су познате лекаруше са простора Босне, похрањене у Архиву САНУ и Националној и универзитетској библиотеци у Сарајеву. Верује се да потичу из XVIII века, а писане су народним и славеносрпским језиком. Иако не представљају нарочито обимне списе, ови рукописи вредан су извор српске лексике тога времена, будући да доносе више десетина рецепата за велики број болести углавном код људи и ређе код стоке.

Треће поглавље посвећено је дијалекатској слици испитиване области и проблему њене реконструкције на основу доступних писаних извора. Досадашњи увид у споменике, иако се не може сматрати коначним, више је него довољан да ослика сву сложеност ове проблематике, будући да потпуну доследност „само једног изговора – данас јасно издиференцираног икавског или (и) јекавског не проналазимо ни на макроплану, у ауторском дјелу, у документима обједињеним једном писарском канцеларијом или писарем, ни на микроплану – у појединачној исправи, па чак и у оквиру једне реченице или синтагме”. Динамику интензивног језичког развоја осликавају и друге дијалекатске црте, код којих се такође уочава разноликост „у тој мјери да ни временски блиски документи немају исте језичке одлике, као што и два писца са исте територије у исто вријеме не пишу исто”. Овакво стање у споменицима најдиректније је било условљено пореклом и структуром становништва, као и сталним миграцијама, које онемогућују повлачење оштрих и прецизних изоглоса какве налазимо у савременој дијалектологији приликом раздвајања народних говора и суседних језичких типова. Код писаца фрањевачког културног круга неопходно је узети у обзир и билингвалност аутора, будући

да је под страним утицајем могло доћи и до слабљења језичке компетенције и уплива различитих грешака и дублета. Узимајући у обзир све наведене факторе, јасно је да је приликом интерпретације прилика у различитим изворима с овог подручја потребно имати додатни опрез, а пре свега прецизан и разрађен методолошки приступ, лишен било каквог идеолошког учитавања. У том смислу, а сходно посведоченом стању, ауторка наглашава да је крајње упитно и неутемељено увођење појмова наддијалекатског, односно престижног типа израза, као и писаног и писарског манира или коинеа.

После закључних разматрања и кратког осврта на различите делове монографије, у одељку Прилози доноси се најпре табеларни приказ особина народних говора који је сачинила Б. Чигоја на основу постојећих студија о језику писаца XVII и XVIII века (в. *Језик Павла Пайића, босанској фрањевца из њрве њоловине XVII века*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 2001: 107–108). Остала два прилога чине снимак, односно приређени текст Повеље краља Твртка I Дубровчанима из 1378. године.

Сагледавши различите сегменте књиге, мноштво података које нуди уз јасна и прецизна методолошка усмерења и незаобилазан преглед релевантне литературе, можемо на крају констатовати да се пред нама налази добро организован, концизан и информативан приручник, који ће не само олакшати, већ и подстаћи нова истраживања различитих аспеката српске писмености на тлу историјске Херцеговине и Босне. Због своје позиције унутар штокавског корпуса, специфичних историјских, друштвених и духовних околности у којима се развијала, те увек актуелних политичких и идеолошких превирања на овом подручју, та писменост, без сваке сумње, и у будућности завређује појачано интересовање шире научне јавности.

Најџаца Драјин

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија

draginnatasa@ff.uns.ac.rs

UDC 821.163.41-992.09(049.32)

Ирена Цветковић Теофиловић. *Зде, у свейтому їраду Јерусалиму:*

їрилої їроучавању језика срїске їуїїойисне їрозе.

Ниш: Филозофски факултет – Центар за црквене студије, 2021, 248 стр.

Монографска студија *Зде, у свейтому їраду Јерусалиму: їрилої їроучавању језика срїске їуїїойисне їрозе* ауторке Ирене Цветковић Теофиловић, професора на Департману за србистику Филозофског факулета у Нишу, посвећена је значајном рукописном споменику српске средњовековне писмености. Реч је о тексту познатом у науци под називом Поклоњеније Часнаго гроба чији је аутор Сарајлија Гаврило Тадић (хаџи Гавро). Настао крајем

српскословенске епохе српске писмености (1662. године), овај рукопис има вишеструки значај за историју српске културе: сведочи о традицији писања и неговања поклоницке прозе код Срба у средњем веку (постоје текстови сличне садржине и намене који му претходе, који су из сличног времена, као и млађи од њега); представља једини опширнији спис такве врсте са подручја данашње Босне и Херцеговине; његов језик открива значајну фазу развоја српскословенског језика са самог краја српскословенске епохе. Ирена Цветковић Теофиловић нас у својој студији упознаје са палеографским, ортографским и језичким особинама (на фонетско-фонолошком, морфолошком, синтаксичком и лексичком нивоу) овог споменика, смештајући га у шири и ужи контекст српске писмености XIII–XVIII века.

Садржај књиге је организован у 13 целина: 1. *О љушојисном жанру у српској писмености XIII–XVIII века* (стр. 17–22), 2. *Сѣилске одлике водича љо Светим местима као жанра српске писмености XIII–XVIII века* (стр. 25–27), 3. *Грещни Гаврил Тадић* (стр. 31–33), 4. *Поклоњеније Часнаго љроба Гаврила Тадића и сродни сѣиси* (стр. 37–49), 5. *Садржај Поклоњенија Часнаго љроба Гаврила Тадића са крајким осврћом на досадашња књижевно-језичка исѣраживања* (стр. 53–55), 6. *Палеоѣрафске, ѣрафијске и орѣоѣрафске особине рукојиса Поклоњеније Часнаго љроба Гаврила Тадића* (стр. 59–82), 7. *Фонетско-фонолошке одлике језика Поклоњеније Часнаго љроба Гаврила Тадића* (стр. 85–103), 8. *Морфолошке одлике језика Поклоњенија Часнаго љроба Гаврила Тадића* (стр. 107–140), 9. *Синѣаксичке одлике језика Поклоњенија Часнаго љроба Гаврила Тадића у свейлосѣи српске љушојисне љрозе* (стр. 143–163), 10. *Изрази за мере у језику српске љушојисне љрозе* (стр. 167–174), 11. *Лексичке одлике језика Поклоњенија Часнаго љроба Гаврила Тадића* (стр. 177–191), 12. *Однос српскословенских и народних особина у рукојису Поклоњеније Часнаго љроба Гаврила Тадића* (стр. 195–216), 13. *Закључак* (стр. 217–221). Овим поглављима претходи *Предѣговор* аутора (стр. 13–14), а следи текст резимеа на енглеском језику (стр. 222) и неколико важних спискова: *Извори* (стр. 223–224), списак са пописом свих путописа у српској писмености XIII–XVIII века са подацима о томе где се чувају и њиховим издањима, *Цѣиѣирана лиѣераѣура* (стр. 225–232), списак који открива ауторкину обавешеност о темама о којима и сама пише и *Сѣисак илусѣираѣија* (стр. 233–245), колаж фото-детаља из оригиналног текста који на најбољи начин илуструју графѣјску и палеографску страну рукописа.

Првих пет поглавља Ирена Цветковић Теофиловић најпре посвећује правилној дефиниѣији путописа у средњовековној писмености указујући на разлике међу појмовима ‘проскинтарѣон’ (водич по Светим местима), ‘итинерер’ (попис конака) и ‘путопис’ (књижевни састав са елементима живог казивања и аутобиографским појединостима), потом стилским одликама водича по Светим местима будући да предмет њене анализе припада тој групи списа, личности Гаврила Тадића, историјату самог рукописа и, на крају, досадашњим књижевно-језичким оценама Поклоњенија Часнаго љроба Гаврила Тадића.

Наглашава да су путописи у средњем веку подразумевали пре свега текстове који су представљали водиче за поклонице и путнике у Свету земљу, те се често и називају поклоницком прозом, што сугерише и назив рукописа

који је основни предмет њене анализе. Ауторка додаје да се темељи генезе српског путописа представљају тек у *Историји српске књижевности барокној доба* М. Павића из 1970. године, те да се антологија свих текстова која прати развој путописа код Срба од времена Светога Саве па све до XVIII века у преводу на савремени српски појавила 2007. под ауторством Т. Јовановића. Следећи налазе ових историчара старе књижевности, Ирена Цветковић Теофиловић нас упознаје са путописним текстовима у српској средњовековној писмености, дајући основне информације о сваком – кад и где је настао, где се чува и да ли је до данас издат. Тако предмету свог истраживања, Поклоњенију Часнаго гроба, водичу по Светим местима Гаврила Тадића, додељује место у хронолошкој лествици текстова који чине традицију српске поклоничке прозе. То је други по старини целовито сачувани текст проскинтариона који је, по угледу на грчке текстове, био богато и веома лепо илустрован.

Будући да проскинтарионе, за разлику од правих путописа, најпре одликује одсуство личног тона у излагању, они по многим историчарима књижевности не спадају у област уметничке књижевности, већ шире схваћене писмености. Поред тога, у њихове стилске одлике убраја се и мерни начин излагања (нпр. бројање растојања, мерење величине предмета), као и одређене синтаксичко-стилске особине (нпр. полисиндетон). Њихова практична примена условила је пре свега употребу народног језика у њима. Ова књижевна врста је, као и многе друге, настала по угледу на грчке сличне текстове, те се многе стилске одлике ових текстова управо приписују утицају грчких предложака. Њихова популарност је на почецима словенске писмености била већа код Руса (код којих се ова врста текстова назива *хож(д)енијима*), да би у српској писмености нарочито постала популарна таком XVII и XVIII века.

Гаврила Тадића, аутора овог рукописа, Ирена Цветковић Теофиловић представља као веома образованог човека, пореклом из богате херцеговачке породице, посвећеног цркви (повераване су му разне црквене дужности, а био је и црквени кмет), веома вештог у писању и са добрим познавањем српског књижевног (српкословенског) језика. Осим овог текста (Поклоњеније Часнаго гроба), Гаврило Тадића написао је, изгледа, и један Молитвеник 1713. године, а водио је и црквене тефтере.

Анализирани рукопис данас се чува у Националној библиотеци Израела у Јерусалиму под сигнатуром Ms. Var. 186. Како ауторка наводи, овај значајан споменик српске поклоничке прозе познат је светској научној јавности од педесетих година прошлога века, када га је описао Јехуда Арије Клауснер у чланцима најпре на хебрејском а потом и на француском језику, а српској тек од 1986. када га је први пут издавала историчарка уметности Мара Харисијадис. Чини целину са три додата краћа текста на крају рукописа и два записа, која, у том виду, нису још увек издата. Указујући на велику сличност испитиваног текста са Београдским рукописом (преписом из XVII века који је игром случаја издао Љубомир Стојановић пре него што је рукопис изгорео у бомбардовању Народне библиотеке почетком Другог светског рата), али и на разлике на језичком плану које међу њима постоје, закључује да они нису преписани један са другог, већ да су оба текста настала на основу заједничког предлошка. Будући да су оба српска преписа веома лепо илустрована, на основу сличности минијатура које се појављују у њима и у једном грчком

проскинтариону који се чува у библиотеци Виктора Емануела у Риму, претпоставља да би тај грчки текст могао послужити као предлогак двама српским текстовима.

Ирена Цветковић Теофиловић своју језичку анализу, коју ће представити у наредним поглављима, додатно мотивише илуструјући шароликост запажања претходних проучавалаца српске поклоничке прозе о карактеру његовог језика. Прве оцене језика Поклоњенија Часнаго гроба Гаврила Тадића дао је Милорад Павића 1970. године у *Историји српске књижевности барокној доба (XVII и XVIII век)*, који га сврстава у путописе на народном језику. Ђорђе Трифуновић нешто касније, 1990. године, у *Азбучнику српских средњовековних књижевних јојмова* наводи да је тај текст писан са доста елемената народног језика. Мара Харисијадис, историчарка уметности, и Данијел Дојчиновић, историчар књижевности, сагласни су, међутим, у оцени да је Поклоњеније написано српскословенским језиком са елементима народног говора. Бранко Летић, историчар књижевности, у оцени језика овог текста ослања се на горепоменути став Милорада Павића и истиче да је спис писан „народним а не ученим језиком”, што је било у складу са његовим практичним циљем: да поклонцима послужи као водич, пружајући им корисна обавештења о локалитетима које треба видети и коначиштима у којима поклонци могу одсести. На крају се Ирена Цветковић Теофиловић позива и на став Никите И. Толстоја, руског слависте и историчара језика, који је ходочашћа жанровски сместио у десету од укупно четрнаест рубрика у схеми жанровског система (тзв. пирамиди жанрова) старе српске писмености, тј. међу остале рубрике световног карактера, у којима се налазе текстови писани књижевним језиком са наносима српског вернакулара.

Централни део монографије представљају поглавља од шестог до једанаестог посвећена палеографској, графичкој и ортографској анализи рукописа, као и филолошкој анализи спроведеној на свим језичким нивоима (од фонетско-фонолошког, преко морфолошког и синтаксичког до лексичког). На овим странама Ирена Цветковић Теофиловић детаљно анализира све релевантне проблеме из назначених домена, а своју анализу спроводи на систематичан начин илуструјући све, у духу добре филолошке праксе, великим бројем примера из проучаваног текста. Како би резултати до којих долази били правилно оцењени, ауторка их ставља у контекст са већ познатим резултатима истраживања других текстова српскословенске књижевне традиције, насталих у слично време.

Тако она након спроведене палеографске анализе, у којој јој је циљ био да утврди тип писма којим је текст писан, као и то да ли се по неким особинама (начину извођења поједних слова) овај рукопис може довести у везу са неком групом споменика, закључује да је текст Поклоњенија писан претежно словима брзописне ћирилице (попут положеног *б*, квадратног *в* или *ж* које се јавља у облику положене осмице пресечене стубом) са присуством појединих уставних словних облика (нарочито у насловима појединих поглавља или у иницијалима), што је, како запажа, била заједничка карактеристика рукописних споменика профаног (нецрквеног) садржаја са тла данашње Босне и Херцеговине.

Након анализе графије Поклоњенија, закључује да су у графичком репертоару заступљена слова која су у ресавском правопису имала своју специфичну функцију (грчка слова, *дебело јер*, висока слова, *десетеричко* и сл.), али и графеме *и* и *ђерв* (ћ), у двострукој фонетској вредности /ћ/ и /ћ̄/, којима се обележавају гласови из народног језика.

Ортографска анализа рукописа је показала да се у тексту у одређеним случајевима прати (после)ресавска традиција (употреба *десетеричко* и у функцији обележавња редукованог и, *дебелој јер* на месту некадашњег полугласника у књишким категоријама у функцији бележења вокала /a/, *лијаиу-ре* и у функцији обележавања групе /ja/ на почетку речи и слога), док се у другим случајевима од ње одступа. Такође, закључује да се у тексту у великој мери поштује и етимолошки правопис, али да се у писању не одвајају проклитике и енклитике од акцентоване речи, што је било у духу тадашње традиције писања.

Фонетско-фонолошком анализом обухваћене су релевантне црте, на основу чије анализе је проценила да у тексту доминирају црте књижевног (српскословенског) језика, али да су у великом проценту присутне и народне црте општештокавског карактера, као и оне које сведоче о дијалекатској провенијенцији аутора. Књишки карактер имају речи са вокализацијом полугласника у /a/ у књишким категоријама (нпр. *васи*, *васак*, *ва книзе*, *ва ѿша час*, *вадовица*, *ванушар*, *васијани*, *вазеше*, *вазвраишхом се*, *саишвори*, *савршаеи се*, *сина чловечаскаѿо*, *оѿ рождасѿива*, *ѿророчасѿивија* итд.), са екавском рефлексацијом јата (у основи речи, у одричним облицима глагола *јесам*, у прилогу *зге*, у Д и Л јд. личних заменица, у Д и Л јд. именица женског рода на -а и у Л јд. именица мушког и средњег рода), са вокалним л (нпр. *слице*, *длѿ*, *силиѿ*), са рефлексима *шиѿ* и *жд* на месту псл. група **tj* и **dj*, потом оне са неизвршеним јотовањем у група **jt* и **jd* у изведеницама од глагола *ићи*, речи са иницијалном групом *вс-* или *чр-* или глаголске именице на -ије са неизвршеним јотовањем. Народну боју имају речи са рефлексацијом предлога или префикса *вѿ(-)* у /y/ (нпр. *у свейѿому ѿрагу Јерусалиму*, *унушар*, *уѿисано*, *узимају*), са финалним -о на месту финалног -л (нпр. *гоходио*, *саиисао*, *оѿрадио*), као и речи са почетном групом *шиѿ-* уместо групе *чиѿ-*. Дијалекатски карактер имају речи са јекавским (у два прилога *ѿорје*, *голје*) и ијекавским рефлеском јата (у И јд., Г, Д, И и Л мн. заменичко-придевске промене), што су особине говора источнохерцеговачког подручја.

На морфолошком плану анализе, испитујући понашање свих врста речи у тексту, забележила је такође доминацију српскословенских особина (нпр. *-аѿо* у Г јд. и *-ому/-ему* у Д јд. придева м. и ср. рода, *-еѿо/-оѿо* у Г јд. заменичке промене м. и ср. рода, *-ѿѿ* у 3. л. јд. и мн. презента глагола) у односу на црте општештокавског карактера, које су спорадично нарушавале морфолошку норму свих српскословенских текстова (нпр. наставак -у у Л јд. именица мушког и средњег рода некадашње **ѿ* промене, потом наставак *-ѿѿ* у 2. л. јд. презента, ван цитата из *Библије*, као и наставак *-смо* у 1. л. мн. аориста). Са друге стране, поред ових црта забележила је и дијалекатске црте које упућују на ијекавску говорну основицу аутора текста (нпр., И јд. и Г, Д, И, Л. мн. са очуваном наставком тврде заменичке промене са ијекавским

рефлексом *јайџа*: *над ѿијем сѿлїом, украшен мермером белием, у ѿиѣх ѿла-нинах* итд.), као и облици придева неодређеног вида.

Синтаксичком анализом Ирена Цветковић Теофиловић обухватила је само неке падежне конструкције (за исказивање посесивности, темпоралности, потом појаву узајамне замене израза за кретање и мировање, као и употребу предлошко-падежне везе генитив + *раги* за изражавање узрока и циља/сврхе), као и одређене реченичне обрасце. Закључила је да се у падежном систему углавном прати норма књижевног језика, али да су забележене и поједине карактеристике које указују на погранична подручја штокавске територије (замена израза за мировање и кретање). Поред тога, на нивоу реченице забележен је паратактичан начин исказивања чак и за хипотактичка значења, што се, према литератури на коју се ауторка наслањала, тумачи утицајем грчких предлога, мада су они забележени и у другим текстовима српске средњовековне књижевности који су се у начину изражавања ослањали на говорне обрасце.

Анализа ових језичких нивоа показала је, како ауторка закључује, да се језик рукописа Поклоњенија Часнаго гроба Гаврила Тадића уклапа у шири оквир српскословенске језичке традиције, будући да се бројне паралеле могу повући између језичких одлика овог рукописа, на пример, са одликама путописа Арсенија Црнојевића или пак са одликама Стихологије Кипријана Рачанина, српскословенским текстовима насталим у слично време као Гаврилов текст, али на различитим територијама штокавског говорног подручја.

Лексичка анализа рукописа, представља, најјачи и највреднији део целе монографије. У њој се скреће пажња на то да се приликом истраживања лексике српскословенских споменика из жанровски граничне зоне уочавају многе иновације пореклом из говорног језика на лексичком нивоу, које се не могу уочити истраживањем српскословенских текстова сакралног карактера. Резултати анализе коју је спровела И. Цветковић Теофиловић показали су да ови споменици могу да чувају стару домаћу лексику, могу да открију нова значења познатих лексема, као и да послуже као драгоцен извор лексема дијалекатског карактера или позајмљеница. Тако је, на пример, међу изразима за мере забележила речи попут *миља* и *сѿагиј* за одређивање растојања, речи *ѿед* и *сѿоѿа* помоћу којих се изражавала величина неких предмета или локалитета, као и израза *врженијем из лука сѿирелу*, који показују дубоку старину. У употреби речи *ѿава*, на пример, открила је ново значење које није потврђено у речницима старословенског језика. То је значење 'град који својом величином и престижом као да влада осталим градовима и крајевима' а које произлази из примера: *и сија свѿѿаја земља јесѿѿ васем земљам корен и ѿава*. Од лексема које имају јасну дијалекатску припадност забележене су: *ѿусѿијерна, камара, камѿанел, скала, скалун; нагвор; усве*, чија се употреба везује за простор Далматинског приморја (неке од наведених лексема имају и романско порекло), а од позајмљеница забележила је и један број турцизама, на пример: *беген, дувар, мермер, ѿенѿер*.

У закључку своје монографије, у којем резимира најважније резултате свог истраживања, ауторка се опредељује да језик проучаваног текста назове српскословенским језиком нижег стила, који је у контексту језика српске средњовековне писмености имао статус средњег стила изражавања, мада би

се такав језик могао назвати и мешаним будући да се у њему поред свих важних одлика нижег стила (нпр. одсуства синтаксичких књишких конструкција, попут апсолутног датива), среће мешање црта српскословенског и српског вернакулара на свим језичким нивоима.

Марина Курешевић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинићића 2, 21000 Нови Сад, Србија
marina.kuresevic@ff.uns.ac.rs

UDC 811.163.41'367:811.511.141'367(049.32)

Dušanka Zvekić-Dušanović. *Kontaktno-kontrastivna proučavanja srpskog i mađarskog jezika*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2021, 477 str.

Књига *Контактно-контрастивна истраживања српског и мађарског језика* резултат је научно-истраживачког рада Душанке Звекић-Душановић у протеклих двадесетак година (од 1997. до 2019). Чињеница да су овде обједињени радови настали у оквиру лингвистичких пројеката, како домаћих тако и једног страног, а претходно објављени у престижном домаћем часопису – *Зборнику Мајнице српске за филологију и лингвистику* (девет радова), затим у *Годишњаку Филозофског факултета у Новом Саду* (два рада), али и у многим тематским зборницима са међународних научних скупова, говори о озбиљности с којом се приступало обради сваког од њих. Већина радова је у оригиналу писана на српском језику (њих 31), и један рад је за ову прилику преведен са мађарског језика на српски.

1. Повезивањем ових радова у целину омогућено је читаоцима не само да се обавесте о најновијим резултатима проучавања контакта српског и мађарског језика већ и да на једном месту добију увид у поједине језичке системе, који су у књизи и формално подељени у 5 глава и обележени поднасловима: „*Sintaksa i semantika glagolskih oblika*” (стр. 5–97); „*Modalnost*” (стр. 97–195); „*Rečenična tipologija*” (стр. 195–263); „*Sintaksička sintagmatika*” (стр. 263–379) и „*Manifestacije interferencije*” (стр. 379–474).

1.1. У првој глави тематски су обједињени радови у којима су контрастирани глаголски облици: инфинитив (*O mađarskim ekvivalentima srpskog preskriptivnog infinitiva* (стр. 7–14); *Srpski ekvivalenti mađarskih konstrukcija infinitiva uz glagole u situaciji neidentičnih agensa* (стр. 14–25), императив (*O imperativu u srpskom i mađarskom jeziku* (стр. 25–36), потенцијал (*Potencijal u Andrićevoj pripovesti Anikina vremena i njegovi mađarski ekvivalenti* (стр. 36–52); *O srpskim ekvivalentima mađarskoj kondicionala prošlosti* (стр. 52–66), плусквамперфекат (*Pluskvamperfekat u srpskom prevodu Romana „Sortalanság”*

Imrea Kertesa (стр. 66–80) и глаголски прилози (*Mađarski ekvivalenti glagolskih priloga u Andrićevom romanu „Na Drini ćuprija“* (стр. 80–97)).

Изворни текстови за проучавање употребе инфинитива били су у једном случају српски, у другом мађарски, што је омогућило да се уоче различити преводни еквиваленти српског прескриптивног облика, а са друге стране да се истакну битне разлике, првенствено могућност допуњавања различитих мађарских глагола инфинитивом који с њима нема идентичан агенс. У овом језичком контакту уочена је и много већа могућност употребе мађарског императива, док се насупрот српском потенцијалу као преводни еквиваленти појављују неки други глаголски облици, најчешће перфекат, а за означавање хипотетичке ситуације кондиционал прошли, који у мађарском језику има мања ограничења у односу на српски потенцијал. С обзиром на то да оригинални текст није могао послужити преводиоцу као упориште за избор плусквамперфекта, јер овог облика нема у мађарском језику, ауторка запажа да је могући подстицај за његову релативно честу употребу у српском преводу наративна природа оригинала.

1.2. Језичка средства за испољавање модалности у једном и другом контактном језику представљају окосницу друге главе у којој су се нашли радови: *Prilog proučavanju semantičkih univerzalija na primeru mađarskih „potencijalnih glagola“* (стр. 99–111); *O srpskim konstrukcijama s implicitnim modalnim glagolima i njihovim mađarskim ekvivalentima* (стр. 111–127); *O srpskim konstrukcijama sa modalnim značenjem „unutrašnje i oցstijanja“ i њиховим мађарским еквивалентима* (стр. 127–146); *Epistemička modalizacija u romanu Sortalanság/Besudbinstvo Imrea Kertesa* (стр. 146–166); *Mađarske modalne konstrukcije s korelativom úgy и њихови српски еквиваленти* (стр. 166–184); *O glagolu uspeti i његовим мађарским еквивалентима* (стр. 184–195).

У овим радовима ауторка запажа да модална семантика мађарских потенцијалних глагола за еквивалент најчешће има српски глагол *моћи*, уколико није неопходна посебна спецификација. Посматрање модалности из визууре српског језика показује да су различита језичка средства семантички подударна онима у мађарском, у којем се додатно експлицирају глаголи *kell* и *lehet* као одговарајући еквиваленти српских имплицативних глагола *требати* и *моћи*. Када је у питању исказивање модалног значења унутрашњег подстицаја у српском оригиналу, као мађарски еквиваленти реализују се потенцијал/кондиционал, императив и инфинитив. Уколико се у посматраној корелацији не остварује обличко подударање, у мађарском преводу се појављују они језички облици који задовољавају и ту формалну страну. Као средство за исказивање овог типа модалности проучаван је и глагол *усејети*, којим се обележава последња фаза у остваривању онога што открива допуна и по чему се он сврстава у фактивне глаголе. Поред безличног глагола *sikerül*, као мађарски коресподент уочава се и глагол *érkez*. Уколико су при преводу глагола *усејети* коришћене неке друге језичке могућности, реализованост радње, као битна компонента његовог значења, није преведена на мађарски језик. Епистемичка модалност у односу двају језика посматрана је на основу поређења романа *Sorstalanság* и Тишминог превода на српски језик, који доста верно стилски прати оригинал, па се могу уочити одговарајући епи-

стемички показатељи. Српски еквиваленти мађарских нефактивних структура, које то постају уколико се неким фактивним глаголима придружи корелатив *úgy*, јесу српски нефактивни глаголи комбиновани са прилозима *како* и *колико*, затим епистемички семантизовани глаголи *изгледа*, *чини се*, или се модалност изражава и другим средствима као што су: *можда*, *могуће*, *може би*, *биће* *га*.

1.3. Трећу главу чине радови у којима су довођене у корелацију одређене реченичне структуре, што показују и њихови наслови: *O sintaksičkim konstrukcijama s uopštenim i anonimnim agensom u Andrićevim proznim delima i njihovim prevodima na mađarski jezik* (стр. 197–216); *Kontrastivno o rečenicama tipa Ko to kaže / Ko da to kaže* (стр. 216–225); *Мађарски еквивалентни српских синтаксичких конструкција с везником да* (стр. 225–243); *Neka zapažanja o upotrebi korelativa u srpskom i mađarskom jeziku (na primeru zameničkog priloga úgy = tako)* (стр. 243–263).

Сентенцијалне структуре у једном и другом језику анализиране су углавном посматрањем српског оригиналног текста и мађарског превода, само је у једном случају било обрнуто, и тада је пажњу ове ауторке поново привукла мађарска прилошка заменица *úgy* и српски еквивалент *и*. Том приликом је утврђено да се дати српски еквивалент најчешће комбинује с још једним везником, па се у облику *и* *и*, *и* *га*, *и* *онако* реализује као корелатив којим се уводи начинска одредба и најчешће последица реченица, а нешто ређе условна. У једном од радова у фокусу пажње су биле реченице са анонимним и уопштеним агенсом у Андрићевом језику. Мађарски превод је показао одређеност ка активним реченичним структурама са нереализованим субјектом и обликом предиката у 3. лицу множине, што указује на неодређено-личне реченице. Посматрањем мађарских превода српских упитних реченица *Ко то каже/Ко да то каже* ауторка је утврдила да прве остварују и семантичку и формалну подударност, док су друге семантички еквивалентне, али насупрот српском немобилном презенту у мађарском се реализују императив или конструкција *kell* + инфинитив. Компонента модалности, карактеристична за сложене синтаксичке структуре са везником *га* и формално просте – заповедне, жељне и упитне реченице, с истим везником, поново је била у фокусу интересовања ове ауторке, али сада као део контрастивне анализе реченичних односа. У односу на оригинални текст романа Добрице Ћосића превод је показао да мађарски везник *hogy*, еквивалент српског везника *га*, уводи различите допунске реченице, да је мађарски инфинитив, без обзира на идентичност његовог агенса и агенса управног глагола, најчешћи преводни еквивалент српског немобилног презента, да су српски предикати с фазним глаголима углавном преведени мађарским пунозначним глаголима и да се семантика неких српских синтаксичких конструкција у мађарском остварује суфиксалним обележавањем.

1.4. Синтагматски односи засновани на семантици управних глагола, као и морфологизација унутарсинтагматских односа окосница је истраживања у следећим радовима из четврте главе: *Из проблематике ситуацијалности у српском и мађарском језику: *Усћао је њоред ње – felkelt mellőle* (стр. 265–284);

О неким синтаксичко-семантичким њиховима узрочних конструкција у српском и мађарском језику (стр. 284–299); *Sintaksičko-semantička analiza mađarskog translativa i njegovih srpskih ekvivalenata* (стр. 299–318); *Kvalifikativni genitiv i kvalifikativni instrumental u Travničkoj hronici i njihovi mađarski ekvivalenti* (стр. 318–333); *Načinska kvalifikacija glagola govorenja u „Prokletej avliji” i njenom prevodu na mađarski jezik* (стр. 333–353); *Množina antroponima u srpskom i mađarskom jeziku* (стр. 353–364); *Iz diskursa imenovanja: nazivi kozmetičkih proizvoda u srpskom i mađarskom jeziku* (стр. 364–379).

У овој глави радови би се могли груписати у три мање целине, јер прва три повезује анализа међујезичке релације неког од падежа авербијалног значења. Као резултат истраживања српске спацијалне конструкције *уџао је њорег ње*, за коју је констатована неовијерност, и мађарског еквивалента *felkelt mellőle*, утврђено је да је спој динамичке усмерености (аблативност или адлативност) и дистанцираности у односу на локализатор (проксималност) прихватљив само у мађарском језику, нарочито ако је локализатор аниматни појам. Посматрањем генитивних узрочних конструкција с предлозима *од*, *из* и *збој* и еквивалентних мађарских – аблатива, елатива и конструкција с постпозицијом *miatt*, запажено је да постоји висок степен подударња у спецификацији каузалности у ова два језика. Такође, као резултат проучавања мађарског translativa и средстава за обележавања трансформације у српском језику, познатим језичким решењима прикључене су још неке могућности, као што су генитив с предлогом *го* и номинатив с везником *као*.

Следећа два рада повезана су корпусом – језиком Иве Андрића, у којем су посматрани мађарски еквиваленти квалификативног генитива и квалификативног инструментала. У оба случаја улогу атрибута у мађарском преводу најчешће су имали придеви изведени од именица, а уколико је наспрам српског неконгруентног атрибута у инструменталу реализован мађарски инструментал, утицај оригинала је неспоран, мада такво решење није у духу мађарског језика. Такође, преводи српских глагола говорења и њихових начиских детерминатора показују подударност језичких средстава једног и другог језика, али има и лепих примера у којима је преводилац показао да постоје и другачија, коректна, језичка решења.

Последња два рада тичу се именовања одређених појмова и неких њихових граматичких обележја у српском и мађарском језику. У првом раду се анализирају различите могућности плурализације антропонима и указује се на њихову семантичку неподударност у контактним језицима, а у другом се указује на сличност двају језика у именовању козметичких производа одомаћеном лексиком и већу могућност коришћења сложеница у мађарском као аглутинативном језику.

1.5. У петој глави ове књиге дошла је до изражаја ауторкина упућеност у најактуелније проблеме у употреби српског језика код м/с билингвалних особа готово на свим језичким нивоима. Потребу да се они представе, анализирају и понуде могућа решења представљају тематски али и методолошки повезани резултати истраживања интерферентних појава у следећим радовима: *Ortografske greške u srpskom kao nematernjem jeziku* (стр. 381–393); *Iz mađarsko-srpske interferencije u upotrebi padeža* (стр. 393–402); *О ујошреби*

вокалних конструкција код мађарско-српских двојезичних ученика (стр. 402–420); *O neadekvatnoj upotrebi veznika da kod mađarsko-srpskih dvojezičnih osoba* (стр. 420–429); *O neadekvatnoj upotrebi morfeme se u produkciji mađarsko-srpskih bilingvalnih govornika* (стр. 430–437); *O još nekim interferentnim pojavama u mađarsko-srpskom dvojezičju* (стр. 437–450); *Из лексичке интерференције у мађарско-српском двојезичју* (стр. 450–464); *Neke interferentne pojave u prevodu romana „Estera” Lasla Nemeta* (стр. 464–474).

У свим овде представљеним радовима приказан је утицај интерференције на процес усвајања српског код билингвалних м/с особа. Осим међујезичког уочен је и унутарјезички утицај претходно усвојених садржаја. Резултати интерференчног процеса испољавају се као огрешења или употреба мање уобичајених језичких средстава у српском језику. Проучавањем и обелодањивањем датих појава на ортографском, затим синтагматском плану – пре свега у употреби падежних облика, синтагмалном – при употреби везника *da* и морфеме *se*, као и лексичком нивоу, ауторка настоји да, уз давање методичких препорука о подстицању двојезичних ученика на активно учествовање у процесу усвајања српског језичког система, унапреди наставу овог нематерњег језика.

2. Представљање ове књиге могли бисмо закључити констатацијом да и теоријски и методолошки сви радови испуњавају највише научне стандарде. Систематизација радова извршена је веома прецизно, уз поштовање унутрашње природе језичких појава, а редослед је логичан, почев од лексичке семантике глаголских речи и њихове специфичне синтаксичке манифестације, преко обележја модалности и синтагматских односа до нивоа синтагмалних устројавања и коначно до огрешења, која су такође класификована према нивоу језичког испољавања.

Полазиште су научно доказане чињенице потврђене податком о извору у једном и другом језику, увек је образложен избор теме и очекивани резултати, а највећи део рада обухвата анализу контактираних примера, обично преузетих из књижевних дела еминентних аутора и њихових превода на други посматрани језик. Нешто другачији приступ, с разлогом, уочава се у последњој групи од осам радова у којима су анализиране интерферендне појаве. За потребе оваквих истраживања грађу је представљала писана језичка продукција билингвалних особа, често допуњена и анкетама које су статистички обрађиване. Методолошки поступак који је изградила ова ауторка и доследно га се придржавала уверава нас да се и закључци које изводи на основу анализе могу безрезервно прихватити.

Стручна литература наведена за сваки појединачни рад даје основу за анализу и све што је релевантно за постављене циљеве и задатке. Подједнако су заступљени аутори који се баве српским језиком, као и они којима је у фокусу пажње мађарски. Оваквим библиографским комплетирањем добија се добар увид и у теоријске поставке и у прагматику, што је од великог значаја не само будућим истаживачима већ и свима онима који активно учествују као билингвални говорници или просветни радници у процесу усвајања српског као секундарног језика.

Све речено показује да је у питању ауторка са непроцењивим искуством у проучавању посматраног контактнoг односа и српско-мађарског билингвизма чији се радови могу узети као узор.

Нада Арсенијевић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
nada.arsenijevic@ff.uns.ac.rs

UDC 811.163.41'374(049.32)

Tvrtko Prčić, Jasmina Dražić, Mira Milić, Milan Ajdžanović,
Sonja Filipović Kovačević, Olga Panić Kavgić, Strahinja Stepanov.
Srpski rečnik novijih anglicizama. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2021, 641 str.

1. Уводна разматрања. О двадесетој годишњици појављивања првог издања *Du you speak anglosrpski? Rečnika novijih anglicizama* (VASIĆ – PRČIĆ – NEJGEBAUER 2001), у јесен 2021. године, у издању Филозофског факултета у Новом Саду, објављен је *Српски речник новијих англицизама*, или, скраћено, *СРНА*, на предлог једног од рецензената, Р. Бугарског. Реч је о корпусно заснованом абецедном речнику новијих англицизама, који има исти циљ као и његов претходник – да допринесе „побољшавању знања ваљаног српског језика, укључујући првенствено осмишљену употребу англицизама, уз истовремено подсецање крила размаханом англосрпском ‘језику’”, али и да „помогне разумевању новијих англицизама” (*Уводна реч*, стр. 10). *Речник* садржи скоро пет пута већи број англицизама од свог лексикографског узора (који је имао 950 одредница) – више од 4500 одредница, од чега једну петину чине англицизми преузети из првог издања; остатак чине англицизми одабрани из специјално креираног корпуса за *СРНА*, који је прикупљан између 2018. и 2020. године, искључиво из извора са интернета. Будући да корпус за овај *Речник* чине англицизми ушли у језик у протеклих двадесетак година (од 2000. до 2020), а узевши у обзир да су корпус првог издања чинили они који су ушли у наш језик у периоду од 1970. до 2000. године, у овом издању приказани су новији англицизми у српском језику, и то у временском распону од око пола века (*Уводна реч*, стр. 11).

Поред штампаног, *Речник* је објављен и у електронском формату, бесплатно доступном на сајту Дигиталне библиотеке Филозофског факултета у Новом Саду.¹ Тиме не само да је олакшан приступ *Речнику*, већ су и отворене могућности брже циљане претраге, што би нарочито могло бити од користи истраживачима које занимају само поједини сегменти новијих англицизама (нпр. неформална употреба, двовидски глаголи и било који други елемент).

¹ Адреса: <https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2021/978-86-6065-636-2>

2. ТЕОРИЈСКИ ТЕМЕЉИ *РЕЧНИКА*. У *Уводној речи* (стр. 9–16) наводе се мотиви састављања новог издања речника новијих англицизама – наиме, речи из енглеског језика пристижу у српски веома брзо, а у говору и писању углавном се користе произвољно, без икаквог система. Потом следе подаци о корпусу, дефинисање англицизама који су ушли у *Речник*, као и кратак приказ њихове обраде.

Електронски корпус садржи око 12.000 аутентичних параграфа, а сачињавају га жанровски и тематски врло разноврсни текстови, при чему су као извори коришћени информативни, образовни и забавни портали, али и коментари читалаца, форуми, блогови, друштвене мреже итд. На ексцерпцији грађе и формирању лексикографског параграфа радило је десет свршених студената србистике и англистике на Филозофском факултету у Новом Саду, од којих су неки сада и студенти докторских студија. У *Уводној речи* корисници се упућују на одељак *Темајске области у Речнику* (стр. 27–29), у којем је дат потпун преглед тематских области које су узете у обзир при формирању корпуса: Друштво, Култура, Наука, Информационе технологије, Популарна култура, Начин живота, Слободно време и Спорт, а свака од наведених области подељена је у неколико подобласти, попут нпр. Информационе технологије: информатика, интернет, хардвер, софтвер, онлајн и офлајн играње компјутерских игара, мобилни телефони, мобилне комуникације, дигитална фотографија и видеографија.

Под појмом ‘англицизам’ у *СРНА* сматрају се „речи и афикси који су из енглеског језика преузети у српски, достигли су бар делимичну интеграцију у његов систем, адаптацијом на нивоу изговора, писања, облика и значења, и спадају у општи, свакодневни, нетерминолошки вокабулар српског језика” (*Уводна реч*, стр. 11). Пошто немају својство овако дефинисаног, прототипичног англицизма, у *Речнику* се не бележе: англишизми (имају статус стране речи, нпр. *hello*), окационализми (у корпусу се јављају мање од три пута, нпр. *хедшоџ*), ускостручни термини, старији англицизми (ушли су у српски језик пре више од 50 година, нпр. *џарџнер*) и властита имена (изузети су фреквентни називи сајтова – *Фејсбук*, *Инстаграм*, *Јуџуб*, *Тикџок* и *Твиџер*). Статус англицизма пак имају оне речи које су због неког свог обележја на периферији описаног прототипа англицизма: речи које етимолошки нису енглеског порекла, али су у српски језик преузети њихови облици из енглеског језика (нпр. *karaoke* – изворним пореклом нипонизам, *implementation* – пореклом латинизам и сл.), афикси (нпр. *e-*), нова значења старијих англицизама (нпр. *volumen* – у значењу које се односи на косу, трепавице, лице и сл.), делимични калкови (нпр. *prebukiran* – од *overbook*), морфолошке изведенице (нпр. *menadžerka*), семантичке изведенице (нпр. *tok-šou* – има проширено значење у српском језику у односу на енглески језик), као и псеудоанглицизми (нпр. реч *folker* – *folk* + *-er*, која с таквим обликом и значењем не постоји у енглеском језику).

У *Уводној речи* даје се кратак преглед начина обраде англицизама у *Речнику*, док се корисници за прецизније информације упућују на *Водич кроз Речник* (стр. 17–26), у којем је представљен типични речнички чланак, са свим основним елементима, детаљно описаним у девет целина: 1. Правопис; 2. Граматика; 3. Изговор; 4. Неприхватљиво написани или изговорени облици;

5. Изворни облици и њихова адаптација у српском језику; 6. Значење; 7. Примери; 8. Устаљени спојеви речи и 9. Унакрсна упућивања.

И на крају, пре самог речничког дела, даје се библиографија коришћених речника и приручника (*Консултиовани речници и групи приручници*, стр. 31–33), као и списак додатне литературе (*Додатна литература*, стр. 35–39).

3. МИКРОСТРУКТУРА РЕЧНИКА. У специјализованим речницима као што је *СРНА* микроструктура се усклађује с потребама корисника, па су у *СРНА*, осим основних елемената, уврштене и информације о неприхватљивим облицима, информације о изворним облицима и њиховој адаптацији у српском језику, као и устаљени синтагматски спојеви (колокације).

Структура типичног речничког чланка биће илустрована одредницом *kaver*.

kaver, a m /kaver/; ⊗ COVER

[engl. *cover*, од *cover version* (1); engl. *cover* (2-3)]

1 MELODIJA nova verzija neke ranije snimljene popularne melodije, filma i sl.;

= nova interpretacija, = nova izvedba, = nova produkcija, = obrada

Snimanje >covera< moglo bi vas vinuti među muzičke zvezde i doneti nove angažmane.

— *det*

U četvrtak svoju bioskopsku premijeru imaće prvi srpski **kaver** film *Ljubavni slučaj*.

2 MAGAZIN naslovna strana nekog magazina, muzičkog albuma, video-igre i sl.;

= naslovna strana, = naslovnica

Prisećamo se sveta preludih i preoriginalnih **kavera** iz 2000-ih.

— *det*

Specijalna gošća večeri bila je Suzi, >cover< star aprilske naslovnice *Elle* magazina.

3 INTERNET naslovna fotografija nečijeg profila na nekoj društvenoj mreži i sl.

Ta fotka mi je na **kaveru** na Fejsu.

— *det*

Nakon velikog glasanja, naši Fejsbuk drugari odlučili su koji crtež treba da postane naš **kaver** foto i tako osvoji prvo mesto na mini-konkursu.

Ⓜ ~ slika

3.1. ПРАВОПИС. Све главне одреднице и пододреднице истакнуте су плавом бојом, што умногоме доприноси графичкој прегледности *Речника*, олакшавајући његово коришћење и проналажење жељених англицизама. Истом бојом приказане су одредничке речи и у примерима употребе у оквиру речничког чланка.

Све речи су ортографски адаптиране и писане према општим правилима српског *Правописа*. Изузетак чини пет речи, код којих је прихватљиво и изворно писање: AIDS, FAX, E-MAIL, Miss i PRESS, али само у одређеним

контекстима, који су и наведени у оквиру чланка (нпр. FAX – *samo u adresama, posetnicama i sl.*; PRESS – *samo na službenim oznakama, natpisima i sl.*). И неприхватљиви правописни облици увршћени су у абecedни редослед одредница, уз знак емотикона тужног лица – ☹, а корисници се упућују на исправан облик (нпр. ☹ COVER ⇒ kaver; ☹ ALL-INCLUSIVE ⇒ olinkluziv; код појединих одредница наводе се две, па чак и три неприхватљиве варијанте, нпр. ☹ SECOND-HAND ⇒ sekondhend; ☹ sekend hend ⇒ sekondhend; ☹ seknd hend ⇒ sekondhend). Као што се може уочити у наведеним примерима, неприхватљиви облици написани изворно, онако како се пишу у енглеском језику, дати су малим верзалним словима, док су неприхватљиви облици написани прилагођено дати малим словима. Све неприхватљиво написане варијанте наводе се и уз главну одредницу, такође са знаком ☹:

sekondhend *prid indekl /sekondhend/*; ☹ sekend hend, ☹ seknd hend,
☹ SECOND-HAND

Полусложеничко писање примењено је код англицизама у којима је значење друге саставнице у смисаоном односу надређености, тј. хипонимије, док се првим елементом полусложенице исказује подврста њеног семантичког садржаја (нпр. *art-film* према *film*, *dens-aerobik* према *aerobik*, *internet-kafe* према *kafe* и сл.). С цртицом се пишу и слоговни елементи акронима (нпр. *de-ve-de* и *di-vi-di*, *di-džej*, *aj-ti*, *es-em-es*, *aj-pi-adresa* и сл., поред, свакако, на првом месту наведених варијанти *DVD*, *DJ*, *IT*, *SMS*, *IP-adresa*). Сви остали англицизми пишу се непрекинуто, без обзира на морфолошку структуру у енглеском језику (нпр. *hoummejd*, *filmmejker*, *džankfud*, *plussajz*, *kroptop* и сл.). Одвојено од именица испред које стоје пишу се детерминативи (нпр. *bestseler pisac*, *smuti napitak*, *doping kontrola*), као и индеклинабилни придеви (нпр. *fensi odeća*, *singl drugarica*, *skini farmerke*, *smart narukvica*), при чему се под првима подразумева изворно именица, а под другима придев. Овакви принципи писања сагласни су општем опредељењу ауторског тима *Речника*, а једном када се усвоје, применљиви су на све лексичке јединице преузете из енглеског језика (како на оне у *Речнику*, тако и на оне који ће тек ући у српски језик).

Одреднице с подједнако прихватљивим правописним (или/и морфолошким) варијантама наводе се према редоследу препоручености (нпр. *ejlijen* и *alijen*, *sabskrajbovati se* и *subskrajbovati se*, *transplantat* и *transplant* и сл.).

Хомоними су означени спуштеним великим словом (нпр. **kuler**_A [od engl. *cool* + *-er*, analogijom prema *rocker* i sl. (E)] и **kuler**_B [engl. *cooler*]).

3.2. ГРАМАТИКА. Граматичке информације дају се одмах иза главне одреднице, а ако постоје пододреднице, и иза њих. Код именица и придева наводи се наставак за генитив сингулара (у приказаном примеру: **kaver**, а, с наставком без цртице, будући да се он додаје непосредно на основу, док се наставци наводе с цртицом уколико се додају на основу скраћену за један слог или последња два слога – нпр. **hejtovanje**, -а). Код појединих именица у загради може бити наведен и наставак за датив сингулара и то с нерегистрованој сибилризацијом (нпр. **klaberka**, -е (Dsg. -ki) ž); или с регистрованој (нпр. **logistika**,

-e (Dsg. -ci) *ž*), или, пак, за номинатив плурала (нпр. **tajming**, а (Npl. -zi) *m*; **vorkaholik**, а (Npl. -ci) *m*; **PDF**, -а (Npl. -ovi) *m*). Као што се може видети у потоњем примеру, с цртом су написани наставци који се спојени цртицом додају на акрониме (или нпр. **PC**, -ја, што се тумачи као *PC*, *PC-ja*). Након граматичких наставака, курзивним словима наводи се ознака за род – *m*, *ž* и *s*. Евентуална непроменљивост именица бележи се скраћеницом *indekl* (нпр. **Insta**, *indekl m*), а исти је случај и са индеклинабилним придевима – *prid indekl* (нпр. **fit** *prid indekl*). Када је реч о променљивим придевима, одредничка реч се наводи у облику мушког рода, а потом се дају наставци за женски и средњи род (нпр. **brendiran**, а, о; **čipovan**, а, о; **dualan**, -lna, -lno).

Иза основног облика глагола наводи се наставак за прво лице презенте сингулара, а курзивним словима ознаке за глаголски вид и род (нпр. **apgrej-dovati**, -ијем *impf/pf*, *tr*; **relaksirati se**, -igram *se impf/pf*, *refl*).

Дугом плавом цртом бележи се промена функције одредничке речи, па тако у примеру одреднице *kaver* именица добија функцију детерминатора (— *det*), што је и показано контекстом – уочава се спој *kaver film* у примеру употребе у оквиру првог значења, односно *kaver star* и *kaver foto* у другом и трећем значењу.

3.3. Изговор. Иза граматичких података наводе се упрошћене информације о изговору (и за одреднице, и за пододреднице), и то 1. квантитет (кратки и дуги слогови) и 2. интензитет (наглашени и ненаглашени слогови). Наглашени вокали / слогови означени су подвлачењем, а дуг акценат – верзалним словом, односно кратак акценат – малим словом (нпр. /kaver/ – кратак наглашен слог; /strEjt/ – дуг наглашен слог; /resetovAnje/ – кратак наглашен слог, с једном ненаглашеном дужином и сл.). Употребљеним самогласничким симболима узор је био модел развијен и примењен у приручницима *Нови њранскрипциони речник енглеских личних имена* (Prčić 2018) и *Енглеско-српски речник њеографских имена* (Prčić 2019). Изостанак бележења тоналитета аутори образлажу на следећи начин: „с обзиром на то да се у *Речнику* описује новија и најновија лексика, и то страног порекла, акценатски образац велике већине тих речи још није у потпуности устаљен у српском језику и није у потпуности усаглашен с његовим фонолошким правилима и принципима” (*Уводна реч*, стр. 22). Свакако, овакав начин бележења изговора приступачнији је просечном кориснику *СРНА*. Полусложеничке одреднице обележене су с два акцента (нпр. /tekst-editor/; /tOk-šou/; /buk-šop/), при чему је, како аутори наводе, у другој саставници акценат обично истакнутији.

3.4. Неприхватљиви облици. Иза података о изговору наводе се већ споменути неприхватљиви облици. Осим оних који се односе на неприхватљиво изворно писање (као што је случај у примеру ⊕ *COVER*), односно оних који се односе на неприхватљиво обличко прилагођавање (нпр. ⊕ *Tiktoker* и ⊕ *TikToker* наспрам правилног *tiktoker*, или ⊕ *vrkšop* наспрам *vorkšop*), а понекад и оних који се односе на хибридно, енглеско-српско писање (нпр. ⊕ *BOOSTovati*), наводе се и неприхватљиви изговорни облици, између две косе црте (нпр., уз акроним *VR* наводи се неприхватљиво ⊕ /vI-er/ према прихватљивом /vE-er/). Овакво решење (а исти принцип био је примењен и

у првом издању *Речника*) на врло једноставан начин упозорава читаоца на могуће грешке у писању, односно изговору.

3.5. Изворни облици и њихова АДАПТАЦИЈА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ. За главне одреднице, а у неким случајевима и за пододреднице, у угластим заградама испод одредничке речи, са до сада описаним информацијама, дају се и изворни облици. Различито су обележена три начина адаптације: 1. примарна адаптација (нпр. **fejk**...[engl. *fake*]; **fidbek**...[engl. *feedback*]); 2. секундарна адаптација (нпр. **ishajpovati**...[od engl. *hype*]; **trešerica**...[od engl. *trash*]); 3. терцијарна адаптација, тј. псеудоанглицизми – настали комбиновањем енглеских елемената, или енглеских и српских елемената, при чему таква реч не постоји у енглеском језику, што је означено прецртаним великим словом Е (нпр. **darker**... [od engl. *dark* + *-er*, analogijom prema *rocker* i sl. (Е)]; **fotobuk**... [od engl. *photo* + engl. *book* (Е)]; **top-lista**... [od engl. *top* + srp. *lista* (Е)]). Као што се може видети и у примеру одреднице *kaver*, уколико појединачна значења имају разлике у изворним облицима, изворни облици за свако значење одвајају се тачком и запетом (**kaver**... [engl. *cover*, od *cover version* (1); engl. *cover* (2-3)]).

3.6. ЗНАЧЕЊЕ. Значење је изведено на основу примера из корпуса, и представљено је у целовитој дефиницији, која обухвата обележја карактеристична за изглед, облик, понашање, функцију и сл. дефинисаног појма. Оно се наводи за одреднице, а за пододреднице само по потреби, што је приказано следећим примером из *Речника*:

lag, а (Npl. ovi) *m* /lag/

[engl. *lag*, od *time lag*]

vremenski razmak između dva događaja, naročito neke akcije na kompjuteru i reakcije na nju

...

lagovati, -ујем *impf*, *intr* /lagovati/

[engl. *lag*]

zaostajati ili kasniti, naročito u nekom kompjuterskom procesu; = zaostajati, = kasniti

Код вишезначних речи свако значење је посебно дефинисано и нумерисано. Оно што нарочито доприноси лакој и брзој проналажењу (и разумевању) одређеног значења јесу путоказне речи, тј. карактеристичне кључне речи из дефиниције, које су истакнуте масним верзалним словима испред дефиниција. Тако се у примеру полисемне лексеме **kaver** издвајају три значења, са три дефиниције, а испред сваке истакнута је по једна кључна реч: **1** МЕЛОДИЈА; **2** МАГАЗИН; **3** ИНТЕРНЕТ (у примеру одреднице **kropovati**, то ће бити **1** ФОТОГРАФИЈА, **2** ОДЕЋА; за одредницу **ekstenzija** **1** ФАЈЛ, **2** КОСА; а за **finiš** **1** СПОРТ, **2** КОЗМЕТИКА ИТД.).

Код појединих одредничких речи, иза дефиниције се наводи и српски превод (постојећи или новопредложени), који је уједно и приближни синоним (у примеру одреднице **kaver**, у првом значењу, везаном за мелодију, наводе

се четири синонимна превода: = nova interpretacija, = nova izvedba, = nova produkcija, = obrada; а у другом значењу, везаном за магазин, два: = naslovna strana, = naslovnica; код одреднице **frilenser** иза дефиниције стоји = radnik na internetu; код **frosting** = glazura, = preliv; код **irkaf** новопредложени српски еквивалент = okoušnica и сл.).

Дефиниције устаљеним синонимима нису честе, примењују се само код довољно познатих и јасних појмова (нпр. **lipstik** = ruž za usne, = ruž, = karmin; **hepi** = srećan, = radostan, = zadovoljan; **frendli** = prijateljski, = ljubazan, = priјatan). Неретко се ради о лексемама које се користе у неформалној комуникацији, а њихов српски еквивалент је јасан.

Иза дефиниције може стајати знак једнакости са стрелицом =, који кориснике упућује на синонимну одредничку реч, понекад и на одређено значење те речи (нпр. код одреднице **manki** корисници се упућују на одредницу =,et; код **mas-mediji** на =,mediji, код **fri-šop** на =, djutifri-šop и =,djuti-fri), што се види у примеру:

link, а (Npl. ovi) m /link/

[engl. link]

1 **КЛИК** posebno označen tekst, grafika ili internetska adresa u nekom dokumentu koja, nakon klika ili dodira na nju, vodi na drugi deo tog dokumenta, neki vebsajt i sl.; = ,hiperlink

Испред дефиниције у загради може стајати напомена о примерености и употребљивости дате речи у конкретним типовима ситуација, нпр.:

LOL, –а m /lol/

[engl. LOL, od l(aughing) o(ut) l(oud)]

(neform., u pisanoj elektronskoj komunikaciji, za reagovanje na neku šalu, vic ili nešto drugo smešno ili zabavno) = Glasno se smejem!, = Grohotom se smejem!

Најчешће је то скраћеница *neform.*, којом су означене неформалне речи, примерене опуштеним и необавезним ситуацијама (тако су обележене и речи *istripovati*, *kjut*, *komp*, *kriper*, *BFF*, *dil*, *luzer* и многе друге), а две су означене као (*neform. i nepristojno*) – *bulšit* и *šit*.

3.7. ПРИМЕРИ. Примери се дају како уз главну одредницу, тако и уз све пододреднице, а одабрани су тако да илуструју карактеристичну употребу, дефинисана значења, али и да прикажу неприхватљиве облике (који су обележени плавом бојом, између изломљених заграда: >cover<, док је исправно написана реч у примеру истакнута само плавом бојом: kaver).

3.8. УСТАЉЕНИ СПОЈЕВИ. Уз поједина значења одредница, али и пододредница, дају се устаљени спојеви речи, тј. колокације, симболично обележени двама укрштеним прстенима, док наместо одредничке речи стоји тилда ~. Ако се наводи више спојева у оквиру истог значења, што и јесте најчешћи случај, они се дају један поред другог, абecedним редоследом речи. У примеру речи *kaver* наводи се само једна колокација у оквиру трећег значења

(које се односи на интернет), *kaver slika*, а у многим речничким чланцима списак колокација је позамашан, нпр.:

monitoring, а (Npl. -zi) *m* /monitoring/

...

Ⓣ клинички ~, медицински ~, ~ медија, метеоролошки ~, видео ~, ~ возила, ~ земљишта

Ова врста податка доприноси бољем разумевању значења, али и употребе одредничке речи, те даје увид у контексте у којима се дата реч најчешће појављује.

3.9. УНАКРСНА УПУЋИВАЊА. Поред већ описаних унакрсних упућивања, који се односе на неприхватљиве облике, и морфолошки и/или правописни варијантни облици увршћени су у абecedни редослед – овога пута, свакако, без емотикона, само са знаком двоструке стрелице – те упућују на облике који су обрађени на другом месту у *Речнику* (нпр. *mutovati* ⇒ *mjutovati*). Сви овакви облици, укључујући и оне неприхватљиве, у *Речнику* се дају један испод другог, према абecedном редоследу.

⊗ MUST ⇒ mast

⊗ MUST-HAVE ⇒ masthev

⊗ MUST-READ ⇒ mastrid

⊗ MUST-SEE ⇒ mastsi

⊗ MUTEOVATI ⇒ mjutovati

mutovati ⇒ mjutovati

3.10. ПРАКТИЧНИ ПОДСЕТНИК. Иако излази из оквира саме микроструктуре, важан и неодвојив део овог *Речника* чини Практични подсетник, који знатно олакшава разумевање свих елемената речничког чланка. Налази се у дну сваке леве и десне странице *Речника* и објашњава најважније скраћенице и симболе из *Вођича кроз Речник*, тако да корисници врло брзо могу пронаћи све податке у које су несигурни, без прелиставања *Речника* на почетне странице са упутствима. Овим не само да је убрзано дешифровање симбола специфичних за овај *Речник*, него су и граматичка значења приближена корисницима с просечним лексикографским и лингвистичким предзнањем.

SKRAĆENICE I SIMBOLI			
<i>det</i>	determinativ (imenica kao pridev ili dopuna)	<i>pf</i>	perfektivni (svršeni) glagolski vid
<i>Dsg.</i>	dativ singulara (jednine)	<i>pl.</i>	plural (množina)
<i>impf</i>	imperfektivni (nesvršeni) glagolski vid	<i>prid indekl</i>	indeklinabilni (nepromenljivi) pridev
<i>indekl</i>	indeklinabilna (nepromenljiva) imenica	<i>pril</i>	prilog
<i>intr</i>	intransitivni (neprelazni) glagolski rod	<i>refl</i>	refleksivni (povratni) glagolski rod
<i>Npl.</i>	nominativ plurala (množine)	<i>tr</i>	tranzitivni (prelazni) glagolski rod
/a e i o u/	kratak naglašen samoglasnik	/A E I O U/	dug naglašen samoglasnik
/a e i o u/	kratak nenaglašen samoglasnik	/A E I O U/	dug nenaglašen samoglasnik

SKRAĆENICE I SIMBOLI			
<i>A. B. ...</i>	posebne odrednice s istim pisanim oblikom	⊕	neprihvatljiv oblik
—	druga funkcija iste odrednice	> <	neprihvatljiv pisani oblik primera
(X)	oblik ili značenje ne postoji u engleskom	=	srpski prevod i približni sinonim
⇒	videti glavnu odrednicu	= _	videti sinonimnu odrednicu
ODREDNICA	napisana po engleskom pravopisu	ⓓ	ustaljeni spoj reči
odrednica	napisana po srpskom pravopisu	~	odrednica u ustaljenom spoju reči
/a e i o u/	kratak naglašen samoglasnik	/A E I O U/	dug naglašen samoglasnik
/a e i o u/	kratak nenaglašen samoglasnik	/A E I O U/	dug nenaglašen samoglasnik

4. ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА. И за крај, *Српски речник новијих англицизама* намењен је широком кругу заинтересованих корисника, различитих професионалних и старосних категорија. Његова главна намена јесте да читаоцима помогне да ваљано разумеју новије англицизме (пасивна компонента језичког знања), а потом и да исправно и доследно користе англицизме у сопственом писању и говору (активна компонента језичког знања). Изузетно добра организација и визуелна прегледност *Речника* чине га усмереним пре свега на кориснике и њихове комуникативне потребе – одредничке и пододредничке речи обележене плавом бојом, полумасним верзалом истакнути индикатори смисла код полисемних речи дати испред дефиниција, пример за сваку одредницу (главну и пододредницу), и, напослетку, попис колокација са датом одредницом, омогућавају корисницима лако и брзо проналажење жељених информација и уједно лако и брзо кретање кроз *Речник*, који им пружа све релевантне податке у вези са исправном применом англицизама и контексти-ма њихове употребе.

Поред наведених иновација у формирању речничког чланка, мора се истаћи и обим корпуса, условљен, пре свега, доступношћу интернетских извора, који је дао увид у разне домене употребе речи, па су се у *Речнику*, уз остало, нашли и узвици (нпр. *vau, ups, OMG*) и речце (нпр. *sori, PLS* или *pliz, BTW* или *bajdvej*), карактеристични за новије форме мобилне комуникације. Зналачки уређена и приређена грађа свакако представља и богат извор за будућа једнојезична или контактано-контрастивна истраживања на свим језичким нивоима, укључујући и формалне и садржинске аспекте. Када се све поменуто узме у обзир, овај *Речник* би могао послужити као узор и мотивација истраживачима, пре свега лексикографима, за покретање израде сличних специјализованих речника, који би се бавили актуелним питањима и променама у језику, као што је, у овом случају, готово свакодневни прилив нових англицизама, као резултат универзалног феномена англицизације у данашњем свету.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- VASIĆ, Vera, Tvrтко PRĆIĆ, Gordana NEJGEBAUER. *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. Novi Sad: Zmaj, 2001 (2011).
- VASIĆ, Vera, Tvrтко PRĆIĆ, Gordana NEJGEBAUER. *Du yu speak anglosrpski? Rečnik novijih anglicizama*. 3. elektronsko izdanje, 2018 (2011). <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-451-1>>
- PRĆIĆ, Tvrтко. *Novi transkripcioni rečnik engleskih ličnih imena*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2018. <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2018/978-86-6065-497-9>>
- PRĆIĆ, Tvrтко. *Englesko-srpski rečnik geografskih imena*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2019. <<https://digitalna.ff.uns.ac.rs/sadrzaj/2019/978-86-6065-498-6>>

Марина Шафер

Универзитет у Новом Саду
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
marina.safer@ff.uns.ac.rs

UDC 81'366(049.32)

Borko Kovačević. *Pogled u reč. Osnovi morfologije*.
Beograd: Filološki fakultet, 2021, 239 стр.

1. Књига Борка Ковачевића *Пољег у реч. Основи морфологије* јесте увод у општу морфологију и морфолошку анализу са циљем да се представе морфолошки феномени и проблеми, узимајући у обзир стање у различитим језицима света. Након краћег предговора (стр. 9) и списка скраћеница и симбола (стр. 11), следи шест поглавља, од којих је свако подељено на неколико пододељака: *I. Морфологија као наука о речима*: 1.1. Предмет проучавања (стр. 14–20); 1.2. Циљеви морфологије (стр. 20–22); 1.3. Почети и развој (стр. 22–24); 1.4. Флективна и творбена морфологија (стр. 24–29); *II. Унутар речи* (стр. 31–51): 2.1. Морфеме као атоми речи (стр. 31–35); 2.2. Врсте морфема (стр. 35–41); 2.3. Аломорфија (стр. 41–51); *III. Морфологија на делу*: 3.1. Морфолошки процеси (стр. 54–73); 3.2. Морфолошка правила (стр. 73–87); *IV. Морфологија и лексикон*: 4.1. Лексикон као база језичких јединица (стр. 91–106); 4.2. Проширивање лексикона (стр. 106–118); *V. Флексија*: 5.1. Флективне вредности (стр. 120–134); 5.2. Флективне парадигме (стр. 134–143); 5.3. Инхерентна и контекстуална флексија (стр. 143–150); 5.4. Флексија и творба речи (159–168); *VI. Творба речи*: 6.1. Творбена значења (стр. 170–174); 6.2. Извођење (стр. 174–184); 6.3. Слагање (стр. 184–203); 6.4. Продуктивност (стр. 203–213). Књига садржи и попис литературе (стр. 215–224), индекс навођених језика (стр. 225–231), индекс појмова (стр. 233–237) и сажетак на енглеском језику (стр. 239). Свако поглавље завршава списком препоручене литературе и пописом напомена.

2. Прво поглавље отпочиње дефинисањем предмета проучавања ове дисциплине. Аутор нуди две дефиниције морфологије, од којих прва наглашава њену сличност са синтаксом, описујући је као проучавање комбиновања

морфема у сврху добијања речи. Друга дефиниција, према којој морфологија представља проучавање системске коваријације у облику и значењу речи, шира је од прве и обухвата је, будући да се ове коваријације могу постићи, између осталог, и морфемским комбиновањем (нпр. енгл. *cup – cups, nut – nuts*, где се множина системски добија додавањем сегмента *-s* на облике једнине). Као један од циљева морфологије наводи се опис морфолошких процеса и правила творбе нових речи у појединим језицима, али и у међујезичкој перспективи, будући да различити језици немају једнако сложену и развијену морфологију, те се истиче интересовање морфологије како за разлике међу језицима тако и за обрасце који се могу сматрати делом универзалног урођеног језичког знања. Аутор даје и кратак преглед развоја морфолошких истраживања од почетака бављења морфолошким темама на прелазу између 16. и 17. века п.н.е. све до самог помена термина у лингвистичком смислу тек средином 19. столећа, уз напомену да се, након бројних дијахронијски умерених истраживања, морфологија најзад стабилизовала као првенствено синхронијска дисциплина. Читаоцу је представљена и подела морфологије према типу морфолошког односа између речи – на флективну морфологију, која подразумева грађење различитих облика једне речи и њихово груписање у парадигматске обрасце; те творбену морфологију, која проучава грађење нових речи додавањем творбених форманата на основу неке речи, чиме се добијају пореклом повезане породице речи. Наглашено је да појам морфологије узет у обзир у овој књизи обухвата и флексију и творбу.

3. Друго поглавље бави се структуром речи, описом морфема и њихових врста. Б. Ковачевић морфеме пореди са атомима морфолошке структуре, као најмањим, недељивим јединицама које се не могу раставити на мање сегменте са значењем. Број морфема у језику је ограничен, али се њиховим комбиновањем могу добити бројне различите речи, при чему поред полиморфемских, морфолошки сложених речи (нпр. *нос-ач, воз-ов-и*), постоје и мономорфемске, морфолошки просте речи (нпр. *на, код, нож*). У наставку поглавља приказана су и начела општепознате поделе морфема на лексичке и граматичке, према критеријуму значења, те на слободне и везане, према критеријуму самосталности. Објашњава се и појам корена речи, односно појам коренске морфеме, која је присутна у свим речима из исте породице, и на коју се могу додати афикси (афиксалне морфеме), као и чињеница да сам корен може чинити просту основу за грађење нове речи, али и да основа може бити сложена из више делова – нпр. [чит] је корен, а уједно и проста основа речи *чи̑и̑љив*, док би пример сложене основе био *чи̑и̑љив* у речи *чи̑и̑љив-оси̑*. Аутор наводи и поделу афикса према положају у односу на основу, те поред *префикса* и *суфикса* издваја и појам *инфикса*, који се умећу у корен, нпр. енгл. *kangaroo* → *kanga-blood-oo-roo*; те *интерфикса*, који се умећу између две основе у сложеницама, нпр. *сунц-о-креи̑*. Појам *циркумфикса* односи се на дисконтинуиране афиксалне морфеме чији се један део додаје испред, а други иза основе – нпр. *ge...t* при грађењу партиципа перфекта правилних глагола у немачком: *tachen* → *ge-mach-t*. У зависности од тога да ли учествују у флексији или творби, основе и афикси могу бити флективни (*ган-* и *-и* у *гани*) или творбени (*чи̑и̑-* и *-љив* у *чи̑и̑љив*). Ово поглавље дотиче се и појаве аломорфије, која

подразумева да једној морфемџ може одговарати више реализованих фонетских форми (аломорфа) ([бег] и [бек] у *з-беї-ов-и* и *бек-сїво*), наглашавајући да је ова појава најчешће фонолошки, а понекад и морфолошки или лексички условљена.

4. У трећем поглављу Б. Ковачевић се усмерава на опис различитих морфолошких процеса чије су функције творба и флексија. Као најзаступљенији процеси у језицима света наводе се *афиксација* и *слањање* (композиција), који су прототипични примери тзв. уланчавајућих процеса, где се морфеме у низу додају једна на другу. С друге стране, издвајају се тзв. неуланчавајући процеси, као што су: *редупликација* (копирање основе или њеног дела и додавање на исту основу, што је у европским језицима маргинална појава – нпр. *каїкаг, їдеїге*); *морфолоија корена и образаца* (типична за семитске језике, где се корен речи умеће у одређени сугласнички или самогласнички шаблон – нпр. хебр. *malxut* ‘краљевање, владавина’, састоји се од корена mlx и шаблонa *_a_ ut*); *унуїрашња модификација основе* (нпр. самогласничка градација (*аблауїї*) или мутација (*умлауїї*): енгл. през. *sing* – прошло време *sang* ‘певати’; енгл. јд. *foot* – мн. *feet* ‘стопало/стопала’). У неуланчавајуће процесе спада и *конверзија* (добиање нове речи без промене основе променом лексичке категорије мотивне речи, као у српском придеву *немачка* и именици *Немачка*); као и *замена афиксалне или лексичке морфеме* (нпр. *їрїов-ац* : *їрїов-киња*). *Одузимање сеїмениња основе* може се сматрати и тзв. *дификсацијом* или *реїресивном* (*реїрїоїрадном*) *їворбом*, тј. *дезафиксацијом*, што би заправо представљало пример разланчавајућег морфолошког процеса, тј. линеарног одузимања морфеме (нпр. енгл. *babysit*, настало од *babysitter*). Аутор наводи да се несвесно говорниково морфолошко знање формално описује помоћу морфолошких правила, којима се може приступити синтагматски, полазећи од морфеме, чиме се фаворизују уланчавајући процеси, или парадигматски, полазећи од речи, при чему оба приступа имају предности и недостатке у примени.

5. Први део четвртог поглавља бави се садржајем лексикона, представљајући два могућа приступа његовом проучавању, те њихове предности и недостатке. За модел лексикона који се састоји од морфема, као предност је наведена првенствено његова економичност, будући да је регистар морфема ограничен, те је боље прилагођен капацитету људске меморије, док су недостаци пре свега непредвидљивост значења неких морфолошки сложених речи, која не морају бити композиционална (нпр. значење речи *висибабa* не може се објаснити збиром значења морфема у тој речи), те немогућност сегментирања неких речи и јасног издвајања морфема (нпр. када долази до унутрашње модификације основе, при реализацији нулте морфеме и сл.). Ако се, с друге стране, за опис лексикона користи модел заснован на речима, наведене предности јесу то што су значења простих и сложених речи, будући неповезана са њиховом морфолошком структуром, меморисана у лексикону, при чему се објашњава и постојање непродуктивних морфолошких образаца стога што су и њихови продукти јединице лексикона. Проблеми које намеће овај модел јесу пре свега његова неекономичност, као и свест говорника о

морфолошкој структури речи у многим случајевима; те аглутинативни језици попут турског, у којима је број морфолошки сложених речи веома велики, па је мало вероватно да их говорници меморишу као целине. Као закључак аутор износи становиште да и речи и морфеме (попут нпр. продуктивних афикса) могу бити јединице лексикона, уз напомену да се у науци предност даје моделу заснованом на речима. Нова реч постаје јединица лексикона кроз процес лексикализације, при чему је вероватније да ће се лексикализовати речи које су учесталије, те оне које се теже сегментирају на морфеме. У другом делу поглавља обрађени су и начини проширивања лексикона различити од морфолошких процеса, као што су *преузимање* речи из других језика, процес *универбације фраза* (нпр. *даниноћ* као врста љубичице, настала од фразе *дан и ноћ*), те различити типови стварања речи који нису регулисани морфолошким правилима, попут *сливања* (нпр. енгл. *smoke + fog > smog*), *краћења* (нпр. нем. *Universität > Uni*), *сјиварања акронима* (нпр. *Негелне информативне новине > НИИ*) или *алфабетизама* (нпр. енгл. *compact disc > CD*). Аутор завршава поглавље објашњењем термина *лисџема*, којим се могу обухватити све јединице лексикона, што поред речи и морфема може укључивати и морфолошке конструкције, тј. морфолошки сложене речи, али и синтаксичке конструкције, односно фразе и реченице, као вишеречне јединице у које спадају и идиоми (нпр. *кад на врби роги трошје* 'никад') те фразални глаголи (нпр. енгл. *pay back* 'исплатити').

6. Пето поглавље посвећено је флексији, која се дефинише као грађење речи узроковано синтаксичким захтевима, при чему настају различити облици речи. У првом делу поглавља описују се различите флективне вредности, дефинисане као синтаксичке информације изражене морфолошким средствима које се групишу у флективне, тј. морфосинтаксичке категорије. Као најтипичније глаголске категорије у језицима света наводе се време, вид и начин, од којих свака може имати различите реализације у различитим језицима, а њима се додају још и категорија стања, односно дијатезе, те категорија лица. Типичне именичке флективне категорије у језицима света јесу број, род и падеж. Аутор наглашава да сви језици имају неки начин изражавања бројности, док је категорија рода мање заступљена, а још мање је распрострањено обележавање категорије падежа. Скуп свих граматичких облика неке лексеме представља њену флективну парадигму, а све лексеме које имају исти флективни образац припадају једној флективној класи, односно деклинацији (код именских речи) или конјугацији (код глагола). Овде се истиче и да у оквиру једне класе могу постојати неправилности које се испољавају као *синкреџизам*, када више речи у флективној парадигми има исти облик; *дефектност*, када постоји празнина у флективној парадигми неке лексеме; *гејоненција*, када један облик изражава значење које за њега није карактеристично; или појава *џерифразе*, као вишеречне конструкције за изражавање морфосинтаксичке вредности.

Аутор раздваја појмове инхерентне и контекстуалне флексије наглашавајући да прва подразумева категорије које изражавају релативно независну информацију, условљену намером говорника или неким ванјезичким факторима, попут броја именица и глаголског времена. Друга је контекстуално,

синтаксички условљена (као што је нпр. категорија падежа), и функција јој је да обележи однос између управне речи и зависног члана неке конструкције. Она се стога дели на *ујрављање*, где управна реч намеће облик подређеном члану конструкције, и *конјруенцију*, где једна реч прилагођава свој облик другом члану конструкције. Б. Ковачевић констатује да је разликовање флексије и творбе речи често проблематично, будући да се одвијају помоћу сличних средстава и процеса, те наглашава да се може издвојити пет критеријума који у томе могу помоћи: 1. релевантност за синтаксу, где је флексија генерално важна, док творба није, иако понекад творбени процес може променити синтаксички релевантну категорију (нпр. префиксација код глагола); 2. обавезност, при чему флективне вредности морају бити изражене у свим постојећим формама неке речи (нпр. број и падеж именице), док различита творбена значења уопште не морају бити изражена (нпр. не постоји именица *!лујач* за вршиоца радње обележене глаголом *лујшии*); 3. продуктивност, где флексија, будући обавезна, има и већи степен продуктивности (коју у питање доводе изразито продуктивни творбени процеси, као и празнине у неким флективним парадигмама); 4. мењање значења и категорије речи, што се у случају флексије не дешава, док је могуће у случају творбе (изазов су за ову тврдњу нелични глаголски облици у српском језику, који имају својства других врста речи); 5. близина афикса основи у речима где постоје и флективни и творбени афикси, при чему су творбени по правилу ближи основи (изузетак је ипак нпр. додавање творбеног наставка на компаративну основу: *мекшии* ← *мекши*).

У светлу ових запажања поставља се питање да ли разлику између флексије и творбе треба посматрати као дихотомију или као континуум. Првом избору теоријски одговара тзв. модел подељене морфологије, који подразумева пресинтаксичку природу творбе. Она се одвија приликом одабира лексема из лексикона, након чега се лексема ставља у одређену синтаксичку позицију, која онда захтева одговарајући облик речи, те индукује флексију. Уколико се однос флексије и творбе посматра као континуум, његовом представљању више одговара модел једне компоненте, према коме су и флексија и творба пресинтаксичке, те се на задату позицију у реченици умећу већ готови облици речи обележени захтеваним вредностима флективних категорија. Као предност првог приступа наводи се да он веома лако објашњава чињеницу да се творба углавном јавља унутар флексије, те да су творбени афикси ближи основи од флективних. Наупрот томе, модел једне компоненте објашњава управо и изузетке од ових генералних правила, будући да је у том случају могућа и творба речи након флексије, јер се и творба и флексија примењују пре синтаксичких правила. Овим моделом објашњава се и подложност флексије и творбе истим фонолошким правилима (нпр. гласови *к* и *х* мењаће се у *ч* и *ш* у одређеним позицијама независно од тога да ли се основа спаја са творбеним или флективним наставком – *ручерга*, *јуначе*).

7. У последњем поглављу, посвећеном творби, аутор најпре представља различита творбена значења, те разлоге за творбу нових речи, међу којима се истичу функција именовања нових појмова и појава, рекатегоризација речи из једне морфосинтаксичке врсте у другу, евалуативна функција (изражавање

субјективних осећања говорника према нечему), као и функција релативизације (нпр. придев. *лејушкасиј* релативизује интензитет особине садржан у значењу придева *леј*). У наставку поглавља Б. Ковачевић описује *извођење*, тј. *деривацију* као један тип творбеног процеса, наглашавајући да је генерално најчесталије извођење афиксима, при чему се извођењем може сматрати и конверзија, те већ поменуто преплитање коренских сугласника са самогласничким шаблонима. Посебни поделеци књиге посвећени су извођењу именица, глагола и придева, међу којима је извођење именица најчесталије, а извођење придева најмање учестало. Описано је и *слајање*, као другачији тип творбеног процеса, који подразумева спајање две основе (или два корена) у једну реч, уз могућност појаве семантички празног афикса између њих, при чему је могућа и рекурзивна примена овог поступка. Значење сложенице одређено је односом између значења основа, на коме се заснива и подела сложеница на врсте – *ендоцентричне* сложенице јесу оне чији се формални и семантички центар налази унутар саме сложенице (нпр. *йароброд*, чији је центар основа *брод*); код *ејзоцентричних* сложеница семантички центар се налази изван сложенице, (нпр. *сецикеса* се не односи на врсту кесе, него на лопова, особу која „сече кесе”); а *којулајивне* сложенице имају више семантичких центара који су равноправни (нпр. *лувонем* – неко ко је и глув и нем). Описује се и посебна врста тзв. *синијетичких* сложеница, чија творба изгледа као истовремена употреба слагања и извођења, где је централни члан глаголског порекла те другом члану приписује улогу неког глаголског аргумента (нпр. *крв-о-иј-а*, или енгл. *church-go-er*).

У посебном потпоглављу аутор се бави проблемима у разликовању сложеница и фраза, наводећи да се сложенице често бележе као једна реч, те да се, за разлику од фраза, обично изговарају као једна фонолошка целина. Код сложеница се флексија примењује само на целу реч, док је код фразе сваки члан подложен флексији, а фразе су и синтаксички раздвојиве и подложне проширивању периферних конституената, док сложенице нису. Разликовање сложеница и изведеница релативно је једноставно, будући да се код сложеница спајају основе, а код изведеница основе и афикси. До проблема у разликовању долази код речи у којима су неке саставнице позајмљене из страних језика у којима имају статус корена, односно основе, док у језику примаоцу представљају везане морфеме налик афиксима – тзв. афиксоиди (*ајројроизвод*, *хидроцентрикала* и сл.). Сличан је проблем и са неким морфемама којима се не зна порекло и које се јављају само у једној речи (нпр. морфема *cran-* у енгл. *cranberry*), где се предност даје тумачењу речи као сложенице. На крају шестог поглавља Б. Ковачевић усмерава пажњу на степен продуктивности морфолошких образаца, који је одређен бројем постојећих речи реализованих помоћу датог обрасца, при чему је процес стварања нових речи попут творбе ограничен различитим фонолошким, морфолошким, синтаксичким, семантичким и прагматичким правилима (нпр. неки афикси додају се само на именице, глаголе или само на придеве; неке комбинације афикса и основе немају семантичког смисла и сл.). Овај степен може се одредити помоћу формула приказаних у књизи, које подразумевају и пребројавање хапакса – речи које се у неком корпусу појављују само једном.

8. Приказано дело даје вредан увид у функционисање морфолошких феномена у језицима света, без претензије за давањем коначних одговора на проблеме савремених морфолошких теорија, остављајући читаоцу да сам донесе закључке о појединим теоријским дилемама, што и сам аутор истиче. Иако су у овом приказу ради постизања јасноће и прегледности претежно бирани илустративни примери из српског и енглеског, као једног од индоевропских језика са великим бројем говорника, важно је напоменути да књига Б. Ковачевића садржи обиље разноврсних примера из преко 60 језика који припадају различитим језичким породицама. Ово често доприноси бољем разумевању појединих појава и процеса који нису широко распрострањени у језичким групама блиским говорнику српског језика. Последње поглавље и саму књигу аутор завршава констатацијом да је морфолошка и општејезичка креативност, као потенцијал за стварање нових речи, константна и неограничена, што гарантује забавни карактер и занимљивост ове језичке дисциплине. Верујемо да би се са тим становиштем многи читаоци свакако сложили након овог 'погледа у реч'.

Мила Драгић

Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику
Др Зорана Ђинђића 2, 21000 Нови Сад, Србија
mila.dragic@ff.uns.ac.rs

УПУТСТВО ЗА ПРИПРЕМУ РУКОПИСА ЗА ШТАМПУ

Часопис *Зборник Мајице српске за филолоџију и лингвистичку* објављује изворне научне радове, научну критику и приказе, хроничку и библиографију из области филолошких и лингвистичких проучавања. Радови који су већ објављени или понуђени за објављивање у некој другој публикацији не могу бити прихваћени за објављивање у *Зборнику Мајице српске за филолоџију и лингвистичку*. Ако је рад био изложен на научном скупу у виду усменог саопштења, податак о томе треба да буде наведен у посебној напомени при дну прве странице чланка. Рад који је настао делимично на основу одбрањене докторске дисертације може обухватати до 30% њеног садржаја (не *verbatim*), уз упућивање на докторску дисертацију.

Језици рада су српски језик, остали словенски језици, енглески, немачки и француски. Радови на српском објављују се ћирилицом и за њих се примењује *Правопис српскога језика* Митра Пешикана, Јована Јерковића и Мата Пижурице (Нови Сад: Матица српска, 2010).

Аутор је обавезан да поштује научне и етичке принципе и правила приликом припреме рада, у складу са међународним стандардима. Предајом рада аутор гарантује да су сви подаци у раду тачни, како они који се тичу самога истраживања, тако и подаци о литератури која је коришћена, те наводи из литературе.

У *Зборнику Мајице српске за филолоџију и лингвистичку* објављују се радови који имају једног или два аутора.

1. ПРЕДАЈА РУКОПИСА

Електронску верзију рукописа у Word и PDF формату послати на адресу: jdjukic@maticarspska.org.rs. У електронској верзији не наводити податке о аутору, већ их дати у тексту електронске поруке (назив и седиште установе, електронска адреса аутора). Ако је аутора више, за свакога навести тражене податке. Верзија рукописа у PDF формату може бити замењена штампаном верзијом коју треба послати на адресу: Уредништво *Зборника Мајице српске за филолоџију и лингвистичку*, Матица српска, Улица Матице српске 1, 21 000 Нови Сад, Србија.

Рокови за предају радова су 1. април (за прву свеску) и 1. септембар (за другу свеску).

2. ПРОЦЕС РЕЦЕНЗИРАЊА

По пријему рада Уредништво, узимајући у обзир тему и опсег истраживања, у року од недељу дана одлучује да ли рад одговара профилу часописа и да ли ће бити послат на рецензирање. Радове рецензирају два квалифику-

вана рецензента. Поступак рецензирања је анониман у оба смера. На основу рецензија уредништво доноси одлуку да ли се рад: 1) одбија, 2) прихвата за објављивање или 3) прихвата уколико аутор изврши неопходне измене и преправке рада, у складу са примедбама рецензента. Уколико се две рецензије разликују, Уредништво може затражити и мишљење трећег рецензента. Ревидирана верзија рада шаље се рецензентима/рецензенту на поновни увид и оцену или је, у случају мањих исправки, прегледа главни уредник (или један од чланова Уредништва) и након тога Уредништво доноси одлуку о објављивању.

У року од два месеца од пријема рукописа аутор се обавештава о томе да ли је рад прихваћен за објављивање и даје му се рок за евентуалну прераду или допуну рада. Рок за објављивање прихваћених радова је 12 месеци од предаје коначне верзије рукописа. Аутор је дужан да у року од 5 дана уради коректуру рада, када то буде од њега затражено.

3. СТРУКТУРА РАДА

Рад садржи: име и презиме аутора, наслов, сажетак и кључне речи на српском, сажетак и кључне речи на енглеском, основни текст, списак цитиране литературе, резиме, афилијацију и електронску адресу аутора. Дужина рада треба да буде до једног ауторског табака. У зависности од тематике рад може, у договору са Уредништвом, бити дужи.

Обавезан редослед елемената рада:

а) име и презиме аутора: у изворним и прегледним радовима изнад наслова уз леву маргину, у приказима и хроникама испод текста уз десну маргину, италиком; назив и број пројекта/програма у оквиру којег је чланак настао наводи се у подбелешци, везаној звездicom за наслов рада;

б) наслов рада: верзалом, центриран;

в) сажетак, који укратко представља проблем, циљ, методе и резултате истраживања (до 8 редова): а) на језику основног текста, без ознаке *Сажељак*; и б) на енглеском језику; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

г) *Кључне речи* (до 5): а) на језику основног текста; и б) на енглеском језику; лева маргина увучена 1,5 cm у односу на основни текст;

д) основни текст;

ђ) ИЗВОРИ; ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА: центрирано;

е) резиме (сажет опис садржине рада, тј. проширени сажетак, до 1/10 обима основног текста): име аутора уз леву маргину, наслов рада (верзалом, центрирано), испод наслова Р е з и м е (центрирано и спационирано), текст резимеа; уколико је рад на српском језику, резиме може бити на енглеском, немачком, руском или француском; уколико је рад на страном језику, резиме је на српском; ако аутор није у могућности да обезбеди резиме на одговарајућем језику, треба да га напише на језику рада, а Уредништво ће обезбедити превод;

ж) назив и адреса установе у којој је аутор запослен и електронска адреса аутора, уз леву маргину (у приказима уз десну); називи сложених организација треба да одражавају хијерархију њихове структуре, један испод другог.

Структура изворног научног рада мора бити таква да се у уводу јасно представе: научни контекст проблема, уз осврт на релевантне резултате

претходних истраживања, корпус, методе и циљеви истраживања, те да се, након анализе истраживаног проблема, у закључку јасно представе резултати.

Прегледни рад, који не садржи оригиналне резултате истраживања, треба да пружи целовит и критички приказ одређеног проблема и релевантне литературе, нову синтезу научних информација, да укаже на сличности, разлике и недостатке у постојећој литератури и др. Прегледни рад треба да садржи и теоријски заснован став аутора.

4. ФОРМАТ

а) стандардни: А4; маргине 2,5 cm;
 б) фонт: Times New Roman; друге фонтове употребљене у тексту послати као посебан фајл; за црквенословенски текст користити фонт МОНАХ (аутори га могу добити обраћањем на електронску адресу jdjukic@maticasrpska.org.rs);

в) величина слова: основни текст 12 pt, а сажетак, кључне речи, подножне напомене, извори, цитирана литература, резиме, назив и адреса установе и електронска адреса аутора 10 pt;

г) размак између редова: 1,5;

д) напомене: у дну стране (footnotes, а не endnotes), искључиво аргументативне; први ред увучен 1,5 cm у односу на основни текст;

ђ) за наглашавање се користи *иџалик* (не **болд**);

е) наслови појединих сегмената рада дају се малим верзалом, увучени за 1,5 cm и интегрисани у почетне параграфе; пожељно је да буду нумерисани (**1.**, 1.1., 1.2., 1.2.1. итд.); параграфи **1.**, **2.** итд. одвајају се од претходног параграфа једним празним редом, а параграфи 1.1., 1.2. итд. размаком од 6 pt;

ж) илустративни примери се дају издвојени из основног текста; увучени су за 1,5 cm у односу на основни текст и од њега одвојени размаком од 6 pt; величина фонта 11pt.

5. ЦИТИРАНЕ ФОРМЕ

а) наслови посебних публикација који се помињу у раду штампају се италиком;

б) цитати се дају под двоструким знацима навода (у раду на српском „...”, у радовима на другим језицима у складу с одговарајућим правописом), а цитат унутар цитата под једноструким знацима навода (‘...’); пожељно је цитирање према изворном тексту (оригиналу); уколико се цитира преведени рад, у одговарајућој напмени навести библиографске податке о оригиналу; доследно се придржавати једног од наведених начина цитирања;

в) краћи цитати (2–3 реда) дају се унутар текста, дужи цитати се издвајају из основног текста (увучени), са извором цитата датим на крају;

г) пример се наводи италиком, а његов превод под једноструким знацима навода (‘...’).

6. ЦИТИРАЊЕ РЕФЕРЕНЦИ ИНТЕГРИШЕ СЕ У ТЕКСТ, НА СЛЕДЕЋИ НАЧИН:

а) упућивање на студију у целини: (ГрицкАТ 1975);

б) упућивање на одређену страну студије: (ВЕЅЕРКА 1961: 59–60);

- в) упућивање на одређено издање исте студије: (РАДОВАНОВИЋ 1986²: 66);
 г) упућивање на студије истог аутора из исте године: (БУГАРСКИ 1986а: 55), (БУГАРСКИ 1986б: 110);
 д) упућивање на студију два аутора: (ГАМКРЕЛИДЗЕ – ИВАНОВ 1984: 320–364);
 ђ) студије истог аутора наводе се хронолошким редом: (HALLE 1959; 1962);
 е) уколико библиографски извор има више од два аутора, у парентези се наводи презиме првог аутора, док се презимена осталих аутора замењују скраћеницом и др./et al.;
 ж) страна имена се у тексту на српском језику транскрибују; у парентези се наводе у оригиналној графичкој;
 з) ако је из контекста јасно који је аутор цитиран, у парентези није потребно наводити његово презиме, нпр.

Ради се, очигледно, о социолингвистичким параметрима комуникације, које детаљно разматра и образлаже М. Радовановић (1986: 67–69).

- и) ако се упућује на радове двају или више аутора, податке о сваком следећем раду одвојити тачком и запетом, нпр. (БЕЛИЋ 1958; СТЕВАНОВИЋ 1968);
 ј) рукописи се цитирају према фолијацији (нпр. 2а–3б), а не према пагинацији, изузев у случајевима кад је рукопис пагиниран.

7. ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

У текстовима писаним ћирилицом најпре се наводе (према азбучном реду презимена аутора) радови објављени ћирилицом, а затим (према абecedном реду презимена аутора) радови објављени латиницом; у текстовима писаним латиницом редослед је обрнут; сви редови осим првог увучени су за 1,5 cm употребом тзв. „висећег” параграфа; презиме аутора дати малим верзалом; у радовима на енглеском, немачком и француском референце ћирилицом се могу транслитерovati латиницом.

Литература се наводи на следећи начин:

а) књига (један аутор):

ГРИЦКАТ, Ирена. *Студије из историје српскохрватског језика*. Београд: Народна библиотека Србије, 1975.

б) књига (више аутора):

RADDEN, Günter, René DIRVEN. *Cognitive English Grammar (Cognitive Linguistics in Practice 2)*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007.

в) рад у часопису:

НАНН, Adelaide. Verbal Nouns and Adjectives in Some Ancient Languages. *Language* 42/2 (1966): 378–398.

г) рад у зборнику радова:

ПИПЕР, Предраг. О когнитивнолингвистичким и сродно усмереним проучавањима српског језика. Предраг Пипер (ур.). *Когнитивнолингвистичка проучавања српског језика*. Београд: САНУ, 2006, 9–46.

д) речник:

ESJS: *Etymologický slovník jazyka staroslověnského* (red. Eva Havlová), 1–. Praha: Academia, 1989.

ђ) фототипско издање:

ИВИЋ, Милка. *Значења српскохрватској инструментала и њихов развој (синтаксичко-семантичка студија)*. Београд, 1954. Београд: Српска академија наука и уметности – Београдска књига – Институт за српски језик САНУ, 2005.

е) рукописна грађа:

НИКОЛИЋ, Јован. *Песарица*. Темишвар: Архив САНУ у Београду, сигн. 8552/264/5, 1780–1783.

ж) публикација доступна on-line:

VELTMAN, K. H. *Augmented Books, Knowledge and Culture*. <<http://www.isoc.org/inet2000/cdproceedings/6d/6d.>> 02.02.2002.

CONTENTS

IVANA LAZIĆ-KONJIK, SLOBODAN NOVOKMET. Serbian Normativism in the 21st Century with Special Reference to the Results of Serbian Lexicography. NADA ARSENIJEVIĆ. The Prepositional Accusative as an Object Complement. SANJA KRIMER-GABOROVIĆ, IVANA JAKOVLJEV. A Study of Gender-related Differences in Color-naming in the Standard Serbian Language. DRAGANA RADOVANOVIĆ, JOVANA NIKOLIĆ. The Acute Accent in the Speeches of the Kosovo-Resava Dialect. DRAGANA STANKOVIĆ. Position of Word Accent in the Vernacular of Young People from Vranje. BILJANA MIŠIĆ ILIĆ: *Not My Cup of Tea or Must Have*: Borrowing of English Multi-word Units in Serbian. JELENA KOVAČEVIĆ. The Morphological Adaptation of Loanwords from Japanese in the Serbian Language. TIJANA ASIC, MARIJA SIMOVIC. On the Relations Between the Spatial and Temporal Use of the Preposition *par* in French. CHRONICLE. REVIEWS.

Зборник Матице српске за филологију и лингвистику
Издаје Матица српска
Излази двапут годишње
Уредништво и администрација: Нови Сад, Улица Матице српске 1
Телефон: 021/6622-726
e-mail: zmsf1@maticasrpska.org.rs
www.maticasrpska.org.rs

Редакција LXIV/1 књ. Зборника Матице српске за филологију и лингвистику
закључена је 17. маја 2022.

За издавача: проф. др Драган Станић, председник Матице српске
Стручни сарадник Одељења: Милена Кулић
Технички уредник: Вукица Туцаков
Штампање завршено јуна 2022.

Компјутерски слог: Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин
Штампа: Сајнос, Нови Сад

Штампање ове свеске Зборника омогућило је
Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
80/81(082)

ЗБОРНИК Матице српске за филологију и лингвистику –
Archivum philologicum et linguisticum / главни и одговорни уред-
ник др Јасмина Грковић-Мејџор. – 1984/1985, књ. 27/28–. – Нови
Сад : Матица српска, Одељење за књижевност и језик, 1985–.
– 24 cm

Наставак публикације: Зборник за филологију и лингвистику
ISSN 0352-5724
COBISS.SR-ID 9630978